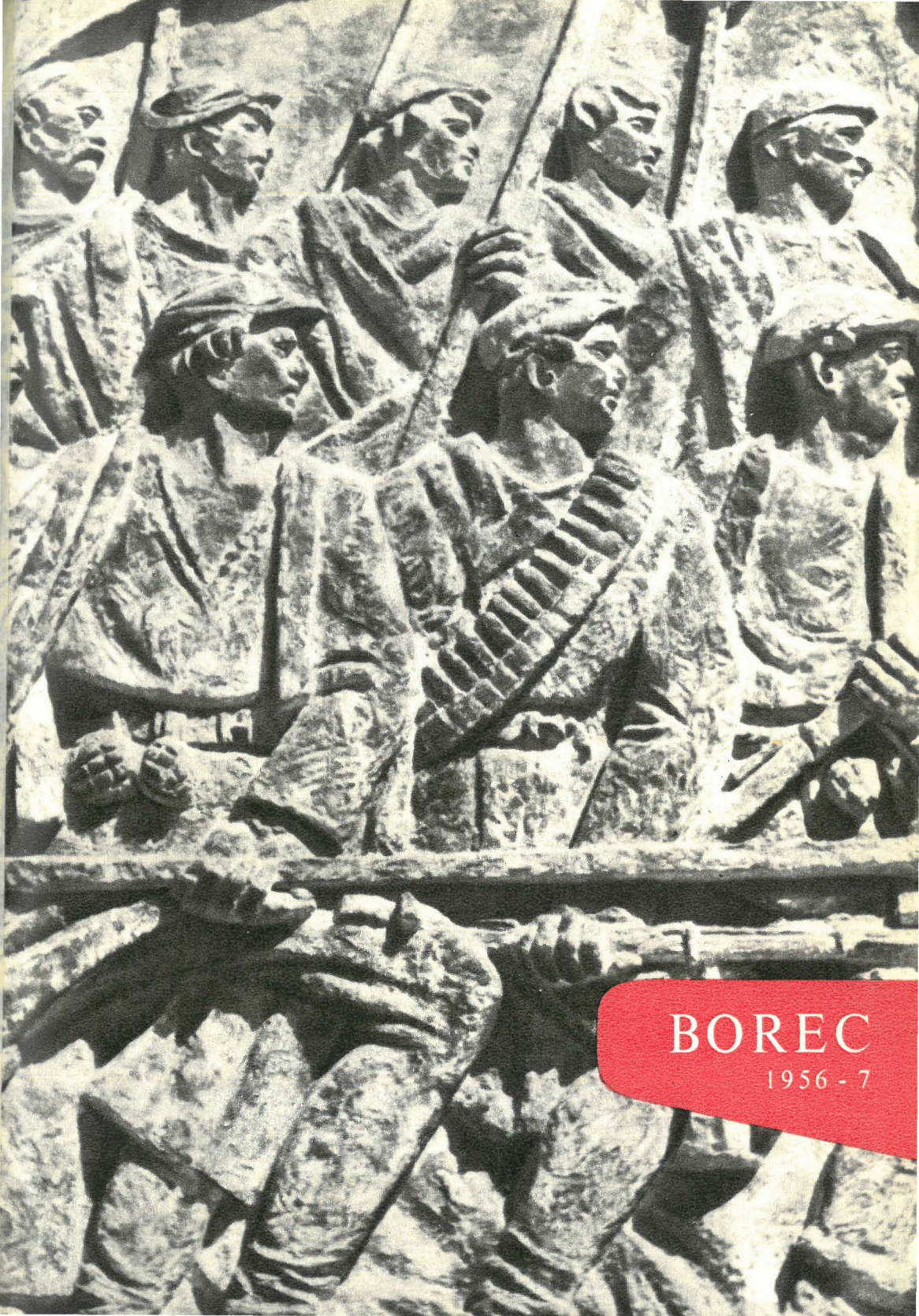

BOREC
1956 - 7

**NAJ ŽIVI
22. JULIJ
DAN OBOROŽENE VSTAJE
SLOVENSKEGA NARODA!**

NASLOVNA SLIKA: Sreten Stojanović — reljef spomenika pri Bosanskem Grahovem — Vstaja

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Bertoncelj-Marjan in Jože Stok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 7 — Letnik VIII — Julij 1956

MATEVŽ HACE:

Misli ob 22. juliju

IN SPET — kot vsako leto — praznujemo dan, katerega si je slovenski narod izbral za svoj republiški praznik. To je praznik, kot spomin na 22. julij leta 1941, na oboroženi upor, dan, za katerega lahko rečemo, da je začetek naše enakovrednosti v sklopu ostalih jugoslovanskih narodov. Da, to je bilo rojstvo, to je bil začetek pravega slovenskega narodnega življenja. Danes pa je za slovenski narod to dan — ponosa, samozavesti, veselja in slave. Zakaj čista resnica je: iz naroda hlapcev in boječnežev je postal naš narod tisti narod, ki se je boril za svoj obstoj z orožjem v roki, in postal je samozavesten, enakovreden... Nekoč je nekdo dejal in zapisal: »Narod, ki se ne bori za svojo svobodo in za svoj obstoj, ni vreden, da živi!« Ta pametna, junaška in modra beseda še vedno drži na tem planetu, kjer žive še ne-svobodni narodi.

Kakšen ponos, samozavest in neupogljivo življenjsko voljo in silo imajo pa tisti dosledni borci, ki so pomagali oblikovati, klesati in ustvarjati svobodni izraz našega naroda.

Ob razmišljanju tega velikega dneva bi se spomnil treh, na videz nepomembnih stvari, a tako velikih po svojem dogajanju v času narodnoosvobodilne borbe.

Julija 1942. Dnevi so bili vroči, dolgi. Vso Notranjsko so preplavljali desetisoči fašistov, ki so se vozili na stoterih kamionih križem krašem po cestah. Spremljalo jih je več desetih topniških baterij, pomagala pa so jim tudi letala... Na Velikem hribu, imenovanem Petelinjek, je poznega julijskega večera stalo v dolgi nizki baraki 120 borcev Zidanškovega bataljona. Večinoma

mladi borci, naslonjeni na svoje puške, so pozorno poslušali kratek nagovor komandanta Slavca. Naročal jim je: »Močna sovražna ofenziva se bliža; nalogo imajo, da nas uničijo. Razdelili se bomo po desetinah. Vsi moramo držati skupaj! Za slabe novice, ki jih boste slišali, imejte ušesa zaprta; dobrim novicam pa na stežaj odprite ušesa, usta in srce. Italijani naj se podijo gor in dol po teh gorah; te gore so naše. Na vsak strel pazite bolj kakor so pazili bogataši na zlatnike. Vse to ropo-

DAN BORCA — JUGOSLOVANSKI PRAZNIK

Na zasedanju Zveznega izvršnega sveta, v začetku meseca junija, je bil sprejet načrt zakona o proglasitvi 4. julija — Dneva borca — za jugoslovanski praznik. Po proglasitvi 4. julija, kot spomin na 4. julij leta 1941, ko je Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije pozval narode Jugoslavije k oboroženi vstaji proti fašističnim okupatorjem, bo odslej 4. julij proslavljen vsako leto kot vsedržavni praznik narodov Jugoslavije. S to proglasitvijo je ta zgodovinski dan, eden od najpomembnejših v osvobodilnem boju narodov Jugoslavije, dobil svoje polno priznanje. Seja Centralnega komiteja KPJ pod vodstvom tovariša Tita, na kateri je bil 4. julija 1941 sprejel sklep o začetku oborožene vstaje, je bila odločilnega pomena za začetek upora v vsej Jugoslaviji.

tanje in kričanje fašistov bo minilo; nas pa mora navdajati zavest, da smo tolkli, tolčemo in da bomo tolkli toliko časa fašiste in druge okupatorjeve vojake, dokler bodo lazili po naši zemlji. V teh gozdovih več kot tisoč let sekajo les naši ljudje, sekali in hodili pa bodo po teh gorah tudi v bodoče!» Ohrabreni po teh besedah so se razšli po desetinah in večina jih je vzdržala tisti veliki julijski sovražni naval...

Julija 1943 v Suhi krajini... Sovražnik je pripeljal več kot 30 topov in z njimi obsipal naše položaje. Dolga vrsta borcev Tomšičeve brigade je ležala na položaju, pripravljena na strel, in čakajoč, da se bo sovražnik približal, kjer bi ga po svoje sprejeli. Ob levi strani strelske vrste je ležal starejši krajevni aktivist; borba ga je zatekla v naših vrstah. Pred seboj je imel poln nahrbtnik letakov, brošur in ostale literature. Pokazal je v daljavo na veliko ravninsko vas, rekoč: »Glej, tovariš, tista vas spada v moj rajon. Osemdeset odstotkov ljudi je za naše gibanje, dvajset odstotkov pa jih stoji ob strani, ali pa so proti nam. Sedemdesetkrat sem bil v tisti vasi; vse ljudi poznam, vendar bom hodil še toliko časa v tisto vas, da bom vse pridobil.« Komandir mu je odvrnil: »Pusti tistih dvajset odstotkov! Glavno je, da imamo večino mi.« »Ne, ne!« ga je zavračal z mirno besedo krajevni aktivist; »za vsakega človeka gre in ne samo za večino. Z vsakim od tistih osemdeset odstotkov sem že govoril, pa bom še z ostalimi.«

Tretji podoben dogodek sem doživel julija 1944 na Pohorju. Po vsem pobočju na Pohorju, od Skomarja, Rogelj, Peska in Mislinjske grape, je treskalo in grmel. Več bataljonov izbranih esesovcev se je zaganjalo v borce Tomšičeve, Šercerjeve in Šlandrove brigade. Naprej niso mogli, ker so jih naši zasipali z gostim mitraljeznim ognjem. Prav na vrhu Mislinjske grape je bil ranjen v obe nogi vodnik Šercerjeve brigade. Ko so ga bolničarji nalagali na nosila, je stokal: »Kaj moje rane! Jaz bom ozdravel, ampak moji borci! Kdo bo odslej skrbel za osemnajst mojih ljudi?! Kakor družina smo živeli vse leto, in radi smo se imeli. In tako smo si bili domači, bolj kot bratje v domači hiši...« Še dolgo po borbi so mi brnele po ušesih besede ranjenega vodnika: »...in

tako smo si bili domači in kot ena družina smo živeli...«

Taka in podobna razmišljanja se porode človeku, ki je videl ljudi, borce polne junaštva, tovarištva in pravega humanizma, brez katerega ne more zmagati nobena napredna ideja.

Vprašal bi se: so veljale take besede, polne velike človečnosti, samo za tisti veliki

Tovariš...

JASNO se je treba zavedati, da je vzgoja mladega rodu stvar družbe, ne pa samo poklicnih vzgojiteljev, zato morajo šolski odbori odločneje posegati v vzgojo otrok in tenko prisluhniti ob primerih, ko se vzgojitelji odmikajo od socialističnih principov, od napredne idejnosti, ko omalovažujejo ali površno obravnavajo slavno dobo narodnoosvobodilne borbe in podobno. Šolski odbori, posebno po srednjih šolah, bi se morali že zdavnaj odločno zavzemati za to, da se v šolah dosledno uporablja naziv »tovariš«. Morda se zdi komu to vprašanje malenkostno, toda gre za princip, ali bomo v socialistični družbeni ureditvi dovoljevali demontiranje nečesa, kar je sestavni del naše zgodovine, sestavni in karakteristični del naše družbe, to kar karakterizira spremenjene odnose v družbi. Danes vladajo zlasti v srednjih šolah že takšne razmere, da imajo dijaki svoje profesorje porazdeljene na gospode in tovariše, da o univerzi, kjer je položaj še slabši, sploh ne govorimo. Celo člani Zveze komunistov dovoljujejo, ali celo zahtevajo stari naziv, namesto da bi bili ponosni na ogovor tovariš, na pomen tovarištva, ki je zablestelo v najsijajnejši dobi naše zgodovine.

Pod pojmom tovariš razumemo danes, tako kot smo razumeli v partizanih, človeka s posebno, novo ceno, človeka, ki je poln globoke požrtvovalnosti, iskrenega prijateljstva, medsebojnega spoštovanja, visokih moralnih kvalitet, junaštva, predanosti, velikega patriotizma. Zakaj bi se bilo treba sramovati tega lepega naziva? Toda ne gre le za šole! Podobno je v trgovinah, javnih lokalih, v uradih. Celo v proizvodnji delijo ljudi na gospode in tovariše. Da to odpravimo, je potrebna odločna akcija ne samo šolskih odborov, marveč sindikatov, Socialistične zveze in Zveze komunistov.

Janez Vipotnik
(na konferenci SZDL
ljublanskega okraja)

čas, ko je doživljal svojo »renesanso«, preporod naš slovenski človek in vsi jugoslovanski narodi?

Mislim, da tudi za našo današnjo dobo veljajo besede, kot jih je izrekel komandant Slavec: »Za slabe in zle novice imej zaprta ušesa in z aktivnim človeškim in državljanskim delom boš kos tudi slabim novicam, da se bodo razblinile v nič kot milni mehurčki! Za dobre novice pa imej vedno odprta ušesa, oči in srce!« Ali pa, kot je dejal v tistem vročem julijskem dnevu dolenski krajevni aktivist: »Za vsakega človeka se je treba boriti, vsak človek je vreden našega napora! Zakaj, nič ni slabše, kakor reči: pustimo tistega, nič ne bo z njim, ali pa pustimo tisto vas, ker nikoli ni bila vsa za nas, bodo že prišli sami za nami.

Velika revolucionarna zavest, prepojena z velikim humanizmom, potrpljenjem in neutrudljivostjo, je spremljala vse tiste revolucionarje v borbi in na terenu, da so znali pridobiti velike množice našega naroda za borbo, za slovenski in jugoslovanski narodni preporod.

Bivšim borcem narodnoosvobodilne vojne

Ob proslavi praznika vstaje narodov Jugoslavije — Dneva borca je predsednik CO ZB NOV Jugoslavije, Aleksander Ranković, poslal bivšim borcem sledečo poslanico:

Tovariši in tovarišice, borci narodnoosvobodilne vojne. Jutri, 4. julija, na Dan borca, bodo vsi državljani naše socialistične domovine skupaj z nami prvič skupno in hkrati praznovali velik narodni praznik — praznik vstaje narodov Jugoslavije.

Jutri bo minilo 15 let od dneva, ko je Komunistična partija Jugoslavije pozvala naše narode na oboroženo vstajo proti okupatorjem in domačim izdajalcem. S tem je naša Partija zavestno in smelo prevzela zgodovinsko odgovornost za nadaljnjo usodo naše domovine in njenih narodov. To odgovornost je lahko prevzela v tistih usodnih dneh 1941 samo naša Partija, partija delavskega razreda in delovnega ljudstva, ki je bila že zbrala okrog sebe široke množice delovnih ljudi, ki se je brezkompromisno z vsemi sredstvi zavzemala in borila za neodvisnost dežele, za narodno enakopravnost jugoslovanskih narodov, za boljše življenje delovnega človeka, za novi, pravični družbeni red.

Ali pa besede, ki jih je izrekel ranjeni vodnik na Pohorju med treskanjem granat in ropotanjem mitraljezov: »Živeli smo tako domače med seboj, kakor živi družina v domačem, intimnem krogu. Vse take in podobne, na videz male besede in tudi na videz nepomembne, vendar so imele ob svojem času veliko veljavo.

Zato take besede veljajo tudi za današnji veliki čas gospodarskega in kulturnega razvoja našega ljudstva, naše države.

Ob tem velikem julijskem narodnem prazniku, 22. juliju, ne gre zgolj za običajne parade, veselice, stiskanje rok in obujanje spominov na lepe in hude dni! Ne! Gre za več! Gre za tiste velike človečanske vrednote, katere je sleherni borec in aktivist nosil v svojem srcu in jih uresničeval v življenju. Te velike humane vrednote ne smejo biti nikoli pozabljene in zastarele, če hočemo, da bo ob gospodarskem razvoju rasel in se preoblikoval slovenski človek, prepojen s tistim revolucionarnim duhom in humanostjo, ki mora biti lastna našim ljudem v socialistični družbi in v družbi naših jugoslovanskih narodov.

Vladajoči razred stare Jugoslavije ne samo da ni bil pripravljen, da bi storil karkoli za obrambo dežele pred fašističnimi osvajalci, marveč je s svojo protiljudsko zunanjo in notranjo politiko celo olajšal tuji vdor. Vladajoči krogi stare Jugoslavije so sodelovali pri ve-

Zveza borcev odlikovana z Redom narodnega heroja

Dne 3. julija, pred praznikom Dneva borcev, je predsednik republike Tito sprejel v Belem dvorcu v Beogradu člane Izvršnega odbora CO ZB NOV Jugoslavije s tov. Rankovićem na čelu in jim izročil Red narodnega heroja, s katerim je odlikoval organizacijo Zveze borcev za izredno junaška dejanja in množični heroizem. Za odlikovanje se je zahvalil tov. Ranković, ki je med drugim rekel, da je podelitev Reda narodnega heroja organizaciji ZB razumeti kot priznanje vsem padlim tovarišem za osvoboditev domovine in kot priznanje preživelim borcem za njihovo aktivno sodelovanje v socialistični graditvi naše države, kakor tudi za ohranitev in utrjevanje tradicij NOB, na temelju katerih se v duhu socialističnega patriotizma vzgajajo naše mlade generacije.

liki narodni katastrofi, ki sta jo doživela naša dežela in naše ljudstvo leta 1941. Zato so okupatorji prve dni mislili, da bodo lahko na naših tleh, na pogoriščih in kosteh najboljših sinov naše dežele mirno gradili svoj tako imenovani »novi red«.

Komunistična partija Jugoslavije pa je bila trdno prepričana, da se naši narodi niso in ne bodo sprijaznili z okupacijo, da ne bodo dopustili, če bi jih pregazili in uničili, da bodo začeli pod vodstvom svoje Partije oborožen boj, boj na življenje in smrt, za narodni obstoj, za novo Jugoslavijo. Narodi Jugoslavije so verovali v te velike ideale in začeli orjaški boj, boj slave, požrtvovalnosti in velikanskih žrtev.

Znano vam je, kolikšne napore je prispevala Komunistična partija Jugoslavije, da je zbrala vse napredne in demokratične sile v boju za pravice, za svobodo in neodvisnost ljudstva že pred vdorom fašističnih tolp v našo deželo. Ogromno delo in velike uspehe je dosegla naša Partija pri zbiranju in organiziranju vseh demokratičnih sil, ko je tovariš Tito prevzel njeno vodstvo. Noben važnejši dogodek na svetu in doma ni šel mimo, da Partija ne bi določila svojega stališča in ga povezala z zbiranjem in organiziranjem sil za obrambo dežele in njene neodvisnosti. Tako je bilo tudi v času »anšlusa«, ko je nacistična Nemčija prišla na meje Jugoslavije, v času Münchena, ko so z neodvisnostjo Čehoslovaške plačali politiko popuščanja hitlerjevih agresij v septembru 1939, ko so z zverinskim uničevanjem poljskega naroda svet znova pahnili v splošno klavnico, pustošenje, bedo in uničevanje, kakor tudi ob fašističnem napadu na Francijo, Grčijo in druge dežele Evrope.

Boreč se za koristi ljudstva je Partija z ustanovitvijo Ljudske fronte, z organiziranjem in bojem proti fašizmu in reakciji, proti vojni za demokratične svoboščine in narodno enakopravnost narodov Jugoslavije pripravljala vso deželo na tiste velike in usodne dogodke, ki so ji grozili in do katerih je prišlo aprila 1941. Peta državna konferenca KPJ je jasno ugotovila, da je neodvisnost narodov Jugoslavije, ko je vojni požar zajel Balkan, v veliki nevarnosti in da jugoslovanski profašistični režim s svojo reakcionarno notranjo in omahljivo zunanjo politiko čedalje bolj izroča deželo v roke fašističnih osvajalcev.

Kako sta bila ljudstvo in Partija pripravljena na boj proti tuji agresiji, je najbolj pokazal 27. marec 1941. Tistega dne je ljudstvo na ulicah Beograda in vseh drugih večjih mest Jugoslavije raztrgalo sramotni sporazum vlade Cvetković-Maček o vključitvi Jugoslavije v trojno zvezo. Postal je jasno, da je Komunistična partija edina politična moč v deželi, ki hoče in ki more organizirati in voditi ljudstvo v boj za svobodo in neodvisnost. Ti dogodki so pokazali, da so bili naši narodi v duhu svetlih tradicij svojih prednikov res pripravljeni na vse drugo, samo ne, da bi postali sužnji tujih osvajalcev.

Še preden se je okupatorju posrečilo vdreti v našo deželo, dva dni pred sramotno kapitu-

lacio vlade in njenega generalštaba pred fašističnim vdorom, je Komunistična partija z razglasom pozvala narode Jugoslavije, naj se pripravijo na neizprosni boj proti osvajalcem. Na praznik dela, 1. maja, je Centralni komite znova pozval narode Jugoslavije, naj se postavijo okupatorju po robu. Na majniškem posvetovanju v Zagrebu je CK KPJ analiziral novi položaj v vseh delih Jugoslavije in pogoje za organizirano vstajo ter sprejel sklepe o nagli prilagoditvi Partije novim razmeram in vlogi ter njenim nalogam v organiziranju in vodenju osvobodilne borbe.

Konec junija je bila seja Centralnega komiteja, na kateri je bil za vodenje oborožene vstaje sestavljen glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije, predsednik Vojnega komiteja tovariš Tito pa določen za vrhovnega komandanta. Na seji CK KPJ 4. julija 1941, je bil določen načrt oborožene vstaje in sprejet končni sklep o njenem začetku.

Že prvi dnevi in meseci borbe so potrdili pravilnost tega zgodovinskega sklepa. Vstaja se je začela v Srbiji in se nezajezljivo širila in prenašala po vsej deželi, v vse kraje Jugoslavije. Ze decembra istega leta je bila ustanovljena prva proletarska brigada, s katero se je začelo formiranje rednih vojaških enot iz borcev partizanskih odredov.

Naša vstaja je rasla, se krepila in se razvijala skozi vsa štiri leta in vzlic prizadevanju okupatorja, njegovih hlapcev in pomagačev, da bi uničili našo živo silo, da bi razbili in uničili vstajo in osvobodilni boj, privedla do zmage, do ustanovitve naše nove ljudske vojske, do ustanovitve nove Jugoslavije. Ta zmaga je sad naporov vseh naših narodov, sad bratstva in enotnosti, skovanega v skupni borbi, predvsem pa naporov in žrtev vsakega posameznega borca in voditelja.

Ko so naši narodi bili oborožen boj za novo Jugoslavijo, so mnogo prispevali k borbi narodov podjarmljene Evrope in dežel, borečih se proti moči osi, proti nemškemu in italijanskemu imperializmu ter njunim satelitom. Angleske in ameriške zavezniške sile ter junaška sovjetska vojska, ki je prispevala dragocene žrtve za osvoboditev Beograda, so dosegle veliko zmago nad skupnim sovražnikom vsega človeštva. S to zmago zavezniških sil nad fašističnimi agresorji so bili ustvarjeni pogoji za upostavitve boljših stikov med narodi na enakopravni podlagi. Na tej pcti so padle mnoge dragocene žrtve, ugasnila so mnoga življenja naših tovarišev, mnogo otrok je ostalo brez roditeljev, porušena so bila cela mesta in vasi.

Nas, ki smo ostali živi, so čakale naloge v zvezi z obnovo med vojno porušene in opustošene dežele ter izgradnjo novega in srečnejšega življenja, izgradnjo socialistične družbe. Zlasti nas je čakala dolžnost, da poskrbimo za otroke padlih borcev, da poskrbimo za tiste, ki so jih za vse življenje zadele hude vojne posledice. Čakala nas je dolžnost, da rešimo pozabe grobove padlih, da se jim s spomeniki dostojno oddolžimo in da damo pobudo za zbi-

ranje in čuvanje dokumentov o naših dragih plačanih žrtvah, o naših vojnih naporih in junaštvih. Čakala nas je naloga, da čuvamo in gojimo tradicije slavne osvobodilne borbe in da na njih vzgajamo naše mlade rodove. Mi smo te naloge častno izpolnjevali in jih bomo izpolnjevali, dokler ne bodo izpolnjene. Mi bomo tudi odslej zvesti čuvarji pridobitev narodnoosvobodilne borbe, dosledni borci za nadaljnjo krepitev gospodarske moči naše de-

žele in za nadaljnji razvoj socialistične demokracije, za boljše in srečnejše življenje naših delovnih ljudi, za razcvet naše socialistične domovine in za mir na vsem svetu. In vsaka nova proslava Dneva borca bo nov pregled naših uspehov in izpolnjenih dolžnosti. Ko vam pošiljam ob Dnevu borca najtoplejše pozdrave, vam čestitam k prazniku vstaje narodov Jugoslavije z našim slavnim borbenim pozdravom: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«

Organizacije Zveze borcev, ki so dobile priznanje

V ENI izmed prejšnjih števil naše revije smo javili, da bodo na Dan borca dobile priznanje Centralnega odbora Zveze borcev NOV najboljše okrajne in občinske oziroma krajevene organizacije ZB. Tako so med številnimi organizacijami v vsej državi dobile priznanje oziroma diplome naslednje organizacije ZB v Sloveniji.

Organizacija ZB okraja Kočevje za uspehe na organizacijskem oz. političnem področju, ki se kažejo zlasti v raznoterih oblikah razvijanja in utrjevanja tradicij NOB. V 13 krajih tega okraja so bili proglašeni krajevni prazniki, posvečeni začetkom osvobodilnega boja, in jih letos praznujejo že tretjič. Pri proslavah teh praznikov sodelujejo vse družbene in ostale organizacije. Pogosti so tudi izleti šolske mladine v parti-zanske kraje, pri čemer se naraščaj uspešno spoznava z borbena preteklostjo svoje ožje domovine. Članstvo je aktivno na vseh področjih izvenarmadne vzgoje in v organih družbenega upravljanja, o čemer pričajo tile podatki: v raznih društvih in organizacijah deluje 310 odbornikov, članov ZB, v organih družbenega upravljanja pa sodeluje 487 izmed 3812 bivših borcev. Organizacija ZB kočevskega okraja združuje nad 10 % vsega prebivalstva. Zelo dejavna je organizacija ZB okraja Kočevje tudi v skrbi za otroke padlih borcev, saj okrog 50 % otrok, ki obiskujejo šole, prejema štipendije oz. učne podpore. Instrukcije, ki jih je otrokom pripravila Zveza borcev, so pripomogle

k boljšim učnim uspehom. Vzorna je tudi skrb za članstvo, saj je organizacija 26 tovarišem omogočila obiskovanje srednjih šol, posredovala v 76 primerih, da so člani dobili zaposlitev in pomagala urediti invalidninske zadeve v 209 primerih. Razen tega je 273 članov dobilo socialno pomoč v znesku okrog 2 in pol milijona dinarjev.

Organizacija ZB okraja Kranj je dobila najboljšo oceno za spomeniško in zgodovinsko dejavnost, prav tako pa se je izkazala v utrjevanju in razvijanju tradicij NOB in skrbi za borce. Izmed 11.830 članov ZB, kolikor jih šteje organizacija v okraju, 3000 članov aktivno deluje v organih družbenega upravljanja, 8000 pa je aktivnih v raznih drugih društvih in organizacijah. Dosedaj je bilo proglašanih 32 krajevnih praznikov, posvečenih važnim medvojnim dogodkom. Značilni za to organizacijo so tudi izleti v partizanske kraje, ki se jih številno udeležujejo tudi nečlani, a predvsem mladina. Stari borci pripovedujejo mladini svoje spomine ob najrazličnejših priložnostih. Tako je n. pr. na Jesenicah na nekem zboru nad 600 otrok poslušalo bivšega komandanta enot, ki so osvobajale begunjske zapore. Grobišča, spomeniki in plošče so vzorno urejeni in oskrbovani. Med grobišči in spomeniki naj naštejemo le najlepše: v Begunjah, Dragi, na Ljubelju, v Kokri, Goričah in Kropi. Nadvse dejavna pa je organizacija ZB okraja Kranj na zgodovinskem področju. Članstvo je že od vsega začetka številno zbiralo zgo-

dovinske zapise, dokumente in drugo gradivo, ki je bilo objavljeno bodisi v dnevnem časopisu, bodisi v številnih samostojnih publikacijah. Znale so zlasti knjige in brošure: »Pod Možakljo in Karavankami so se uprli« Franceta Konobla, »Gorenjska v miru, trpljenju in svobodi« Slavka Smoleja (slikovna in besedna obdelava, ki je izšla tudi v dveh tujih jezikih), »Dovje in Mojstrana v letih 1941—1945«, »Loški razgledi« itd. Zelo razvita je tudi muzejska dejavnost. Glede muzeja prednjači zlasti Škofja Loka.

Organizacija ZB okraja Celje se je odlikovala zlasti z razvijanjem in utrjevanjem tradicij NOB in s spomeniško ter zgodovinsko dejavnostjo. Med specifične oblike razvijanja in utrjevanja tradicij te organizacije šteje-mo pohode partizanskih patrulj, obiske partizanskih krajev, družin in ljudi, praznovanje krajevnih praznikov in zbiranje gradiva iz NOB. V 45 krajih so bili proglašeni krajevni prazniki, vezani na najrazličnejše dogodke iz NOB. Značilno je, da se proslav teh praznikov udeležuje veliko kmečkih ljudi. Članstvo te organizacije je številno udeleženo tudi pri družbenem in delavskem upravljanju, kakor tudi na področjih izvenarmadne vzgoje. V organih družbenega upravljanja je 3290 ali nad 38 % vsega članstva, v raznih društvih in organizacijah pa sodeluje 3410 bivših borcev, kar znaša 40 % vsega članstva. Največ jih sodeluje v »Svobodi«, v Strelskih družinah, Ljudski tehniki in v

gasilskih društvih. V spomeniški in zgodovinski dejavnosti je organizacija ZB okraja Celje na drugem mestu. Izmed številnih grobišč, ki so vzorno urejena in oskrbovana, ni dokončno urejeno le grobišče v Dramljah. Za grobišča med drugim skrbi tudi šolska mladina. Doslej je bilo zbrane 5400 kosov najrazličnejšega zgodovinskega materiala, ki ga nahajamo v oddelku NOB Mestnega muzeja v Celju. Tam je tudi stalna razstava zbranega gradiva, ki jo je doslej obiskalo že okrog 20.000 ljudi. Pri pisanju spominov je sodelovalo nad 250 prvoborcev in drugih članov, ki so med drugim priobčevali svoje spomine v dnevnem časopisu, v reviji »Borec« in samostojnih publikacijah; letih je organizacija ZB okraja Celje izdala 5.

Organizacija ZB okraja Trbovlje je glede skrbi za člane, bivše borce, na prvem mestu, medtem ko je v skrbi za otroke padlih borcev in žrtev fašizma na drugem mestu takoj za organizacijo ZB okraja Kočevje. Izmed 845 evidentiranih otrok padlih borcev v okraju Trbovlje prejema študentske oz. učne podpore 770 otrok. Nadaljnjih 7 otrok pa prejema študentske od podjetij. Učni uspehi otrok so zadovoljivi, zlasti odkar organizacija učnim se otrokom nudi pomoč v krožkih. Okrajni odbor je nadalje oskrbel pomoč 550 otrokom v materialu v skupnem znesku 2.800.000 din. — Kot rečeno, je vzorna tudi skrb za bivše borce, bodisi da jim je organizacija omogočila pridobitev kvalifikacij (261 članom), bodisi da skrbi za njihovo šolanje. V 180 primerih je organizacija posredovala, da so zdravljenja potrebni člani šli na klimatsko oz. kopališko zdravljenje. Dalje je odbor ZB v 87 primerih posredoval pri urejanju invalidnin za vdove padlih borcev in v 193 primerih pri urejanju pokojninskih zadev. Med tovrstne dejavnosti organizacije ZB okraja Trbovlje spada tudi podpora 32 članom pri obnovi in podeljevanje denarnih podpor socialno šibkim članom. Jasno je, da so člani organi-

zacije ZB okraja Trbovlje dejavni tudi na organizacijskem oz. političnem področju, bodisi da številno sodelujejo v družbenem upravljanju, v razvijanju in utrjevanju tradicij NOB

Razen naštetih okrajnih organizacij so bile v Sloveniji nagrajene oz. so dobile diplome še te-le občinske oziroma krajeвне organizacije ZB:

Krajevna organizacija ZB Rudnik (Kočevje), Terenska

organizacija ZB »Milan Majcen«, Ljubljana, Mestna organizacija ZB Škofja Loka, Krajevna organizacija ZB Štore, Mestna organizacija ZB Idrija, Krajevna organizacija ZB Dragatuš, Občinska organizacija ZB Postojna, Krajevna organizacija ZB Mlinše, Krajevna organizacija ZB Oplotnica in Občinska organizacija ZB Borl.

Stiška in Grosupeljska četa

PRVI partizanski enoti v zahodnem delu Dolenjske sta bili stiška in grosupeljska četa.

Rojstni dan stiške čete pada v zadnje dni avgusta 1941. Začetni kader pet, šest partizanov je dala Ljubljana. Prav tako tudi komandirja Maksa Perca-Gašperja.

Že teden ali dva pred ustanovitvijo čete je Tone Tomšič obvestil grosupeljski okrožni komite o nameri Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, da v naše okrožje pošlje skupino partizanov; leta naj bi bila jedro bodoče partizanske enote v tem delu Dolenjske. Na najin sledeči sestanek v Šiški je pripeljal tudi Perca in ob tej priliki smo izbrali Stično oz. stiško okolico za prvo bazo četi. Perc je potem obiskal Stično in vse pripravil za prihod svoje skupine.

Skupina petih mož se je zadnjo avgustovo nedeljo pripeljala z vlakom in Ljubljane in se zbrala pri Hrastovih v Stični. Od tod so odšli na Debeli hrib pod Primskovim in si v eni izmed tamošnjih zidanic uredili prvi partizanski dom. Kakor takrat bolj ali manj povsod v Sloveniji, se tudi tej partizanski grupi ni preveč mudilo v boj. Zdaj so čakali na mitraljez, drugič ni bilo vodnika, tretjič so opazovali teren in podobno. Ko smo sporočili Percu opomin in povelje Glavnega poveljstva, naj brez odlašanja začne akcije, so se zganili. Sredi septembra so postavili zasado na železniški progi med Radohovo vasjo in Št. Lovrencem. Obležala sta

neki tenente in en vojak. Po vsej Dolenjski je završalo. Italijani so pripravljali množične represalije v Št. Vidu in okolici. Navsezadnje se je tamošnji kolonelo zadovoljil z nekoliko aretacijami, ki niso imele ne repa ne glave, in z manjšim poskusom nekakšne hajke. Perčeva četica je seveda zapustila Debeli hrib, ker je bila njihova zidanka že dokaj razvpita, in odšli so preko proge na Kremenjek. Poslej postane Kremenjek, hribovje med Zagradcem, Šumberkom in Muljavo, priljubljeno prebivališče partizanov.

Na Kremenjku, v globeli pod vasjo Trnovica, se je stiška četa utaborila in tu ostala do sredine decembra. Po uspehi akciji na progi se je tudi ta, kot mnoge druge njene sosedes, zadovoljila s to prvo lovoriko. Čas do prihoda Franca Rozmana-Staneta in drugih Štajercev na Dolenjsko, ko se je prav v tem taborišču stiške čete 14. decembra 1941 izvečnega dela dolenjskih partizanskih enot formiral 2. štajerski bataljon, je stiška četa tako rekoč prespala. Sicer bi morala konec oktobra sodelovati pri napadu v Zasavju, pa jo je globok sneg po prvih korakih pohoda vrnil na Kremenjek. V teh jesenskih mesecih se je celo dobro oborožila, likvidirali so nekaj najbolj razkričanih izdajalcev in je nekoliko porasla s fanti s stiškega terena. Med drugimi se ji je priključil Jože Kovačič iz Stične, naš najboljši aktivist v tem rajonu, potem ko se je ob aretaciji spretno

in pogumno iztrgal karabinjerjem.

No, sedaj o grosupeljski četi.

V nedeljo, 26. oktobra 1941 je grosupeljski okrožni komite prejel pismo, v katerem mu je Tone Tomšič pisal približno takole: Nemci pripravljajo v najkrajšem času izselitev celotnega slovenskega življa iz »obmejnega« področja od Liti-je do Brežic. To nameravam z vsemi razpoložljivimi silami preprečiti. V ta namen mobilizirajte čimveč in takoj organizirajte v vašem okrožju še eno partizansko enoto. Povežite se z operativnim štabom v Novem mestu (javka ta in ta), kjer boste prejeli vsa potrebna navodila.

Zvečer se je zbral okrožni komite v grosupeljskem transformatorju. Sklenjeno je bilo, da člana komiteja Rode Janko in Kovač Ivan formirata četo, Rode kot komandir, Kovač kot komisar. Osnovni kader za četo bo dala grosupeljska tovarna. Meni je bilo naročeno, naj se drugi dan povežem s štabom v Novem mestu, naslednja dva dneva pa obiščem še Velike Lašče in Stično in prenesem potrebna navodila tamošnjim aktivom. Končno smo še sklenili, da osnujemo v transfor-

matorju stalno dežurno službo, nekakšen štab za naše okrožje, ki ga bo vodil sekretar komiteja Dolfe Jakel.

Drugi dan zjutraj, v ponedeljek, 27. oktobra, sem se odpeljal v Novo mesto. Javka je bila pri Prezljevih, kjer so me povezali s Primožem-Alešem Beblerjem. (Glavno poveljstvo je poverilo izvedbo napada v Zasavju Alešu Beblerju kot komandantu in Mihi Marinku kot komisarju.) Primož mi je v kratkih obrisih nakazal celotno zamisel operacije in v tem okviru dal naloge za naše okrožje.

Vse partizanske enote iz »ljubljske pokrajine« se morajo do 31. oktobra zbrati v širšem območju Trebelnega. Tam bodo reorganizirali in združili posamezne krajevne enote v bataljone. Posamezni bataljoni bodo dobili konkretne naloge. To bodo napadi na posamezne manjše nemške posadke, na nemški izseljevalni aparat, skratka, obetala se je vrsta večjih ali manjših akcij, ki bodo, če že ne preprečile, pa vsaj močno zavrle nemški izseljevalni načrt. Ta široki partizanski napad bo vzburkal vse ljudstvo na izselitvenem področju in mu dal potrebno

vzpodbudo, da se bo samo z orožjem uprlo izselitvi z rodne grude. Vse govori za to, da bo ta akcija prerasla v široko ljudsko vstajo v tem delu Slovenije.

Stajerske partizanske enote so dobile povelje, da koordinirajo in istočasno napadejo onstran Save na Kozjanskem.

Pohod partizanskih enot na koncentracijski prostor okrog Trebelnega mora imeti čim močnejše mobilizacijsko-propagandno obeležje. Z razvitimi zastavami in harmonikami naj čete korakajo skozi vasi in pozivajo v boj. (To je bila prekinitev s škodljivo taktiko »skrivanja«.)

Po mojih obiskih v Novem mestu, Velikih Laščah in Stični, med 27. in 29. oktobrom, je vse kazalo, da bo grosupeljska četa dobro začela svojo bojno pot. Načrt okrožnega komiteja je bil naslednji: jedro čete naj da grosupeljska tovarna; ti naj se zbero v noči od 29. na 30. oktober v plešivskem gozdu. Najkasneje naslednjo noč se četa premakne na Krko, kjer se ji pridružijo skupine s stiškega in laškega področja. Po naši zmerni cenitvi bi končno štela okrog štirideset mož. S Krke odkoraka 31.

oktobra naravnost na Trebelno prek Muljave, Primskovega in Mirne. Stiška četa na Kremenjku bo spotoma mobilizirala v predelih Šumberka, Dobriča in Cateža, kamor je sicer tudi novomeško okrožje bolj slabo posegalo.

Mobilizacija grosupeljske čete je tekla do 29. oktobra popoldne v najlepšem redu. V transformatorju se je »naselil« Dolfe Jakel, sprejemal kurirje in poročila, dajal navodila, vodil sestanke, skratka, imel je vse niti akcije v rokah. Okrožni komite se je vsak večer zbral na kratko sejo, pregledal delo tistega dne in določil naloge za naslednji dan. V transformatorju je bila tiste tri dni res prava psihoza vojnega štaba.

Ta dan popoldne, se pravi v sredo, 29. oktobra, so Dolfa Jakla in mene Italijani na cesti aretirali. Ko sva bila že dobro uro v karabinjerskem zaporu, so prignali še enega člana okrožnega komiteja, Janka Rodeta. Ali je bila posredi izdaja ali slučaj, ki ga je pripisati italijanski pozornosti, ker je OF ob obletnici odcepitve od Avstrije proglasila ta dan za nacionalni praznik, še danes ne vem. Karkoli je že bilo — mi trije smo računali na najhujšo možnost, potrudili smo se, da čimprej izginemo iz karabinjerske luknje. Ponoči smo prebili zid in zjutraj ob zori že bili v plešivski hosti, kjer se je pravkar zbirala naša četa. Z Dolfom Jaklom sva ostala kar pri četi in njega so izvolili za komandirja, mene pa za komisarja.

Dne 30. oktobra zjutraj je začelo snežiti in potem je medlo domala štiri dni brez prestopa. Naša četa, bolje rečeno grupica, je obtičala v plešivski hosti tako rekoč odrezana od sveta. Ves mobilizacijski načrt, marš na Trebelno in akcija v Zasavju, vse je padlo v »sneg«. (Prav tako se je zgodilo z drugimi enotami. Še več, nekatere so doživele katastrofo — belokranjska, notranjska, 1. štajerski bataljon. Planirana bitka v Zasavju, ki bi verjetno prinesla osvobodilnemu boju v Sloveniji prvo znamenitejšo zmago, je dobesedno obtičala v snegu. Ta jo

je surovo preprečil in namesto upravičeno pričakovanih uspehov so slovenski partizani doživeli težak poraz.)

V grosupeljski četi nas je bilo prve dni partizanovanja osem. To so bili delavci iz grosupeljske tovarne »Motvoz in platno« Ivan Kovač-Vanja iz okolice Novega mesta (padel 6. I. 1942 na Turjaku); Milan Ličen-Čort iz Kočevja (padel 21. novembra 1941 pri Hočevju nad Krko); Prijatelj Ivan-Vinetu iz Zalne (padel na Selih pri Suhorju 1942); Horvat Jože-Miško iz Šmihela pri Novem mestu (padel v Kočevju decembra 1943); Čampelj Ivan-

Brico iz Kočevja in še Dolfe Jakel iz Polja pri Ljubljani, instruktor CK in sekretar okrožnega komiteja Grosuplje (padel 6. I. 1942 na Turjaku); Janko Rode-Ilija, zidar z Grosuplja (padel julija 1944 pri Bosiljevem) in Radko Polič, študent iz Grosuplja. V prvi polovici novembra so prišli še: Jože Perme-Kekec s Spodnje Slivnice pri Grosupljem (padel na spomlad 1943 na Robu); Anton Ahlin-Ante, mesar z Malega Mlačeva (padel decembra 1941 na Perovem pri Grosuplju) in Franc Perovšek-Franta, dijak iz Šmarja. Tako nas je bilo enajst.

DESANKA MAKSIMOVIC

Krvava

*V zemlji kmetov se je to zgodilo,
na hribovitem Balkanu,
ko so kot mučenci
padli učenci,
vsi istega dne.*

*Istega leta
bili so rojeni,
vsem so šolski dnevi potekali,
skupno so obiskovali
razne proslave,
proti istim boleznim cepljeni
in vsi so umrli istega dne.*

*V zemlji kmetov se je to zgodilo,
na hribovitem Balkanu,
ko so kot mučenci
padli učenci,
istega dne.*

*A petinpetdeset minut
poprej
so sedeli
v klopeh
in iste naloge
reševali: koliko bo
popotnik, če gre peš...
in tako naprej.*

Čez nekaj dni, okrog 5. novembra, se je četa premaknila iz plešivskega gozda mimo Račne, preko Gaberja in Ilove gore v Randol nad Krko. To je bil težak in mučen marš po meter globokem snegu. Dva, tri dni smo ostali v Randolu, od koder smo se povezali z našimi aktivisti na Krki. Potem smo prekoračili cesto Grosuplje—Krka na Prestrani in se preko Vrhov utaborili na višinah nad Znojilami. Iz tega taborišča smo šli na prve akcije: v grosupeljski tovarni smo kaznovali italijanskega vohljača, vratarja Kneza; pri baronu Lazariniju na Boštanju

smo konfiscirali debelega prašiča.

Medtem smo se dogovorili z Laščani, da se nam priključi njihova skupina, ki je bila predvidena za Zasavje. Napovedali so štirinajst fantov in domenili smo se za javko v šoli na Korinju. In tako smo se temne novembrske noči zopet spustili na cesto na Prestrani. V snežni burji, ki se je proti jutru razbesnela, smo se, otovorjeni kot mule, z največjo muko privlekli do Lazov nad Krko. Tu smo na kozolcu predanili in zvečer nadaljevali pot proti Korinju.

Na korinjski šoli je takrat »kraljeval« korinjski »grof« — tako so ga imenovali hudo-mušne kolegece iz Zagradca — učitelj Franc Ožbolt. (Ob tej priliki sva se prvič srečala, čeprav sem že prej čul o njegovih aktivističnih naporih v tem delu Suhe Krajine. Na spomlad 1942 je postal s parti-zanskim imenom Koren član okrožnega odbora OF Stična-Suha Krajina. Januarja 1943 so ga ujeli korinjski belogardisti. Nekdanji njegovi učenci in drugi Korinjski so svojega učitelja pobili pred šolo.)

Bila je vražje mrzla noč, zato je bilo tem prijetnejše v korinjski učilnici, ko smo se zgnetli med klopmi in drugimi šolskimi rekviziti. Ožbolt je ves dan pošteno kuril, sedaj pa si je močno prizadeval, da bi se nevsakdanji gosti počutili pri njem čim bolj udobno. V njegovi fantovski kuhinji smo pripravili ogromno ponev za čaj; iz skrivališča je prišla na dan trebušasta steklenica z rumom, našlo pa se je tudi nekaj zakajenh korinjskih klobas. Čez čas, ko so klobase in rum storili svoje, se je tudi naše raz-položenje razvnelo.

Drugi dan zjutraj sem kot komisar s patroljo obiskal vse hiše na Malem in Velikem Korinju in vaščanom prečital naše dnevno povelje. Obvestili smo jih, da je slovenska osvobodilna vojska do daljnjega zasedla Korinjski; da je vsak odhod iz vasi brez dovoljenja komande prepovedan in da bo zvečer sestanek, na katerem bodo tudi izvolili svoj teren-ski odbor OF; le-ta bo potem, med drugim, skrbel za prehrano naše čete.

Po dveh dneh bivanja na Korinju smo zvedeli, da so se Laščani spet skesali. Sneg in mrzota sta bila kajpada dokaj slab agitator za partizane. Prav tako smo prejeli naročilo CK, da se morava z Dolfom nemudoma zglasiti v Ljubljani, kjer naju bodo spet poslali na teren-sko politično delo, četa pa se naj priključi stiški četi na Kremenjku. Na sestanku celice smo sklenili, da Dolfe ostane še nekaj dni s četo na Korinju, dokler ne pridejo najavljeni novinci iz Šmarja in Škofljice, in se potem prevrže čez Krko

bajka...

*V mislih so imeli
vsi ista števila
in po zvezkih v šolskih torbah
je razmetanih ležalo
nešteto nesmiselnih petic in dvojek.
Pest skupnih tajn
in istih sanj*

*domoljubnih in mladostnih.
so po žepih skrivali
in vsakdo je mislil
da bo dolgo,
da bo zelo dolgo
tekal pod plavim nebom,
dokler ne bo razrešil vseh nalog.*

*V zemlji kmetov se je to zgodilo,
na hribovitem Balkanu,
ko so kot mučenci
padli učenci
vsi istega dne.*

*V vrste so se postavili
in prišli za roke.
In od zadnje učne ure
mirno četa na streljanje gre.
Kot da smrt ni nič.
In tovarišev vrsti dve
sta se naenkrat
navzgor povzpeli.*

na Kremenjek, jaz pa odpotujem takoj čez Plešivico in Mlačevo v Ljubljano.

Italijani so hitro prekržili naše račune. Drugi dan proti večeru je kurir s Krke že prihitel s poročilom, da so pripeli tja Italijani iz Stične in da se še to noč odpravljajo na Korinj. Lovski čuvaj Rokajec jim je razkril našo idilo na Korinju in tudi vodil jih bo. Ponoči smo se umaknili v gozdove proti Jauhah, ker sva z Dolfom smatrala, da je naša grupica prešibka, da bi si v tako globokem snegu privoščila kaj bolj pametnega.

Drugi dan opoldne sem se poslovil od dragih tovarišev in z Rodetom-Ilijo, ki je šel po napovedane Šmarčane, zagazil v celec proti Plešivici. Šele v Ljubljani, nekako po enem tednu, sem zvedel o nesreči čete. Dolfe se je odločil, da ostane na Jauhah, dokler ne kaznujejo Rokajca. Italijani so domnevali ali pa so imeli podatke, da je četa ostala na tem terenu in so zato angažirali mimo stiške še zagraško in dobrepoljsko posadko in objeli trikot Zagradec—Dobrepolje—Krka. Medtem ko je Kovač-Vanja še z dvema lovil Rokajca po Krki in se jim je ta spretno izmikal, so bili ostali na Jauhah kmalu obko-

ljeni in so se le s težavo prebili. Ličen-Čort je pri tem padel; na Krki so ujeli Čamp-lja-Brica. Ostali so se zbrali pri Erjavčevih na Plešivici in na njihovem kozolcu prebili nekaj dni. Ilija se je vrnil tudi iz Šmarja brez prirastka.

Skozi ves december se je potem grosupeljska četa držala bližnje grosupeljske okolice in taborila zdaj v lovski koči nad staro vasio, zdaj na Medvedci med Čušperkom in Št. Jurijem, pa zopet na Plešivici. V začetku decembra so iz zasede napadli italijansko patroljo na Perovem in ubili dve »črni srajci«. Ob tej priliki je padel Anton Ahlin in z njim je četa

izgubila tudi edino zbrojevko.

V začetku januarja 1942 se je grosupeljska partizanska četa priključila II. štajerskemu bataljonu in s tem se njena zgodovina konča. Točneje, to je bilo ob priliki napada na karabinjersko postajo na Turjaku 6. I. 1942. Ta akcija, ko je že pod komandantom Stanetom zadnjič samostojno nastopala, ji je, žal prizadejala preboleč udarec. Komandir Dolfe Jakel je bil ranjen v nogo in je čez dva dni umrl na Medvedci, komisar Ivan Kovač-Vanja je dobil strel v glavo in ostal je na Turjaku zakopan v snegu.

Radko Polič

Tuhinjska dolina sprejema prve partizane

DNE 29. julija v poznih večernih urah je prišla skupina, tako rekoč četa partizanov k Janezu Brlecju, kmetu iz Lok. Četo sta vodila komandant dr. Marijan Dermastia in komisar Roman Potočnik (Ludvik). Pozdrav komandanta je bil »Smrt fašizmu«. Ker je vso noč deževalo, so bili partizani premočeni. Posedli so okrog peči, vendar na

varnost niso pozabili. Okrog hiše so postavili stražo, da jih ne bi mogel sovražnik iznenačiti. Tako so bili brez skrbi, da bi jih kdo opazoval. Nato jih je kmet Brlec postregel s šilčkom žganja. Delil ga je sam komandant. Pri tem je tudi poudaril, da so sedaj skupen kolektiv v partizanski vojski ter da nihče ne sme ničesar kršiti. Posebno so ugažale te besede ženi kmeta Brleca, ki je pripomnila: »Nikoli ne bom pozabila teh izrečenih lepih besed.« Vtem je bila večerja že skuhana. Ko so povečerjali, so zamenjali stražo, da je tudi ta prišla jesti. Nato so šli k počitku na senik, le komandant in komisar sta še ostala v hiši in se pogovarjala z gospodarjem, ki je držal zvezo z njimi. Tudi dežurni je ostal buden ter skrbel za menjanje straže.

Komandant Urban in komisar Ludvik sta se dogovorila z Brlecem, da je poklical Janeza Hribarja iz Velike Lašne in Štrajherja, s katerima so se še isto noč sestali pri Brlecju na Lokah. Dobili so nadaljnja navodila. Poslej je zveza obveščevalne službe brezhibno delovala. Dogovorili so se tudi za javko, namreč na katero mesto naj bi prinašali hrano in razna obvestila.

Navsezgodaj drugega dne se je četa pomaknila v smeri Gozda nad Kamnikom. Utaborili so se iznad Črne, v Podsmrečju. Ta dan so postavili javko pri kmetu Jožetu Viderju, ki je bil hkrati pri partizanih v isti četi. Njegova družina je nekaj dni kuhala za četo. Po tej družini so iz Kamnika prejel večje količine hrane in raznega drugega materiala.

Dne 30. julija 1941 se je pri Francu Podstudenšku-Roku zgledil komisar Roman Potočnik (Ludvik), da bi prek njega postavil zvezo z Jakom Molkom (Moħorjem). Že naslednjo noč je prišel na javko in se priključil partizanom. Rok je to noč izročil dve puški in 1000 kosov streliva.

Od tod se je četa premaknila proti Zabrinju in se je tam zadržala nekaj dni. Sin Damjan je tačas vzdrževal zvezo prek javke Rok, Damjanova mati pa je zanj kuhala. Nato je četa krenila proti Trobelnemu pod Črničcem in naprej na Žubejev grič nad Tuhinjsko Srednjo vasjo. Na tem mestu je opazil partizane kmet Žubej ter o tem nič hudega sluteč povedal svojemu sorodniku Lojzetu Vrankarju iz Lok. Leta je šel takoj javiti na žandarmerijsko postajo Šmartno, kje so partizani. Po nekem žandarju je prišlo obvestilo do Brleca Lovrenca iz Buč, ki je pravočasno obvestil Brleca Janeza, ta pa je tudi takoj obvestil partizane, da so se umaknili drugam.

Na Kamniškem so prvi odšli k partizanom fantje in moške iz naslednjih vasi: Volčji potok, Radomlje, Duplica, Mengeš, Črnuče, Gameljne, Tacen, Kamnik, Črna, okolica Domžal, pozneje iz Moravč, Zlatega polja, Blagovice in Tuhinja. V pretežni večini so odšli delavci, člani KP in njeni simpatizerji ter revolucionarni izobraženci. Vstopili so v že ustanovljene skupine (grupe), ki so se kasneje preimenovala v čete, prva rašiška četa, mengeška četa in radomeljska četa.

Bataljon je praktično obstajal že od 27. julija 1941 na Kratni pri Kamniku, oziroma je bil ustanovljen pod vodstvom Toma Brejca, Marijana Dermastie in Antona Šturma.

Prvi partizani so se začeli zbirati julija 1941 na že organiziranih področjih: za Palovčami, na Kratni, Kolovcu, na Ravnih pri Radomljah, Rašici, okoli Mengša, Dobena, na Tacnu, Gameljnah, Krumperku, Črni, Tuncah, Gozdu, Moravškem, okoli Kamnika, v Duplici, Volčjem potoku in Noščah pri Homcu.

Partizani so se spopadli z Nemci že 3. in 4. julija 1941 v Stahovici nad Kamnikom. Dne 6. avgusta istega leta so v Domžalah iz zased napadli nemško policijsko patruljo na motorjih. Akcija je uspela. Dne 19. avgusta je nato rašiška četa nad Rašico in Gameljnam napadla grofa Lazarinija. Zatem je bil 24. avgusta po iznenadnem napadu spopad med kamniško četo in nemško policijo. Žrtev ni bilo. Rašiška četa je potem istega dne iz zasede v Repnjah ter

Šmartnem pod Šmarno goro napadla nemško policijo in žandarmerijo. Nemci so zbrali močne oddelke in več dni neprestano zasledovali partizane. Tudi na položajih okrog Rašice so se večkrat spopadli.

Dne 29. avgusta je Radomeljska četa pri Jaršah napadla oboroženo stražo, ki je tam patruljirala in tovarniško stražo. Zaradi tega je bilo ustreljenih pet talcev. Dne 3. septembra 1941 pa je bil večji spopad med Rašiško četo in Nemci pod Šmarno goro.

Med zelo zgodne akcije spada tudi spopad med Nemci in delom bataljona pri Sv. Moħorju pri Moravčah. Trajal je od enih popoldan do poznega večera. Nemci so v tej borbi utrpeli veliko mrtvih in ranjenih. Akcija je bila zelo nevarna in so se morali partizani prebiti skozi tri obroče.

F. P.

Balkan — stoletni branik Evrope

STOLETJA in stoletja so se po ozemlju naše domovine valile vojske mnogih narodnosti; ta del Balkana so od nekdaj pretrgali dogodki, ki so bili zgodovinsko važni za evropski kontinent.

Prvi zanesljivejši podatki o vojnihi viharjih, ki so divjali čez ozemlje današnje Jugoslavije, potekajo iz časov rimskega cesarstva. Zanimivo je, da je do danes ostal nespremenjen in prav tako odločujoč zemljepisni činitelj, po katerem so že tedaj cenili vojno-geografsko važnost našega ozemlja. Po osvojitvi Grčije, Makedonije (l. 205—146 pred našim štetjem) in potem, ko so si podredili obalna mesta Male Azije ter zgradili cesto Rim—Brindisi—Drač—Solun—Bizanc (Carigrad), so namreč Rimljani morali s severa zavarovati operacijsko-komunikacijsko smer, ki je vodila v Malo Azijo. To so lahko storili z osvojitvijo ozemlja med rekami Drino, Donavo in Črnim morjem, tedaj nazvanim Mesia ter z zavzetjem ustja reke Donave. To je bila obenem tudi severovzhodna meja rimskega imperija, ki je ostala nespremenjena malone do propada tega cesarstva. Prvi so jo začeli napadati barbarški narodi, ki so prodrli skozi uralo-kaspijska vrata, ali po nižini med Karpati in Sudeti (tako imenovana »Moravska vrata«), dokler niso strnili svojih sil na madžarski ravnici, odkoder so napadali nekdajni rimski imperij v treh smereh. Z vzhoda so prihajali ob dolnji Donavi skozi gornjo Mezijo, da bi se polastili Bizanca, Soluna in Tesalije. Z namenom, da bi mogel to smer čim uspešneje braniti, je cesar Trajan v nekaj vojnah pokoril in pripojil cesarstvu tedanjo Dacijo (Romunijo). Dal je zgraditi tudi kamniti most, in sicer med Turn Severinom in Klado-
vom, na Donavi, leta 150 po našem štetju. Ostanke tega mostu so vidni še dandanašnji. Iz Madžarske ali Panonije so napadali v dveh sme-

reh: po dolini Morave in Vardarja, težeč k Solunu in Bizancu in v smeri, ki vodi od gornjih tokov Save in Drave ter Vzhodnih Alp v Gornjo Italijo in Lombardijo. Značilno je, da so vse našteje smeri med seboj izvrstno povezane po dolinah Save in Drave, kar je bilo spričo tedanjih komunikacijskih prilik izredno važno. Za Rimljane je bil posebno pomemben tisti del madžarske ravnine, ki prehaja v Panonijo, ker je bilo s tega ozemlja moč neposredno braniti Gornjo Italijo pred barbari, ki so napadali sprva le rimske province, nato pa še Italijo, srce imperija. Kakšno važnost so Rimljani pripisovali delu meje, ki se razteza od Beograda do Julijskih Alp, je videti iz izredne gostote mest oziroma trdnjav, ki so jih tod zgradili. Naštejmo le

Vojak fevdalne dobe v oklepu

nekaj teh: Viminatium (Kostolac), Singidunum (Beograd) — na Donavi; Mursa (Osijek), Acqua Viva (Varaždin), Petovio (Ptuj) — na Dravi; Sirmium (Mitrovica), Marsona (Brod), Siscia (Sisak) in Emona (Ljubljana) — na Savi. Izmed dvajsetero legij, kolikor so jih Rimljani razporedili na Donavi (okrog 72.000 mož), se jih je več kot polovica nastanilo v tej provinci.

Preseljevanje narodov, od III. do VII. stoletja tudi ni prizaneslo naši domovini. Posamezni predeli, kot nekdanja Dacija, so postali plen Zahodnih Gotov, prišedših z reke Don (235—275). Zapadni Goti so se zatem začeli naseljevati še na ozemlju med Donavo in predgorjem Balkana, dokler leta 395 po našem štetju niso prišli v naše kraje. Vendar niso imeli miru, kajti zgodovina zabeleži leta 410 njihov vdor v Italijo preko Istrskega polotoka. Umirijo se šele potem, ko oropajo Rim in se napotijo v Jugozahodno Francijo in

Spanijo ustanovit svojo državo. Najpodjetnejši pa so bili prejkone Huni, ki so vdrli v Evropo iz Azije, podjarmili Vzhodne Gote in se začasno naselili na ozemlju da-

Pešec, zastopnik mnogih vojsk, ki so se bojevale v Srednji Evropi in na Balkanu v XIV. in XV. stoletju

našnje Ukrajine. Ze leta 400 pa jih je spet dvignila nemirna kri, kajti nenadno so se pojavili na Donavi, odkoder so začeli svoj krvavi pohod po vzhodnih provincah rimskega cesarstva. Prvi naval proti Vzhodnemu rimskemu cesarstvu je vodil zloglasni Atila okrog leta 449, pri čemer je prekoračil reko Ister, vpadel v Mezijo ter razrušil mesti Serdiko (Sofijo) in Naíso (Niš), nato pa še v Panonijo, kjer je zavzel in z zemljo zravnal Singidunum in Sirmium. Tako je na mah zrušil vsa središča rimske obrambe na vzhodu. Zavaroval si je bok in ozadje, s čimer mu je bila odprta pot po spodnjem toku Donave. Tedaj pa se je začel njegov drugi pohod proti rimski provinci Galiji (ki jo je pridobil Rimu slavnj Cezar), današnji Franciji. Po porazu na reki Marni, se je Atila naposled vrnil v Panonijo. Toda njegova nemirna hunska kri ga je gnala še na tretji in obenem zadnji pohod leta 452, in sicer ob obali Jadranskega morja, mimo Julijskih Alp v Italijo. Med potjo je razrušil Akvilejo (Oglej); begunci tega mesta so potem na bližnjih otokih osnovali novo selišče, Benetke, ki so kasneje zadale našim narodom obilo gorja.

Po propadu hunske države so se v Panoniji naselili Vzhodni Goti, ki so od tod (leta 448) prodrli po zapadni smeri v Gornjo Italijo in do 493. leta podjarmili vse Apeninski polotok. Njihove osvojitve so bile podlaga za ustanovitev velike države, ki se je razprostirala

Zastopnik barbarskega naroda, ki so od III. do VII. stoletja napadali rimski imperij

Tatarski vojak v »pancerski obleki« iz XIV. in XV. stoletja

od Ligurskega morja pa tja do Donave. (Na tem zgodovinskem dogodku je bila osnovana tudi znana ustaška teorija, češ da Hrvatje niso Slovani, temveč Goti oz. Germani.) To državo je komaj 60 let kasneje uničil Narzes, vojskovodja cesarja Justinijana. Leta 568 pa se v Panoniji pojavijo novi »naseljenci«, Avari, ki si tam ustanove veliko državo in začno vdirati v interesna področja Bizanca in v Gornjo Italijo. Avari so pokorili tudi slovanska plemena, ki so se začela naseljevati v Panoniji in Meziji. Ta čas (leta 558) vdoro čez zamrzlo Donavo na ozemlje sedanje Jugoslavije še Bolgari, nevarni Bizancu kot malokateri barbarski narod. Potem ko je minil naval Gotov, postanejo gospodarji ozemlja med Črnim morjem in Alpami Južni Slovani, ki pa morajo spočetka priznati nadoblast Avarov in deloma Bolgarov. Vsi pa se zedinijo, kakor hitro je treba napasti Bizanc ali prodrati v Gornjo Italijo.

Toda, najsi bo položaj Slovanov svoboden ali podrejen, po naseilitvi Srbov in Hrvatov na ozemlju, kjer so se dandanašnji, se prilike v tem delu Evrope iz temeljev spremene. Velika država propade, potem ko si jo Karel Veliki s pomočjo Slovanov popolnoma podredi. Bolgari, ki so se kmalu pomešali s pokorjenimi slovanskimi plemeni v Meziji, si postavijo svojo državo. Le-ta pa naperi svojo silo proti številnim srbskim plemenom, ki neposredno ščitijo dohode do Bizanca. Hočeš nočeš, so se naši predniki takoj po naseilitvi na Balkanu in po utemeljitvi prvih svojih držav znašli v vlogi braniteljev smeri, ki so vodile na Sredozemlje (Bizanc) in Gornjo Italijo. Prav takšno vlogo privzame tudi hrvatski kralj Tomislav (913–928), potem ko se odloči dvigniti orožje proti Madžarom in jih prisiliti na umik preko Donave, s čimer jim je za zmeraj onemogočil vdor in rodovitno Gornjo Italijo.

Toda za to vlogo Slovani niso prejeli priznanja. Nasprotno, tedanja Evropa jih je gnetla in tlačila, kakor, denimo, Karantanske Slovence, ki so jih leta 823 zasužnjili Franki, potem ko so zavzeli njihovo ozemlje med Savo, Dravo in Donavo. Slovenci, združeni pod Ljudevitom Posavskim, so se trdo branili. Vendar so doživeli isto usodo kot plemena, združena v velikomoravski državi (sedanji Češki), ki so si jo razdelili Nemci s cesarjem Arnulfom in Madžari. Madžari se poslej ustavijo in naselijo med Tiso in Donavo, sevne na škodo tamkajšnjega slovanskega življa. Začne se doba razbijanja slovanske narodne enotnosti, kolonizacije in germanizacije; verna slika načela »divide et impera« — deli in vladaj! — je tedanja upravna razdelitev nekdanjih slovanskih držav na pokrajine: Koroško, Štajersko, Kranjsko, Gorico in Istro, pod vodstvom nemških vojvod oziroma grofov.

Vojščak iz XVII. stoletja s kopjem

Sredi X. stoletja vse te pokrajine združijo v eno, v tako imenovano Vzhodno Marko ali Karantanijo. Vzhodna Marka razpade s prihodom Habsburžanov na čelo nemške države. Z ustanovitvijo bivše avstroogrske monarhije je ukinjena enotnost pokrajine Karantanije, namesto nje pa se pojavijo vojvodstva: koroško (Celovec), štajersko (Grazec), kranjsko (Ljubljana) in goriška grofija, v katerih je edino narod ostal čuvár slovenskega jezika, običajev in kulture. Ta upravna razdelitev je veljala tja do propada Avstroogrske, do leta 1918.

Potem ko si je podvrgla ruske kneževine, je mongolska vojska leta 1240 prekorčila zamrzli Dnjeper, premagala Poljsko in zavzela Krakov. Ta pohod Mongolov se je nadaljeval potlej v treh smereh. Desno krilo pod vodstvom kana Kaidve se je razlilo preko Poljske in Slezijske, pri Lignicu naletelo na vojsko šlezjskega vojvode Hen-

rika in jo porazilo (leta 1241); srednja skupina pod vodstvom kanov Batua in Subutaja je preko Karpatov vdrla na Madžarsko in tudi leta 1241 porazila madžarsko-hrvatsko vojsko na reki Sajó. Levo krilo mongolske vojske, ki jo je vodil kan Kadan pa je istega dne kot srednja skupina preko Moldavije prodrlo v Erdelj. Tam so vojske kana Kadana v naskoku zavzele močno utrjeno mesto Sibin. Po naštetih uspehih so se glavine vseh skupin po mongolski šegi sešle na Madžarskem, odkoder so decembra 1241 krenile čez zamrzlo Donavo zavzemati Budim in Zagreb. Nato so se napotile k Jadránu. Na tej poti je za Mongoli ostajal prah in pepel, pustošenje in beda. Mnoga utrjena mesta so padla, le trdnjavi Veliki Kalnik pri Krizevcih in mestom Knin, Klis, Split in Trogir, so prizanegli. Manjši del mongolske vojske je istočasno prodiral v Avstrijo, dosegel dunajsko Novo mesto in se odondod spustil na jug nekako do Udin v Furlaniji, kjer pa so vojščaki obstali, da počakajo preostalo vojsko in se z njo napotijo ogrožati Rim. Toda Rim jo je tokrat srečno odnesel, kajti Mongoli so iznenada prekinili svoj pohod proti zapadu Evrope in se umaknili v Dobružo in naprej v povolske stepe. Zgodovino-pisci ta iznenadni umik razlagajo večidel s smrtjo kana Ugedaja. Volitev novega kana so se namreč po mongolskih zakonih morali udeležiti vsi potomci Džingiskana, kar pomeni, da so se morali, ne glede na to, kakšni so bili njihovi nadaljnji načrti, vrniti v Mongolijo. Verjetno pa je, da so jih k umiku prisilile tudi znatne izgube, ki so jim jih povzročili Hrvatje in Slovenci v planinskih krajih naše domovine.

Ta čas so se na evropskem Zahodu, za branikom, ki so ga držali naši predniki, dogajale velike reči: med nemškim cesarjem Friderikom II. in rimskim papežem Gregorjem IX. je namreč divjala huda

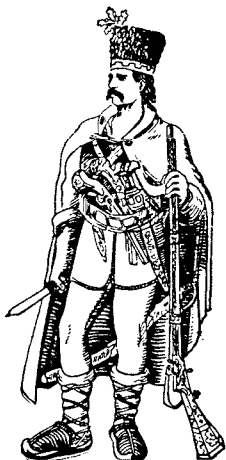
Francoski mušketer iz XVII. stoletja z mušketo

Pruski vojak iz začetka XVIII. stoletja s puško kremenjačo

borba za prestiž. Vprašanje je, če bi bila oslabiljena Nemčija hkrati z Italijo sploh kos nevarnosti grozečega napada združenih mongolskih vojsk. Naši predniki so bili potemtakem edini, ki so se Mongolom junsko zoperstavili in ki so branili prehod med Jadranom in Alpami v zahodno Evropo, da so se pomehkuženi kraljevski rivali lahko nemoteno spopadali za čast in oblast. Njihovo usodo so potemtakem obvarovali propasti naši predniki, branitelji in golo naključje, smrt kana Ugedaja.

Poslej je bila naša domovina ponovno prizorišče vsakovrstnih napadov. Evropo začno ogrožati Turki, ki pod sultanom Orhanom leta 1358 nemoteno preidejo Helespont (sedajno bosporsko ožino) in nekaj stoletij odteje prihajajo uničevati, požigati in pleniti naše

Vojak-krajcišnik iz začetka XVIII. stoletja, z balkanskega področja

kraje in našo domovino. Njihove priljubljene smeri so tele: Mala Azija — Jedrene — Niš — Beograd — Osijek — Pečuj — Dunaj, a zaželeni cilj: Južna in Srednja Evropa. Področje turških navalov je bilo vsa dandanašnja Jugoslavija, od Donave do Jadranskega morja. Kakor zmerom, so napad prvi sprejeli Srbi in Makedonci. Združena vojska obeh narodov pod vodstvom Vukašina, se Turkom trmasto postavi v bran. Toda v bitki na reki Marici je zapečatena usoda Makedonije. Ta najjužnejša naša republika postane turški vazal (leta 1371). Kmalu zatem izgubi svojo samostojnost tudi Bolgarija, ki jo leta 1387 preimenujejo v turško provinco. 11 let kasneje, s porazom na Kosovem polju, doleti ista usoda tudi Srbijo, ki s tem preneha biti samostojna država.

Vojak iz časa velike francoske revolucije

Medtem je Evropa živela v brezskrbnosti. Zakaj bi se tudi dala motiti v vrtoglavih plesih dvornih zabav in pirovanju — branili so jo v bojih utrjeni Slovani. Kakor strela z jasnega pa je udarila v to brezskrbnost vest, da so Turki segli čez Balkan po osrčju Evrope. Pojavili so se namreč na Donavi, na neposrednih mejah madžarsko-hrvatske države. Prvi je udaril plat zvona za krščansko omiko nenadno močno zaskrbljeni papež, ki je proglasil proti Turkom križarsko vojno. Medtem se je v Bolgariji s Turki spopadla vojska kralja Sigismunda (nemško - češko - madžarsko - hrvatskega kralja, ki je dal zažgati »krivoverca« Husa), vendar brez uspeha. Niti pomoč Francozov in Nemcev ni zalegla: Turki so jih pod poveljstvom sultana Bajazita temeljito potolkli. S to zmago je bila Turkom odprta pot k Srednji Evropi. Vendar Turki te priložnosti niso mogli takoj izrabiti, ker jih je v Mali Aziji ogrozil Tamerlen, vojskovodja, ki je tamkaj znova osnoval mongolsko dr-

Borec iz prve srbske vstaje

žavo. V bitki pri Angori je ta Mongol Turke celo porazil in zabil samega Bajazita. Toda namesto da bi se okoristil s turško stisko, je Sigismund premor izkoristil za vsiljevanje svoje nadoblasti nekaterim deloma še svobodnim področjem balkanskega polotoka. Posledica njegove centralistične politike je bil upor hrvatskega plemstva, ki pa ga je Sigismund krvavo zadušil. Hrvatski uporniki so se morali zateči v Bosno. V tem uporu je zrastle tudi bogomilstvo, proti kateremu je bil hkrati z željo, pokoriti uporno hrvatsko plemstvo, naperjen Sigismundov križarski pohod v Bosno. Proti večkratni premoči se bosenska vojska ni mogla boriti: Sigismund jo je premagal, kralja Tvrdka II. pa ujel. Brezobzirno in samolastno ponašanje Sigismundove vojske je dvignilo ljudstvo k ponovnemu uporu; leta 1415 pripravi Sigismund drugi križarski pohod nad Bosance. V sili pa pokliče bosenski vojvoda Hr-

Napoleonov grenadir iz začetka XIX. stoletja

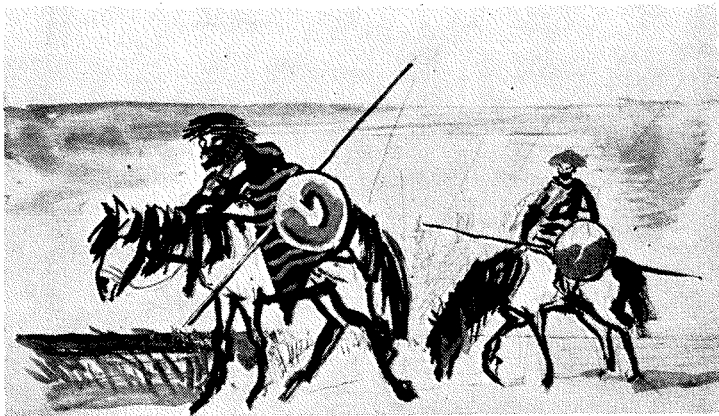
voje Vukčić Turke na pomoč in družno z njimi premaga Sigismunda pri Dobroju. Nagrado za pomoč so si Turki, sevé, sami vzeli. Zasedla so vse ozemlje med rekama Drino in Bosno in se od tod niso več umaknili.

Tako je z zlomom vojaške moči slovanskega življa na balkanskem severu izginila vazalna Srbija (leta 1459). Bosna je postala turški pašaluk (1463), k njej so priključili še Hercegovino (l. 1472), istočasno pa je izgubila svojo samostojnost Crna gora. Nazadnje so še Hrvatje, s porazom na Krbavskem polju leta 1493, doživeli svoje Kosovo, s čimer se je Turkom ponudila možnost vdora v deželo Kranjsko, Stajersko, Istro, da, celo v področja Gornje Italije.

V tem času so se Turkom uspešno zoperstavljali Madžari pod Sibinjanom Jankom, znanim pod imenom Hunjadi Janko in Matijo Korvinom, njegovim sinom, ki je po smrti očeta postal madžarsko-hrvatski kralj (leta 1458, naša pripovedka se ga spominja kot kralja Matjaža).

Nato je bilo za vladanja turškega sultana Sulejmana Veličastnega šest bojnih pohodov preko ozemlja sedanje naše domovine. Padel je Beograd (leta 1521), za njim Budimpešta (1526), Madžarsko pa so Turki spremenili v pašaluk. Od Hrvatske ostanejo le borni ostanki; tedanja meja med njo in turškimi pašaluki teče od Djurdjevca preko Čazme, Siska in Karlovca na Senj. Za to črto nastane tako imenovana Vojna Krajina, s katere naši predniki stoletja branijo Evropo in Dunaj. V teh bojih sta se posebno proslavila Nikola Jurišić in ban Nikola Šubić-Zrinjski (slednji se je zlasti odlikoval kot branilec Sigeta).

Evrope se je polotil strah šele tedaj, ko so jo Turki neposredno ogrozili z obleganjem Dunaja leta 1529 in 1682. Nedvomno bi bila klonila, kakor hitro bi se je Turki lotili v večjem številu, kajti evropski zahod se je iztrošil v borbi za prevlado med Karlom V. in Francem I. Potreba po kaki

Hunski vojščaki

večji akciji bi pomenila propast za zahodnoevropsko kulturo.

V XVII. in XVIII. stoletju je turška oblast oslabela, avstrijske vojne pa so hkrati z znanimi germanskimi težnjami po prodiranju na vzhod («Drang nach Osten») zahtevale mnogo slovanskih žrtev in krvi, prelite v vojnih formacijah ali pod črnožoltimi zastavami cesarskih polkov. V tem obdobju so Turki na našem ozemlju doživeli nekaj hudih porazov: leta 1689 pri Nišu, dve leti kasneje pri Slankamenu, leta 1697 pri Senti, 1716 pri Petrovaradinu in leto kasneje pri Beogradu.

Naslednje stoletje si z lastnimi močmi in napori izvojujeta svobodo Srbija in Crna gora, v dvajsetem, z balkansko vojno leta 1912, pa ti dve državi svobodo razširita še na Makedonijo, Kosovo in Metohijo.

Vsi ti zgodovinski dogodki so dovolj veren dokaz življenjskosti in borbenosti narodov Jugoslavije, ki so dolgi štirinajst stoletij vztrajali na svojih tleh, in kljub stalnim pritiskom, suženstvu in bedi ohranili svojo bit, odbijajoč agresijo za agresijo. Z obrambo poti, ki so vodile preko našega ozemlja v Gornjo Italijo in preko Dunaja v Srednjo Evropo, so naši predniki omogočili razcvet Renesanse in vzpon mnogih duhovnih velikinov. Medtem ko je Evropa nemoteno doživljala svoj »preporod«, pa so naši dedje in pradedje umirali na bojiščih, trohneli po temnicah in galejah.

In kakor da še ni bilo dovolj trpljenja in kulturne teme, so morali v času prve svetovne vojne Srbi in Crnogorci doživeti »albansko Golgot«, drugi naši narodi pa najhujše narodnostno zatiranje. Tudi druga svetovna vojna nam ni prizanesla s suženstvom, bedo, smrtjo in trpljenjem. Naši narodi so se med prvimi v Evropi dvignili k dejanskemu upor proti okupatorju. Obramba domovine jim je bila edini cilj. Kako veličastna je bila njihova borba za svobodo, govori dejstvo, da je bilo konec minule vojne na ozemlju Jugoslavije pod

orožjem nad 40 fašističnih divizij z nad 580.000 vojaki. Takšne sile je torej vezala država, ki se je goloroka postavila v bran tujemu vsiljivcu.

Ni dvoma, da ti narodi, ki so bili kos takšni sili, lahko premoste tudi vse težave, ki so se pojavile po vojni, ko si je Jugoslavija začrtala pot samostojne, socialistične države.

Bivši solunski borci na obisku v Sloveniji

Konec junija je prispela v Ljubljano skupina 250 Francozov, članov organizacije »Les Poilus d'Orient«, ki so se v prvi svetovni vojni borili z našimi ljudmi na solunski fronti. V Ljubljani jim je bil prirejen sprejem v Domu JLA, nato pa so odpotovali na Gorenjsko, kjer so se poklonili spominu internirancev, ki so umrli v bivšem nacističnem taborišču na Podljubelju. Kakor je znano, je bilo na Podljubelju interniranih več sto Francozov, ki so jih nacisti pripeljali iz taborišča Mauthausen. Na svoji poti po Gorenjskem so Francozi obiskali še nekdanje zapore v Begunjah in Drago, kjer so med vojno Nemci streljali talce. V Ljubljani so si francoski gostje ogledali tudi Muzej narodne osvoboditve, Sv. Urh in znamenitosti Ljubljane. V Sloveniji so bili bivši solunski borci gostje Glavnega odbora Zveze borcev.

Pešec iz druge polovice XIX. stoletja

Vsak velik pretres vpliva na delo umetnika

Tovariš Marjan Kozina, znani slovenski in partizanski skladatelj, je bil ravno sredi priprav za novi film »Dolina miru«, ko smo ga zmotili s prošnjo za razgovor. (Naj odkrijemo, da za »Dolino miru« tov. Kozina komponira glasbo). Kljub temu, da je bil tako zaposlen, se je prijazno odzval našemu povabilu in se sam oglasil v naši redakciji.

Najprej smo se v nevezanem pogovoru dotikali raznih tem, tako njegove glasbene ustvarjalnosti na akademiji za glasbo in pri filmu. Potem nam je pogovor preskočil na tujino, na njegova potovanja na festivale itd. Ker pa nam je bil bolj na kratko odmerjen čas, smo se končno morali lotiti tudi razgovora, o katerem gre beseda v pričujočem sestavku.

Uvodoma smo govorili o pomenu in vplivu NOB na glasbene ustvarjalce-partizane in na slovensko glasbo sploh. Pomen te glasbe je skladatelj Kozina v kratkem očrtal takole:

»Vsak velik pretres v razvoju nekega naroda — in to je za naš narod bila naša ljudska revolucija — nedvomno pušča velike sledove in odločilno vpliva na delo glasbenikov, ki z višjega nivoja spremljajo dogajanje, se pravi, umetnikov. Kar se je med vojno pri nas zgodilo, je velika prelomnica v načinu življenja, življenjskem nazoru in v pogledih na življenje vsakogar. Če je umetnik zrasel z revolucijo, če jo je spremljal ne iz osebnih vidikov, ampak iz svoje globoke nature, je moral tudi v njegovem delu najti svoj izraz. Zato mislim, da je muzika, ki je nastala med vojno in po njej in ki je naslonjena na to, kar narod čuti, bistveno drugačna kot prej. Tudi danes,« je nadaljeval komponist popularnega »Kekca«, »veljaj lepa in prava tradicija velikih mojstrov prejšnjih 200 let, Mozarta, Verdija, Beethovna in drugih, katerih dejavnost je bila neposredna in je njihova glasba postala last naroda, tradicija, ki je obenem osnovni zakon za umetnika: da je namreč napačno vsako teoretsko lovljenje za bolj ali manj modnimi prijemi, ampak da velja le, kar je občuteno in ustvarjenc ter izvajano tako, da tudi vsakemu preprostemu človeku nekaj pove.«

Med deli partizanskih muzikov zavzema slovenska borbena pesem ugledno mesto, saj jo pozna in poje že vsak pionirček. V zvezi z besedami tov. Kozine o osnovnem zakonu umetnika, je torej nastalo vprašanje, ali imamo Slovenci dobro epsko pesem, tako pesem, ki bi bila nekakšna vod-

Srečko Potnik: Karabinjer pred žrtvijo (1942)

Ive Šubic: Glad (tempera, 1956. leta)

nica, kot so, denimo, Srbom, narodne pesmi, ki opevajo kraljeviča Marka, Miloša Obrenoviča in druge junake.

Tov. Kozina je odgovoril takole: »Borbena slovenska pesem je nedvomno opravila veliko nalogo. Toda zato ni mogoče reči, da se je tudi uveljavila, ker smo liriki, o tem priča množica liričnih pesmi. Epske poezije imamo zelo malo. Med zadnjo štejem predvsem »Obroč« Marije Dernovškove.«

Končno nas je zanimalo, kako je nastala Kozinova »Ilova gora«, kaj to glasbeno delo izpoveduje in kaj je skladatelja pobudilo, da je napisal to lepo glasbeno delo.

»Udeležil sem se borbe na Ilovi gori in me je potek te borbe silno impresioniral. Velik vtis je napravilo name to, kar se je odražalo v borcih. Spremljal sem njihove misli, videl sem, kako se znajo ljudje žrtvovati, kako so se zavedali, da njihova osebna usoda ni važna, ampak da gre za nekaj velikega, splošnega. Moj neposredni vtis je bil tolikšen, da sem sklenil: če preživim to borbo, bom vse to napisal s

sredstvi, ki jih imam. In potem sem ves čas, dokler vojna ni minila, nosil v sebi željo, da upodobim Ilovo goro. Ko je vojna vihra zdrvela mimo nas in sem slučajno ostal živ, je bila prva stvar, da napišem, kar je ves čas vrelo in zorelo

TEMATIKA iz narodnoosvobodilne borbe je dala slovenski književnosti v dobrih desetih letih okoli 240 knjig. Je bila ta žetev dovolj plodna? Odgovor je lahko obojen: da in ne. Če namreč pomislimo, kakšno snov iz NOB bi lahko slovenski pisci in udeleženci NOB obdelali, je odgovor, da ta žetev ni bila najbogatejša, še najbolj pravičen in iskren. In če bi se vprašali, kako so bile v tej žetvi zastopane posamezne pokrajine ali mesta v Sloveniji? Podatkov, točnih, o tem ni, res pa je, da v tej žetvi Ljubljana doslej ni zavzela tistega mesta, kakor ji gre. V zadnjih letih je izšlo nekaj brošur s posameznih

v meni. Ko je bila stvar napisana in izvajana, pa sem doživel največje in najčistejše veselje, ko sem namreč videl, da so ljudje, ki so doživeli in preživeli borbo na Ilovi gori, doživljali in razumeli mojo muziko od prve do zadnje note.«

»Ilovo goro« so prvokrat izvajali v ljubljanskem Radiu in ko sem prišel naslednji dan na Radio, so mi povedali tole:

»Kakor hitro smo nehali izvajati tvojo skladbo, je zapel telefon. Oglasil se je neki major in rekel: 'Madonca, kakšna muzika pa je bila to?' 'Katera?' smo vprašali. 'Ta, ki ste jo zdaj igrali! Veste,' je pripovedoval major, 'ravno nekaj tipkam in odprem radio, da bi mi bil krajši čas. Sprva sem komaj vedel, da radio igra, potem pa me je tista muzika zagrabila, nehali sem tipkati, poslušal muziko in si mislil: saj jaz to vendar vse poznam. Za boga, saj sem bil vendar zraven. Zdaj pa povejte, katera muzika je to bila?'«

Tovariši z Radia so mu odgovorili, da je bila to »Ilova gora!«

»Saj,« je odvrnil major prepričano, »seveda, saj sem bil sam tam zraven.«

N. Ž.

O težko pričakovani knjigi

Ljubljanskih področij o borbi, leta 1950 je tudi izšla brošura »Ljubljana v borbi«. A vse to je bilo in je premalo, preskromno. Nikakor pa ne smemo sedanji Ljubljanici, vsem tistim preživelim, ki so od 1941 do 1945 v Ljubljani v najtežjih pogojih delali, sodelovali in vodili OF, NOB, očitati, da niso želeli pred sedanjostjo, bodočnostjo in sploh zgodovino iztrgati iz pozabe vseh dogodkov. Zakaj že nekaj let nazaj v Ljubljani zbirajo, pripravljajo in urejajo gradivo za knjigo, posvečeno ilegalni Ljubljani.

Širša javnost o pripravih za to knjigo ni bila dovolj seznanjena, čeprav so od časa do

časa v dnevnikih in revijah izhajali razni prispevki iz NOB, nanašajoči se na Ljubljano, pod njimi je bilo napisano: »Iz gradiva za Zbornik o Ljubljani 1941—1945«. Več o pripravah za knjigo pa so vedeli razen tistih, ki neposredno sodelujejo pri knjigi, tudi vsi tisti, ki so dajali zanjo razne podatke, prispevke, zgodovinsko gradivo in podobno.

Da torej v naši reviji objavimo nekaj podatkov o tej težko pričakovani knjigi, smo se obrnili do ožjega uredniškega odbora, ki ga sestavljajo: Vladimir Krivic, Lado Kozak, Marica Čepe, Jože Šiška in Miro Luštek. Ni bil to pravi intervju, temveč razgovor z vsemi. Zakaj vprašanja ob knjigi so se ponujala kar sama, nanja pa so odgovarjali skoraj vsi...

Ob pripravah na proslavo desete obletnice demonstracij v Ljubljani (le-te so bile leta 1943) je vznikla zamisel, da bi preživelci udeleženci teh demonstracij (predvsem ženske), vse to opisale. Še več! Tovariš Krivic je dal pobudo, da bi vse te spomine objavili v knjigi. To je torej zarodek knjige oziroma knjig, o katerih govorimo... Zakaj že čez nekaj mesecev, ko so zbrali o teh demonstracijah nekaj gradiva, se je izkazalo, da je težko odvojiti od vsega protifašističnega dogajanja, o borbi Ljub-

ljane proti okupatorjem in domačim izdajalcem, te demonstracije. Saj so bile le-te nadaljevanje že leta 1941 začete borbe. Koncept se je torej delno spremenil. 19-članski širši uredniški odbor pa je sklenil, da naj knjiga zajame dogajanje, borbo in delo ilegalne Ljubljane od leta 1941—1945. In delo je začelo...

A ne brez težav! Celo take so se pojavile, na katere prej nihče ni niti pomislil. Vsi so bili namreč prepričani, da bodo iz raznih dokumentov, zapisov, poročil in s pomočjo drugega gradiva, ki naj bi ga hranil Muzej v Ljubljani, zbrali večino gradiva za knjigo. Prepričanje pa ni bilo — resnica. Zlasti gradivo iz leta 1941 je bilo skopo, maloštevilno. Seveda, iz tega leta se je mnogo stvari izgubilo, bile so uničene, bilo pa jih je tudi najmanj. Saj tedaj zaradi potrebne previdnosti ljubljanski aktivisti niso smeli vseh stvari niti zapisovati, pisati! Kako torej nadomestiti vrzel, kako dobiti ustrezajoče podatke? Knjiga mora iziti!

Uredniški odbor se je znašel. Poiskali so preživele borce, ilegalce, terence, aktiviste, grafike in številne druge ljudi, ki so bili v medvojnih letih v Ljubljani ali na kakršenkoli način povezani z borbo v njej. Potem pa konference, sestanki, zapisovanje njihovih spomi-

nov, razgovori, diskusije, »zasiševanja« — itd. In to s posamezniki in s skupinami. Pravijo, da so na ta način govorili z nad 5000 ljudmi. Kolikšno delo, kolikšna odgovornost ljudi, ki so govorili, in tistih, ki so vse to zapisovali in preverjali! Konec koncev se je nabralo nad 2000 gosto tipkanih strani gradiva. Vendar to delo še ni zaključeno, zakaj redakcija še vedno zbira podatke, izjave, gradivo in dokumente. In rezultat? Za vse te dragocene, doslej nikjer zapisane in napisane podatke, bo obseg za eno knjigo — premajhen. Torej: izdati več knjig. Kako? Osvojili so načelo: kombinacija časovnih principov z dejavnostjo, ki je bila v določenem času najbolj značilna. Vsaka knjiga naj ima največ do 500 strani in vsaka naj ima poleg glavnega naslova (predvidoma bo 7 knjig) še podnaslov, ki poudarja značilnost tiste dobe, na katero se nanaša knjiga. Zdaj je delovni naslov knjige: »Ljubljanski zbornik 1941—1945«, naslovi za posamezne knjige pa bodo verjetno: »Država v državi«, »Ilegalna Ljubljana« in tem podobni. V prvi knjigi — razdobje do septembra leta 1941 — bo poudarek na Centralni tehniki, so pa tudi prispevki okoli 70 avtorjev, nanašajočih se na OF, partizanstvo, partizansko saniteto, mla-

Proglasitev prve slovenske narodne vlade v Ajdovščini, 5. maja 1945 leta

Danes

*Danes nekoga iz host so prignali,
gnali po ulicah so ga kot zver,
nadenj kričali so in ga pljuvali,
dokler ni sonce izkrravelo v večer.*

*V srcih je žalost ljudi zaskolela,
mimo hodili so sklonjenih glav,
on pa ponosen med rablji je stal,
kri mu na čelu je kot zarja gorela.*

*Velik je bil in ponosen v trpljenju,
kakor da k zmagi bi šel in ne v grob,
kakor da šel bi nasproti življenju,
v daljne pokrajine, polne svetlob.*

*V zarji razrastel se je čez dolino,
velik in silen vse do neba,
kakor da kazal bi pot iz gorja
s svojim trpljenjem in bolečino.*

dino itd. Vendar vsebina knjig ne bo zgodovinsko-znanstveno delo ali analiza zgodovinskih dogodkov (taka dela izhajajo v Beogradu v »Zborniku dokumentov in podatkov«). Razumljivo: osnovni podatki so zgodovinski, vendar bo vse to pisano v reportažno-spomin-skem stilu. To bo gradivo, ki ima osnovo na zgodovinskih dejstvih, gradivo, ki govori najbolj prepričljivo samo in prikazuje atmosfero in barvo tedanje dobe v okupirani, a neuklonljivi Ljubljani. Torej — spominski prikaz, slika tedanjega časa, tedanje Ljubljane z vsemi njenimi značilnostmi, edinstvenimi v boju proti okupatorju. Vsebina, ki prikazuje dejstva, resnico, tudi ne bo propagandistična, temveč brez vsakega pretiravanja, olepševanja, napihovanja, precejševanja ali podcenjevanja dogodkov, razmer in ljudi.

To pa dokazujejo tudi sodelavci — ljudje s terena in organizatorji ter vodje oboroženega upora v Ljubljani in Sloveniji. Le-ti bodo to vsebino tudi napisali tako, da bo privlačna in razumljiva za lju-

di. Ne samo za tiste, ki so NOB doživeli, v njej sodelovali, temveč tudi za tiste, ki le-te niso poznali in v njej niso sodelovali. Zatorej tudi za našo mladino in za naše bodoče generacije, ki bodo morali vsebino na razumljiv način dojeti. Vse pa tudi kaže, da bo razen vsebinske strani posebnost knjige tudi njena tehnična, grafična in ilustrativna stran. Verjetno bo knjiga posebnost v novem načinu formata in v notranji opremi. Ilustrativno pa bogata — fotografije raznih predmetov in ilustracije partizanskih slikarjev, ki bodo verjetno na robu in med vsebino.

In zdaj, ko je prva knjiga pred izidom — računajo, da bo izšla čez nekaj mesecev — je treba vse rokopise znova pregledati in vsklajevati po vsebini. Zato, da se ne bi podobni ali sorodni dogodki ponavljali. Tudi ena zadnjih ugotovitev ožjega uredniškega odbora, da bi prav prikaz za leto 1941, ko je začel oboroženi upor, bil nepopoln, če ga ne bi vsaj delno, rahlo povezali s predvojnimi dogodki v Ljubljani,

predvsem političnimi, z dejavnostjo KP, je na mestu. Ugotovitev je pravilna, a to uresničiti, je najtežje, ker prav za predvojno dobo ni skoraj nobenih podatkov, napisanega pa skoraj nič, mnogo tistih vodilnih ljudi je umrlo, mnogi pa tudi ne živijo zdaj v Ljubljani. Kakor je bilo vendarle prav, da z izdajo teh knjig niso zaradi točnosti hiteli, pa je ugotovljeno, da je ogromna škoda, da niso začeli vse te podatke — nanašajoče se na predvojne in dogodke iz leta 1941 — zbirati že takoj po osvoboditvi. Verjetno — tako meni redakcija — so še ljudje, ki so jim znane posamezne podrobnosti pred vojno in takoj leta 1941, in bi vsaka njihova izjava, vsak podatek lahko mnogo pomagal, koristil...

Za konec še tole! Ogromno delo je že napravilo širše in ožje uredništvo za »Ljubljanski zbornik«. Zakaj opravljali so delo, ki bi ga že zdavnaj moral opraviti Inštitut za NOB (le-tega pa nimamo), opravljali so delo, ki sodi v Muzej in končno opravljali so in še opravljajo delo, ki bi ga bilo treba začeti že leta 1945! Mnogo gradiva so zbrali, mnogo od tega pa so ga odstopili tudi Muzeju v Ljubljani. Skoraj verjetno je, da bodo ljudje potem, ko bo knjiga že izšla, imeli še kake pripombe, dopolnitve. Eno pa drži — to je knjiga, ki ne analizira razdobje, temveč je v njej zbrano le dosegljivo gradivo. In kakor so bili ljudje v zadnjih letih pripravljeni sodelovati v pripravah za knjigo in kakor to dokazujejo še iz dneva v dan, vendar je prav, da se to gradivo, predvsem pa zgodovinske predmete, dokumente, zapiske, originalne beležke, kliseje, lepake, letake in druge predmete še nadalje zbira. Ni bojazni, da bi se predmeti, ki jih še imajo ljudje, in bi jih odstopili Muzeju ali redakciji za »Zbornik«, izgubili. Obratno, uporabljeni bodo v name-ne, katerih vrednost ta namen tudi ima. Izkazalo pa se bo to predvsem, ko bodo uporabljeni za knjigo o Ljubljani, za knjigo, ki jo naši ljudje težko in željno pričakujejo...

B. A.

Pri prelistovanju tujih časopisov, ki so opisovali in komentirali nedavna obiska našega predsednika republike v Franciji in Sovjetski zvezi, se mi je nehotno vrnil vtis, da pri nas vse premalo poznamo veliko vlogo, ki jo ima naša država v sodobnih mednarodnih odnosih. Čeprav je po zemljepisnem obsegu majhna in so njene proizvodilne sile šele v razmahu, je vendar pomen naše države mnogo pomembnejši kot nekaterih drugih, večjih, pa tudi gospodarsko in vojaško močnejših držav. Kje so razlogi, da je Jugoslavija zavzela to častno mesto v mednarodnem krogu?

Nedvomno je to posledica njene miroljubne politike, ki se zavzema za enakopravno sodelovanje med državami, za ustvarjalno sožitje, predvsem pa da bi odstranili še tiste pregrade, ki so jih ustvarili napeti odnosi po zadnji vojni.

POMEMBNA VLOGA JUGOSLAVIJE

Poudariti je treba, da taka konstruktivna politika naše države ni nekaj novega, da je ta načela naša država zagovarjala vsa povojna leta, kar se je nazorno odrazilo v velikem pogumu, ko se je uprla pritisku, ki je skušal pokopati našo neodvisnost. Tvorec te naše zunanje politike je predsednik Tito, njegova potovanja v Indijo, Burmo, Etiopijo in Egipt, Francijo in Sovjetsko zvezo, so mejniki v tem plemenitem poslanstvu, ki ni poglobilo le prijateljske vezi med Jugoslavijo in temi državami, temveč je dokazalo, da sožitje (koeksistenca), o kateri se zadnja leta toliko razpravlja, ni samo političen pojem, temveč dejstvo, ki ga je mogoče v življenju, se pravi v odnosih med državami, uresničiti. Naša politika, ki se zavzema za enakopravno sodelovanje z vsemi državami, ne glede na to, ali so na zahodu ali na vzhodu, krepko orje ledino starega nezaupanja, dvomov, blokovskih pomislekov in vsega tistega negativnega, kar se je nakopičilo v mučnem desetletnem obdobju medsebojnega hladnega obračunavanja.

Toda nápak bi bilo misliti, da se ti odnosi razvijajo sami od sebe. Ne, nasprotno! Za ustvaritev novih odnosov se je treba nenehno, vsakodnevno prizadevati, se pravi, da so subjektivni činitelji, če se tako

izrazimo, izredno pomembni za pospeševanje tega objektivnega procesa. Prav na tem torišču pa ima Jugoslavija avantgardno vlogo, saj so vsi njeni zadnji ukrepi v glavnem usmerjeni v prizadevanja, da bi zgradili nov most razumevanja med vzhodom in zahodom, da bi podprli vse tiste miroljubne in napredne sile, ki se danes trezno zavedajo, da vojna kot način za reševanje spornih vprašanj ne pride več v poštev in da pač zaradi tega ostaja samo ena pot — miroljubna poravnava sporov in miroljubno sožitje.

Odrz teh temeljnih koncepcij naše zunanje politike sta tudi obiska predsednika Tita v Franciji in njegovo nedavno bivanje v Sovjetski zvezi. Gre za samostojno, neodvisno politiko, ki so ji tuje kakršnekoli »blokofske računice«, ki objektivno presoja možnosti, katere nudi današnji mednarodni položaj, ki zasleduje dva osnovna cilja: ohranitev miru in utrditev mednarodnega ugleda naše države.

MEDSEBOJNI STIKI SO KORISTNI

Dosedanja srečanja na »najvišji ravni« so se izkazala kot učinkovito sredstvo za zmanjšanje nezaupanja, za navezavo normalnih odnosov, ki so bili zaradi povojnih napetosti prekinjeni. To velja za obiske sovjetskih državnikov v Londonu, za razgovore predsednikov skandinavskih vlad v Moskvi, francosko-sovjetske razgovore, da naštejemo le zadnje. Neposredni, osebni stiki imajo namreč dvojno prednost: prvič, izključujejo posredovalce, in drugič, omogočajo v osebnem stiku obravnavati vprašanja, ki jih sicer po normalni diplomatski poti še ne bi načeli. Izmed velesil je SZ pobudnik takih stikov. Tako je na proslavo Dneva letalstva v Moskvi povabila visoke britanske in ameriške generale, kar je naletelo na zelo ugoden odmev. Tudi Francija si je po razgovorih v Moskvi širše zamišljala te stike in je povabila predsednika češkoslovaške in poljske vlade, da obiščeta Pariz. Skandinavske vlade so povabile

Predsednik republike Josip Broz-Tito s člani jugoslovanskega spremstva na obisku pri predsedniku republike SZ Nikolaju Bulganinu, Moskva, junija 1956

v goste Bulganina in Hruščeva. S tem pa vrstni red obiskov za letošje še ni zaključen, saj bo njihova posledica vrnitev gostoljubja, kar omogoča, da se razgovori nadaljujejo, še več, da se po uvodnih, začetnih pomenkih lahko dosežejo tudi konkretni sporazumi. Mnogi to ocenjujejo kot nekakšno prvo obdobje stikov med vzhodom in zahodom, ki verjetno še ne bo pripeljalo do konkretnih soglasij, vendar pa bo ustvarilo objektivne pogoje, da bi lahko morda prihodnje leto, če se izražamo časovno, prišlo do dejanskega napredka pri reševanju konkretnih spornih vprašanj.

GLAVNO — RAZOROŽITEV IN POMOČ MANJ RAZVITIM DRŽAVAM

Sedanje medsebojno zблиževanje je ustvarilo objektivne pogoje, da bi lahko začeli konstruktivno urejati vsaj nekatere izmed glavnih spornih vprašanj. Gre za dve vprašanji: razorožitev in pomoč manj razvitim državam.

Ze v zadnjem »Razgledu« smo omenili, da se je Podkomite petih v Londonu razšel brez sporazuma. v glavnem po krivdi, kakor so to ocenili kasnejši komentarij, zahodnih velesil, ki so odklonile sovjetske razorožitvene predloge, kateri so večinoma vsebovali le načrte, ki so jih prej predložile zahodne države. Predstavniki ZDA, Velike Britanije in Francije so to utemeljevali z dokazom, da še ni ustvarjeno potrebno ozračje, da je za napredek na »razorožitenem področju« nujno ustvariti vsaj osnovno medsebojno zaupanje, da tega vprašanja ni mogoče obravnavati ločeno od drugih sporov (združitve Nemčije, Koreje, Indokine itd.), se pravi, da je mogoča le »globalna rešitev«, to je vseh teh vprašanj in ne samo razorožitve.

Toda to stališče šepa že zaradi poglobitve pomanjkljivosti, da si pač ni mogoče v sedanjem mednarodnem položaju, pa tudi v bližnji bodočnosti zamisliti, da bi prišlo do tistega idealnega ozračja, ko bi bilo mogoče na mah razvozlati vsa nasprotja, saj je mnogo stvarnejša in hitrejša pot, ki iz majhnega gradi veliko, v tem primeru, da na manjših sporazumih ustvarja pogoje za »velika soglasja«. Pri tem je še pomembno, da bi morebitni sporazum o zmanjšanju razorožitve blagodejno in blažilo vplival na zmanjšanje nesoglasij tudi na ostalih področjih, ne samo zato, ker bi zmanjšanje izdatkov za strahotno drago oborožitveno tekmo sprostito velika gmotna sredstva, temveč še bolj zaradi tega, ker bi s tem odstranili bojazen, da bi lahko prišlo do »vojaškega presenečenja« s te ali one strani.

Drugo vprašanje, o katerem se mnogo razpravlja in ki si je že pridobilo »častno mesto« na listi mednarodnih vprašanj, je pomoč manj razvitim državam. Ne gre več za humanitarno pomoč revnejšim in manj razvitim, temveč je to akcija, ki je v prav tako velikem interesu tistih, ki sprejemajo in tistih, ki dajejo pomoč, saj je na dlani, da razvite države ne morejo tvegati, niti gospodarsko sodelovati z državami, ki trpijo pomanjkanje. Toda tudi na tem področju sta se spopadli dve stališči, in sicer prvo — »staro«, ki zagovarja mnenje, da je mogoče nuditi pomoč samo na temelju dvostranskih pogodb, ker to ohranja politični vpliv dajalcev pomoči in drugo, ki ga soglasno zagovarjajo manj razvite države, da bi se ta pomoč

Maršal Josip Broz-Tito in tovariš Koča Popović na obisku pri Vorošilovu, Moskva, junija 1956

razdeljevala potom OZN, oziroma mednarodnega organa, v katerem bi bile enakovredno zastopane vse države, velike in male, bogate in revne.

To stališče zagovarja tudi nedavni predlog francoskega zunanjega ministra Christiana Pineauja, ki ga je podprla naša država in ki so ga z razumevanjem sprejeli tudi v Moskvi, čeprav »glavni velesili« še vedno menita (zlasti to velja za Ameriko), da je boljša pomoč na temelju dvostranskih pogodb in da še ni dozorel čas za skupno mednarodno akcijo na tem področju.

Seveda na tako stališče vplivajo elementi, ki zavirajo sedanjí proces mednarodnega zблиževanja, ki menijo, da gre danes samo za odmor med dvema obdobjema hladne vojne, kar utemeljujejo s stališčem, da je sporazum med vzhodom in zahodom praktično nemogoč. Sprejeti te nazore, pomeni v praksi nadaljevati tekmo v oboroževanju, ki bi konec koncev neizbežno pripeljala do vročega spopada. Prva naloga naprednih sil je torej, da predvsem onemogočijo vpliv takih elementov na mednarodno politiko.

Nova francoska politika je v nasprotju z ameriško in britansko, odraz iskanja novih poti. Francozi sicer izrecno omenjajo, da to ne pomeni nezvestobe atlantskemu zavezništvu, vendar poudarjajo, da je treba zastarele načine zamenjati s prožnejšimi, ki bodo bolje ustrezali spremenjenim razmeram. Gre za novo evropsko politiko, kakor omenjajo nekateri francoski krogi, ki bi se samostojno uveljavila na mednarodnem torišču in tako prispevala k zmanjšanju razdalje med Moskvo in Washingtonom. To so vsekakor pozitivne težnje, ki topijo ostrino spora, ki razbijajo zastarelo pravilo, da obstojata le dva bloka držav in da države izven tega »ozkega okvira« ničesar ne pomenijo. To »resnico« je sicer že ovrgla politika naše države, pa »azijski činitelj« (politika Indije, Burme in nekaterih drugih držav), ki je dokazal, da ni samo dveh poti, da je tudi tretja, samostojna in neodvisna pot.

DVA ODSTOPA

»Mala vojna« med britanskimi kolonialnimi oblastmi in ciprskimi domoljubi se je po izgonu Makariosa še zaostрила. Bombni napadi, zasede, atentati, so se še pomnožili. V Atenah je odstopil zunanji minister Teotokis, ki so ga Ciprčani obdolžili, da je bil preveč oportunističen, oziroma popustljiv, in da

so bili posredna posledica te njegove politike Hardingovi drastični ukrepi, ki so pripeljali tako daleč, da so mestne ulice v Nikoziji (glavno mesto na Cipru) polne žičnih barikad, da je Harding izpolnil grožnjo o obešenju dveh na smrt obsojenih grških domoljubov, da je na britanski strani prevladala »politika železne roke« nad metodo pogajanj. Novi zunanji minister, bivši šef kmetijskega resorja Averro, pa je zagotovil Ciprčanom vso podporo. Po vsem tem pač nič ne kaže, da bi lahko prišlo do sporazumne rešitve, čeprav je v Veliki Britaniji slišati trezne glasove, da bi se bilo treba sprijazniti z zlomom sedanje »politike sile«, da bi bilo treba Makariosa izpustiti iz pregonstva ter znova poizkusiti s pogajanj, ki so edini izhod iz sedanje grozeče krize.

Tudi »alžirsko ognjišče« je še bolj vzplamtelo. Radikalni prvak Mendès-France je odstopil v znamenje protesta proti politiki Molletove vlade, ki je po njegovem mnenju dajala le preveč poudarka vojaškemu ukrepu, namesto da bi omilila položaj z razumnimi političnimi in gospodarskimi reformami.

Predlog petih točk indijskega predsednika Nehruja odpira možnost za sporazum, vendar zahteva, da Pariz prizna alžirsko narodnost, obenem pa svetuje Alžircem zmernost, ker meni, da kljub zaostrenim nesoglasjem položaj še ni tak, da ne bi bilo mogoče najti sporazumne rešitve s pogajanj, ki bi zagotovila

Alžircem njihovo narodnostno enakopravnost, Francozom pa nadaljnji obstanek v tej prekomorski deželi.

VOLITVE V AVSTRIJI IN ITALIJI

V sosednjih republikah Avstriji in Italiji so bile nedavno volitve, v prvi parlamentarne, v drugi pa upravne. Za oboje je značilna visoka volilna udeležba in dejstvo, da ni prišlo do resnejših sprememb, kar se tiče števila glasov glavnih strank. V Avstriji sta povečali število glasov ljudska in socialistična stranka, medtem ko je zelo nazadovala polfašistična VDU. Napovedujejo, da bosta obe stranki obnovili zaveznitvo in sestavili skupno vlado, čeprav ima ljudska stranka nekaj mest več v parlamentu kot prej in si zaradi tega lasti tudi »močnejši položaj« v novi vladi.

Zanimivejše so bile volitve v Italiji, za katere je značilen napredek levičarskih strank (socialdemokratov in Nennijevih socialistov) in poraz desničarjev (monarhisti in MSI). Čeprav so bile to upravne volitve, so imele izrazito političen pomen, ker naj bi pokazale razmerje političnih sil po zadnjih parlamentarnih volitvah pred tremi leti. Povečanje števila glasov za levičarske stranke samo potrjuje že večkrat zapisano ugotovitev, da velika večina italijanske javnosti terja učinkovitejše reforme na gospodarskem in socialnem področju.

Prebujenje v Ledeni deželi

MED dežele, ki zahtevajo popolno samostojnost in neodvisnost od velikih političnih sil, se je v zadnjem času uvrstila tudi Islandija, ali po naše Ledena dežela. To je zbudilo veliko pozornost svetovne javnosti, ki se poprej ni kdo ve kako zanimala za islandski otok.

Ker je ta dežela precej odmaknjena od evropske celine, smo tudi pri nas le malokdaj kaj več slišali o njej. Vedeli smo, da je Islandija otok na daljnem severu, ki tiho ždi med mrzlimi vodami Oceana, da so tam prebivali v starih časih Vikingi, ki so že davno pred Kolumbom prijadrali v Ameriko, da se Islandci ukvarjajo večidel z živinorejo in ribolovom in da živijo v idiličnem miru, ki so ga le redkokdaj zmotili odmevi grmenja topov — sicer pa smo to deželo poznali manj kakor Malo Azijo ali Severno Afriko. Nekoliko bolje so jo poznali le tisti, ki so brali dela njenih romanopiscev — Thorodse-na, Palssona, Laxnessa, katerih imena se blestijo v knjigi svetovne kulturne zgodovine kakor prečudno lepi, samorastni cvetovi.

Leta 1942 je privikrat po letu 1918 prišel iz te dežele glas, ki je zbudil pozornost političnih sil: Islandski parlament Althing je sklenil, da se bo leta 1944 Islandija ločila od Danske in postala samostojna republika. To se je zares zgodilo: dne 24. maja 1944 je islandsko ljudstvo v referendumu z ogromno večino glasov sklenilo, da noče več živeti v personalni uniji z Dansko. Prav tako je ogromna večina glasovala za republiko, ki je bila uradno proglašena 17. junija 1944.

Ta nenadna odločitev pa je začudila le ljudi, ki islandskega naroda in njegove zgodovine niso poznali. Islandci so zdrav, svobodoljuben narod z bogato, zanimivo preteklostjo. Islandija je bila samostojna država z republikansko ureditvijo že konec desetega stoletja, torej takrat, ko je večina evropskih dežel živela pod žezlom potomcev Karla Velikega in bizantinskih cesarjev. Islandski parlament Althing je najstarejši parlament na svetu. Več ko dve stoletji je bila Islandija popolnoma samostojna, potem pa je prišla pod oblast norveških kraljev. Leta 1381 je hkrati z Norveško pripadla Dansk. Potem ko se je Norveška ločila od Danske, je ostala Islandija Dansk. Njena zgodovina je bila torej tesno povezana z zgodovino Danske in Norveške, pod katerih oblastjo si je znala obdržati sorazmerno precej svobode. Zelja po popolni samostojnosti pa med islandskimi ljudstvom kljub temu ni ugasnila. Vse devetnajsto stoletje se je to ljudstvo borilo za avtonomijo. Priznana mu je bila šele leta 1918. Takrat je postala Islandija »samostojna država v personalni uniji z Dansko«. Dansk kralj je izvrševal svojo eksekutivno oblast nad Islandijo po svojem posebnem ministru v Reikjaviku, ki je bil odgovoren tudi Althingu. Personalne unije pa je bilo konec leta 1944, ko je postala Islandija — kakor že prej omenjeno — samostojna republika.

Islandija je torej dobila pravno samostojnost — tedaj pa je njeno dejansko samostojnost začela ogrožati hladna vojna, v kateri so

ZDA iskale novih strateških oporišč. Pogled na zemljevid nam takoj pove, za kaj gre: ta veliki otok ki meri 102.819 km², ima izredno varen strateški položaj. Leži na križišču poti med ZDA in Sovjetsko zvezo, kar pomeni, da tista velesila, ki ima v oblasti ta izolirani kos evropske kopnine, lahko nadzira ves severni del Atlantskega oceana. Zato je morala islandska vlada leta 1951 skleniti z vlado ZDA sporazum, po katerem so prišle na otok ameriške vojaške enote in zgradile vrsto strateških postojank, med njimi tudi veliko letalsko bazo in tri radarske postaje. Islandija je bila vključena tudi v Atlantski pakt, toda z izjemnim statusom: brez obveznosti, da kar koli prispeva za obrambo. Hotela je živeti v miru, brez vplivov vojnega vzdušja, brez vojske, ki je niti zdaj še nima, čeprav je že dvanajst let samostojna republika.

Ker je islandski narod majhen (vsega skupaj 150.000 ljudi) in ker nima niti lastne vojske, je svetovno politično javnost tembolj presenetil najnovejši dogodek v prebujanju te dežele: začela se je protiviti politiki ameriške velesile. David proti Goljatu!

Na desetem zasedanju Generalne skupščine OZN je predstavnik Islandije hkrati s predstavnikom Grške (ki je prišla z zahodnimi silami navzkriž zaradi Cipra) glasoval za to, da pride alžirsko vprašanje na dnevni red, kar pomeni nasprotovanje uradnemu stališču Atlantskega pakta. Kmalu nato, marca letos, pa je islandski parlament Althing zahteval od vlade ZDA revizijo sporazuma iz l. 1951.

Zahteva je jasna in odločna: vse tuje vojaške sile in vsi tuji vojaški strokovnjaki naj zapustijo islandski teritorij. Ta sklep Althinga je podkrepil islandski zunanji minister Gudmandson z obrazložitvijo, da se je svetovna napetost zmanjšala in da zato ameriške čete na Islandiji nimajo kaj iskati.

Ta zahteva je seveda hudo razburila duhove v Washingtonu. Diplomacija je bila sicer previdna in spričo novih političnih vetrov ni reagirala tako, kakor bi reagirala pred nekaj leti; pač pa se je sprožil val protestov v ameriških časopisih, zlasti v časopisu »New York Times«, ki je poudarjal, da je dolžnost ameriške vlade, prisiliti islandsko vlado, naj zavrne sklep parlamenta Althinga.

Islandija je majhna, v bistvu siromašna dežela. Če ne bi bilo zalivskega toka, bi jo — kakor Grönlandijo — čezinec pokrivala debela ledena skorja. Tako pa je na njeni zahodni obali nekaj plodne zemlje, na kateri rodi oves in krompir, na prisojnih gorskih pobočjih pa se pase živina. Dežela ima 80% neproduktivne površine, zato je njena naseljenost zelo redka: 1,2 prebivalca na kvadratni kilometer (najredkeje naseljena država v Evropi). S kmetijstvom se ukvarja 30% prebivalstva, 1,6% je ribičev (lov na slanke), 21% pa jih je zaposlenih v industriji (v glavnem industrija ribjega olja in ribje moke). Toda Islandci so žilavi ljudje, ki jih je utrdil nenehni boj z naravo v mrzlem podnebju, zato znajo tudi z majhnim naravnim bogastvom dobro gospodariti. O njihovem gospodarstvu nam mnogo pove že to, da imajo sorazmerno dokaj močno trgovsko mornarico — 134 ladij s 73.000 BRT. V tuje države izvažajo ribe, ribje olje, ribjo moko in ovčje kože, uvažajo pa žito, tekstilno blago, les, stroje, nafto in premog. Proizvodnja elektroenergije na otoku znaša 180 kWh, pri čemer je izkoriščen le neznamen del vodne sile. Na otoku je tudi več vulkanov in gejzirov, katerih toploto izrabljajo za ogrevanje. Njihova industrija se usmerja k proizvodnji aluminija, ker imajo obilne zaloge boksita in — kakor že rečeno — mnogo neizkoriščenih vodnih sil.

Moč islandskega naroda pa se zrcali tudi v visoki stopnji kulturnega razvoja. Na Islandiji ni nepismenih. Razen ustreznega števila osnovnih, strokovnih in srednjih šol imajo tudi univerzo v Reikjaviku (glavnem mestu), ki je bila ustanovljena leta 1911. Imajo tudi mnogo knjižnic, med katerimi je največja nacionalna biblioteka v Reikjaviku, ustanovljena leta 1819. Islandska književnost je stara in zelo bogata. Največje svetovno priznanje je dobila Iani, ko je prejel pisatelj Haldor Laxness Nobelovo nagrado za svoje veliko, progresivno književno delo, prežeto s svobodoljubjem in stremiljem po ustreznih družinskih odnosih.

Zadnji dogodki v zvezi z islandskim odporom so vzbudili mnogo pozornosti po svetu, saj se je islandski narod smelo postavil v vrsto tistih malih narodov, ki zahtevajo, da njihova svoboda, neodvisnost in enakopravnost ne smejo biti več prazne besede.

F. S.

Franc Šrimpf

Pobalinstvo...

TISTE dni v zimi, eno leto pred koncem, nam je bilo hudo. Najprej nas je zagrnil sneg in nas zavil v svojo odejo, mehko in toplo in hladno. Stirinajst dni je padalo izpod nizko ležečega, brezbarvnega neba. Nekakšna trda, brezsnovna sivina je visela nad zemljo, nad ljudmi. Pritiskala je na vse živo in tlačila, vsedla se nam je za vrat in nas dušila. In sivi in bledi kakor ta zrak in ta prekleta sivina so bili ljudje in živali in reči, ki smo se jih dotikali.

Izpod neba pa je še vedno padalo, padalo...

Kakor da je umrlo sonce in kakor da je zakraljeval mrak.

Potem pa so pritiskali še Nemci. Zdelo se nam je, kakor da sta se obe temni sili združili, si podali roke v zvezo in sklenili uničiti svetlobo, uničiti svet...

Zagomazelo je po dolini, zagomazelo je po hribih. Kakor hudobna voda ob poplavi so se razpljuskali po gričih in ozkih dolinah, vdirali v hiše in domove, pustošili, plenili, uničevali življenja in sredstva za življenje. To je bila zima 1944, zima v Zgornji Savinjski dolini.

Naša tehnika se je umaknila kmalu po prvih novicah o prihajajočem mrčesu. Vse, kar smo imeli dragocenega, smo zakopali v bunker na šolskem vrtu in ga skrbno maskirali. Sami pa smo se umaknili više v gore...

Minil je mesec, dva, in golazen se je odplazila nazaj, v svoje brloge. Mi pa smo sklenili premestiti tehniko na varnejše mesto. Dva ali trije so odšli, da bi dvignili zakopano gradivo.

Bila je noč, naša zaveznica, kajti dan je še vedno služil golazni, ki ponoči ni imela oči. Majhna skupinica ljudi je stala na vrtu, ob bunkerju, v katerem je bilo zakopano tehnično gradivo.

Začeli so kopati. Previdno in tiho in rahlo. Tu in tam se je lopata zadela ob kamen in zažvenketalo je, kakor da bi se dotaknila dva novca. Kopali so še nekaj časa. Nihče ni govoril, nihče jih ni gledal, samo mesec je zvedavo mežikal izza Mozirске planine.

Potem je nenadoma pridružen vzklilil Peter: »Pazite! Tu smo. To je pokrov.«

»Res je pokrov,« je odvrnil Maks. »Dobro ga poznam, saj sem ga sam namestil.« Potem so še nekaj časa molče delali, dokler ni bila vsa zgornja ploskev zaboja prosta zemlje. »Sedaj pa jo odtrgajmo!« je šepnil Primožič.

Prijeli so vsak na svojem koncu, z muko odtrgali pokrov in se radovedni sklonili nad jamo.

Tisti hip pa se je zablistalo in zagrmelo je, kakor da se svet podira. Strašen pok se je razlegel v mrtvo noč. In še enkrat in še dvakrat je tako počilo. Potem je tišina zopet utihnila in nihče ni bilo več čuti.

Pač! Rahel stok dveh ranjencev je trgal koprenasto trdotu noči.

Eden, menda je bil Peter, je ležal brez glasu ob jami, drugega, Maksa, je vrglo v bunker... Tako so jih drugo jutro našli ljudje.

*

Kmet Vinko, ki nam je pozneje vse to pripovedoval, je rekel, da dveda ni bilo več pomoči, druga dva pa se bosta najbrž še izlizala.

»Nemci so pod pokrov namestili ročne granate. Ko so fantje odtrgali pokrov, so strgali tudi vrvice, ki je vezala granate, s katero so bile pritrjene. To je pobalinstvo najhujše vrste,« je temno rekel kmet Vinko. »To jim morate vrniti,« nam je še zabičal.

Muzej NO v besedah naših in tujih obiskovalcev...

Odkar je bil Muzej NO v Ljubljani odprt za javnost, 27. aprila 1955, ga je obiskalo nad petindvajset tisoč naših in okrog 850 inozemskih obiskovalcev. Ogledali so si ga ljudje iz skoraj vseh krajev sveta: iz Amerike, Azije, Nove Zelandije, Čileja, ogledali so si ga Angleži, Francozi, Rusi, Kitajci, Indijci, Burmanci, Španci, Argentinci, Švicarji, Belgijci, Holandci, Švedi, Danci, Romuni, Italijani, Nemci, Čehi, Poljaki itd. Vsi poudarjajo, da je to edinstven, zgoščen in jasen prikaz herojske borbe majhnega slovenskega naroda za svobodo, ki naj bo ostalim narodom vzgled in spodbuda. Objavljamo nekaj napisanih vtisov in nekaj fotograskih posnetkov iz vpisne knjige obiskovalcev muzeja!

Tovariš Aleksander Ranković, predsednik CO NOV Jugoslavije, ki je obiskal muzej ob otvoritvi, je napisal: (posnetek 1).

Besede gospoda Vincenta Auriola, nekdanjega predsednika francoske vlade: »Presunjen od tega obiska, se s hvaležno mislijo spominjam vseh teh junakov in borcev upora.«

Bivši premier U Nu: »Ta muzej kaže velikanski pomen borbe za osvoboditev v Sloveniji in je vir vse ljubezni za svobodo.« Muzej si je ogledala tudi burmanska vojaška delegacija (posnetek 2).

Naš veleposlanik v Parizu, dr. Aleš Bebler je zapisal v spominsko knjigo (posnetek 3):

Zveza evropskih študentov: »Priateljska zveza evropskih študentov iz Hamburga se je mudila ob svojem mednarodnem študentskem srečanju 15. julija 1955 v tej hiši. Naj bi taka srečanja doprinesla k temu, da se stvari, kot so prikazane v tem muzeju, nikdar več ne zgodijo.« Vpisali so se tudi študentje iz Združenih držav Amerike, Islandci in Danci (posnetek 4).

Nema sumnja da je ona izloča
oslobodilno borbo slovenskega naroda
poslutiti se vzporedno i sodobnih
i budućih generacija. Mislim da je
ona istovremeno i primer kako treba
u poraću i sistematski raditi na razvijanju
modernizacije i obnove naše izločene
narodne. Kad se razgleda ona izločena čovek
ne može a da se ne seti svih ovih
znanih i neznanih heroja koji su
neobičajno dali svoje živote za naše
nacionalno i socijalno oslobađanje

26-IV-1955 g.

1

A. Ranković

The setting up of this Museum ~~has~~
 is a standing monument to the
 fighters for freedom in Slovenia,
 and a source of inspiration to all
 lovers of freedom.

2

Mr. F.

22/6/99.

Švicarski turisti: »Z veliko simpatijo in sočustvovanjem smo Švicarji iz Lucerna ogledovali in občudovali pričevanja o osvobodilni borbi.« »Bili smo navdušeni nad hrabrostjo naroda v borbi proti nacističnim napadalcem. Naj jugoslovanski narodi z isto hrabrostjo gradijo življenje v miru.« Dalje: »Kakšno bistroumnost in kakšen bogat nauk (lekcijo) človečanstva nam kaže ta narod z vsakim razstavljenim predmetom v tem muzeju.« In še: »Energija jugoslovanskih partizanov bo ostala vedno vzor za vsa tlačena ljudstva.« »Vsa svobodoljubna Švica mora biti presunjena nad partizansko borbo in lahko samo občuduje edinstveno organizacijo tega muzeja.«

Kitajska sindikalna in novinarska delegacija, kitajski kulturni ataše, gospod Lu-yao-wu je napisal: »To je zgodovina herojske borbe slovenskega naroda, ki bo vzbudila v borbi za mir.« (posnetek 5).

Argentinec je zapisal: »Tovariši, naprej, in zmagali bomo!«

Turisti iz Čileja: »Občudovalci herojskih podvigoov slovenskega naroda za dosego svobode.«

Muzej je najboljše to mesto kar sem jih videl tako po bogatstvu materiala kot po urejenosti, urejenosti in prezentaciji. Zato tako morajo delati celo na nas, brez partizane. To pa je najboljše delo, da bi lahko našli tako malo - politično vzgojo naša plemena.

22. junij 1955.

Alen Šušter. Prizg.

3

15. 7. 55

Stedjær på Islandi;
Lignin Sveinsson

4

15. 7
Der Freundschaftsbund Europäischer Studenten aus Hamburg ver-
te während des internationalen Studententreffens am 15. 7. in
diesem Hause. Mögen derartige Treffen dazu beitragen, daß Din-
ge, wie sie in diesem Museum zu sehen sind, nie wieder ge-
schehen.

Hilfried Guckley

16 July 55 - Students from United States of America:
George Athamson - Hartford, Connecticut
Jung Lyette - Uta College of S. C.

在反法西斯斗争中，斯洛伐克人民的英勇
斗争，给我们留下了深刻的印象。

中国新闻，作此访问南斯拉夫代表团

王博 1955. 11. 24.

5

Španec: »Španec, ki pozna dobro Jugoslovane, je videl Vaše uspehe, razstavljene v tem muzeju. Čestitam Vam in Vas občudujem.«

Turisti iz Združenih držav Amerike: »Naj ta muzej pomaga graditi in ohraniti večni mir.« Iz Ohia: »Odlična razstava, ki slika veliko junaštvo in genialnost pri odločitvi ljudstva v borbi za svobodo. Eden najinteresantnejših muzejev.« Albert Durnomhel iz Kanade je bil zelo ganjen. Posebno lepo je napisala naša izseljenka Antonija Lavrič iz Kanade (posnetek 6).

Nemška gospodarska delegacija: »Vsakdo naj bi videl, kako strašno lahko vojne prizadenejo ljudstva.«

Angleški turisti: »Uživali smo pri obisku; hvaležni smo Vam za Vaš prikaz in govorili bomo o Vašem muzeju.«

Romunska sindikalna organizacija občuduje našo borbo, se klanja padlim junakom in nam želi uspeh v izgradnji socializma. Romunski pisatelj Mihail Sadoveanu, predsednik Društva književnikov Romunije in podpredsednik romunske Ljudske skupščine je bil globoko impresioniran: »Topel pozdrav slovenskemu narodu, ki je skozi stoletja ohranil borbeni duh. Združevala sta ga samo jezik in tradicija do končne osvoboditve, prve v zgodovini. To je izreden primer narodne zavesti v tako težki situaciji, izreden — a toliko lepši.« (Posnetek 7.)

Zelo številni so obiski Francozov, ki kažejo posebno zanimanje in prijateljstvo. Bivši francoski interniranci iz Mauthausena »ne bodo pozabili njihovih tovarišev v borbi in trpljenju, z njimi so se borili za svobodo in mir.« Delegacija francoskih juristov »...je z ganotjem občudovala to pomembno razstavo upora v Sloveniji. Z globokim spoštovanjem se klanja spominu onih, ki so padli v tej kruti in neusmiljeni borbi.« Vsi izražajo spoštovanje in občudovanje (posnetek 8).

Danski pravniki so izrazili svoje priznanje z besedami: »Skupni sovražnik, skupni boj, skupni podvig!«

14. I. 1956

6

obiskala sem muzej NOB. Prikazana je trpljenje in trdnost
moje domovine. Po dragocelih letih sem prisla iz Canade.
Mnogo sem strisala, a sedaj sem videla in sem ostala
Slovencem povedala. Zdravo! Antonija Lavric.
Cirila Brankovitch Hickland Lake, Ont, Canada.
Vesel Antonija

Salut poporul sloven, core a registat
in neacuti opresorii, unit prin limba
si Gatinu, pina la eliberarea definitiva,
pentru prima core stat liber, in noua federatie
regionala. Rar exemplu de constiinta
nationala, intr-o atit de qra situatie
ca cea a slovenii, rar, dar cu atit mai frumos.
Mihail Sadoveanu

7

28. IV. 1956 (Ecritain roumain)

Je suis très heureux et fier d'avoir pu visiter votre musée
de la Résistance et de ce fait apprendre un peu de votre lutte
pour la liberté

Captaine J. Amiel. officier de la Résistance française
Bulgarie 9. II 55
Amiel

8

VIII. a. X. državne gimnazije je obiskal muzej
NOB in se zahvaljuje razstavljenemu za trud,
da ohranijo bodočim rododom najsvetlejšo
stran našega velikega boja za to kar imamo
danes.

9

Slava padlim za svobodo!

Rusi, Poljaki in Čehi poudarjajo, da jih razstava spominja na skupno borbo svojih in naših narodov proti fašističnemu sovražniku in se klanjajo slovenskemu narodu, ki se je v tej borbi izkazal kot še nikoli doslej.

Muzej so obiskali tudi inozemski vojaški predstavniki v Jugoslaviji, Nizozemci, župani inozemskih glavnih mest, ki so se udeležili konference mest v Ljubljani in številni drugi ljudje.

Otroci iz naših šol, dijaki, študenti, člani organizacij in ustanove pa so glavni obiskovalci, katerim bo »muzej ohranil najsvetlejšo stran našega velikega boja za to, kar imamo danes (posnetek 9), v trajen spomin in opomin...!«

Savinjska dolina med zadnjo vojno

ČEPRAV je minilo že enajst let, odkar se je končala druga svetovna vojna, so spomini nanjo še zmeraj živi v vseh tistih naših ljudeh, ki so se je udeležili bodisi kot borci-partizani bodisi kot zaporniki in interniranci v italijanskih in nemških taboriščih. Skoraj ne mine dan, da se v mislih ne bi zmeraj iznova vračali v gozdove in zapore, med tovariše in tovarišice, s katerimi smo skupno prenašali tegobe vojne. Vsem takim spominom je najboljšje pomagalo dobra knjiga, ki verno prikazuje medvojne dogodke tako na bojiščih kakor v zaledju. Spričo dosedanje skromne žetve tovrstnega pisanja na Slovenskem se z veseljem lotevamo branja našega partizanskega romana, v katerem naj bi podoživeli resnično takratno stvarnost.

Nekdanjim štajerskim in koroškim partizanom je prav gotovo živo v spominu Savinjska dolina, o katere prebival-

stvu smo nedavno dobili roman Daneta Debiča »Brez milosti«.* V razmeroma drobnih knjigi (250 strani) nam je mladi pisatelj želel približati podobo ljudi, ki živijo v trgu in na vasi, pa v gozdovih v Savinjskih in Kamniških planinah.

Kaki dve tretjini romana je Debič namenil opisovanju razmer v zaledju, kjer živi družina trgovca Belina, brata Tone in Franc ter njun prijatelj Boris. Belin ima dve hčerki, Tjašo in Mašo, ter sina Milana. Tjaša je žena učitelja Ivana Dežnika, vojnega ujetnika in pozneje partizana, Maša pa se lahkomišelnostno vda nemškemu oficirju, vendar je Tone vzlic temu v svoji mladostni ljubezni ne pozabi, čeprav ga kmalu srečamo med borci. V vasi trepetaja Drejc — izdajalec, dokler ga ne zadene pravična kazen. Potem so

* Založila Državna založba Slovenije, 1955.

še mnogi Drejcu podobni podrepeniki, ki se dobrikajo sovražniku, le-ta pa se šopiri na njemu svojstven način — od orgij v Waldonerjevi vili do slavonspevov »nepremagljivemu« firerjevemu orožju.

Skratka, pisatelj je zajel širok krog ljudi, se skušal poglobiti v njihovo notrino in razvozlati silnice, ki jih pripeljejo do dejanj. Seve, da spričo take poglobitve ni mogel zaiti v črno-belo pisanje, marveč je ostal na ravni psihološke utemeljitve posameznikov, tako da ostanejo nekateri dogodki bralcu živo v spominu. Toda če je bil na primer kos Drejčevim predsmrtnim slutnjam, pa ni znal dati vere Mašinemu ljubimcu Stolzu in razvratu v Waldonerjevem stanovanju itd. Tudi kar za deva prepletanje dogajanj — zdaj se srečamo z učiteljem Dežnikom, Tonetom in Francem, vmes z nacističnimi gospodarji, pa spet z Dežnikom, s Tonetom in Francem in z

mnogimi drugimi — je treba pribiti, da mora bralec dokaj razmišljati, preden se dokoplje do pravišne povezave notranjih vzgibov posameznikov in njih početij.

V drugem delu svoje stvaritve nas je Debič popeljal med borce-partizane v Savinjski brigadi, ali točneje, v njen bataljon, kjer naletimo na negativno podobo komisarja Milana Možuha in vrsto »slabo oblečenih, razcapanih mož«, pa vendar srčnih, pogumnih ljudi, ki se bijejo s sovražnikom, hkrati pa precej razmišljajo o smotru borbe, o svojem nekdanjem življenju in prihodnosti. Med borci ima spet veliko vlogo Tone, iz česar je videti, da je v njem mnogo pisatelja samega, kar pa pripovedovanju ne škodi, saj roman tako nima nekega osrednjega junaka.

Ce hočemo Debičevo delo vrednotiti, potem lahko ne glede na njegove pomanjkljivosti rečemo, da je dobro. V njem bomo našli dobršen del resnice o medvojnem človeku na koščku slovenske zemlje. Brez odvečnih besedi in okrasnih prispevkov se bomo seznanili z junaki in slabiči, z življenjem na podeželju in v partizanih. Čeprav je Debič še mlad in javnosti neznani, saj je izšel šele njegov prvi roman, mu ni odrekati tako pisateljske nadarjenosti kakor velike prizadevnosti, da bi čim globlje prodrl v človekovo notranjost. In naпослед naj po-

novim; odlika Debičevega romana so opisi posameznih smrti (Borisove, Drejčeve, Wukove itd.). Kakor doslej malo-kateri pisec partizanske literature je s skromnimi izraznimi sredstvi živo in verno približal bralcu predsmrtno slutnje in strah pred neogibnim koncem tako naših borcev kakor sovražnikov.

Na robu romana »Brez mi-losti« pa tole: še zdaj dirnejo brzaka razne, našemu človeku mrzke oznake okupatorjevih vojakov in okupacijskih oblasti od »firerja« do »birgermajstrov«. Kaj šele v prihodnosti, ko bodo še zanamci ugotavljali, kakšne vrste za-vojevalci so nas nekdaj za-sužnjevali! *France Vrečar*

V pripravi je »Kamniški zbornik«

V KAMNIKU so se 22. aprila letos v mali dvorani kulturnega doma sestali prvoborci kamniškega okrožja, med njimi Tomo Brejc, dr. Marijan Dermastia, Mitja Ribičič, Tone Šturm, Franc Avbelj, Roman Potočnik, Cveto Novak in drugi. Pobudo za ta sestanek je dal tov. Tomo Brejc, ki je tudi prvi govoril o trenutnih nalogah bivših borcev v dani politični situaciji. Del sestanka je bil posvečen pisanju spominov in zbiranju zgodovinskega gradiva iz NOB za Zbornik, ki naj bi očrtal predvojne razmere in čas vdora sovražnika, priprave in začetek organiziranega odpora ter razvoj borbe in revolucije na kamniškem področju. V razpravi so udeleženci sestanka predlagali ustanovitev redakcijskega odbora, medtem ko so tehnično delo poverili

zgodovinski sekciji ZB NOV in ljudem, ki se z zbiranjem gradiva že ukvarjajo. V zvezi s tem je tovariš Brejc obljubil, da bo napisal spomine do leta 1942. Tudi tov. Šturm je izjavil, da bo za zbornik prispeval že napisanih 40 strani svojih spominov na vstajo in osvobodilno borbo na Kamniškem. Zbiranje in preverjanje gradiva pa je naloga zgodovinske sekcije ZB NOV v Kamniku, ki jo vodi Lado Podbevšek. Glede na trenutne in bodoče naloge so predlagali ustanovitev dveh redakcijskih odborov za pripravo zbornika. V prvega so bili imenovani tovariši Tomo Brejc, dr. Marijan Dermastia, Roman Potočnik, Tone Šturm, Marjan Zupančič, Jože Strlekar, Cveto Novak in Lado Podbevšek, v drugega pa Franc Podstudenšek, Jože Strlekar, Mitja Ribičič, Marjan Zupančič, Jože Jeras, Lado Podbevšek, Pirš-Luka in drugi. Hkrati je naloga občinskih odborov ZB NOV v Kamniku, Domžalah, Moravčah, Sentvidu, Črnučah in Medvodah, oziroma njihovih zgodovinskih komisij, da zberejo gradivo, ki bo dopolnjevalo že zbrane podatke in napisane spomine. Pomoč pa morajo nuditi tudi občinski komiteji ZKS, zlasti tisti v Kamniku.

Na sestanku so med drugim določili tudi rok za zbiranje gradiva, in sicer do 1. septembra, medtem ko naj bi že napisano gradivo za zbornik zbrali in razmnožili do 1. junija letos.

Ilegalka Muha

Med mnogimi resničnimi zgodbami, ki se pleto o tovariših in tovarišicah iz ljubljanske VOS (Varnostno-obveščevalne službe), je tudi zgodba o »Muhi«, illegalki, katere ime VOS ni poznal. Poznali smo le Urško, drobno, vitko, živahno dekle, ki se ni ustrašila niti najbolj zahtevne akcije. »Muha« — tako pa jo je imenoval gestapo. To ime so ji nadeli gestapovci tedaj, ko jim je padla v nastavljeno past ...

PO zlomu Italije se je moral gestapo hočeš nočeš nekoliko bolj intenzivneje zanimati za Ljubljano. Poizkušal je to že prej, toda VOS mu je zagrenil vse veselje, ko je naglo likvidiral njegove vohune. Po zlomu italijanskega fašizma pa se je gestapovska delavnost v Ljubljani močno povečala. Prav tedaj je ljubljanski VOS preživljal reorganizacijo, ker je večina tovarišev odšla na osvobojeno ozemlje. Tovariš Ivo je imel polne roke dela s krpanjem raztrgane obveščevalne mreže in iskanjem novih ljudi, ki naj bi prevzeli odgovorno delo v mestu. Vse kaže, da je spretna Urška tedaj našla neko »povezavo«, ki je obetala uspehe. Nekajkrat se je sestala z nekim delavcem v tivolskem parku, čigar poročila so bila kar v redu. Toda ta »povezava« je bil plačani gestapovski agent in Urška je bila v mreži pošastnega pajka, še preden se je dobro zavedela.

Nekega dne je prišla na dogovorjeni sestanek v tivolskem gozdu, tjakaj, kjer se gozdna pot spusti na »Cesto na Rožnik«. »Delavec« ji je oddal poročilo, Urška se je urno zasukala, toda v hipu sta pristopila dva moška in jo vzela v svojo sredo — gestapo! Na videz se je vdala, toda njena prva misel je bila: beg. V trenutku se je iztrgala nezaželenima spremljevalcema in jo ubrala po bregu čez cesto. Ušla bi, da se ji ni sezul čevelj. Tako pa se je malce ustavila in že sta se je agenta spet oklenila. Med begom je odvrгла poročilo, ki pa so ji ga kasneje na policiji pokazali — pobral ga je tretji agent, ki je kril akcijo svojih kolegov.

Prvo, kratko zaslišanje v Ljubljani. Hoteli so, naj pove za voditelje VOS, kje je orožje in kje je obveščevalno gradivo. Toda Urška ni ničesar vedela. Vtaknili so jo v avtomobil in

jo odpeljali na Gorenjsko. Na vsaki strani je sedel en agent; možnosti za beg ni bilo. S kakšnim hrepenenjem je gledala gozdove, ki so se vzpenjali kraj ceste! Ko bi vsaj zaprotale partizanske strojnice, pa tudi če jo ubijejo, le da bi prej videla gestapovce, kako se valjajo v krvi. Toda gozdovi so molčali. Prvi zapor v Škofji Loki. Njena prva misel je bila spet — beg. Pregledala je okno, izmerila višino od okna do tal, toda tu je ostala le malo časa, ker so jo gestapovci odpeljali pokazat v Kranj. Tudi tam Urška ni vedela ničesar! Zakaj je sprejemala poročila? Ukazal ji je fant, čigar imena ne ve, pozna samo ilegalno ime. Nato iz Kranja v Begunje — tu bo šlo zares — so zadrževali gestapovci. — Tu je šlo zares!

Zunaj je sijalo sonce, veter izpod Stola je valovil mlado žito, iz daljave se je čulo šumenje gozdov. Notri pa so bili cementni bunkerji, tema, zadušljiv zrak. Človek ni bil več človeku podoben. Položili so jo na mizo in dva gestapovca

sta jo izmenoma tolkla, dokler nista omagala. Urška je jokala in klicala fanta z umišljenim imenom; jokala je, toda njen razum je bil čuječ, a nje-no sovraštvo brezmejno. Po mučenju so jo odnesli v celico. Tedaj je zaslišala v sosednji sobi udarce in strahotno vpitje jetnika, sotrpina. Naposled so jetnika pripeljali v njeno sobico. V njem je spoznala »povezavo« iz tivolskega gozda, toda začudno svežega in nedotaknjeneega.

»Povej,« se je pretvarjal falot, »saj ne boš vzdržala.« Toda Urška je ven in ven klicala fanta z umišljenim imenom in ni spregovorila druge besede. Mučenje se je nadaljevalo, toda Urška je molčala. Začela je telesno propadati. Tega pa se je gestapo ustrašil. Še vedno je bil prepričan, da je ujel težko ribo in da bi se mu izmuznila s smrtjo. Tega pa ni smel tvegati. Tedaj so gestapovci spremenili taktiko. »Muho« so premestili v drugo, udobnejšo celico in jo pričeli hraniti, kot bi bila na letovišču.

Kmalu se je Urška imenitno popravila. Nekega dne so jo z avtom odpeljali nazaj v Ljubljano. Spet je »Muha« čakala partizanske zasede. Toda spet zaman. Avtomobil se je kmalu ustavil pred šentpetersko kassarno. Tu je imel gestapo svoj razbojniški urad. Gestapovec je ukazal »Muhi«, naj izstopi,

nato pa jo je peljal po stopnicah do nekih vrat, pred katerimi je stal stražar. Odprl je vrata in stopil z jetnico v prazno sobo, ki je imela na nasprotni steni vrata. Vsemo- gočni gestapovec se je obrnil k Urški in ji zviškoma dejal: »Tukaj počakaj, Muha, zdajle grem k šefu — potem pa boš govorila!« Sedaj bom utekla, si je mislila Urška. In res, držala je besedo. Vtem ko je »nadčlovek« odkorakal v sosednjo sobo, je od tod prihajala neka žena z otrokom. Urška je urno prišla otroka za roko, se spogledala z ženo ter mirno odšla mimo stražarjev skozi vrata in po stopnicah na cesto. Tam pa je naglo vzela pot pod noge, pritekla je do tramvaj-ske postaje, se vzpela na voz

in se odpeljala naravnost v Rožno dolino...

In epilog te zgodbe? Neki Urškin tovariš je naslednjega dne zjutraj sedel v neki kuhinji in pil čaj, kajti mleko se je tedaj težko dobilo. Pogovarjal se je z domačimi in otroci so se lovili okrog mize, ko so se odprla vrata in v reži vrat je tovariš zagledal malone zajetno Urškino postavo. Sledilo je veselo snidenje in pa povest, kakor je tu zapisana. Vse ostalo je bila malenkost: najti ilegalno stanovanje, preskrbeti fotografije, ponarejeno legitimacijo itd. Kak teden zatem je »Muha« preletela skrbno zastraženo ljubljansko mejo in se znašla v varnem objemu svobodnih gozdov.

Dr. Stane Mikuž

Ni jim bilo treba dolgo čakati. Bojna karavana Nemcev in domobrancev se jim je kmalu približala. Drzni borci so brez oklevanja udarili po njej in poslali k vragu vso njeno predhodnico. Vtem se je zasedi pridružila še patrolja Kočevskega odreda, in vsi skupaj so z uspehom zadržali prodiranje sovražnikov. Toda zadržali so jih le za pet minut. Že so v obliki klešč nastopile močne nemške pobočnice, ki so s križnim ognjem odbile napad. In spet je sovražna kolona nadaljevala pohod proti Beli krajini.

Ivan Kraljič-Boris, komandir čete VDV

Svinčeni vrtinec

I. brigada Vojske državne varnosti (VDV) je bila ustanovljena 15. marca 1944 v Dolenjskih Toplicah. V njen štab so bili imenovani: komandant Jože Mirtič-Zidar, komisar Anton Kranjc-Mirko, pomočnik komisarja pa Janez Japelj. Brigada je bila sestavljena iz pet bataljonov: prvi je bil pri štabu brigade okoli Novega mesta, drugi v Beli krajini, tretji na Dolenjskem, četrti na Notranjskem, peti pa na Primorskem področju.

ODETA v jesensko oblačilo je Bela krajina pričakovala obiski nove zime. Vzdušje skromne domačnosti so prevale moreče skrbi: le kako prehraniti, obleči in obuti povečano družino. Vendar ni obupavala. Verjela je, da bo s svojo žilavostjo vzdržala tudi poslednji vihar strašne vojne; upala je, da vse to ne bo trajalo več dolgo.

Bela krajina pa je imela okoli svoje domačije varuhe. Med njimi je bila tudi Borisova četa I. brigade VDV, ki se je zadrževala na Mavrlenu. Štab brigade jo je poslal tja z nalogo, da okrepi tiste straže, ki so varovale baze in shajališča vodstva slovenske vstaje. To ni bila težka, bila pa je zelo odgovorna vojaška dolžnost.

Ta četa je imela na terenu stalne opazovalce in bojne patrolje, ki so krožile v smeri Brezovice, Koprivnika in Kočevskega Roga.

Jesenske noči, 14. novembra 1944, je bila na poti proti Koprivniku patrolja vodnika Severja. Kmalu po odhodu, nekako ob petih zjutraj, se je že vrnil z Miklarjev njen borec Jančar in povedal, da prodira iz smeri Kočevja močna kolona Nemcev in domobrancev.

Komandir čete podporočnik Ivan Kraljič-Boris je takoj poslal na pot dve patrolji: prva je dobila nalogo, da okrepi Severjevo trojko, druga pa pregleda teren proti Platinini.

Medtem ko sta patrolji hiteli v določene jim smeri, je vodnik Sever že obvestil bolnišnico na Miklarjih, da se je ta umaknila pred nevarnostjo. Njegov mitraljezec pa je ždel v zasedi nad cesto. Ko je Jančar pripeljal tja patroljo za okrepitev, se je vseh šest borcev vgnezdilo v zasedo nad cesto in čakalo prihoda sovražne kolone.

Čeprav se je Severjeva zaseda s težavo izvrtala iz ognjenega žrela, je z boka ponovno napadla sovražno vojsko. Z njo je vodila nenehno borbo za proboj do svoje čete na Mavrlenu...

Vtem je Borisova četa, ki je štela 32 moč, že zasedla bojni položaj na levi in desni strani ceste pri Bistrici. Strelci so se utrdili v kamnitne zaklone, mitraljezci pa so si uredili strelska gnezda.

Ob jutranjem svitu je četa dobila okrepitev. Kapetan Slavko Malnarič je pripeljal iz Gradaca 28 gojencev oficirske šole VDV. Ker gojenci niso predstavljali odrejene vojaške formacije, niti niso imeli mitraljezov, jih je komandant

I. brigade VDV major Jože Mirtič-Zidar, ki je prav tedaj prišel iz Doblič, razporedil na bojni položaj med borce Borišove čete. Za komandanta zasede, ki je zdaj štela 60 mož, pa je postavil poročnika Staneka Kvedra.

Streljanje pri Miklarjih še ni ponehalo, ko je zaregljala gobezdava brzostrelka tudi pri Planini. V tisti smeri je namreč prodirala druga sovražna kolona. Zato je poročnik Stanek napotil na boke dve oficirski patrulji: proti Planini jo je vodil Janko Gregorič, v smeri proti Tanči gori pa Franc Jurca.

Nato je prijezdil na položaj še komandant Slovenske divizije VDV podpolkovnik Bojan Polak-Stenka. Komandant zasede mu je takoj poročal o pripravljenosti za borbo in razkazal položaj, ki ga je Stenka tudi odobril in opozoril borce, naj bodo v boju srčni in odločni.

Ob osmih je streljanje na Miklarjih ponehalo. Utihnil je tudi rezget strojnic pri Planini.

Od prvih treh patrulj pa še vedno ni bilo nikakega glasu.

»Tovariš Stenka,« je nenadoma zašepetal komandir Boris in pokazal na cestni ovinek pred Bistrico: »Sovražniki so že tu!... Glej, v predhodnici so sami domobranci!... Jih vidiš?«

Komandant divizije se je pazljivo zazrl v sovražno kolono in molčal... Ko pa so bili domobranci, za njimi pa tudi Nemci, dovolj blizu, je namignil komandantu zasede, naj da povelje za napad.

Vedevejci so udarili, kosili in klestili, kakor so vedeli in znali. Njihov napad je bil odločen in bliskovit. Nekateri sovražniki so obležali, drugi so se z ranjenimi buticami trkljali v zaklone, mulovočci pa so si mnogo prizadevali, da so spravili mule nazaj za greben obcestnega grička. Tam so z njihov raztovorili težke mitraljeze in minomete ter jih postavili na ognjeni položaj.

Naposled so Nemci in domobranci le uredili svoje vrste ter odgovorili našim s serijo

strelav in rafalov. Vmes so posegli tudi težki mitraljezi in minometi. Toda njihovi zadetki niso bili točni. Mine so padale daleč za hrbet, v zaledje zasede.

Nenadoma pa je ognjeno vriskanje utihnilo. Iz zaklonov so se dvignile sovražne postave in zdrvele v napad; na desno krilo so pritisnili Nemci, na levo pa domobranci. Toda borci VDV so čvrsto držali svoj položaj in niso dovolili, da bi ga jim kdorkoli iztrgal iz rok. Napadalci so se morali po brezuspešnem jurišu vrniti v zaklone.

Nemški poveljnik je bil zalvo tega tako besen, da je kričal in sikal ko razdražen gad. Njegova soldateska je morala ponovno odpreti ogenj na partizanski položaj, nato pa ga znova naskočiti. Vedevejci pa jih niso pustili blizu. Odstopili jim niso niti pedi svojega položaja. S točnim merjenjem so uspešno redčili njihove vrste. Zakrknjeni Švabi in trmasti rupnikovci so kljub temu še vedno skušali izsiliti uspeh, toda vse zaman. Morali so se spet umakniti.

Na bojišču je nastal mučen molk. Toda samo za trenutek. Brž ko so sovražniki poslali v prednjo linijo nove okrepitve, se je tatišje spremenilo v bojni vihar. Bistrica je bila polna kričečega poveljevanja, prasketanja pušk, drdranja brzostrelk in strojnic, treskanja bomb in min, ognja in dima in smradu po smodniku...

Iz tega oglašujočega trušča so se na hripavo povelje pruskega oficirja dvignili kvišku nemški in Rupnikovi vojaki ter se kakor razjarjeni tigri zakadili proti položaju vedevejevcev.

Toda srca naših borcev, varena mnogih krvavih in svinčenih neviht, niso vztrepetala. Borci so, krčevito zasidrani v zaklonih, dali z vsem orožjem tak odpor, da ga z vso silo ne bi zlomil. To je bil pravi ognjeni zid, ki se ni dal porušiti; spremenil se je v ognjeni val, ki je pometel sovražno drhal čez goličavo v globoko kotanjo. Tako je bil tudi tretji juriš Hitlerjeve in Rupnikove garde odbit.

Silovit partizanski odpor je vendarle prepričal švabobrancelce, da se ne bo dalo izsiliti prehoda naravnost po cesti. Treba je bilo ubrati druge strune. Zato se je del mogočne kolone, v glavnem Rupnikov jurišni bataljon, z velikim polkrogom izognil levega krila partizanskega položaja in zavil v neznano proti Tanči gori. Sovražni vojaki so se tiho in skrivno zgubili v goščavi, dežju in megli — in takoj jih vedevejci niso mogli opaziti.

Kmalu je daleč nad Dobljčami in Tančo goro zaropotala partizanska brzostrelka, ki je sprožila hud spopad. Rezko streljanje je potrdilo, da se je bočna oficirska patrulja uselala z domobransko polkolono. Borci niso mogli vzdržati divjega navala, pač pa jim je uspelo razcepiti jurišni bataljon rupnikovcev na dva dela.

Prvi del sovražne polkolone je pred Tančo goro zavil na levo in prodiral proti Dobljčam. Štab divizije VDV se je do tedaj že umaknil iz vasi na Butaraj. Ko so se švabobranci prihulili do Dobljč, jim je divizijski komisar Janez Japelj s svojimi kurirji, ki so se še zadrževali v vasi, dal povohati precej svinca. Po kratkem obstreljevanju so se partizani umaknili za svojim štabom, sovražniki pa so vdrli v vasi in se krepko utrdili. Na vaški zvonik so postavili težki mitraljez, pri mostu močno zasedo, ostali pa so se razmestili okoli vasi.

Močnejši del domobranske polkolone pa je takoj zavil na levo po vinogradih nad Dobljčami. S tem prodiranjem je zajel Jurcovo patruljo v obsežen obroč, jo potisnil nazaj v kraško goščavo in skrivoma hitel v smeri proti Mavrlenu.

Čeprav so bili borci Jurcove patrulje obkoljeni, so obdržali mirno kri. V sovražnem obroču so z naglico opravili zelo dobro delo. Skrivoma so se približali zakotni zidanci, kjer so partizanski skladiščniki pustili vrhan voz orožja in strelišča, ko so zbežali pred nevarnostjo. Borci so zapeljali voz v zaraščen graben in ga tam zamaskirali. Preostalo orožje so zmetali v opuščen vodnjak,

svoje puške pa zamenjali za avtomatsko orožje.

Nato se je Jurcova patrulja, oborožena z mitraljezom in petimi brzostrelkami, začela prebijati iz sovražne obkolitve...

Bojni pohod Nemcev in domobrancev se je nadaljeval. Streljanje v smeri Semeča in desno pri Tanči gori je bilo dokaz, da hočejo Švabi in domobranci prodreti v srce osvobojenega ozemlja. To se jim je spričo dežja, goste megle in dejstva, da tedaj ni bilo v Beli krajini večje vojaške enote, malone posrečilo. Udarna skupina druge kolone, ki je prodirala čez Planino, je skozi Tušev dol vdrla v Črnomelj, požgala šolo in se brž umaknila.

Vedevejci so se zavedali, da grozi Beli krajini razdejavanje. Zato so se z vso odločnostjo zagrizli v svoj položaj pri Bistrici in niso dovolili prvi sovražni koloni, da bi se prebela proti Mavrlenu.

Nekako ob enajstih dopoldne pa je streljanje nad Dobljčami utihnilo. To je bilo zelo sumljivo znamenje. Zato je divizijski komandant ukazal ko-

mandirju Borisu, naj pošlje v zaledje proti Dobljčam bojno izvidnico. Trojka mitraljezca Vidmarja še ni napravila trideset korakov, ko je že zapazila v megleni lisi vojake domobranske polkolone, ki so v več frontalnih linijah prodirali zasedi v hrbet...

Podpolkovnik Stenka je hipoma spoznal nevarnost v zaledju in že pozval svoje borce na juriš nazaj proti Mavrlenu. Vedevejci so se bliskovito dvignili iz zaklonov in zdrveli v napad. Vendar niso uspeli. Močan zaporni ogenj domobrancev in nemških oficirjev jih je kakor strašen puh eksplozije vrgel nazaj v zaklone in jih za nekaj časa prikoval k tlom. Sovražni udar je bil trenutno nezlomljiv.

Ko je od Bistrice sem pritisnila še glavnina sovražne kolone, so se znašli partizani v pravi peklenški simfoniji streljanja, rjovenja in klanja. Ozračje je bilo polno jekla in svinca, zemljišče razrito od bombnih in minskih eksplozij, obrazi krvavi, oči žareče kakor razbeljeno železo, hropeče dihanje — vse naokrog pa besno tuleča sovražna drhal.

Borci VDV kaj takega še niso doživeli.

To je bil res strašen bojni ples. Vse bojišče je bilo en sam smrtonosni svinčeni vrtnec!

Po kraških tleh je brizgala in tekla razgreta kri, kosti so pokale in se lomile, smrdelo je po smodniku in ožganem mesu. Padali so sovražniki, omahovali so naši. Komandant zasede Stanko je bil zadet v prsi, Edu je bomba razparala trebuh, Janku razbila glavo...

Toda borci VDV niso vztrepetali. Borili so se srčno na vse strani, odbijali so napad v prsi in udar v hrbet, streljali in hkrati metali bombe... Komandir Boris z brzostrelko, mitraljezec Jerman pa s svojim šarcem sta bila strašna. Major Zidar je bil neprekosljiv. Z brzostrelko je naglo streljal in tako neugnano kosil sovražne vojake, da so padali ko snopje. Boril se je res brez primere junaško in tako dajal zgled svojim tovarišem, kako se borijo komunisti.

Poslej so borci in gojenci VDV v zavesti, da gledajo smrti v oči, bili še bolj ofenzivni. Iz vsega orožja so ropotali in sejali svinec ko obsejeni. Vsak vedevejec se je boril najmanj za dva borca.

Toda Nemci in domobranci niso odnehali, ognjeni obroč so venomer zoževali. Pri tem so naskočili kurirja Rudija Lešnjaka in mu iztrgali iz rok jahalnega konja komandanta divizije. In če Stenka ne bi užgal s parabelo mednje, bi prav gotovo postal žrtev tudi kurir.

Komandant Zidar je bil s svojim junaštvom najbolj uspešen borec. Zato so domobranci usmerili nanj močan ogenj. Ko pa so spoznali na njegovem rokavu majorske našitke, je koščen Rupnikov oficir zakričal:

»Glejte oficirja! Primate ga živega!«

Toda major Zidar jih ni pustil blizu in tako je pred njegovim zakonom rasla gomila padlih švabobrancev...

Končno se je sovražni obroč tako stisnil, da je prišlo do spopada prsi ob prsi — nož na nož! V boj so posegli bajoneti in puškina kopita. Bilo

Major Jože Mirtič-Zidar, komandant I. brigade VDV, padel 14. novembra 1944 pri Bistrici v Beli krajini. Domoobranci so mu po smrti z vojaško lopato vsekali v obraz peterokrako zvezdo

je nekaj strašnega, ne da se popisati. V tej bitki je sovražnikom le uspelo, da so naskočili majorja Zidarja in ga z udarci kopit zbili na tla. Na podoben način so omahnili še trije borci...

Komandir Boris ni nikdar izgubil prisotnosti, tako tudi v tem hudourju in megli ne. Ko je uvidel, da bi četa v nadaljnjem boju izkrvavela, je z gromkim klicem povedel svoje junake v proboj obroča. Za podvig si je izbral najbolj šibko točko v obkolitvi — smer Planino.

Švabobranci sprva niso mogli verjeti svojim očem. Ko pa so le spoznali, da so jim vedevejci pripravili obroč in kot divji levi ušli iz ograjenega vrta, so se peneči od besa pognali za njimi. Tedaj pa je mitraljezec Jerman naslonil na skalo svojega šarca in z zapornim ognjem pobrisal sovražno golazen v razrito kraško kotanjo.

Medtem so borci Borisove čete in gojenci VDV že obšli Mavrlen ter se nad Dobličami sestali z Jurcovo patroljo.

Čeprav so bili docela izčrpani, so se takoj spustili v

vznožje vinogradov. Za njimi je prišepal tudi kapetan Slavko Malnarič, ki si je nevarno izpahnil nogo. Tu je podporočnik Boris hitro napravil načrt za proboj drugega obroča. Pri tem je moral upoštevati, da je na levi močvirje, na desni pa vas Dobliče, od koder so jih domobranci že obstreljevali. Zato se je odločil za juriš čez dobliški most.

Vedevejci so odprli močan ogenj na zasedo pri mostu, nato pa nezadržno zdrveli na juriš. Komandir Boris, njegov namestnik Jurca, brzostrelčar Brodarič in mitraljezec Jerman so bili tisti junaki, ki so pretrgali sovražni obroč in povedli četo iz obkolitve.

Ko je bila glavnina že na varnem, so začeli švabobranci divje streljati na zaščitnico. Zato je gojenec Boris zgrabil za strojnico ranjenega mitraljezca in z njo užgal proti sovražnikom. Tedaj pa je prižvižgal iz zvonika dobliške cerkve rafal težkega mitraljeza, ki je Borisu prebil glavo, da je brez glasu omahnil...

Po uspešnem probou se je četa premaknila na Butaraj, kjer je dobila stik s štabom divizije. Njen komisar je ukazal komandirju čete držati položaj na Butaraju in kontrolirati predteren.

Zvečer so se Nemci in domobranci umaknili nazaj v Kočevje. V Borisovo četo pa so se vrnile vse patrolje. Naslednji dan so se borci vrnili na bojišče k Bistrici, kjer so našli vse padle tovariše. Sovražniki so jih še po smrti grdo oskrbnili. Major Zidar je imel popolnoma razbito lobanjo, na obrazu pa so mu krvavi sadisti vsekali z vojaško lopato peterokrako zvezdo ter mu odrezali oficirske našitke na rokavih — vse pa so sezuli in razgalili.

Šest padlih borcev so vedevejci pokopali pri Bistrici, major Jože Mirtič-Zidar, doma iz Ljubljane, poročnik Stanko Kveder iz Arclina pri Vojniku, in komandant bataljona Andrej Hoznar-Boris s Primorske pa so bili prepeljani v Dobliče, kjer jim je štab Slovenske divizije VDV priredil svečan pogreb z vsemi vojaškimi častmi.

Jože Štok-Korotan

Zračni desant na Drvar

Iz pete in zadnje knjige »Zapiskov iz osvobodilne vojne« izpod peresa Rodoljuba Colakovića, ki bo v kratkem izšla pri Cankarjevi založbi v Ljubljani, smo vzeli odlomek, ki govori o zračnem desantu na Drvar. Odlomek smo vzeli iz obširnega rokopisa, ki nam ga je iz ljubeznivosti odstopila Cankarjeva založba, v slovenščino pa ga je prevedel Marjan Javornik.

S peto knjigo Colakovićeve »Zapiskov« je končan bogat memorialni splet, ki je obogatil našo spominsko literaturo za novo, dognano in zaokroženo delo. Upamo, da vas bo zanimivo napisani odlomek o zračnem desantu na Drvar pritegnil in da boste potem tem rajši prišli v roko peto knjigo, ki jo, kot rečeno, pripravlja Cankarjeva založba v Ljubljani.

Že nekaj dni vstajamo zgodaj in odhajamo v gozdki nad hišami, v katerih živimo od začetka meseca aprila. To delamo po nasvetu tovarišev iz Vrhovnega štaba, ki mislijo, da bi nas lahko v posteljah presenetilo sovražno letalstvo. V zadnjih dneh smo nad Drvarjem opazili sovražno letalo, ki ni metalo bomb niti obstreljevalo z mitraljezi, pač pa je mirno krožilo nad krajem in najbližjo okolico. »Slika teren« — je bil komentar naših tovarišev. Tudi na podlagi tega je bilo mogoče sklepati, da opomin tovarišev iz Vrhovnega štaba ni bil brez razloga. Toda kljub temu so se nekateri upirali tako zgodnjemu vstajanju. Ni bilo prijetno nenaspan iti v gozd, ki je v njem v tem dnevnem času razmeroma hladno, zemlja pa je še mrzla. Zaradi tega smo se dogovorili, da bomo nad hišo postavili opazovalca, ki bo, kakor hitro se bo zdanilo, vse prebudil, in naj tisti, ki hočejo, odidejo v gozd, tisti pa, ki bi še spali, naj se vsaj oblečejo in oblečeni spijo. V primeru, da bi se prikazala sovražna letala, bi jih moral opazovalec prebuditi ter bi moral takoj v gozd.

Jutri, 25. maja, bo rojstni dan tovariša Tita. Dogovorili smo se, da mu ne bomo šli vsi čestitat, ker smo vedeli, da je precej zaposlen. Določili smo, da bo šel v imenu nas vseh Vlada Ribnikar ter mu čestital in sporočil naše najboljše želje.

Opazovalec me je prebudil ob zgodnjem svitu. Oblekel sem se in takoj legel oblečen, da bi še za kakšno uro zaspal. Iz spanja me je iztrgal glas našega opazovalca: »Letalo!« Skočil sem iz postelje in odšel v našo jedilnico, misleč, da

bom imel čas popiti kavo. Komaj sem bil srknil prvi požirek, je opazovalec zakričal: »Še eden, dva, mnogo!« Pustil sem na mizi nepopito kavo, zgrabil brzostrelko in na vso moč divjal proti gozdiču. Tu sem našel Toša Vujasinovića, Sulejmana Filipovića, Vlada Bakarića in Edvarda Kocbeka. Nad Drvarjem in širokem krogu okoli njega je krožila jata sovražnih letal in od tam je že bilo slišati prve letalske bombe. Mi smo bili izven pasu, nad katerim so letala letala, vendar pa smo kljub temu za vsak primer poiskali med kamenjem primerne kotanje in se spravili vanje. Ležal sem na hrbtu in poslušal. Zazdalo se mi je, da se od Drvarja sem mimo detonacij letalskih bomb sliši tudi ogenj iz pušk in mitraljezov. Prvi hip sem pomislil, da streljajo naši z okoli-

ških hribov na letala, toda skoraj v istem hipu je bilo zaslišati ročne bombe. To je v meni vzbudilo nerazumevanje in zaskrbljenost. Kaj je sedaj? — sem pomislil. Da ni morebiti zares zračni desant, o katerem so se med nami razgovarjali kot o morebitni možnosti, ki pa je nihče ni resno jemal?

Nenadoma je čisto nizko nad našimi glavami priletela cela jata letal. Gledal sem jih in njihova oblika se mi je zazdela čudna. Kakšna letala so to? Toda to niso bila motorna, temveč jadralna letala.

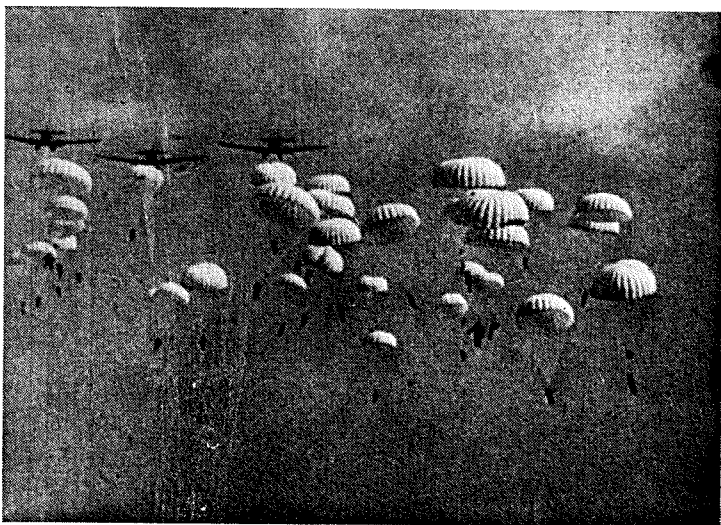
Komaj je bila ta jata zletela nad našimi glavami, smo vstali in se odpravili naproti skupini gojencev oficirske šole Vrhovnega štaba, ki so vsako jutro hodili na učenje v hrastov gozdič nad Šipovljanami.

»Nemški padalci!« je zaklical nekaj razburjenih glasov.

»Kdo pravi?« smo vsi hkrati spraševali.

»Jaz sem jih videl,« je dejal neki gojenec, »no, glejte, slišati je tudi boj v Drvarju.«

Ni več moglo biti dvoma: sovražnik je izvedel zračni desant na Drvar, v katerem se je že razplamenel boj. Nad Drvarjem je visel gost oblak od silnih detonacij. Grmele so letalske bombe, slišati je bilo neenakomerno in neorganizirano

Takole so se vsipali nemški padalci izpod neba nad Drvarjem

rano streljanje iz pušk, včasih je zagrmela ročna bomba.

Z gojenci je bil upravnik šole. Med našim pogovorom se je okoli njega zbralo že precejšnje število gojencev, toda vsi brez orožja. Ko so odhajali na jutranje vežbanje, so puščali orožje v šoli pod nadzorstvom dežurnega. Zaradi tega so bili vznemirjeni in razburjeni. Zlasti nestrpen in razburjen je bil kapetan Rade, star Titov spremljevalec, ki ni mogel obstati na enem mestu in je ves čas govoril: »Udarili bodo na votlino.« Vedel je, da je v votlini tovariš Tito.

»Tekoma po orožje in v smer Drvar. Toda organizirano in previdno,« je ukazal upravnik šole.

Gojenci so stekli po pobojču, prehitavajuč drug drugega.

Na hitro smo se posvetovali, kaj naj stori naša skupina. Sklenili smo, da bomo odšli v štab prvega korpusa, ki je bil blizu nas v vasi Mokronoge.

V štabu nas je sprejel komandant korpusa Koča Popović. Od njega smo zvedeli, da je del spremnega bataljona nad votlino, od koder odbija sovražnikove poizkuse, da bi se čez Unec približal votlini, v kateri je tovariš Tito. Gojenci oficirske šole so že zbrani in bodo kmalu odrinili proti Drvarju.

Koča je v naglici zbiral nekaj svojih vojakov z nalogo, da bodo tudi oni takoj odšli v Drvar.

»To ni nič,« je govoril, »to bomo premagali, toda skrbim, ali je to vse, ali ne bo priletela še druga skupina.«

Po krajšem odmoru smo po Kočovem nasvetu odrinili v zaselje Škrbiče v Prekaji. Hodili smo čez neko golo planoto, ko smo pred seboj na obzorju zagledali celo jato letal. To je tista druga skupina, o kateri je bil malo prej govoril Koča, sem pomislil in postalo mi je tesno pri srcu. Polegli smo pod bruško, edino drevo na tej planoti, ki smo mislili, da nas bo njegova senca skrila sovražnemu očesu. Toda sovražniku se je mudilo na važnejšo nalogo. Ni mu bilo do skupine, ki je bila na pustem bosanskem krasu, temveč je hitel nad Drvar.

V zaselje Škrbiče smo prišli ob zatonu sonca. Tu smo dobili pismo od Koče, v katerem nam sporoča, da je tovariš Marko sporočil, da so se naši uredili in da teče boj. Sovražnikova akcija je resna. Po prvi skupini padalcev, ki je bila spuščena ob sedmi uri, se je ob dvanajsti uri spustila še druga. Mimo tega skuša sovražnik z motoriziranimi enotami prodreti na naše osvojenno ozemlje iz smeri Livna, Srbov, Bosanske Krupe in Bihaća.

Prenočili smo v neki kmečki hiši. Skupaj z nami so tovarišice — slušateljice sanitetnega tečaja v Drvarju. Ena od njih, jedra in odrezava Krajiškinja, je pripovedovala, kako so se tečajnice jutraj razbežale, ko so videle padalce okoli hiš v Drvarju, ki so v njih živele.

»Tekle smo, okoli nas pa je kar sipalo. Streljali so padalci in mitraljirali so iz letal. Vseeno je, če umreš, samo da jim živa ne padeš v šape.«

Ob zori smo odrinili v gozd nad sosednim zaselkom Marčetom. Iz gozda je skozi komaj obrstelo hrastovo vejevje videti plodno dolino Prekaje v bujnem zelenju. Pomlad je, zadnja vojna pomlad za nas, sem si mislil. Tako imenitna tišina je nad površinami bujne in intenzivno zelene pšenice. Toda kdo bi mislil na to, ko nad Drvarjem grmijo bombe, odkar se je bilo zdanilo, ko »štuke« zdaj že pol ure krožijo okoli Mokronog in pikirajo nad šolo, spuščajoč svoj smrtonosni tovor.

Vsi mislimo na to, kako dobro bi bilo, če bi se sedaj prikazalo in nam pomagalo zavezniško letalstvo. To nam je celo dejal neki maleček iz vasi, ki je sedel z nami v gozdu.

»Oh, ko bi zdaj malo prišli Angleži.«

*

Okoli poldneva smo dobili prve zanesljive vesti o boju v Drvarju. Sovražnik je po silovitem letalskem bombardiranju izvedel desant in zaradi presenečenja uspel zagospodariti nad dolino Unca na njegovem levem bregu in v naselju samem. Toda tudi teh prvih začetnih uspehov ni dosegel brez žrtv. Mi nismo

imeli v Drvarju nobene vojne enote razen enega dela Spremnega bataljona Vrhovnega štaba. Bile so razne vojaške zaletne ustanove in oddelki Vrhovnega štaba in nekaj tečajev. To moštvo je bilo slabo oboroženo, večinoma je imelo revolverje, ročne bombe in brzostrelke. Vsi so takoj začeli z odporom, čeprav neorganizirano — kakor je pač komu bilo pri roki. Odborniki in terenski delavci iz okoliških zaselij so takoj, ko so zaslišali boj, zgrabili puške in stekli v Drvar, da bi se bili. Tako je imel sovražnik žrtve že v prvih urah boja. Tudi naše žrtve niso bile majhne, vendar je padlo več civilistov kakor vojakov, ker so sovražnikovi avtomatičarji, ki so s poljane prodirali v Drvar, kratko in malo pobijali vse, na kar so naleteli. Naši so se kmalu uredili in se organizirano uprli sovražniku. Spremni bataljon je zavzel položaj nad votlino, v kateri so bili tovariši Tito, Kardelj in Ivan Milutinović. Ta položaj gospoduje nad dolino Unca in z njega so naši borci odbili vse sovražnikove poskuse, da bi prekorčili Unec in prišli do votline. Neki sovražni oddelek je bil prekorčal most na Uncu in se odpravil proti železniškemu nasipu z namenom, da bi se iz te smeri približal votlini. Toda na nasipu so ga sprejeli gojenci oficirske šole, ki so bili v teku prispeli iz Šipovljan, ter ga vrgli nazaj čez most v Drvar. Tako se je našim borcem posrečilo zaustaviti srditi sovražnikov napad, ga z ognjem z okoliških višin prikovati na zemljo in ga prisiliti, da se je iz doline Unca počasi umikal v samo naselje, v zaščito zidanih hiš in tovarniških zidov. Položaj se je popolnoma spremenil v našo korist, ko je v Drvar prispela Tretja liška brigada. Tedaj se je boj razplamenel z vso srditostjo; v njem so bile na obeh straneh večje žrtve, vendar pa so liški borci dokončno zlomili sovražnikov desant. Sovražnikov načrt je propadel: nihče od tovarišev iz Vrhovnega štaba ni bil niti ranjen in vsi so bili že izven neposredne nevarnosti.

(Konec prihodnjič)

Zapuščeni grobovi...

Ko sem bil pred nedavnim v Ajdovcu, sem si spotoma ogledal partizanske grobove. Vprašal sem se, kako to, da ti partizani niso prekopani in pokopani v skupni grobnici na pokopališču. Ne bi se čudil, ko bi bili ti posamezni partizani zakopani daleč kje v gozdu ali v kakšnem težko dostopnem kraju in da zaradi tega niso prekopani in položeni v skupno grobnico. Toda temu ni tako.

V vasi Veliki Lipovec, oddaljeni od pokopališča le deset minut, je pri hiši kmeta Feliksa Mirtiča pokopan partizan, ki je padel julija 1943. Ta grob je zelo zapuščen in daje prav slabo sliko organizacije Zveze borcev.

V vasi Skopice je grob neznanega partizana, ki je padel 6. januarja 1944. Ta grob je oddaljen približno 150 m od hiše proti Dvoru, vendar zanj ne morem trditi, da je zapuščen. Zvedel sem, da je grob urejen po zaslugi kmeta Štrumlja. Tudi ta grob je oddaljen od pokopališča le dobre pol ure.

Najbolj žalostna slika pa je na pokopališču v vasi Sela. Tu sta dva skupna grobova, v katerih je zakopano približno 15 borcev. Oba grobova sta zelo zapuščena, porasla s travo in brez vsakega cvetja. Na enem grobu stoji lesen križ, ki je bil nekoč črno prebarvan, zdaj pa je barva že zginila. Križ je brez vsakega napisa, razen štirih začetnik črk, ki jih je nekdo vrezal z nožem. Po mojem so to začetne črke imena in priimka dveh partizanov, ki sta tu zakopana. Grobovi so poleg zapuščenosti še brez vsake oblike, ker so gomile previsoke in neenakomerne. To se vidi predvsem na enem grobu.

V vasi Sela pa mi je žena M. Jožeta povedala še eno zelo pretresljivo dejstvo, za kar sem vse prisotne upravičeno oštel. Povedala mi je, da je v bližini mrtvašnice še en parti-

zanski grob, v katerem sta zakopana dva partizana, ki sta padla meseca julija 1944 v Ajdovcu. Bila sta iz rajonskega odbora OF Mirna peč. Po pripovedovanju M. J. je ta grob popolnoma zapuščen oziroma poravnan z zemljo, da se ga sploh več ne opazi. Ne bi hotel trditi, da je ta grob zginil s površja zaradi zlobne roke, lahko pa trdim, da je poravnan zaradi malomarnosti članov org. Zveze borcev in Socialistične zveze delovnega ljudstva.

Še bolj me je stisnilo pri srcu, ko sem nedaleč stran od neurejenih partizanskih grobov videl lepo urejeno grobi-

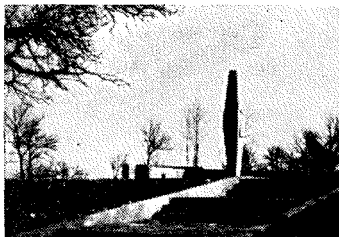
šče belogardistov, ki so padli v Ajdovcu, ko je bila uničena belogardistična ajdovška postojanka. To grobišče ima vlit betonski okvir, na grobišču je lepo zrahljana zemlja in nasajene cvetice, okrog grobišča pa je posut pesek.

Ne mislim, da je treba na vsakem partizanskem grobu postaviti velikanske, drage spomenike, mislim pa, da je naša dolžnost, da dostojno uredimo tako posamezne grobove, kot skupna grobišča, kajti padli so dali svoja življenja, mi jim pa vsaj oskrbuje grobove, da se ne bi zjokali sami nad svojimi grobovi, ako bi videli, kje in kako počivajo.

Po mojem misljenju je v prvi vrsti kriv za takšno stanje odbor Zveze borcev Ajdovec, delno pa pada krivda tudi na bivši občinski odbor Zveze borcev Dvor in Okrajni odbor Zveze borcev Novo mesto.

Izrečeno in zapisano...

Ko spet postaja aktualno, katere izmed otrok padlih borcev bomo izbrali za razne počitniške kolonije v inozemstvu, bi rad z drobnim, praktičnim primerom pokazal, da je treba mlade kandidate zelo skrbno izbirati, če želimo, da bodo našo državo častno »zastopali« tam zunaj. — Predlanskim so n. pr. tako zastopali Jugoslavijo v neki belgijski mednarodni koloniji otrok padlih borcev trije mladi jugoslovanski državljani,

Spomenik v Kočevski Reki, odkrit 13. maja letos. Načrte zanj je izdelal inž. Derkovič. Blizu spomenika so Italijani l. 1942 ustrelili 69 talcev

dva mlajša dečka in domala odrasla deklica. V strogo katališki atmosferi belgijskega internata, kjer je bila ta mednarodna počitniška kolonija, so seveda otroke že dan po njihovem prihodu silili k maši. Jožko Petek iz Ljubljane in njegov črnogorski tovariš sta brez posebnega premisleka takoj zavzela lepo, simpatično in odločno stališče, rekoč, da sta pač sinova padlih komunistov, da v Jugoslaviji ne hodita k maši in da tudi v Belgiji ne bosta hodila. Vzlic pritisku se nista uklonila, postojnska pionirka, dokaj starejša od njiju obeh, pa je kljub ponosnemu vzgledu obeh svojih jugoslovanskih tovarišev le hodila k maši... S. Š.

*

Naj povem odkrito, brez sramu, kaj me teži! Na raznih prireditvah, v radijskem programu in drugod, kadar nastopajo pevski zbori, je vselej slišati: pevci bodo zapeli nekaj narodnih, umetnih in partizanskih pesmi. Skratka: strogo ločijo narodno od partizanske pesmi. Ne poznam

učenih razlag o tem, kaj smatrajo nekateri ljudje za narodno pesem. Rekel pa bi, da je zame narodna pesem tista, ki je izšla iz naroda, tista, ki so jo naši ljudje pred tolikimi in tolikimi leti peli, pa jo je kasneje nekdo zapisal. In če zdaj primerjam še partizansko pesem. Mar ni tudi ta izšla iz naroda, mar jo niso naši ljudje radi prepevali v svojih najhujših dnevih in letih? Mar ni bila prav partizanska pesem tista, ki je spremljala tako partizane, kakor druge ljudi v bojih? In končno, mar ni partizanska pesem, rekel bi, bila nujni spremljevalec vsakega mitinga, prirejenega za ljudi? Priznam, še več je dokazov za to, da je pravzaprav partizanska pesem nastala, izšla iz naroda, iz tiste večine, ki je z orožjem v roki nastopila proti okupatorjem in do-

mačim izdajalcem. Čemu torej taka ločitev narodne in partizanske pesmi...? B. S.

V reviji »Borec« št. 2/56 je bila objavljena notica, v kateri pisec te notice umestno predlaga, da bi bil morda že čas, napraviti album fotografij iz narodnoosvobodilne borbe. Svoj predlog opira na izredno veliko število foto-dokumentarnega gradiva, ki ga ima Muzej NO. Takoj moramo povedati, da se tej zamisli pridružujemo.

Muzej NO je že imel v načrtu, da pripravi potrebno fotografsko gradivo, ki naj bi v celoti prikazalo osvobodilno borbo v Sloveniji. Album ali več albumov bi vsebovali vsaj po nekaj najznačilnejših fotografij vsake vojaške enote v Sloveniji. Pri urejevanju teh albumov pa bi moralo sodelo-

vati večje število udeležencev iz NOB.

Vzrokov za izdelavo takšnih albumov imamo danes v svetu dovolj. Zanimivo je to, da imajo takšne albume v državah, kjer so bila odporniška gibanja malenkostna v primeri z našo osvobodilno vojno. Naša pretirana skromnost v popularizaciji borbe slovenskega naroda v drugi svetovni vojni po našem mišljenju ni umestna.

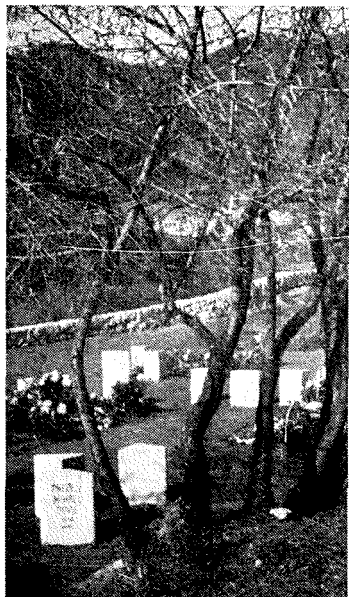
Kot že rečeno, smo v Muzeju NO o tem že razmišljali, toda vsi lepi načrti, želje in vzpodbude nimajo materialne osnove. Neusmiljene proračunske škarnje nam onemogočajo uresničiti takšne zamisli. Proračuni za tekoče leto so enaki proračunom v preteklem letu, ne glede na nova dela in nove potrebe.

Sodelavci Muzeja NO

Napis na spomenikih NOB

*Kdor našo prosto domovino gleda —
nesmrtno vaše žrtve se zaveda.*

(BABNO POLJE)

*Pogled na urejeno grobišče
talcev v Begunjah na Gor.*

*In šli so naši fantje zlati
skoz glad in mraz v boj krvavi.
Za svobodo in mir med brati
in da si narod lepši dom postavi.*

(MORAVČE)

*Proti strašni vojni sili
punt junaško je vzplamtel,
smo svobodo priborili,
da naš narod bo živel.*

(RADMIRJE)

Glejte, tovariši, tu so grobovi tri sto in petih junakov. Padli so ob zarji svobode dne prvega aprila tisoč devet sto petinštiridesetega, ko je sovražnik skušal uničiti sadove naših naporov za prostost in lepšo bodočnost. Umrli so in s svojo smrtjo preprečili njegove nakane. Za njimi jočejo vsa naša srca in naše domovine drevesa in oblaki. Nepozabni so. Naša misel jih bo obiskovala, dokler bodo stale te gore, ki so jih oblili s svojo srčno krvjo. Spomin nanje nam bo kot zastava v novih bojih in zmagah za človeka vredno življenje.

NAPIS NA GROBIŠČU NA VOJŠČICI, KI SO GA OD-
PRLI 4. JULIJA LETOS (BESEDILO: FRANCE BEVK)

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Muzeji NO so odigrali važno vlogo

V prejšnji številki naše revije smo napovedali, da bomo iz referata tov. Eda Turnherja na posvetovanju zgodovinskih in muzejskih delavcev NOB priobčili tudi tisti del, ki obravnava razvoj muzejev NO. — V pričujočem izvlečku tov. Turnher kritično obravnava muzeje, njihov razvoj in navaja smernice za njihovo nadaljnje delo.

V SLOVENIJI imamo trenutno poleg osrednjega muzeja NO v Ljubljani še 16 muzejev oziroma muzejskih oddelkov NOB, 9 pa jih je v pripravi. Ustrezajoče in zadostne prostore imajo v Škofji Loki, Mariboru, Slovenj Gradcu in Novi Gorici, vsi ostali muzeji pa so v nezadostnih ali celo zasilnih in vlažnih prostorih. Muzejska oprema (vitrine) v Novem mestu, Kočevju, Koprju, Novi Gorici, Ljutomeru in Kranju je skromna, povsem neustrezno opremo pa imajo v Tolminu in Brežicah, kjer za vitrine uporabljajo šolske klopi in navadne mize.

Muzeji so zbrali doslej ogromno gradiva iz NOB, ki pa še ni proučeno. Med gradivom najdemo n. pr. predmete, ki so morda zanimivi, a nimajo z ljudsko revolucijo nobene zveze. Zaradi nezadostne proučitve spomeniškega gradiva manjka večini muzejev NOB oz. njihovim zbirkam časovno zaporedje, ki je bistveno za te muzeje in pa poudarek na specifičnosti dogajanj na posameznem muzejskem področju. Med muzealiji NOB prevladujejo arhivalije, ki naj bi bile osnova za izdelavo prikazov, zemljevidov, maket, reliefov, grafičnov itd.

Opozoriti je treba, da je v pripravi zvezni zakon o arhivih. V zvezi s tem je potrebno sodelovanje Zveze borcev, Društva muzealcev in konservatorjev ter muzejev NOB v pripravi, saj našete organizacije in ustanove hranijo v svojih depojih pretežni del arhivskega gradiva iz NOB.

Za smotrni razvoj muzejev oziroma oddelkov NOB primanjkuje dobrega strokovnega kadra. Posebne plačane uslužbence imajo le trije muzeji NO v Sloveniji, in sicer

v Slovenjem Gradcu, Mariboru in Celju. Zlasti primanjkuje našim muzejem preparatorjev.

KARTOGRAFSKA EVIDENCA SPOMENIKOV

Muzeji NO oziroma muzejski oddelki so odigrali važno vlogo, vendar pa bo potrebno za njihovo dokončno ureditev, ki bo pravilno prikazala NOB na njihovem območju, še ogromno delo.

Delo muzealcev je dvojno: konservatorsko in raziskovalno. Muzealec zbira gradivo,

ga evidentira in vpisuje v inventarno knjigo, obenem pa ga uporablja za izdelovanje ponazoril. Vzporedno s tem raziskuje, proučuje in vrednoti zbrano gradivo za prikaz dogajanj NOB. Za potrebe po upoštevanju nepremičnih spomenikov, za ponazorila in zgodovinske objave mora imeti muzealec tudi pregled in razvid vseh nepremičnih spomenikov na svojem področju.

Za zgodovinski študij NOB je neobhodno potrebno kompleksno upoštevanje in proučevanje tako premičnih, kakor nepremičnih spomenikov, ker le upoštevanje obojih sestavlja popolno zgodovinsko podobo nekih dogodkov, razmer ali pojavov. Priporočljivo bi bilo, da vsak muzej vodi kartografsko evidenco vseh spomenikov NOB na terenu po konvencionalnih znakih v zem-

Iz Muzeja NO v Ljubljani: partizanska kuhinja z originalnimi predmeti

ljevodu vojnogeografskega inštituta. Merilo zemljevida je odvisno od gostote spomenikov. Za Pomurje n. pr. zadostuje merilo 1:100.000, medtem ko bo treba za kočevske, novomeške in nekatere druge primere uporabiti zemljevide v merilu 1:25.000 in morda celo za vsako leto posebej. Dobro bi bilo, da vsak muzej izdela večje število takih zemljevidov tako, da dobe po enega Zavod za spomeniško varstvo, republiški muzej NO, po potrebi pa tudi organizacije Zveze borcev.

Kartografska ponazoritev nepremičnih spomenikov je tudi izhodišče za krajevno kartoteko nepremičnih spomenikov, istočasno pa osnova za stvarno kartoteko ter skupaj s krajevno tudi za imensko kartoteko ter fototeko. Če imamo vse te kartoteke, imamo dejansko že topografijo.

Za kartoteko naj bi se vpejal mednarodni kartotečni format Din A 2. Da bo vpisovanje v kartotečne liste čim enotnejše, naj ima ta natiskan naslov ustanove in pa »Kraj«, kamor se vpiše ime in naselbina, gore ali gozda, kjer nahajamo spomenik. Potem sledijo še ostale karakteristike kot vrsta spomenika, spomenikov topografski položaj, pri restavriranem spomeniku čas re-

stavracije, ime restavratorja, metode restavracije itd.

Končno je treba omeniti še bibliografijo, ki je za muzealce izredno važna. Bibliografija je potrebna zaradi pregleda o že izvršeni proučitvi posameznega spomenika in dogodka, ki je vezan s spomenikom, osebo ali krajem. Dobra bibliografija omogoča muzealcu, da ima pregled nad literarnim in slikovnim obravnavanjem premičnih in nepremičnih spomenikov njegovega delovnega področja. Brez tega pregleda se Muzej NOB z gradivom, ki ga spravlja v svojih razstavah in depojih, izolira od znanstvene problematike svojega delovnega področja, s tem pa tudi od znanstvene problematike gradiva v svojih lastnih zbirkah.

V zgodovinskem časopisu izhaja tekoča bibliografija o NOB, ki jo sestavlja prof. France Škerl. Njegova bibliografija je sestavljena po osebnih avtorskih geslih in ima splošen značaj, ki je pogosto širši od slovenskega. Zaradi tega v Škerlovi bibliografiji NOB ni razvidna povezava med krajevnim in stvarnim dogajanjem. Prav tu pa je naloga muzejske bibliografije, da podrobno dopolni Škerlovo bibliografijo s tem, da o vsakem premičnem in nepremič-

nem spomeniku in osebi iz svojega področja vodi evidenco o vsem slovstvu, ki se posredno ali neposredno nanaša nanj. Tako je muzejska bibliografija najbolj ekonomično sredstvo za orientacijo o ravni posameznega spomeniškega predmeta, dogodka ali osebnosti NOB na njegovem delovnem področju.

Najbolj praktični sistem bibliografije je kombinirana krajevna stvarna in osebna kartoteka, v katero vnesemo tudi odstavke, ki kaže poročila, razprave, objavljene slike itd. o ustreznem kraju, stvari ali osebi.

Za vsak muzej bo taka bibliografija v sestavi kartotečnih listov tudi najboljši in najpodrobnejši pregled vsega slovstva, ki se nanaša na njegove zbirke in spomenike njegovega področja.

Škerlova bibliografija bo pri tem delu dobrodošla, poleg tega pa zelo dobra pomoč pri obravnavanju domačih dogajanj NOB v zvezi s širšimi ali splošnimi dogodki.

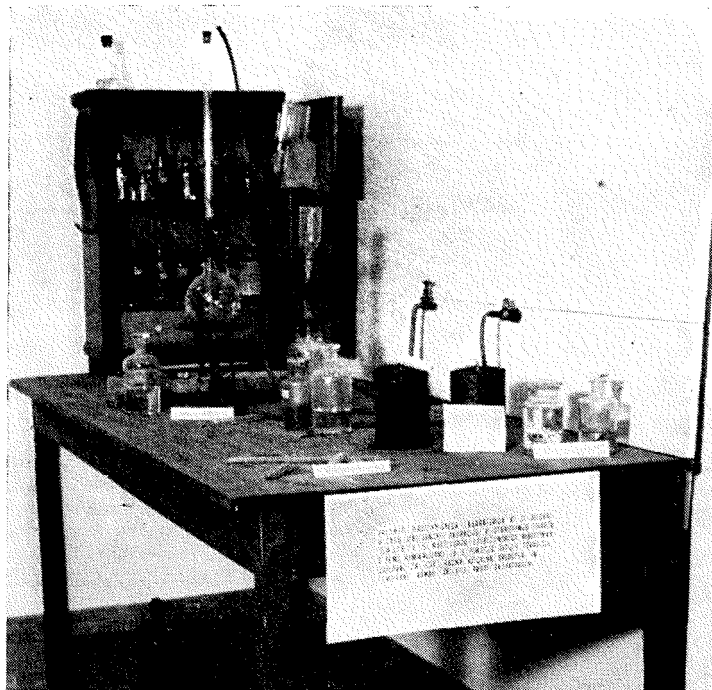
RESTAVRIRANJE SPOMENIKOV

Doslej je bilo restavriranih že lepo število pomembnih spomenikov. Zavod za spomeniško varstvo namerava obnoviti še nekaj iz NOB važnih spomenikov oz. objektov. Tudi okrajnim in občinskim organom priporočamo, naj obnovijo nekatere spomenike lokalnega pomena. Vendar je treba upoštevati načelo, da spomenikov, ki so oddaljeni od prometnih zvez in za NOB niso toliko važni, ne obnavljamo. V takem primeru zadostuje, da obeležimo spomenik na kraju, kjer je nekoč stal. Vsekakor pa ga je treba evidentirati in napraviti po možnosti maketo po fotografijah in risbah ali po izpovedbah ljudi, ki so te objekte delali, ali jih dobro poznali. Tiste spomenike, ki jih na terenu ne bomo mogli zaznamovati, n. pr. kurirske poti, narišimo na karto.

Obnovljene spomenike NOB upravljajo trenutno različne ustanove in organizacije (Zavod za spomeniško varstvo, okrajni Sveti za prosveto in kulturo, muzeji, organizacije

Italijanska partizanska brigada na poti proti Semiču, spomladi 1944 (iz fototeke Muzeja NO v Ljubljani)

Piretehnični laboratorij, ki je med okupacijo deloval v 5. nadstropju ljubljanskega nebotičnika

Zveze borcev), kar pa je za njihovo ohranjanje iz strokovnega stališča v škodo. Nujno je torej, da upravljanje spomenikov NOB poenotimo. Skladno s splošno decentralizacijo in predpisi zakonov o ljudskih odborih, ki le-tem nalagajo tudi skrb za kulturo, so za spomenike NOB dolžni skrbeti okrajni ali občinski ljudski odbori prek svojih svetov za prosveto in kulturo. Kot neposredni upravni organ pa pridejo prvenstveno v poštev področni muzeji oz. oddelki NOB kot zaupniki Zavoda za spomeniško varstvo; ti naj bi kot strokovni organi ohranjali spomenike NOB po konservatorskih načelih. Vrhovno nadzorstvo nad spomeniki NOB pa je po zakonu dolžan opravljati Zavod za spomeniško varstvo LRS v Ljubljani.

NASTAJANJE NOVIH MUZEJEV NO

V Sloveniji imamo poleg osrednjega muzeja NO v Ljubljani še muzej oziroma oddelk NOB v Slovenjem Gradcu,

Mariboru, Celju, Ptuju, Ljutomeru, Brežicah, Novem mestu, Metliki, Kočevju, Škofji Loki, Kranju, Novi Gorici, Postojni, Kopru in spomeniški muzej pri Sv. Urhu. V pripravah so muzeji v Šoštanju, Trbovljah, Jesenicah, Trzinu, Murski So-

boti in Begunjah, medtem ko za ostale ne vemo ničesar, niti tega, kaj je z njihovimi zbirkami in kako le-te hranijo.

Spričo težkih pogojev, ki so potrebni za ustanavljanje muzejev oziroma oddelkov NOB, bi bilo priporočljivo, naj krajevni činitelji ne ustanavljajo muzejev, kjer ni potrebnih pogojev. Organizirajo naj raje spomeniške zbirke, ki ne zahtevajo posebnega truda in zadostuje zanje manjši prostor. Take zbirke so lahko povsod tam, kjer je to družbeno potrebno in kjer naletimo na potrebno razumevanje. Spomeniške zbirke ustanovimo lahko v krajih pomembnih dogodkov, kot n. pr. na Čebinovem, kjer bi lahko opremili prostor v skladu s kongresom KPS l. 1937. Nadalje v krajih, ki so jih borbe posebno prizadele. Tam je potrebna vsaj zbirka slik, ki bo ponazarjala ruševine kraja in trpljenja ter borbenost njegovih prebivalcev (Žužemberk, Turjak, Sodražica, Cerkno itd.). Spomeniške zbirke morajo biti iz konservatorskih in restavratskih razlogov vezane na najbližji muzej oziroma muzejski oddelk NOB.

Opozoriti je treba še na muzej ilegalne Ljubljane. Njena borba, ki je sploh edinstvena v borbi proti fašizmu, naj bi bila prikazana v samostojnem muzeju ali pa v posebnem oddelku osrednjega muzeja NO.

ŠE ENO POJASNILO...

Fotografiji, ki sta bili objavljeni v »Borcu« št. 2/56 na strani 67, je pojasnil tovariš Žigon Stojan, tajnik organizacije ZB v Renčah, za kar se mu toplo zahvaljujemo. Takole nam piše:

Dne 20. maja leta 1944 je prišel oddelk SS v vas Ozrenj pri Renčah, okraj Nova Gorica. V Ozrenju je bilo v hiši Jožeta Mozetiča nekaj italijanskih partizanov. Nemci so jih iznenadili, jih v boju pobili, enega pa ujeli živega. Hišo so zažgali ter v gorečo hišo vrgli gospodarja Mozetiča, njegovo ženo in hčerko. Ujetega partizana — njegovo ime ni znano — so peljali v Renče in ga obesili. Obešenega so morali gledati prebivalci Renč, ki so jih Nemci s silo prignali na kraj dogodka. Partizan se je obnašal zelo hrabro. Pred obešenjem je vzklikal v italijanski: »Umiram za domovino! Živel Tito! Živel komunizem!« itd. Stavbo, kjer so partizana obesili, so Nemci nato minirali in razrušili, neprostoVOLjne gledalce pa odpeljali v koncentracijska taborišča v Nemčijo.

Na kraju, kjer je bil izvršen zločin, je danes lep spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja.

Mama Vlada Pozniča iz Hrastnika je obogatila naš muzej s *smučmi narodnega heroja Slavka Štandra*. Nosil jih je kot ilegalec v Savinjski dolini in Zasavskih revirjih v obdobju tik pred zadnjo vojno. V zimi 1940/41 je Slavko prisluščal iz Savinjske doline preko Mrzlice in Sv. Planine (Partizanskega vrha) v Hrastnik k sekretarju tamkajšnje osnovne partijske organizacije, Francu Farčniku.

Rusko brzostrelko s tremi šaržerji in usnjeno torbico, ki je bila narejena v partizanskih čevljar-skih delavnicah v Davčah, je podaril našemu muzeju Mavricij Borc, tajnik republiškega odbora sindikatov. Brzostrelko je dobil v Črnomlju julija 1944 od tovariša Franca Leskoška-Luke. To je bila ena prvih ruskih brzostrelk na Gorenjskem.

Usnjeno torbico je podarila tov. Milica Falatov iz Ljubljane. Nosila jo je v partizanih kot tajnik glav-nega odbora Rdečega križa. Tor-

Novi predmeti v muzeju NO

bica je bila narejena v čevljar-ski delavnici Glavnega štaba.

Češko brzostrelko z usnjeno tor-bico in tremi šaržerji je poklonil rezervni major dr. Lojze Štrancar iz Ljubljane. Brzostrelko je dobil ob kapitulaciji Italije in jo je nosil vse do osvoboditve kot upravnik partizanskih bolnišnic Vinica, La-šče, Srednja vas in kot sanitetni referent tehničnih edinic pri Glav-nem štabu Slovenije.

Areometer iz ciklostilne tehnike, ki je začela delovati junija 1941 v Florjanski ulici, v kletnih prostori-h stanovanja tovarišice Milke Levč, je dal tovariš Jože Kopitar iz Ljubljane. Isti tovariš je podaril muzeju NO italijansko oficirsko torbico, ki jo je dobil ob razpadu Italije, ko je s člani Okrožnega komiteja KPS za Kočevsko razo-roževal italijanske fašiste.

Usnjeni nahrbtnih-telečnjak, je odstopila muzeju Marija Kovač iz Ljubljane, Trdinova 5. Zaplenil ga je njen sin Slavko Nemcem ob na-padu XVII. divizije na Stampetov most.

Zastavo XXXI. divizije je Muzej dobil od Vojne pošte 9685.

*

Tovariš Jože Volmut iz Ljubljane, Društvena ulica št. 15, je podaril muzeju NO v Ljubljani skico tele-fonskih in kurirskih zvez VII. kor-pusa od spomladi 1944, shemo bri-gadnega centra za zveze iz poletja 1944, načrt za zveze VII. korpusa ob napadu na sovražno postojanko Občine pri Trebnjem, seznam mo-štva čete za zvezo artilerijske bri-gade z dne 8. XII. 1944 in dva spiska moštva I. čete I. bataljona IX. bri-gade iz konca leta 1943. Arhiv zveze VII. korpusa ter IX. korpusa in IV. operativne cone iz let 1943, 1944 in 1945 pa je odstopil muzeju Milan Lenassi iz Ljubljane, Komenskega ulica 24. Arhiv obsega 6 map.

Arhiv iz bolnišnic SCVPB Lašče, Vinica in Leseni kamen ter del arhiva iz uprave SCVPB je podaril rezervni major dr. Lojze Štrancar iz Ljubljane. Tovariš Jože Rebolj iz Ljubljane pa je terenski ekipi muzeja izročil izkaznico iz konfi-nacijskega taborišča Tremiti, kjer je bil konfiniran 28. oktobra 1941 in ostal tam do razpada Italije.

Arhiv operativnih odsekov Pre-šernove, Vojkove ter Gradnikove brigade in poročilo operativnega oddelka štaba XXXI. divizije je podaril Janez Matulj, rezervni ka-petan, iz Ljubljane.

Arhiv XIV. divizije je terenska ekipa izkopala v naselju Ter pri Ljubnem, pod kozolecem kmeta Tra Janeza. Arhiv je bil zakopan konec leta 1944 in je v zelo slabem stanju. Poleg arhiva je bilo izkopano še odklikovanje Partizanske zvezde III. stopnje, številni, ki je zelo dobro ohranjeno.

Navodila minermem za ravnanje z eksplozivom in postavljanje min smo dobili v pivovarni »Union« od tovariša Franceta Babnika. Ta na-vodila je v mesecu marcu leta 1942 dobil tovariš Franc Kokelj, takratni komandir Narodne zaščite v pi-vovarni »Union«. Ko so začeli Ita-lijani v pivovarni s številnimi are-tacijami, je tov. Kokelj ta navodila skril v varilnici, kjer so se ohranila do danes.

NAD 20 MILIJONOV BORCEV V FMAC

Od 28. maja do 1. junija letos je v Bruslju zasedala Generalna skupščina Svetovne federacije bivših borcev (FMAC). V zvezi s tem priobčujemo nekaj podatkov o razvoju te pomembne svetovne organizacije, ki združuje veliko večino bivših borcev, invalidov in žrtev vojne.

Mednarodna konfederacija bivših borcev, predhodnik se-danje FMAC (Fédération Mondiale des Anciens Combattants)-je bila osnovana novembra 1950. leta v Parizu. Ustanovilo jo je tako rekoč 6 držav: ZDA, Francija, Turčija, Belgija, Italija in Jugoslavija. To je bila hkrati prva generalna skupščina Medna-rodne konfederacije bivših borcev. Naslednje leto se je na drugi generalni skupščini v Beogradu ta organizacija preosnovala v Svetovno federacijo bivših borcev, ki danes ta dan združuje preko 20 milijonov bivših borcev, invalidov in žrtev vojne iz 31 držav iz vseh petih kontinentov. V FMAC je nadalje včla-njenih nad 120 nacionalnih organizacij in združenj. Takšen po-rast je FMAC lahko dosegla le s plodnim petletnim delom za zaščito moralnih in gmočnih koristi bivših borcev in invalidov. V tem času je organizacija FMAC najtesneje sodelovala z Orga-nizacijo Združenih narodov in njenimi specializiranimi agenci-jami, kakor tudi z drugimi mednarodnimi organizacijami na področju zaščite in rehabilitacije invalidov. Na petih doseda-njih skupščinah (v Parizu, Beogradu, Londonu, Haagu in Du-naju) je Federacija sprejela 60 resolucij s politično vsebino, 54 resolucij s področja rehabilitacije in socialnih vprašanj ter 35 resolucij, posvečenih notranjim organizacijskim oziroma sta-tutarnim vprašanjem.

Na vseh naštetih zasedanjih so začeli generalne skupščine vodje raznih držav. Prav tako so znani svetovni politiki pošiljali skupščinam Svetovne federacije svoja priporočila in pozdrave. Drugo generalno skupščino v Beogradu, novembra leta 1951, je začel in pozdravil sam predsednik republike FLRJ, tovariš Tito.

Letošnje zasedanje Generalne skupščine FMAC v Bruslju je potekalo v znamenju petletnice te organizacije. Delo je teklo ločeno po komisijah, in sicer v politični, rehabilitacijski in notranji komisiji.

Loški potok za napredek gospodarstva

NAMEN tega sestavka je, prikazati napore naših kmetijskih ljudi za napredek kmetijstva in delež članov Zveze borcev, ki ga le-ti prispevajo v naši povojni izgradnji. Izbrali smo kraj, ki ni med bogatimi in ki je med vojno utrpel mnoge žrtve in veliko gospodarsko škodo, da bi našim bralcem predočili, kako se trga iz zaostalosti tudi naš hribovski človek, ki je že med vojno polnoštevilo podprl napredna stremljenja, se s puško v roki boril proti okupatorju in za svobodo, v miru pa prav tako z naprednimi načeli gospodarjenja utira pot lastnemu napredku in socializaciji vasi.

Ta kraj je Loški potok, skupina razpotegnjenih hribovskih vasi, ki se jih marsikateri partizan spominja iz osvobodilne vojne. To je kraj zavednih, naprednih ljudi, ki se preživljajo s trdim delom, bodisi da drvajo, kmetujejo ali rede živino. Prenekateri vaščan gre s pomladjo na Hrvaško podirati smreke, drugi spet se prežive z vožnjami, a mnogi so se posvetili živinoreji. Zemlja je tod skopa, ornice je marsikod komaj za otroško pest. Zato pa je živina kapital, ki odtehta sicer skop pridelek. O rodovniški živini v Loškem potoku sicer ne bi mogli ne vem kako na široko govoriti, to ne. Več uspehov v tem pogledu so vsekakor pokazali Velikola-

ščani. Plemenska sivorjava živina, tako imenovana montafonka, ima tam že dolgo, morda štiridesetletno tradicijo. Toda komaj triletni uspehi Loškega potoka v vzreji plemenske živine so že tako vidni, da se lahko vzporejajo z napredkom v marsikateri bolj tipični živinorejski občini, še zlasti, če tam ljudje ne podpirajo tako nesebično svoje zadruga in njenih naporov za napredek kmetijstva, a predvsem živinoreje. Dejstvo je, da so se združniki iz Hriba, Drage in Travnika složno zavzeli za napredna stremljenja, ki jih širijo njihove zadruga in kočevski živinorejski odbor. Tretje leto teče, odkar so nakupili sto glav živine sivorjave pasme in jo vpisali v rodovnik. Pokupili so jo na sejnih. Dne 23. X. 1952 je bila vpisana v rodovniško knjigo, odtlej pa se trudijo dobiti prirastek in

Ive Šubic: Partizani (olje, 1955)

ohraniti pasmo čisto. Z dnem, ko so živino vpisali v rodovnik, je za zadrage nastopila važna naloga: skrbeti za kontrolo molznosti in ugotavljati sposobnost krav. Če živina ne izpolni pričakovanja, jo je treba iz rodovnika črtati. Vse tri našete zadrage po svojih živinorejskih odborih skrbje za rodovnik in kontrolo živine. Prav tako prispevajo svoj delež za stroške, ki nastopijo s temi opravili. To je skrbno delo, ki pokaže sadove šele sčasoma. Kravo, ki ne doseže 1600 litrov mleka na leto, iz rodovnika izpišejo. To je bila spočetka količina, ki je niso dosegle vse krave. Zato so morali okrog 30 glav živine izločiti, nekaj pa so je istočasno ponovno sprejeli. Po enem letu skrbne selekcije se je molznost krav povečala tako, da so zahtevano količino mleka kontrolorji povišali na okrog 2400 litrov mleka na leto. Skrbna reja in primerna krma sta prispevali svoje. Zanimanje za večjo molznost krav je s kontrolo znatno poraslo. Ko so po treh letih v Loškem potoku vnovič popisali plemensko živino, so zabeležili prirast 84 glav, kar je nedvomno velik uspeh. Prav tako je treba omeniti, da se je molznost krav zaradi skrbne reje in primerne krme dvignila visoko nad pričakovane rezultate. V treh letih so n. pr. marsikateri gospodarji privedli telice, ki skupaj z materjo daje po 3000 kg mleka letno. Štirje nadaljnji živinorejci imajo krave, ki dajejo nad 3000 kg mleka na leto. Tako

na primer daje krava Franca Levstika iz Travnika 3951 kg, krava Ivana Mikuliča iz Travnika 3188, a Antonije Benčina iz Hriba 3221 kg mleka na leto. V celoti je trenutno v Loškem potoku 184 krav plemenske živine. Če upoštevamo, da pred vojno tod selekcije niso poznali, si lahko predočimo, da je bil dosežen velik napredek v živinoreji. Seveda je število plemenske živine še zmerom nezadostno, če jo primerjamo z vso živino v peterih vaseh loškopotoške občine, ki je je 953 glav, od tega 482 krav, 185 telic itd. Vendar je začeta pot loškopotoških živinorejcev razveseljiva in obetavna, zlasti ker so se z resno vnmemo in složno združili s svojimi zadrugami v skupnih naporih za pospeševanje živinoreje in naprednega gospodarjenja sploh. Seveda sta selekcija in kontrola združeni s precejšnjimi stroški, ki se za zdaj še ne vračajo. Rentirali se bodo šele čez leta, pa tedaj obilno.

*

Pri enem izmed starih znancev izza vojne, prav tako vnetem živinorejcu, kot so zgoraj

našeli, smo si ob slovesu iz Loškega potoka ogledali živino. Zlasti lepa je bila kravica, ki bo v kratkem prvič telila. Znančeva hčerka, mala Bredica, je skakala pred nami in nam pokazala tudi konje. Oče je dejal, da jih rada jaše. Morala bi biti fant, resda. Dekletce kaže izredno nagnjenost do živali. Za mlada živi z njimi in bo, ko odraste, znala z njimi ravnati. Vsaka stvar zahteva večše roke in ljubezen. Bredica bo gotovo imela oboje. Žival čuti, kdo jo ima rad. Ko je stopil gospodar v hlev, je zaupljivo obračala svojo rogato glavo proti njemu, ko pa se je Bredica približala Liski, ji je ta z dolgim, hrapavim jezikom oblizala ročice in malodane še obraz.

Ko smo stopili iz hleva, se je razgrnil pred nami lepi planinski svet, obisjan od razkošnega jutranjega sonca. Pomlad je tod komaj potrkala na skalnate duri. Drevje je bilo skorajda še golo. Toda življenje, ki je plalo na vasi, ljudje in živali, so se trudili prehiteti zapoznelo prirodo. Kajti tod vstajajo pred soncem, da ne bi kruha zaspali.

Ne samo pogled nazaj — temveč tudi v sedanost in bodočnost!

Kot zadnja organizacija ZB v Sloveniji, ki je prilagodila svojo organizacijsko strukturo novi upravno-teritorialni razdelitvi Slovenije, je bila ZB koprskega okraja. Le-ta se je namreč združila iz organizacij ZB prejšnjega postojnskega, sežanskega in koprskega okraja.

Na ustanovnem občnem zboru, ki je bil meseca junija, je bilo na osnovi poročil iniciativnega odbora in kasnejše razprave ugotoviti, da je ZB v prejšnjem okraju Koper imela sicer nekaj uspehov, vendarle še več je bilo napak in pomanjkljivosti, ki so organizaciji ZB škodovala, predvsem pa, zaradi teh se organizacija ZB ni mogla popolnoma uveljaviti kot celota. Inicijativni odbor je sicer v zadnjih

mesecih rešil nekaj najbolj perečih problemov, vendar je mnoge treba rešiti le s pomočjo osnovnih organizacij. Nedvomno ne more biti zadovoljiva številka sedanjih članov ZB v koprskem okraju, saj je teh le 9323, vseh prebivalcev v okraju pa je 97.804. Mar je res samo toliko ljudi na tem področju sodelovalo v in z NOB? Nikakor ne! Kje so torej vzroki, da vsi tisti zavedni in predani ljudje niso danes člani ZB? Predvsem zato, ker so prejšnja leta v Koprščini napravili pri sprejemanju članov — napake! Sektašili so, ljudem o organizaciji niso dovolj govorili, obiski partizanskih družin so bili redki, itd. Podoba je bila, da je organizacija ZB le samo za nekatere ljudi. To pa se je

KDO BI VEDEL POVEDATI?

KO SE je mudila terenska ekipa Muzeja NO na sektorju Ljubno v Savinjski dolini, je izvedela od posameznih borcev in aktivistov, da je v dolini Ljubnice, to je od Ljubnega proti Raškem, še ogromno zakopanega materiala. Na tem sektorju so zavezniki v letu 1944 odmetavali material kot pomoč partizanom. Ta material so vozili in shranjevali v Ljubnem. Nihče pa ni mogel povedati, kdo in kje je shranjeval material.

Ko se je pripravljala nemška ofenziva, sta bila določena dva borca, da izkopljeta bunker, kamor bi v času nevarnosti spravila ves material. Tako je tudi bilo. V mesecu decembru 1944, pred ponovno nemško zasedbo Ljubnega, sta ta dva borca neke noči odpeljala ves material v že prej izkopani bunker. Kljub vestnemu iskanju bunkerja še vedno niso našli. Zato prosimo vse takratne borce in funkcionarje, ki vedo, kje je bunker z zakopanim materialom, da to čimprej javijo Muzeju NO v Ljubljani.

Istočasno je ekipa zvedela, da so nekje pod Planino pri Ljubnem zakopani skoraj vsi instrumenti za godbo na pihala.

Prosimo vse tiste, ki o tem kaj vedo, da javijo Muzeju narodne osvoboditve, Ljubljana.

slednjič izražalo tudi v delu organizacije na zunan, v nekaterih, sicer maloštevilnih napakah do starih borcev, a tudi v maloštevilnih napakah starih borcev v odnosu do raznih organov itd. Več ali manj bi se dalo vse to skupaj povedati takole: ne samo borci, temveč tudi organizacija ZB se je največkrat ozirala samo nazaj v preteklost, v partizansko oziroma narodnoosvobodilno borbo, premalo pa so bili njihovi pogledi uprti v sedanost in v bodočnost. Zakaj, če vemo, da morajo biti člani ZB tako kot nekoč tudi danes v prvih vrstah pri graditvi našega boljšega življenja, potem je nujno, da vsak član ZB s ponosom odgovori: »Ni samo važno, kaj smo naredili borci v času NOB, temveč tudi, kaj smo storili borci po osvoboditvi, kaj in kako delamo danes in kako delamo za prihodnost...!«

Precej je bilo na skupščini govora tudi o zbiranju zgodovinskega gradiva iz NOB. Okrajni muzej v Kopru ima doslej zbranih le okoli 1000 dokumentov (od teh je 50 partijskih, okoli 50 dokumentov o OF, 100 dokumentov, ki govorijo o partizanskih in vojaških akcijah, 35 o delovanju Ozne, ostali dokumenti pa se nanašajo na delo NOO in na delo gospodarskih komisij) in sko-

raj vsi so iz leta 1944. Od 78 brošur partizanskega neperiodičnega tiska, kolikor jih hrani muzej, je bilo okoli 20 natisnjenih na Primorskem in v Istri. Muzej ima doslej le nekaj deset fotografij.

Podobno je tudi z objekti iz NOB v Istri. Kot najbolj tipičen primer, kako so zapostavljali obnovo ali ohranitev, recimo ilegalnih partizanskih tikarnj, je ilegalna partizanska tehnika »Žena« v Gabrovici. Te tehnike, ki je delovala v Gabrovici od oktobra 1943 do osvoboditve, čeprav so Nemci požgali vas, pravzaprav ni več. Pred leti so pred vhomom v tehniko vzdali spominsko ploščo, toda od tedaj, ko se je strop porušil, se za tehniko ni nihče več zmenil. Res je, da spomenik NOB v vasi Gabrovica, tehnika »Žena«, nima kamnitih podbojev, niti izklesane pregrade, res je, da nad vrati ni »beneškega leva« in verjetno je tudi res, da pri tistih ljudeh, ki niso sodelovali z ali v NOB in se tudi po osvoboditvi niso spoznali z veličino NOB, ta spomenik v Gabrovici ne vzbuja estetsko-umetnostnih in zgodovinskih občutkov. Je pa zato ta spomenik za ljudi, ki so sodelovali v NOB, eden izmed edinstvenih zgodovinskih spomenikov, saj spominja ljudi na njihove najhujše, vendar na

najbolj junaške dni iz preteklosti. Na dni, ko so za ceno lastnih žrtev, premagovanj in zasramovanj s strani okupatorjev priborili nacionalno in socialno svobodo. Naj omenimo samo del iz nekega dokumenta, Povelja korpusa št. 9 z dne 24. II. 1944, ko piše poveljnik Jadranske operativne cone, nemški generalni polkovnik Kübler, sledeče:

»Z odhodom 71. divizije in nastopom 162. Turkestanske peh. divizije, so na obali dobile bande zrak, terorizirajo ljudstvo, ropajo in nasilno mobilizirajo. Ubijajo nemške vojaške, napadajo vozila, kolone, rušijo železniške mostove, ropajo transporte živil, uničujejo kable in zveze... Od 1. januarja do 15. februarja 1944 smo imeli 504 žrtve, med njimi tri poveljnike. Bilo je 181 napadov na vojsko, 125 atentatov na proge, 22 rušenj mostov na železnicah in cestah, 25 velikih sabotaj na električnih in telefonskih vodih, 68 uničenih in poškodovanih vozil. To je velik boj na ukaz sovražnih sil. Na podlagi dokumentov je razvidno, da pripravljajo bande splošno vstajo za dan invazije. Preti velika nevarnost, ker je obramba obale v nevarnosti v zaledju, če bodo divjale bande v deželi. Vodstvo je okrnjeno, če bodo zveze prekinjene. Okrepitev ni mogoče pripeljati. Dovoz municije, orožja in oskrbe bo izostal, če bodo porušene komunikacije...«

Da, na vse to bi morali misliti vsi tisti, ki so bili zadolženi za ohranitev tehnike »Žena« v Gabrovici!

Skupščina je ob koncu na podlagi dobre in obširne diskusije sprejela pomembne sklepe. Med drugim, da bodo s pomočjo vseh članov pričeli intenzivno zbirati zgodovinsko gradivo, da bodo pričeli po »živih virih« sestavljati občinske kronike, pisati življenjepise padlih in podobno. Dela je torej na pretek! A tudi, da bo ZB z izboljšanim delom predstavljala v vsem družbenem in političnem življenju tisto organizacijo, ki ji kot politični organizaciji pripada mesto.

KRATKE NOVICE

● **PARIZ** — Konec maja je proslavljalo dveletnico obstoja Sportno združenje invalidov Francije, ki ga je ustanovil in ga kot predsednik vodi Philippe Bert, vojaski invalid brez ene noge. P. Bert je bil dalj časa v Avstraliji na smučanju, prirejenem za invalide, in je po končanem šolanju osnoval francosko združenje za invalide-sportnike. To združenje ima športne sekcije za smučanje, namizni tenis, tenisa, lučanje puščic itd. Ekipa tega združenja je l. 1935 sodelovala tudi na tekmovanju paraplegičarjev v Mandevillu na Angliškem.

● **NEW YORK** — Združeni narodi pripravljajo publikacijo na 12 straneh, ki bo obravnavala napredek na področju pomoči fizično onemoglim ljudem od Rimljanov do današnjih dni. Publikacija vsebuje vse mednarodne programe na področju prekvalifikacije in rehabilitacije. Posebno mesto v knjižici zavzema center za rehabilitacijo v Solu (Indonezija), ki sta ga ustanovila FMAC in OZN.

● **OTOKI** — Občinski odbor Zveze borcev Otoki pri Bosanski Krupi je sklenil postaviti spomenik pod Plavnim ob cesti Bužim-Bosanska Krupa, kjer so ustaši leta 1941 pobili več kot 400 ljudi iz Otokov in bližnjih vasi.

● **SARAJEVO** — Na nedavnem plenumu Glavnega odbora Zveze borcev Bosne in Hercegovine, ki je bil v Sarajevu, so sklenili sklicati tretji kongres ZB NOV BiH na dan 28. oktobra letos. Predvideno je, da se bo zasedanja 3. kongresa BiH udeležilo 400 delegatov, ki jih bodo izbrali prihodnje mesece na okrajnih konferencah.

● **TOKIO** — Po daljših pogajanjih z mednarodnim Rdečim križem je japonska vlada sklenila izplačati 4.500.000 funtov šterlingov iz terjatev, ki jih je imela Japonska nasproti nevtralnimi ali bivšim sovražnim državam. Istočasno je mednarodni Rdeči križ objavil poziv vsem državam, naj sestavijo popis vseh bivših ujetnikov na Japonskem, ki imajo pravico do odškodnine iz omenjene vsote. To odškodnino je predpisal čl. 16 mirovne pogodbe med Japonsko in zmagovitimi zavezniki.

● **PARIZ** — V Parizu je bil konec aprila sestanek, za katerega je dala pobudo ameriška federacija za pomoč slepim v inozem-

stvu. Sestanka so se udeležili tudi zastopniki slepih Jugoslavije. Sklenjeno je bilo, da se bo v Parizu osnoval mednarodni center za proizvodnjo in razdeljevanje »Knjiž, ki govorijo« za Evropo in Blizni vzhod. Center bo omogočil slepim v Evropi in na Bliznjem vzhodu, da bodo dobili te knjige na svojem materinskem jeziku.

● **BANJA LUKA** — V Sehetlukih pri Banja Luki, znanem žarišču narodnoosvobodilne borbe, bodo postavili spomenik padlim borcem Bosenske Krajine. Spomenik bo izdelal znani jugoslovanski kipar Augustinčić, odkril pa ga bodo predvidoma leta 1958, za 15-letnico II. zasedanja AVNOJ.

● **TRBOVLJE** — V pripravah na Dan borca je sodeloval tudi naš tisk. Zelo izvirno je Dan borcev počastil »Zasavski tednik«, ki izhaja v Trbovljah. Razpisal je namreč nagradno tekmovanje v počastitev Dneva borca. V tekmovanju je sodelovalo več članov Zveze borcev, ki so na ganljiv način opisali več borcev, padlih za svobodo. Med imeni sodelujočih naj omenimo Franca Šetina, ki je prispeval več krajskih odlomkov pod naslovom »Zgodbe brez naslova«, in Albino Roš, ki se je tekmovanja udeležila s sestavkom »Srečanje z gestapom«.

● **MOSTAR** — V počastitev Dneva borca so množične organizacije v Mostaru pripravile bogat program. Proslave so se začele že 29. junija; v tem času so se vrstile številne kulturne, športne in spominke prireditve v mestu in okolici. Rezervni oficirji so pripravili improvizirani napad na Mostar, člani Zveze borcev pa so se udeležili partizanskega pohoda po poteh hercegoveške brigade. Vrh tega je bilo v Mostaru več svečanih akademij.

● **KRAGUJEVAC** — V Kragujevcu je upravni odbor kina sklenil dati po eno brezplačno predstavo vsakega domačega filma za otroke in starše padlih borcev. Razen tega bodo v Kragujevcu starši padlih borcev deležni 20 brezplačnih kart za redne predstave ob praznikih, 1. maja, 7. julija, 21. oktobra, 29. novembra in 22. decembra. V objavi kinematografa je rečeno, da na te dni smatra uprava kina starše padlih borcev za svoje goste.

● **PAZIN** — Po šestmesečnih pripravah so v Pazinu (Hrvatska Istra) odprli oddelek narodne revolucije pri tamošnjem kompleksnem muzeju. Otvoritev je bila 9. maja letos, ob obletnici osvoboditve Pazina in okolice izpod fašističnega jarma.

● **TITOGRAĐ** — Na petem plenumu Glavnega odbora ZB NOV Crne gore, ki mu je predsedoval tovariš Blažo Jovanović, so odločili, da bo tretji kongres Zveze borcev Crne gore 25. oktobra letos v Titogradu. Kongresa se bo udeležilo 150 delegatov, ki jih bodo izbrali na okrajnih konferencah.

● **KARLOVAC** — V srcu upornega Korduna, Karlovcu, so za Dan borca pripravili improviziran napad na mesto, posvečen 11. obletnici osvoboditve Karlovca. Razen tega so številne občine v okviru narodnih praznikov priredile niz svečanosti. V Vojniču, Virginmostu, Jastrebarskem in Karlovcu so izvedli več uspešnih partizanskih pohodov, obiskali so številne grobove padlih borcev in talcev ter na grobove položili vence.

● **LONDON** — Pod pokroviteljstvom Svetovne federacije bivših borcev so se v Londonu sestali strokovnjaki 18 evropskih držav za rehabilitacijo slepih. Seminar, ki so se ga udeležili tudi zastopniki Svetovnega sveta slepih, je potekal v znamenju proučevanja profesionalne rehabilitacije slepih glede na možnosti zaposlitve v

industriji. V ta namen so udeleženci seminarja obiskali več specializiranih središč za slepe v Angliji.

● **PARIZ** — Svetovna konfederacija bivših vojnih ujetnikov Francije pripravlja otvoritev nacionalnega centra za raziskovanje rakastih obolenj, ki bo opremljeno z najmodernejšimi napravami. Odbor Konfederacije je s tem v zvezi zaprosil oblasti, da bi organiziral veliko loterijo z glavnico 200 milijonov frankov. Minister za ljudsko zdravstvo je izjavil, da bo podprl ta načrt.

● **AJDOVŠČINA** — Dne 5. maja so v Ajdovščini slovesno proslavili spomin na ta dan pred enajstimi leti, ko je v tamkajšnji kiti dvorani na pragu svobode bila ustanovljena prva slovenska narodna vlada pod predsedstvom pokojnega Borisa Kidriča. V zgodovinski kino dvorani je bila slavnostna seja občinskega ljudskega odbora, nato pa je posebna delegacija pod vodstvom narodnega heroja Antona Ferjančiča-Zvonka odpotovala v Ljubljano, kjer je položila vence na grobnico narodnih herojev.

● **DORNBERK** — V okviru občinskega praznika so v Dornberku 28. maja letos slovesno odkrili spomenik padlim borcem. Na ta dan pred 12 leti so enote 30. divizije uničile fašistične postojanke v Dornberku, Prvačini in Stejskahu, zato so občani proslavili ta praznik tudi z nastopom gasilskega društva, koncertom domačega pevskega zbora in razstavo vin in češenj.

France Slana: Počitek

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

O čuvarjih našega svobodnega neba

ČERAVNO je letalstvo dejavnost, ki terja sorazmerno velika finančna sredstva, ga je naša socialistična skupnost že takoj po osvoboditvi z vsem razumevanjem začela razvijati in podpirati, zlasti pa ga je skušala kar najbolj razširiti med našo delavsko in kmečko mladino. Razvoj civilnega letalstva pri nas je šel v to smer, da je letalstvo postalo dostopno najširšemu krogu mladine, a ne, kot nekoč — privilegij le ozkega kroga ljudi, ki jim je pač bilo dano, da so se ukvarjali z letalstvom. V tej bistveni razliki med strukturo civilnega letalstva nekoč in po osvoboditvi, hkrati pa v nesebični materialni podpori naše ljudske oblasti so bili najugodnejši pogoji za uspešen razvoj civilnega letalstva v Sloveniji, katerega raznovrstne in dovolj pomembne vloge nikakor ne moremo zanikati.

Skrb za razvoj civilnega letalstva v naši republiki je prevzela Letalska zveza Slovenije, ki ob pomoči skupnosti ter našega vojnega letalstva dosledno in skrbno izvaja obsežen program svojega dela za razvoj in napredek športnega, turističnega in gospodarskega letalstva, hkrati pa za vzgojo letalcev, ki pozneje, usposobljeni in solidno izurjeni, prehajajo v naše vojno letalstvo, kjer se kaže vedno večja potreba po tehnično dobro vzgojenem kadru. Ta naloga Letalske zveze Slovenije vsekakor ni majhna, niti lahka, vendar jo organizacijsko in strokovno dovolj močna in vsestransko podpirana, uspešno izpolnjuje, saj se v njenih organizacijah usposablja vedno več naše mladine, ki se preko letalskega modelarstva, jadralstva in padalstva ter slednjič preko motornega športnega letalstva razrašča v obsežen krog dobrih pilotov, ki v precejšnji meri in dobro seznanjeni s sodobnim letalstvom, končno vstopajo v naše vojno letalstvo — med predane čuvarje in

branilce našega svobodnega socialističnega neba.

Pod okriljem Letalske zveze Slovenije se v civilnem letalstvu udeležuje okrog 5000 članov dvajsetih aeroklubov, ki so bili ustanovljeni v vseh večjih mestih in gospodarskih središčih naše republike. Članstvo LZS za svoje šolanje in trenaja razpolaga s 30 motornimi letali, z 52 začetniškimi, prehodnimi in visokosposobnimi jadralnimi letali, s 180 padali ter z 10 avtovitli za šolsko letenje z začetniškimi in prehodnimi jadralnimi letali. Za šolsko in trenajno letenje članov teh aeroklubov služi 8 rednih letališč in 4 zasilna, v začetni fazi gradnje pa sta še dve novi letališči, in sicer v Kopru in Slovenjem Gradcu. Samostojne Letalske šole imajo tisti aeroklubi, ki razpolagajo z lastnim letališčem. Takšne letalske šole delujejo v Ljubljani, Mariboru, Celju, Ptuj, Novem mestu in Postojni, medtem ko je v okviru Alpskega letalskega centra v Lescah letalska šola, kjer se šolajo člani petih gorenjskih aeroklubov — Kranja, Bleda, Radovljice, Jesenic in Tržiča, ker ti aeroklubi pač nimajo lastnih letališč.

Za šolanje in usposabljanje jadralcev in športnih motornih pilotov služijo v glavnem letala, ki so jih konstruirali domači mladi konstrukterji, včlanjeni v konstrukcijskem biroju LZS in jih je izdelala letalska tovarna »Letov« v Ljubljani. Z ustanovitvijo konstrukcijskega biroja tovarne »Letov« in podjetja »Udarnik« za izdelovanje in popravila letal, je Letalska zveza Slovenije izpolnila še drugo pomembno nalogo — začela je s skromnimi možnostmi slovensko letalsko industrijo, ki je doslej zgradila že precej nad 200 ravnovrstnih jadralnih in motornih letal za potrebe naših aeroklubov in njihovih letalskih šol. S temi letali se mladina v aeroklubih vzgaja v jadralce in motorne pilote.

Padalec tik po odskoku. Pod njim tovariš, ki se mu padalo pravkar odpira

Prav gradnja in konstruiranje domačih letal sta na eni strani pripomogli do osamosvojitve našega civilnega letalstva od uvoza mnogo dražjih tujih letal, hkrati pa omogočili našim mladim konstrukterjem, da so lahko dokazali svoje znanje in sposobnosti, kar je za družbeno skupnost prav gotovo velikega pomena.

Z zadovoljstvom se lahko ozremo tudi na številne lepe uspehe naših jadralcev in motornih pilotov ter padalcev na raznih prireditvah in tekmovanjih doma in po svetu, kjer so doslej že večkrat dokazali, da sodijo med tiste, ki v tej

Jata jadralnih letal čaka ugodnega vremena za vzlet

ali oni panogi športnega letalstva nekaj pomenijo, tako doma kakor tudi v tujini, kjer so za svoje uspehe prejeli zaslužena priznanja. Toda ne samo to, naši civilni letalci so se že večkrat izkazali v elementarnih nezgodah, ko je šlo za ljudska življenja ali premoženje, ogroženo od snežnih plazov, poplav in podobnega.

Takrat so naši letalci pomagali skupnosti z vsem svojim znanjem, hrabrostjo in požrtvovalnostjo, ker vedo, da se prav na ta način skupnosti najlažje oddolžijo za nemajhna sredstva, ki jih ta vlaga v njihovo usposabljanje. Če treba povsod in vselej radi pomagajo, čeprav za to vedno nimajo najboljših pogojev in možnosti.

In končno še besedo o izvenarmadni vzgoji, ki je prav tako ena pomembnih nalog Letalske zveze Slovenije. Naše vojno letalstvo se vedno bolj in bolj izpopolnjuje, dobiva sodobna letala in opremo in vse to terja številne strokovnjake, od pilotov pa tja do pomožnega osebja. Usposabljanje le-teh je dolgotrajna in sorazmerno

FOTOGRAFIJA JE KONČNO DOKUMENTIRANA

V 3. številki revije »Borec«, letnik 1954, smo na str. 85 objavili nedokumentirano fotografijo, ki predstavlja skupino partizanov v nekem taborišču. Ko je prelistaval letnik 1954 naše revije, je tovariš Ivan Ferlež fotografijo zapazil in spoznal dva belokranjska partizana, in sicer borca po imenu Hrast in Zofko Doltarjevo, ki je zdaj poročena in trenutno biva v Ljubljani. Potemtakem lahko z gotovostjo trdimo, da naša fotografija prikazuje skupino belokranjskih partizanov.

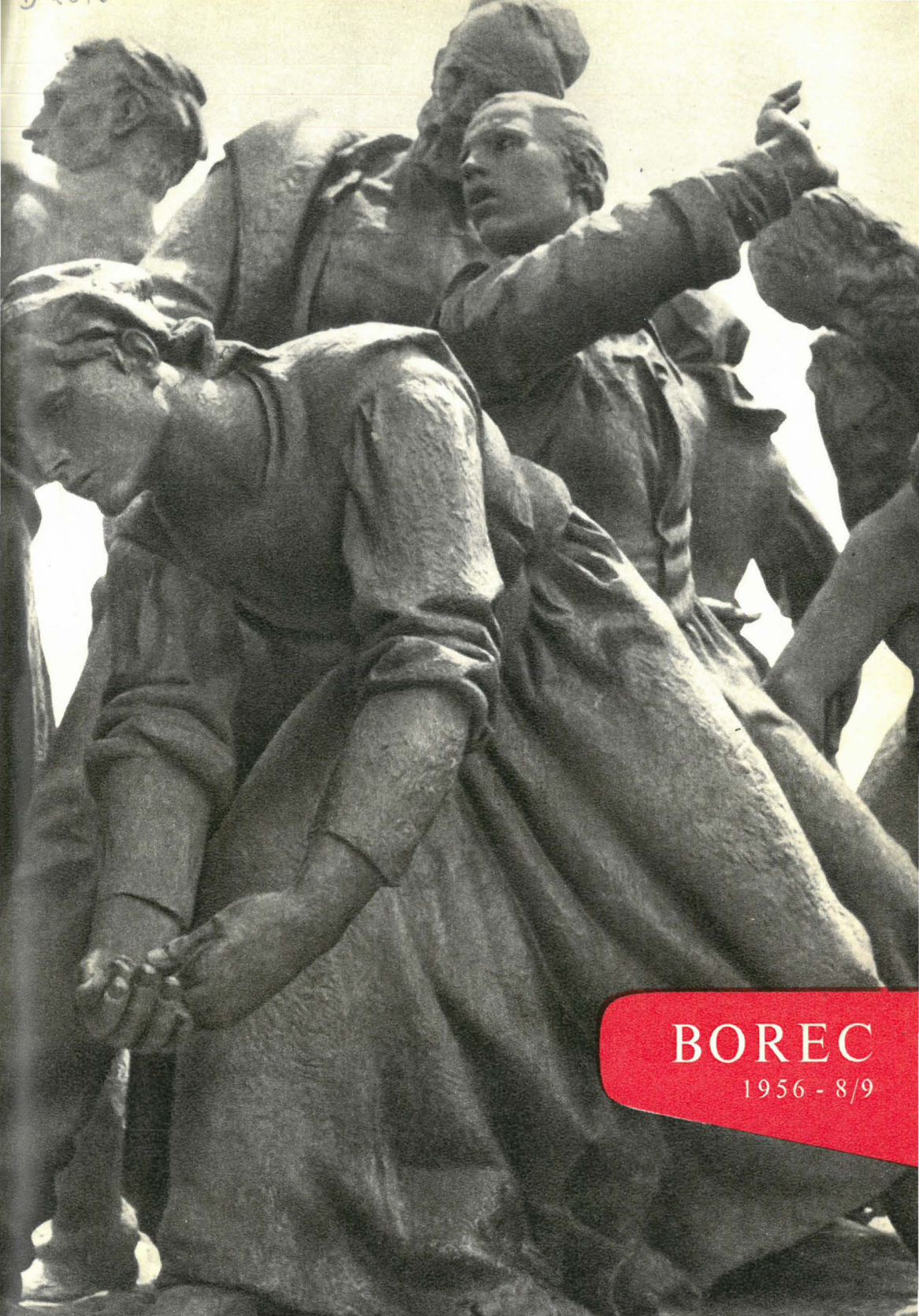
draga stvar, zlasti še, če vemo, da v armado prihajajo pogostokrat tudi taki mladeniči, ki o sodobni letalski tehniki vedo le malo ali nič. Za take je potrebno mnogo več učenja, časa in sredstev kot za one, ki so se že v svojih aeroklubih vsaj v grobem spoznali z letenjem, letalsko navigacijo, meteorologijo, oskrbovanjem in vzdrževanjem letalskega parka in še vrsto drugih, v vojnem letalstvu nujnih dejavnosti. Tu prihaja dejavnost Letalske zveze in njenih organizacij do posebnega izraza, kajti jadralca ali športnega motornega pilota je mogoče prej usposobiti za vojnega pilota, kot človeka, ki pred vstopom v armado morada letala še niti od daleč ni videl. Skratka, letalska zveza

s svojo letalsko in tehnično vzgojo mladine v vseh pogledih pomaga vojnemu letalstvu, da to lažje vzgaja tako potreben strokovni kader in s tem je pomembnost njenega obstoja in delovanja znova potrjena.

To naj bi bilo le nekaj bežnih misli o vlogi Letalske zveze Slovenije, ki v vedno večjem obsegu in bolj uspešno vzgaja našo mladino v tehničnem in strokovnem pogledu, s svojo dejavnostjo pa v nemajhni meri prispeva svoj delež k splošni moralno-politični vzgoji mladine, ki prav zaradi zanimanja in ljubezni do letalstva ter zaradi drugih opisanih koristi tako rada vstopa v Letalsko zvezo in se tam usposablja za bodoče letalce.

BOREC IZ VSEBINE 7. ŠTEVILKE

Misli ob 22. juliju (Matevž Hace)	257
Dan borca — jugoslovanski praznik	257
Tovariš... (Janez Vipotnik)	258
Bivšim borecem narodnoosvobodilne vojne	259
Zveza borecev odlikovana z Redom narodnega heroja	259
Organizacije Zveze borecev, ki so dobile priznanje	261
Stiška in Grosupeljska četa (Radko Polič)	262
Krvava bajka (Desanka Maksimović)	264
Tuhinjska dolina sprejema prve partizane (F. P.)	266
Balkan — stoletni branik Evrope	268
Bivši solunski borci na obisku v Sloveniji	271
NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:	
Vsak velik pretres vpliva na delo umetnika (N. Z.)	272
O težko pričakovani knjigi (B. A.)	273
Danes (Miha Klinar)	275
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	276
Prebujenje v Ledeni deželi (F. S.)	278
Pobalinstvo (Franc Srimpf)	279
Muzej NO v besedah naših in tujih obiskovalcev	280
Savinjska dolina med zadnjo vojno (France Vrečar)	284
V pripravi je Kamniški zbornik	285
Ilegalka Muha (dr. Stane Mikuž)	286
Svinčeni vrtnec (Jože Stok-Korotan)	287
Zračni desant na Drvar	291
NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:	
Zapušteni grobovi	293
Izrečeno in zapisano	293
Napiši na spomenikih NOB	294
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:	
Muzeji NO so odigrali važno vlogo	295
Se eno pojasnilo	297
Nad 20 milijonov borecev v FMAC	298
Novi predmeti v muzeju NO	298
Loški potok za napredek gospodarstva	299
Ne samo pogled nazaj — temveč tudi v sedanost in bodočnost!	300
Kratke novice	302
PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE:	
O čuvarjih svobodnega neba	303

BOREC

1956 - 8/9

NASLOVNA STRAN: Lojze Dolinar: Spomenik ustreljenim domoljubom v Jajincih

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Bertonec-Marjan in Jože Štok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 193. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 193, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 8-9 — Letnik VIII — Avgust-September 1956

Čedalje bolj široka in obsežna je dejavnost organizacij Zveze borcev NOV

Dejavnost organizacij Zveze borcev NOV je čedalje širša in obsežnejša. Zakaj naše splošno družbeno življenje narekuje in odpira organizacijam Zveze borcev vedno širše področje udejstvovanja in delovanja. Vprašanje pa je, v kakšnem obsegu posamezne organizacije to delo opravljajo. Se pravi hkrati, na kakšen način, kakšnih oblik se poslužujejo, predvsem pa, koliko je to njihovo dejavnost čutiti v splošno politično-družbenem življenju. Naše bralce bo zanimalo, kako nekatere organizacije ZB rešujejo posamezno tekočo problematiko, a tudi, kakšne uspehe so dosegle na posameznih področjih. Zato smo se z nekaj vprašanji obrnili na predsednike tistih okrajnih odborov ZB, ki so za Dan borca prejele za svoje delo priznanje Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije.

KAROL MIKULIČ — KOČEVJE:

Vprašanje: Zanima nas, če organizacija Zveze borcev kočevskega okraja predstavlja na terenu politično-družbeno organizacijo in kolikšen je njen vpliv na vso politično razgibanost? Kakšno vlogo imajo pri tem delu komisije okrajnega odbora Zveze borcev in kako delajo?

Odgovor: V NOB je sodelovalo 75 % vsega prebivalstva, zato imamo v naših bivših borbah in aktivistih moralno-politično silo, vsa ZB pa predstavlja pomembno politično organizacijo. Da je le-ta čvrsta in aktivna, potrjujejo razne akcije iz preteklih let. Prav tako tudi letošnje, n. pr. odkritje spomenika v Kočevski Reki, Dobrem polju, plošč v Dragi, Osilnici itd., svečane proslave krajevnih oziroma občinskih praznikov, množično zborovanje 22. julija v Velikih Laščah (nad 4000 ljudi!), partizanske patrolje, akademije za Dan borca, ki so jih priredili vsi občinski odbori ZB itd. itd. Proslav, akademij in podobnih prireditev pa je bilo še več. Množična udeležba, kvalitetni programi prireditev in sodelovanje starejših in mlajših ljudi na njih (v Dragi so recitirale in pele celo starejše ženske), vse to nedvomno

potrjuje aktivnost ZB. Z vključitvijo demobiliziranih in upokojenih oficirjev iz JLA v ZB pa se bo aktivnost še povečala. Da bi bila ZB še bolj povezana z drugimi organizacijami in bi vanje vnesla še več borbenega duha, torej tradicij NOB, smo v sporazumu z okrajnim odborom SZDL sklicali sestanek sekretarjev občinskih odborov SZDL in predsednikov občinskih odborov ZB. Skupno politično delo in prirejanje proslav bo nedvomno rodilo bogate sadove! Priznamo pa, da smo bili premalto povezani in sodelovali s člani ZB, ki živijo na hribovitih predelih, so pa v času borbe mnogo prispevali zanj. Res, te ljudi obiskujemo le v času praznikov in proslav. Ta snidenja so prišrna, lepa in iz njih veje zadovoljstvo, da smo jih obiskali. Da, ti ljudje se niso prav nič spremenili. Še neko pomanjkljivost bomo morali odpraviti! Ugotavljamo namreč, da nekateri borci padajo pod vpliv »vaških kričočev«, ki jih hočejo izkoriščati za svoje nepravne namene. Res, v prihodnje bomo morali za take borce bolj skrbeti. Zato, da bodo postali na vasi vzgojitelji naših najmlajših, ne pa zaščitniki naših nasprotnikov. — Veliko pozornosti posveča naša organizacija tudi izvenarmadni vzgoji. Zadnje čase smo mnogo razmišljali, kasneje pa na sestankih ZB sklenili, da bi morali naši člani še bolj kot doslej aktivno sodelovati na gospodarsko-političnem področju. Razumljivo, to njihovo delo se bo moralo odražati tako na vasi, v mestu, tovarni, podjetju in v ustanovi.

Moramo pa priznati, da večina naših članov aktivno dela v podjetjih. V bodoče pa bo treba še več organiziranega dela na množičnih sestankih, predvsem zato, da se reši nekatere probleme, ki se od časa do časa javljajo v podjetjih. Skratka: organizacija ZB bo morala to delo na vasi in v podjetjih dopolniti z borbenim poletom. — Pri okrajnem odboru ZB so postavljene vse komisije, ki opravljajo konkretno delo, sprejeto ali zahtevano na sejah sekretariata. Člani sekretariata so predsedniki posameznih komisij, ki po potrebi sklicujejo seje. Komisija za otroke padlih borcev skrbi za njihovo izobrazbo, ugotavlja njihove učne uspehe, dodeljuje štipendije, vključuje otroke v uk in jim omogoča, da bodo zaposlitev. Komisija za borce skrbi za prekalifikacijo in strokovno izpopolnitev članov ZB, za bolehe borce, da odhajajo na zdravljenje ali oddih itd. Posebno se zanima za tiste borce, ki so zaradi bolezni priklenjeni na posteljo. V kolikor člani ZB nimajo zapslitve, jim le-to posreduje, v kolikor je sami ne morejo dobiti. — Zgodovinska komisija zbira gradivo iz NOB. Ugotavljamo pa, da je dokaj težko pripraviti bivše borce, da bi pisali svoje spomine iz NOB. Na splošno pa lahko ugotovimo, da je zgodovinska komisija skupaj s podobnimi komisijami pri občinskih odborih ZB napravila ogromno delo. V Kočevju je odprt muzej NO, v Ribnici sekcija muzejskega društva itd. Prav letos, pred Dnevom borca, je ta komisija na razgovoru oziroma sestanku z bivšimi borci uspela prepričati borce, da so začeli pisati spomine iz NOB. Skoraj vsi, ki so se tega sestanka udeležili, so tudi napisali sestavke, ki so bili kasneje objavljeni v »Novicah«, posvečenih Dnevu borca. Čeprav je spomeniška komisija doslej napravila ogromno delo — postavljeni so številni spomeniki, plošče in zaznamovani važni zgodovinski kraji — njeno delo še ni zaključeno. Skratka: vse komisije pri okrajnem odboru zelo dobro delajo. Sekretariat rešuje probleme načelno, komisije pa jih realizirajo. Čeprav je tudi delovanje tovrstnih občinskih komisij zadovoljivo, je razumljivo, da jim moramo nuditi organizacijsko in moralno pomoč.

IVAN BERTONCELJ-JOHAN — KRANJ

Vprašanje: Za kranjski okraj je značilno še predvojno delavsko gibanje, kar se je izrazilo že v prvih začetkih oborožene vstaje v Sloveniji 1941. leta. Zanima nas, v koliko in na kakšen način je organizacija ZB kranjskega okraja poskrbela, da se ohranijo in opišejo vsi zgodovinski dogodki osvobodilnega gibanja in boja na Gorenjskem, da se postavi spomenike in vzdrži grobove padlih in grobišča?

Odgovor: Naša organizacija je med drugimi nalogami posebno skrbela za zbiranje zgodovinskega gradiva iz NOB. Ker so dokumenti in muzealije iz NOB najbolj vereni in prepričljiv dokaz veličine naše borbe, smo zbi-

ranje tega gradiva postavili na najširšo osnovo. Hkrati pa se zavedamo, da je treba z zbiranjem spominov bivših borcev, aktivistov, internerancev in podpornikov osvobodilnega gibanja pohiteti, zakaj vse to gre v pozabo. To delo so nekatere organizacije dobro opravile, doseženi pa so pomembni uspehi tudi v tem, ker smo razen spominov borcev zbrali tudi prispevke žena, mladine in starih ljudi, ki sicer niso bili v aktivni borbi, so pa podpirali in na terenu delali za borbo. Smatramo, da s takim načinom, pisanjem spominov iz NOB, najbolje izpolnjujemo eno izmed tistih nalog naše organizacije, da se bo naša mladina lahko spoznala z vsemi naporji, ki so jih naši ljudje prestali v času okupacije, z naporji partizanov za osvoboditev domovine in kakšne pridobitve so bile izbojevanje v tej osvobodilni vojni. S tem pa hkrati opozarjamo mlade generacije na to, kako je treba čuvati s krvjo priborjene rezultate v NOB. — Občinskih oziroma krajevnih praznikov je proglašanih v okraju 34. Naj omenim, da so pri idejni zasnovi referata, na podlagi katerega so kasneje proglasili oziroma določili dan za praznik, sodelovali tudi člani okrajnega odbora ZB. Predvsem zato, da so razen splošnih ugotovitev navedli tudi krajevno zgodovino, bodisi predvojno napredno gibanje v kraju in delo v osvobodilni borbi. To omenjam iz razloga, ker je edino prav, da se v takih referatih omenja prispevek ljudi iz določenega kraja za osvoboditev. Vsi ti referati pa so nam dandanes osnova za polpreteklo zgodovino vsega okraja in črpamo iz njih osnove za pomembnejše govore v okrajnem merilu. Rezultati tega dela pa se izražajo še drugje! Tako se iz dneva v dan javlja vedno več tovarišev, ki opisujejo spomine iz NOB in jih objavljajo v »Gorenjskem glasu«. Zlasti ob pomembnih zgodovinskih ali političnih obletnicah (obletnice partizanskih borb, streljanje talcev, poizgov, trpljenje v zaporih itd.). Razen članov v časopisih in revijah pa so člani napisali že tudi več knjig s snovjo iz NOB. Še več! Ljudje, ki so te knjige ali brošure napisali, so sicer nevajeni pisanja, vendar so iz osebne in zgodovinske nujnosti začeli pisati in dela tudi dokončali. Naša organizacija pa jim je omogočila tiskanje knjig, torej, založništvo je prevzela ZB. Na primer: »Pod Možakljo in Karavankami so se uprli« — avtor France Konobelj-Slovenko, »Gorenjska v miru, trpljenju, borbi in svobodi« — avtor Slavko Smolej (knjiga je izšla v treh jezikih), »Med gorenjskimi partizani« — avtor Ivan Jan-Srečko, »Zbornik« organizacije ZB Mojstrana, »Zbornik« organizacije ZB Kranj, »Zbornik« organizacije ZB Goriče in »Loški razgledi«, v katerih so objavljeni pomembni članki iz NOB na Gorenjskem. — Okrajni odbor ZB je 1954. leta organiziral skupino borcev, ki so v nekdanjih nemških koncentracijskih in izseljenjskih taboriščih nabrali več taboriščnih predmetov in fotografirali vsa taborišča, vse za Muzej talcev v Begunjah. Prav tako je okrajni odbor zbral precej slikovnega gradiva, posnetke zgodovinskih krajev, kjer so bili pomembni dogodki v času NOB. Podobne posnetke imamo tudi za vse v

našem okraju postavljene spomenike. Dalje smo ugotovili število ustreljenih talcev in žrtev fašističnega terorja in za večino teh zbrali podatke za njihove življenjepise, v kolikor le-ti že niso napisani. Izdelujemo tudi zemljevid dogodkov v času NOB in vse posamezne akcije, položaje in objekte zaznamujemo z za to določenimi topografskimi znaki. Ko bo temeljito opravljeno tudi to delo in s tem v zvezi zbrano tudi arhivsko in dokumentarno gradivo, bodo borci še lažje obdelovali svoje spomine. — Tudi na področju spomeniške dejavnosti in urejanja grobišč smo dosegli pomembne uspehe. Poleg Drage, Begunj in spomenika pod Ljubeljem je v okraju mnogo drugih urejenih grobišč padlih borcev, precej spomenikov in plošč ter spominskih obeležij. V Škofji Loki je temu spominu posvečen tudi Dom Zveze borcev. Pri urejanju grobišč in zbiranju sredstev za spomenike imajo občinski ljudski odbori in gospodarske organizacije veliko razumevanje. Mnogo sredstev za spomenike pa so zbrali na pobudo organizacij ZB tudi člani sami.

IVAN KOVAČIČ-EFENKO — CELJE:

Vprašanje: Kakšnih načinov in oblik se organizacija ZB v celjskem okraju poslužuje za utrjevanje in razvijanje tradicij narodnoosvobodilne vojne in kje se kažejo uspehi te dejavnosti? Na kakšen način je okrajni odbor z ozirom na upravno-teritorialno razdelitev utrafil občinske in krajevne organizacije in kako le-te rešujejo svojo lokalno problematiko?

Odgovor: Za razvijanje tradicij narodnoosvobodilne vojne so organizacije ZB osvojile različne oblike, ki so v zadnjih letih postale najbolj priljubljene. Najbolj popularna oblika so krajevni prazniki, ki jih pri nas praznujemo nadvse svečano. Ljudem, skoraj povsod, je prišlo že kar v navado, da pripravijo za te praznike najlepše programe in da dajo kraju tudi čimbolj svečan zunanji izraz. Lahko trdim, da je krajevni praznik in resnici ljudski praznik. Partizanski mitingi in patrolje posredujejo ponovna srečanja partizanskih tovarišev. Vse to je vsako leto bolj prisrčno in bolj številno. Ljudje so srečni, da se lahko znova srečajo in obnove vojno tovarištvo ter obujajo spomine. Za utrjevanje tradicij NOB je mnogo storil tudi celjski lokalni tisk, ki spremlja delo organizacij ZB. Prav tako ljudje radi obiskujejo razne razstave iz NOB. V zadnjih letih je ZB izdala več knjig in brošur s faksimili originalnih partizanskih in okupatorskih dokumentov. Čeprav so bile nekatere knjige tiskane v več tisoč izvodih, so bile v nekaj tednih razprodane. — Celjski okraj je zaradi površinske obsežnosti zelo različen. Prebivalci revnih obotelskih predelov, bogate Savinjske doline ali pa hribovitih gornjesavinjskih krajev so dokaj različni, tako po gospodarstvu, izobrazbi in

mišljenju. Prav zaradi tega so občinski odbori ZB — verjetno bolj kot kjerkoli drugje — odigrali svojo pomembno vlogo. V okviru občine, ki zajema večji, a po vseh kriterijih skupaj spadajoči teren, lahko občinski odbori mnogo bolj uspešno rešujejo vse naloge — ki jih je pred reorganizacijo reševal okrajni odbor ZB —, kakor bi jih mogel sedaj reševati po reorganizaciji novi okrajni odbor ZB za tako veliko področje. Okrajni odbor opravlja danes v glavnem funkcijo inštruktorja, po potrebi — se razume — pa pomaga občinskim odborom. Predvsem tam, kjer se le-ti še ne znajdejo. Le manjši del funkcij opravlja okrajni odbor neposredno. Načelno usmerja delo organizacij ZB Plenum okrajnega odbora, v katerega so vključeni poleg članov okrajnega odbora tudi vsi predsedniki občinskih odborov ZB. Poleg petih komisij, ki jih je ustanovil okrajni odbor za izvajanje nalog okrajnega odbora, sklicujemo večkrat konference sekretarjev občinskih odborov ZB, predsednike različnih komisij itd. Člani okrajnega odbora in njegovih komisij pa se udeležujejo sej občinskih odborov ZB kakor tudi konferenc, ki jih le-ti sklicujejo. Tako jim lahko konkretno in na licu mesta svetujejo in pomagajo. Na ta način je zajamčena občinskim odborom vsa samostojnost pri delu. Ob pomoči okrajnega odbora zelo uspešno rešujejo vso problematiko, ker jo dobro poznajo, v svojem sestavu pa imajo tudi tovariše s svojega področja, ki so v glavnem kos vsem, včasih tudi dokaj težkim nujnim nalogam, ki se pojavljajo pred občinskimi odbori Zveze borcev. Res je v našem okraju še vedno šibko politično delo med članstvom Zveze borcev, čemur pripisujemo tudi vzrok, da nismo niti doslej uspeli vključiti v našo organizacijo vseh tistih, ki imajo za to pogoje. Tema dvema nalogama pa bomo morali v prihodnje posvetiti vso pozornost.

IVAN ŠORN-BOJAN — TRBOVLJE:

Vprašanje: V Vašem okraju je 845 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Kako je in kako skrbi organizacija ZB zanje, kakšne uspehe imate in kakšne oblike pomoči? Koliko finančnih sredstev ste doslej porabili za te otroke? Kako skrbite za stare in kako za bolne borce, katerih bolezen je posledica NOB oziroma vojnih naporov?

Odgovor: Okrajni odbor je preko občinskih in krajevnih organizacij ZB napravil točno evidenco o otrokih padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja (za njihovo finančno-materialno in moralno stanje). To je bila edinstvena in naša največja naloga. Ta skrb zanje se je odražala tudi v rednih mesečnih sestankih z materami in skrbniki otrok padlih, kar je bila pobuda občinskih in krajevnih organizacij ZB s sodelovanjem okrajnega odbora. Sestanki so

Mrtva pomlad

*Saj pel bi, ljubica, ti o pomladi,
a kaj, ko nam umrla je Pomlad
in žalostni cvetoči so nasadi
in žalostno je cvetje mladih trat.*

*Celo nebo nad hribi ni več sinje
in zdi se kot objokano okó.*

*Kako ljudem je, povedo stopinje,
saj tudi te zvene tako bridko.*

*Res, cvetje kakor vselej je vzcvetelo
in sonce sije kakor prej z neba,
a vse je žalostno, otožno, velo
v zrcalu pohojenega srca.*

*Tako stojim med cvetjem mladih trat
in kakor grob se zdi mi ta pomlad.*

(maj 1941)

bili vsekakor koristni, saj so se pogovorili med seboj odkrito o vseh težavah in o vsem delu, ki ga zahteva skrb za otroke (učni uspehi, zdravstveno stanje itd.). Na podeželju pa so bili ti razgovori koristni še zlasti zato, ker so matere in skrbniki bili seznanjeni z nevarnostjo, ki jo ima kler na otroke padlih. Res, matere so naša pojasnila sprejele in v veliki meri tudi prenehale pošiljati otroke k verouku. — Organizacija je opravila ogromno delo tudi s tem, da so bila ob vsestranskem razumevanju OLO odobrena za 1955/56. leto ustrezna finančna sredstva za štipendije in kolonije. Tako je v proračunih posameznih občin zajamčeno 26,705.000 dinarjev v ta namen. Otroci so letovali ali pa bili na oddihu v Gornjem gradu, Ankaranu, Selcah, Avstriji in drugje. Vodstvo kolonij in vzgojni kader so sestavljali bivši borci in otroci padlih borcev, ki obiskujejo višje šole. Letovalo je 497 otrok, za kar je bilo porabljeno okrog 4 milijone dinarjev. Na letovanjih so se otroci med seboj spoznavali, poglobljali tovarništvo, spoznavali kraje iz NOB, hkrati pa so dobili novih moči za nadaljevanje študija. Vsekakor pa nam je uspelo pri vsem tem tudi zblížiti otroke iz podeželja in industrijskih središč, s čemer se je ustvarilo med njimi pravo tovarništvo. Redni obiski bivših borcev, ki so otrokom govorili o NOB, pa je bilo zanje pravo doživetje. — Učni uspehi naših otrok so povprečno za 65 % boljši od otrok, ki imajo starše. Razumljivo — vodimo tudi evidenco o njihovih šolskih uspehih, o čemer nas sproti obveščajo same šole. Nad 800 teh otrok prejema štipendijo, ki znaša povprečno mesečno od 400 do 6000 dinarjev. Doslej je vso skrb vodil okrajni odbor, v bodoče pa bodo

vse to prevzele občinske in krajevne organizacije ZB, ki bodo morale biti v stiku s šolami, materami in skrbniki. Važno je namreč, da tisti, ki dajejo družbena sredstva za te otroke, tudi sproti vidijo in ugotavljajo, kako se ta sredstva uporabljajo. V vrednosti za okrog 4 milijone dinarjev smo 550 otrokom ob raznih prilikah razdelili blaga in drugih potrebnih predmetov. — Razumljivo, naša skrb je bila posvečena tudi starim borcem, vdovam in družinam padlih borcev. To je bila predvsem pomoč za zdravljenje. Tako smo poslali okrog 160 članov na zdravljenje, na 14-dnevni oddih pa 20 članov, staršev padlih borcev. Med invalide, vdove, otroke in starše padlih smo razdelili 119 paketov ter enkratne denarne podpore v skupnem znesku 450.000 dinarjev. Za zdravljenje naših članov je polno razumevanje pokazal tudi Zavod za socialno zavarovanje trboveljskega okraja. Naš odbor je pomagal tudi pri dodeljevanju invalidnin (193 primerov), pri invalidskih komisijah, ki so večkrat neživljenjske. Za nekaj primerov smo morali intervenirati celo v Beogradu, kar nam je uspelo. Odbor pa hkrati tudi skrbi, da se ob državnih praznikih sestanejo stari borci. Take sestanke s skromno pogostitvijo le-ti zelo pozdravljajo. Obiskovali pa smo tudi tiste bolne borce, ki so doma, in jim materialno pomagali. Pozabili pa nismo tudi na tiste številne naše ljudi na podeželju, kjer so bile v času NOB javke, kurirske postaje itd. Naša pomoč je bila predvsem v tem, da smo jim pomagali pri obnovi, elektrifikaciji, dodelitvi gradbenega materiala itd., in to v skupnem znesku okrog milijon in pol dinarjev. Naj še omenim, da v jesenskem času pomagamo tudi pomoči potrebnim vdovam in tistim članom, ki še nimajo iz različnih razlogov urejenih stalnih prejemkov. — Naj omenim tudi reševanje stanovanj za naše člane, pri čemer so največ ogroženi prav stari borci. Zakaj stanovanjske komisije vselej tega vprašanja ne rešujejo dovolj obzirno do borcev. Tako jim dolgo rešujejo prošnje ali pa jih zavrnejo s kratkim pojasnilom, da stanovanj ni. Ni pa čudno, da imajo te komisije tak odnos do borcev, če sedijo v njih bivši razlaščenci, vermani in drugi, ki niso naklonjeni posebno tistim, ki so dajali temelje našemu družbenemu sistemu. Temu problemu je ZB posvetila vso pozornost, in ji je uspelo vključiti v te komisije tudi naše borce. Tako se stanje popravlja, seveda, v kolikor so dane možnosti. — Večkrat pa domnevajo stari in prekaljeni borci, da so s koncem vojne in borbe svojo nalogo že opravili. Da, hočejo počivati na — lorikah. S takimi borci smo se pametno pogovorili o naši skupni nalogi, sedanjem boju, ki ga bijemo na vseh področjih našega gospodarstva, političnega in kulturnega življenja. Tako nam je uspelo, da so se borci vključili v razne organe, kjer se čuje njihove glasove in predloge. Vendar je vse to še premalo. In prav tu bomo morali v bodoče še ogromno napraviti, in to vse organizacije ZB. Zakaj edino prav je, da bodo naši člani vnašali v delo duh borcev in s tem usmerjali tok življenja v duhu tradicij NOB.

Dragocene izkušnje za sedanost

Zaradi aktualnosti objavljamo nekaj misli iz govora, ki ga je imel tovariš Mitja Ribič-Ciril ob otvoritvi rekonstrukcij partizanskih tiskarn v gozdu za Muzejem NO v Ljubljani.

PO PETNAJSTIH letih lahko ugotovimo, da so tradicije osvobodilne vojne prav tako globoko zasidrane v našem ljudstvu, da je spomin na tiste dogodke in štiriletno borbo prav tako živ in neposreden, da ga ne more izbrisati čas in rast novih generacij. Temveč — nasprotno! Dobiva vedno večjo zgodovinsko vrednost in vlogo. Osvobodilna vojna je postala ljudsko izročilo, ki se ohranja in prenaša iz roda v rod, postala je zgodovina, ki jo poučujemo v šolah in jo proučujemo v znanstvenih inštitutih, Muzeji narodne osvoboditve postajajo vedno bolj nacionalno zgodovinski muzeji in vse veje znanosti in umetnosti vedno globlje zajemajo iz dogajanja tiste dobe, ko so bili dogodki vsakega dne toliko in tako pomembni, da se je v nekaj letih preobrazil značaj našega človeka in vsega naroda iz naroda hlapcev v narod gospodarjev.

Ko v povojnih letih oživljamo tradicije oborožene vstaje, se včasih nam, udeležencem te borbe, in celo tistim, ki so v tistih dneh stali ob strani, dozdeva, kakor da se je vse to moralo zgoditi; vse je nekako jasno in razumljivo, rezultat zgodovinske nujnosti in družbene zakonitosti. To pa daje lahko oboroženi vstaji napačen obraz spontanega ljudskega gibanja, v katerem zavesten faktor in požrtvovalno delo Partije nima tistega pravega mesta, ki ga je v pripravah na vstajo in v sami vstaji imela. Dejstvo pa je, da je bila oborožena borba plod temeljite politične, propagandne in organizacijske priprave Komunistične partije in Osvobodilne fronte. Političnemu delu komunistov, ki so si z vztrajnim delom pridobili zaupanje množic, gre zasluga, da se je tako široko in hitro razplamtel plamen osvobodilnega boja.

Zaradi tega je zelo prav, da se je Muzej NO odločil partizanskemu tisku dati tako močan poudarek in toliko prostora. Ilegalne grafične tiskarne v Ljubljani, partizanske tiskarne po vsej Sloveniji in Jugoslaviji so bile tista ognjišča, od koder so se širile iskre upora po vsej okupirani domovini. Samo v Ljubljani je v času okupacije delovalo 5 ilegalnih tiskarn in 45 ciklostilnih tehnik, na ostalem ozemlju Slovenije pa še 15 ilegalnih tiskarn in 140 ciklostilnih tehnik, ki so izdelale nad 12 milijonov izvodov raznega tiska. Danes si lahko predstavljamo, kakšno silno orožje so bili vsi ti tisoči izvodov »Slovenskega poročevalca«, »Ljudske pravice«, »Dela«, letakov, brošur in marksističnih knjig, ki so jih kurirji, partizani in aktivisti posredovali v zadnjo slovensko vas, tovarno, partizansko enoto in organizacijo OF, in šli skrivoma in ponoči iz roke v roko skorajda slehernega slovenskega človeka. Besede in ideje tovarišev Kidriča in Kardelja, ki so vzgajale

in osvajale množice, so postale nezadržna materialna sila naše revolucije, pesmi Kajuha, Mateja Bora in neznanih pesnikov so navduševale partizane, Župančičevo »Veš, poet, svoj dolg?«, ki je izšla v »Slovenskem poročevalcu«, so kot pesem za tedanjo rabo povzeli za sabo vsi, ki jih je prevevala silna vera v lastne sile in v zmago pravične stvari. Ilegalni partizanski tisk je najlepša dokumentacija organizirane, zavestne propagandne dejavnosti Komunistične partije in Osvobodilne fronte — štaba revolucije in ljudske vstaje.

Partizanska tiskana beseda je bila silno orožje revolucije. Partizani so čuvali partizansko literaturo prav tako kakor puško in strelivo, narod jo je skrbno skrival in predajal naprej za ceno življenja in internacije, ilegalni tehniki, grafiki in kurirji so delali izredno junaško v nemogočih pogojih in v stalni življenjski nevarnosti, ker se je tudi okupator zavedal pomena in vrednosti tiska in propagande in jo skušal zadušiti s surovim terorjem.

Partizanske tiskarne so bile instrument osvobodilne borbe, prilagojen potrebam te borbe,

Z otvoritve rekonstrukcij partizanskih tiskarn v Ljubljani — predsednik Ljudske skupščine Slovenije, Miha Marinko, si ogleduje notranjost »Ladopunkta«

Notranjost stavnice tiskarne »Slovenija« (rekonstrukcija v Ljubljani)

usmerjen k enotnemu cilju nacionalne in socialne osvoboditve. Naš tisk in propaganda sta ob svojem rojstvu že imela isto idealno organizacijsko in vsebinsko obliko, kot jo mora imeti socialistični tisk, socialistični radio in informativna služba. Najbolj jasno potrjuje to dejstvo primer »Slovenskega poročevalca«, ki je v najbolj težkih ilegalnih razmerah redno izhajal, zlasti v razdobju od aprila 1941 do konca 1942 v okupirani Ljubljani. To ni bil samo informativni bilten Osvobodilne fronte, ki je avtentično in pravočasno obveščal

organizacije in članstvo OF o vseh sklepih političnega in vojaškega vodstva, o partizanskih akcijah, stanju na bojiščih! Bil je tudi ideološko-politično glasilo z jasnimi stališči do vsakega dogodka, z ostrim in pravočasnim razkrinkavanjem vseh nakan akupatorja in zarot izdajalskega meščanstva in reakcije za hrbtom ljudstva, s hitrim reagiranjem in opozarjanjem na vse slabosti in napake v lastnih vrstah sektaške in oportunistične narave. Tesno povezan s partijskim političnim vodstvom je bil tudi inštru-

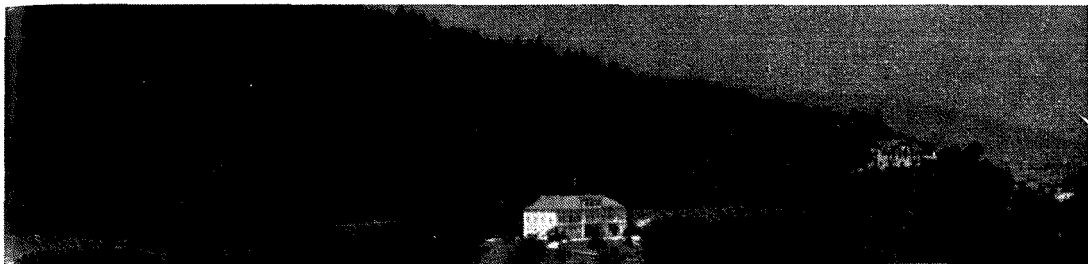
ment akcije in borbe, mobilizator in organizator oborožene vstaje. Kot tak je pri prebivalstvu Ljubljane pridobil tako zaupanje, da si brez njega noben frontovec ni mogel predstavljati političnega dela na terenu. Če nekaj dni ni izhajal zaradi tehničnih ovir, so si ljudje in aktivisti že zaskrbljeno postavljali vprašanje: »Kaj je s Poročevalcem, kaj je z OF?« Nam, delavcem v illegalnih tiskarnah, je ta pritisk samo krepil občutek odgovornosti in zavest izrednega pomena prave vsebine in rednega izhajanja tiska.

V tem smislu lahko iz preteklosti črpamo dragocene izkušnje tudi za sedanjost, ko mora naš tisk imeti pred očmi enotnost socialistične akcije in jasnost družbeno-politične vloge tega dragocenega sredstva, ki mora prav v sistemu družbenega upravljanja docela izvrševati svoje naloge v preobrazbi delovnih ljudi in vse družbe. Ta nauk odseva iz teh obnovljenih tiskarn in je prav tako dragocen, kot je dragocen in važen njen poudarek na moč partizanskega tiska v narodnoosvobodilni vojni. Zaradi tega čutimo tem večjo dolžnost, da se v imenu Glavnega odbora ZB NOV Slovenije zahvalimo vodstvu in vsem požrtvovalnim delavcem Muzeja, ki so žrtvovali mnogo truda in časa za rekonstrukcijo partizanskih tiskarn in s tem dokazali, da se zavedajo svoje dolžnosti, da ljudstvu, ki tako globoko spoštuje in pojmuje svojo vstajo in revolucijo, pravilno ohranijo in posredujejo vso bogato zakladnico dogajanja osvobodilne vojne.

V teh sedmih partizanskih objektih v Tivoliskem gozdu so delali številni tehniki in partizani, ki so dali tudi življenje za stvar revolucije in svobode. Naj jim bo ta partizanska tiskarna tudi spomenik in priznanje njihovi požrtvovalnosti in ljubezni do domovine.

Mitja Ribičič-Ciril

Partizanske tiskarne v Ljubljani

V osrednjem Muzeju NO v Sloveniji, v Ljubljani, so letos na predvečer 22. julija odprli v gozdu za Muzejem rekonstruirane objekte partizanskih tiskarn in ciklostilnih tehnik, s čemer se je Muzej še bolj izpopolnil. Hkrati pa je s tem omogočeno, da se bodo naši ljudje temeljiteje spoznali s poslanstvom tiska v času NOB, da si bodo lažje predstavljali zgodovinsko pot »sedme velesile« v obdobju 1941. do 1945. leta. Z željo, da našim bralcem napišemo namesto poročila o otvoritvi nekaj zanimivosti o teh rekonstrukcijah, smo se obrnili na tovariša Milana Bevca, direktorja Muzeja NO v Ljubljani, z naslednjimi vprašanji:

Kdaj je vznikla pobuda za rekonstrukcijo partizanskih tiskarn in ciklostilnih tehnik?

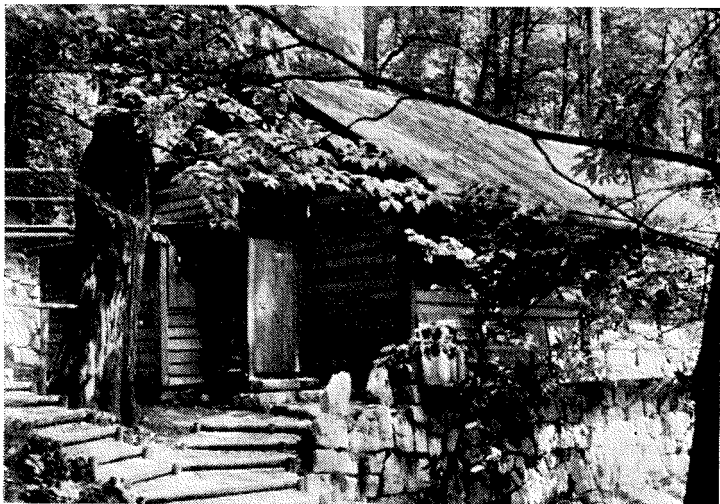
— Odkar je Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani dobil trdnjše organizacijsko obliko, predvsem pa, odkar se je pre-

selil iz stavbe na Napoleonomem trgu v sedanje prostore v Cekinovem gradu leta 1951, a tudi od lanskega leta, ko je bil Muzej prenovljen in odprt za javnost, je obstajala misel, da bi v gozdu postavili nekaj tipično partizanskih objektov.

Ta zamisel pa je dobila realnejšo obliko po končani ureditvi razstavnih zbirk in zgradbe Muzeja, torej lani. Poleg vsega tega, vseh teh argumentov, pa je postavitev partizanskih objektov narekovala tudi potreba. Zakaj razstavni prostori v zgradbi Muzeja so kljub obsežnosti premajhni za prikazovanje vseh dejavnosti narodnoosvobodilne borbe. Vedeti pa moramo tudi, da prihaja v Muzej iz dneva v dan mnogo novega gradiva iz NOB.

So prostori v gozdu za Muzejem primerni za postavitev teh objektov? Mar imajo ti prostori kakšno podobnost s prostori, na katerih so v času NOB stale partizanske tiskarne?

— Prostor v gozdu je popolnoma primeren, rekel bi, skoro »kot narejen«. Kajti partizanske tiskarne so bile v grapah, vrtačah in bregovih zato, da jih je bilo čim manj videti. Tudi mi smo zdaj uporabili grapo in breg. Naj pa še omenim tole! Pravi partizanski objekti, seveda tudi mnoge tiskarne, so bile po vojni uničene. Če bi jih hoteli obnoviti, v kolikor so sploh še ostali, bi jih naši ljudje vsekakor manj obiskovali, ker so zelo oddaljeni od cest, torej v nedostopnih krajih. Ta izbira, rekonstrukcija tiskarn za Muzejem, je vsekakor pravilna. Čez nekaj let pa, ko bo gozd za Muzejem še bolj zaraščen in »divji«, bodo ti objekti še bolj podobni pravim, partizanskim.

Stavnica tiskarne »Slovenija« (rekonstrukcija v Ljubljani)

Ali so te, zdaj rekonstruirane tiskarne oziroma objekti, popolnoma podobni nekdanjim pravim, partizanskim? Kako ste prišli do te podobnosti?

— Objekti so kopije nekdanjih partizanskih tiskarn in tehnik. Podatke o videzu, izgledu, velikosti in o drugih podobnostih smo dobili od preživelih borcev, ki so v času NOB delali v teh tehnikah, a tudi od tistih, ki so te objekte v času NOB gradili. Nekoliko pa smo si pomagali tudi z originalnimi fotografijami in z ogledom krajev, na katerih so taki objekti nekoč stali.

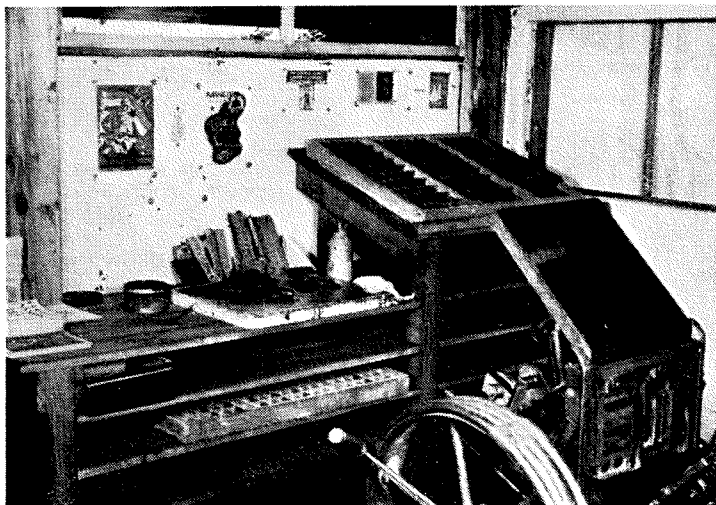
Koliko je teh novih objektov in koliko predmetov je razstavljenih v njih?

— V gozdu je zdaj postavljenih sedem objektov, rekonstrukcij partizanskih tiskarn iz različnih krajev Slovenije. In sicer: tehnika »Cankar« iz Savinjske doline, »Trilof« iz Ločniške doline na Gorenjskem, električna centrala in strojnica iz »Partizanske tiskarne« s Kočevskega Roga, stavnica iz »Slovenije« na Primorskem ter klišarna in »Ladopunkt« iz »Triglavske tiskarne« z Goteniškega Sneznika. Notranjost vsakega objekta je urejena po originalu, torej tako, kot je bilo nekoč. V objektih pa je razstavljenih več sto originalnih časopisov, brošur, letakov, plakatov, linorezov, lesorezov, knjig, manjših strojev in drugih predmetov, potrebnih pri tiskanju, skratka stvari, ki so jih borci-tiskarji uporabljali pri svojem vsakodnevnom delu.

Kje so bili doslej razni tiskarski stroji in drugi predmeti, ki so zdaj nameščeni v teh objektih?

— Stroji za tiskanje in drugi predmeti so bili doslej v muzejskih depojih (skladiščih). Stroji za tiskanje »Ljudske pravice« in drugih časopisov, tiste, ki so jih rabili v parti-

Pogled na strojnico »Partizanske tiskarne« in na klišarno »Triglavske tiskarne« — Tiskarna »Trilof« — Klišarna tiskarne »Triglav« (rekonstrukcija v Ljubljani)

zanih, pa so še danes v drugih tiskarnah. Kljub vsem napo-rom nam teh strojev še ni uspelo dobiti, čeprav je Muzej NO edino mesto, kamor ti stroji sodijo...

Ali si bodo te objekte naši ljudje lahko ogledovali? A tudi, če bodo vodniki v teh objektih, ki bodo znali obiskovalcem razložiti in povedati kake zanimivosti?

— Seveda! Vsi objekti so do-stopni obiskovalcem. Saj so bi-li konec koncev postavljeni tudi zaradi ljudi, ki bodo po ogledu lahko dobili vsaj približno predstavo o partizan-skem tiskarstvu. Za ogleda so zaenkrat določeni tile dnevi: torek, četrtek in nedelja do-poldne in popoldne. Prijavlje-ne skupine pa si bodo, razum-ljivo, lahko ogledale te objek-te tudi izven tega časa. Za vo-denje so vodniki, kustosi Mu-zeja pa bodo tudi lahko razla-gali ljudem podrobnosti.

In kakšne načrte ima kolektiv Muzeja za ureditev še drugih partizanskih ob-jektov v gozdu za Muzejem?

— Predvidevamo, da bomo v prihodnjem letu postavili ne-

Notranjost partizanske tiskarne v Davči

kaj rekonstruiranih partizan-skih bolnišnic in bunkerjev. za ranjence. Seveda pa ne smemo pozabiti tudi na odlično organizirane kurirske parti-zanske zveze in postaje, nji-hove javke, a tudi na številne partizanske delavnice. Vendar — vse to so šele načrti za bo-doče.

V znamenju kongresa

V ČRNI GORI se osnovne organizacije Zveze borcev pripravljajo na kongres ZB, ki bo 25. oktobra letos v Tito-gradu. Posamezne komisije od-borov ZB so zlasti v tem času razvile dokaj živahno dejav-nost, da bi mogle stopiti pred svoj kongres pripravljene in obogatene z izkušnjami in z gradivom za razprave.

*

Sekretar Glavnega odbora Zveze borcev NOV Črne gore je prvoborec in predvojni komunist Vasa Stajković. V Sremski Mitrovici je bil sku-paj na robiji z mnogimi dru-gimi Slovenci in jih hrani v lepem spominu. Našel sem ga v stavbi Izvršnega sveta, on-stran mostu prek Morače, in takoj sva se spustila v pogo-vor, ki se je sukal večidel

okrog dejavnosti organizacij Zveze borcev v predkongresni dobi.

»Najdejavnější komisija,« je dejal tov. Stajković, »je ne-dvorno tista, ki skrbi za otro-ke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. Tik pred koncem tekočega šolskega leta je ta komisija s pomočjo član-stva začela široko akcijo za zbiranje oziroma spopolnjeva-nje podatkov o otrokih, ki so potrebni pomoči. V prvi vrsti je imela ta akcija namen kom-pletirati predloge za štipendi-je. Dejstvo pa je,« je nadalje-val sekretar, »da so okrajni odbori ZB povečini že sesta-vili kartoteke otrok padlih borcev, v katere pa se, žal, ne vnašajo spremembe, nastale zaradi odhoda mnogih otrok v obrtni uk in podobno. Tako ni-mamo popolne slike o stanju

otrok padlih borcev. Sicer pa se skrb za otroke kaže v plod-nem sodelovanju odborov ZB in ZVVI, zlasti glede gmotnih in vzgojnih problemov otrok pod skrbništvom. Zastran teh otrok je treba reči, da so do-bro oskrbljeni, vendar so še primeri, da nekateri sorodniki kot skrbniki izkoriščajo otro-ke in njihovo imovino v svoje namene. Po nepopolnih podat-kih je v Črni gori okrog 3000 otrok padlih borcev, od tega 700 žrtev fašističnega terorja. Stalne mesečne dohodke pre-jema 1969 otrok, dohodke od imovine ima 651 otrok, povsem brez dohodkov pa je 189 otrok padlih borcev in žrtev fašistič-nega terorja.«

»Ali pošiljate otroke padlih borcev v kolonije?«

»Seveda. Preteklo leto je na primer odšlo na letovanje v Verušo, blizu Titograda, 200 otrok, med katerimi je bilo precej dece padlih borcev. Pri-pomnim naj, da so nekateri okrajni odbori ZB, kot n. pr. v Belem Polju, preden so jih poslali na odih, otroke vestno zdravniško pregledali, pri čem-er so našli mnoga težka obolen-ja in primere oslabelosti in izčrpanosti.«

»In kakšna je dejavnost ostalih komisij?«

»Kar se tiče komisije za obe-leževanje zgodovinskih mest oziroma zgodovinske komisije, je treba reči, da teče akcija za zbiranje raznega zgodovinske-ga gradiva. Trudimo se tudi osnovati fototeko pomembnih objektov iz NOB. Glede gro-bov in grobišč padlih borcev in talcev naj omenim, da so povečini vestno vzdrževani in da imajo rad njimi posamez-ne organizacije ZB patronate. V Črni gori imamo trenutno 26 večjih in manjših spomeni-kov, med katerimi sta najlep-ša spomenika v Kolašinu in Belem Polju. Lepi so tudi manjši spomeniki v Hercegno-vem, Kotoru in ljubotinski ob-čini. Poleg tega so naše orga-nizacije vzdale 172 spomin-skih plošč in odprle 5 muzejev NOB, med katerimi je ne-dvorno najzanimivejši muzej v Cetinju, bivši prestolnici črnogorskih vladik.« N. Ž.

*Novinarji in fotoreporterji so obkolili tri držav-
nike: predsednika Tita, premiera Nehruja in
predsednika Naserja, ko so se vrnili z otoka
Vanga po prvem dnevu trojnih razgovorov*

Bilo je 17. julija dopoldne na Ljubljanskem gradu, ko se je predsednik Naser vračal z grajske terase. Obkrožila ga je velika skupina pionirjev, ki ga je dobesedno prignčila iz vseh strani in mu na razne načine z otrokom lastno iskrenostjo izražala prisrčne pozdrave. To je le drobec iz prijateljskega sprejema, ki ga je predsednik egiptovske vlade doživljal povsod v naši državi — v Beogradu, Sarajevu, Zagrebu, Ljubljani, na Bledu, ko je z laskavimi besedami pohvalil lepoto naše pokrajine in primerjal čudovito zelenje, ki jo obkroža, z utrujajočo monotonostjo saharske puščave.

Te iskrene dobrodošlice so bile le zunanji izraz prijateljskih vezi, ki združujejo novo Jugoslavijo in novi Egipt, čeprav sta zemljepisno precej oddaljeni druga od druge. Toda veže ju nekaj, kjer oddaljenost ne pomeni ničesar — skupna težnja za ohranitev miru in uresničitev prijateljskega, enakopravnega sodelovanja med narodi.

Obisk predsednika mlade egiptovske republike Gamala Abdela Naserja je nedvomno poglobil stike

*Z neposredno prisrčnostjo je predsednik Nehru
kmalu premagal tremo skupine pionirjev, ki so
njemu in gospe Indjiri Gandhi izročili šopke
cvetja ob prihodu na puljsko letališče*

NAŠ RAZGLED

na vseh področjih med našo državo in deželo ob Nilu, še posebej na gospodarskem področju, kjer sta obe strani ugotovili, da je še mnogo neizkoriščenih možnosti za plodno medsebojno sodelovanje. Egiptovske državnike je tudi zelo zanimal naš notranji razvoj v povojnih letih, naš gospodarski sistem,, način upravljanja, komunalno gospodarstvo in druga vprašanja iz tega področja.

Predsednik Tito in Naser sta lahko z zadovoljstvom ugotovila, da je mednarodni položaj po njunem prvem sestanku, oziroma deklaraciji Tito-Naser, januarja letos v Kairu, napredoval v pozitivni smeri, kar ugotavlja tudi izjava o trojnih razgovorih med predsednikom Titom, premijerjem Nehrujem in predsednikom Naserjem, ki so sledili jugoslovansko-egiptovskim državnim razgovorom. Trije prvoborci za sožitje, kakor jih imenujejo v svetu, so podrobno pretresli sedanji mednarodni položaj, zlasti pa še možnosti in načine za rešitev glavnih spornih vprašanj, se pravi za odstranitev vsega tistega, kar še zavira sproščeno, ustvarjalno sodelovanje med državami.

Brionski dokument, ki je plod teh razgovorov, je s kristalno logiko in jasnostjo osvetlil sodobni položaj v svetu in upoštevač dejanski položaj in možnosti, trezno nakazal poti za konstruktivno rešitev odprtih mednarodnih vprašanj. Prav ta dognanost in jasnost je ena izmed glavnih odlik brionske izjave, ki je imela velik odmev v svetu.

Trije državniki so obravnavali vsa pereča mednarodna vprašanja: razorožitev, pospešitev razvoja gospodarsko nerazvityh dežel, ukinitve omejitev v mednarodni trgovini, položaj na Srednjem vzhodu, združitev Nemčije, univerzalnost OZN in stanje v Alžiru. Toda niso se omejili le na ugotovitve, marveč so predložili tudi več sugestij za rešitev teh odprtih vprašanj; prenehali naj bi z atomskimi eksplozijami tudi v poizkusne namene, ustanovili naj bi čimprej poseben fond Združenih narodov (SUNFED) za pomoč gospodarsko manj razvitim državam, odpravili omejitve v mednarodni trgovini, izpolnili univerzalnost OZN s sprejemom Kitajske in drugih držav, ki imajo za to ustrezne kvalifikacije, izrazili mnenje, da je mogoče rešiti nemško vprašanje le na miro-ljuben način, se pravi z razgovori, dalje, da ni mogoče najti izhoda iz »srednjevzhodne krize« brez upoštevanja zakonitih pravic na tem področju živečih narodov, da je treba priznati alžirsko zahtevo po nacionalni svobodi in enakopravnosti in da sta ustavitve ognja in začetek razgovorov edini način za sporazumno rešitev tega zaostrenega severnoafriškega vprašanja.

Ob naštevanju teh konstruktivnih sugestij je treba poudariti eno izmed osrednjih misli deklaracije, da obstoječih spornih vprašanj ni mogoče rešiti na mah, da si je treba za sporazumno odpravo nesoglasij potrpežljivo prizadevati. To pa je tudi smisel aktivne koeksistence, ki ne drži križem rok, marveč izkorišča sleherno priložnost za manjšanje še obstoječih nasprotij, predvsem pa za rušenje »blokovskih pregrad« in vsega tistega negativnega, kar se je nakopičilo v desetletju hladne vojne.

Tako vsklajevanje naporov za plodno sožitje med narodi, kakor je to primer politike Jugoslavije, Indije

PO SVETU

in Egipta, ne pomeni poizkus ustanovitve kakega novega »tretjega bloka«, kakor so nekateri zlonamer-no podtikali ob brionskih razgovorih. Nasprotno, nam-ten te politike je, razbijati zatohle blokovske okvire, sprostiti in vzpodbuditi napredne težnje za dosego takega mednarodnega sodelovanja, ki ne bo poznalo diktiranja, egoizma in vsega tistega, kar danes, žal, še vedno pogostokrat spremlja odnose med »malimi in velikimi državami«, med bogatimi in revnimi. Aktivna koeksistenca pomeni z zavihanimi rokavi orati ledino novega zaupanja med državami in narodi na sodobnem velikem razpotju, ko sta možni dve poti: fantastični svet atoma in elektronike, ko skoraj ni več ničesar, kar ne bi bilo uresničljivo, se pravi, ko ne bi bilo nikomur več treba trpeti lakote in pomanjkanja, in druga pot (nuklearna vojna), ki pelje k fizičnemu izginotju in strahotnemu opusto-šenju. Razveseljivo je to, da se velika večina na-vadnih zemljanov, pa tudi večina odgovornih držav-nikov zaveda, da je mogoča samo prva pot.

Toda za uresničitev tega cilja se je treba vsako-dnevno in povsod trdo boriti. Velika in plemenita misel, ki jo izraža brionska izjava, je dragocen in pomemben delež v teh prizadevanjih.

*

Ponovili bomo le že večkrat ugotovljeno resnico, če zapišemo, da so naporji za nove odnose med drža-vami — nenehna borba med starim in novim, pri čemer se staro na razne načine in krčevito upira. Zagovorniki starega menijo, da se zadnji čas v svetu ni ničesar spremenilo, da je sedanje zboljšanje le varljiva »fata morgana«, poizkus preslepiti lahkover-neže, z eno besedo, da ni ničesar drugače, nasprotno — da smo v najbolj razburljivem obdobju hladne vojne, kakor je med svojim obiskom v ZDA zatrje-val zahodnonemški kancler Konrad Adenauer.

Celo v Ameriki niso te kanclerjeve »križarske izjave« sprejeli s posebnim navdušenjem, da ne govorimo o reakciji v lastni deželi (socialdemokratska in liberalna opozicija) in v tistih zahodnoevropskih krogih, ki razsodno ocenjujejo možnosti, ki jih nudi zboljšani mednarodni položaj za zbližanje stališč. Socialdemokratska opozicija je dala osemdesetletne-mu kanclerju vzdevek »zadnjega Mohikanca politike sile«, mnogi zahodnonemški komentatorji pa so si zaskrbljeno zastavljali vprašanje, ali ne misli nekda-nji kölnski župan ubrati Sigmanrijevo pot v Evropi?

Dne 6. julija je zahodnonemški Bundestag spre-jel zakon o splošni vojaški obveznosti. Opozicija je ob sprejemu tega zakona poudarjala, da to pomeni pokopati zamisel o miroljubni nemški združitvi. Kancler meni nasprotno, da se bo s pomočjo »teže«, ki mu jo bo dalo pol milijona oboroženih članov novega »Bundeswehra«, kakor se imenuje nova za-hodnonemška vojska, lažje razgovarjal o nemški zdru-žitvi. Prepustimo bodočnosti, da razsodi o tem ukre-pu, vendar je že zdaj mogoče ugotoviti, da ni morda najbolj razumno hiteti z ustanovitvijo vojske v ob-dobju, ko velesile, ne samo SZ, ki je že napovedala zmanjšanje svoje vojske za nad milijon mož, resno razmišljajo, da bi poslale več sto tisoč vojakov do-mov, ker pač ni, tako zatrjujejo v Ameriki in Veliki Britaniji, neposredne vojne nevarnosti.

»Novi proces« si utira pot tudi v vzhodnih drža-vah. XX. kongres KP SZ, ki je dokaj temeljito očistil Augijeve staje stalinizma, je imel, razumljivo, svoj odmev tudi v vzhodnih državah, kar se je odrazilo v obračunavanju z najbolj togimi in krutimi obli-kami »uvoženega stalinizma« in v prizadevanjih za demokratizacijo notranjega življenja.

Seveda to ne poteka brez težav, ker so skušali nekateri trdovratni »stalinisti«, ki jih je najbolj pri-zadela obsodba »kulta osebnosti«, na razne načine zavirati ta pozitivni proces in so seveda z obema rokama izkoristili razumljive težave na tej poti.

V nekaterih vzhodnih državah so pri teh priza-devanjih — očistiti staro trohno — bolj napredo-vali, nekeje manj. Posebno pa so značilni dogodki na Poljskem in Madžarskem. V prvi so bili najbolj od-ločni in temeljiti, o čemer priča rehabilitacija nek-danjega generalnega sekretarja poljske partije Go-mulke in dejstvo, da niso uspeli tisti krogi, ki so skušali izkoristiti poznanjske dogodke za korak nazaj.

Tudi na Madžarskem so bili restavracijski ma-nevri prekriti z odslovitvijo Rakoszija, ki se je po-izkušal s spretno taktiko — objubljanjem demokra-tičnih reform na eni in s prepovedjo javne razprave (krožek Petöfi) na drugi strani — izviti iz škripca, v katerega ga je pripeljala obsodba prejšnje politike po stalinističnem vzorcu. Na Češkoslovaškem (več pristojnosti za slovaški pokrajinski svet po novem ustavnem zakonu) in v Romuniji so že izdali ali pripravljajo ukrepe za demokratizacijo javne uprave.

Čeprav ta proces napreduje v »zagrizeni borbi s starimi pojmovanji, vendar že doseženi napredek onemogoča vrnitev na staro, še bolj pa dejstvo, ker »novo smer«, kakor imenujejo sedanjost spremenjeno politiko, podpira delavski razred in velika večina javnega mnenja v teh državah.

j.

Dag Hammarskjöld je po obisku v Moskvi, Pragi in na Dunaju prispel tudi v naše glavno mesto, kjer se je razgovarjal z našimi najodgovornejšimi državniki. Na sliki: generalni sekretar OZN se prijateljsko rokuje s podpredsednikom Zveznega izvršnega sveta Edvardom Kardeljem

Zakonita pravica

ODLOK egiptovske vlade o nacionalizaciji Sueškega prekopa označujejo kot pogumen protiidarec, odgovor na odpoved že ponujene gospodarske pomoči za zgraditev orjaškega asuanskega jezusa s strani ZDA, Anglije in Mednarodne banke. Odpoved pomoči, beri poizkus pritiska na Egipt zaradi njegove samostojne zunanje politike, se je izkazala kot bumerang, ki je lopnil po glavi pobudnike tega enostranskega ukrepa.

Zgraditev mogočnega jezusa, ki naj bi zajezil Nil, to največje egiptovsko naravno bogastvo, je življenjskega pomena za mlado republiko. Delo pri Asuanu naj bi namakalo milijone hektarov suhe in peščene zemlje, kar bi dalo kruh milijonom lačnih ust. Ne smemo pa pozabiti, da je kmetij-

Finančna sredstva so prispevali delničarji iz Francije, takratnega turškega cesarstva, velik del akcij pa je bil v rokah egiptovskega kediava. Velika Britanija ni sodelovala in je z nevoljo spremljala uresničitev tega, za tiste čase fantastičnega načrta. Toda ko je Lesseps zmagovito opravil svojo veliko nalogo, so ga tudi v Londonu, kjer so bili prej najbolj skeptični, z velikimi častmi sprajeli.

Disraeli, znameniti britanski ministrski predsednik, je izkoristil ugodno priložnost, ko so kediava pritiskale finančne težave in odkupil leta 1875 za štiri milijone funtov okoli 177.000 njegovih delnic. Ta uspeša finančna transakcija je zagotovila Angliji pomembno besedo pri vprašanjih, ki se tičejo prekopa. Danes imajo v

borznih tečajih ob izplačilu. Ves denar, ki pripada družbi in je zdaj v Egiptu ali v inozemstvu, je zamrznjen. Banke in posamezniki ne morejo z njim razpolagati brez pooblastila nove direkcije družbe, ki jo je imenovala egiptovska vlada. Urad družbe v Kairu je zasedla egiptovska policija, vse nameščenca pa so zaprosili, da ostanejo na svojih dosedanjih službenih mestih.

Egiptovska vlada je storila vse, da je promet potekal nemoten in normalno tudi prve dni po nacionalizaciji, ko je bila razburjenost najhujša. Določeni krogi na Zahodu obtožujejo Egipt zaradi nevarnosti, da bi izkoristil prekop za cilje svoje nacionalne politike. Poleg svedčanih zagotovil, ki jih je dal predsednik Naser, je že iz gospodarskih razlogov jasno, da si Egipt želi čimbolj povečati promet in ne nasprotno, kakor zlobno podtikajo nekateri krogi, ki se pri tem hinavsko in neutemeljeno sklicujejo na pravico svobodne in neovirane plovbe vseh držav skozi prekop.

Zivčen odmev

Prvi odmevi v Londonu in Parizu so potrdili ugotovitve, da so določeni krogi, tudi uradni, skoraj popolnoma zgubili živce. Namesto trezne presoje ukrepa, ki je vsekakor suverena pravica Egipta, je prevladala prve dni »intervencijska histerija«, ki se je izražala v grožnjah vojaških posegov, vpo-klicu nekaterih kategorij rezervistov, mobilizaciji mornarice itd. Verjetno so bile te »dramatične poteze« preračunane na to, da bi zastrašile Kairo, ker je težko verjeti, da bi tudi avtorji teh ukrepov sami verjeli v možnost uresničitve teh groženj. Ze zdavnaj so namreč minuli tisti »zlati kolonialni časi«, ko je lahko nekaj topovnjač razvozdalo tudi najbolj zaostren spor v tako imenovanih »kolonialnih državah«.

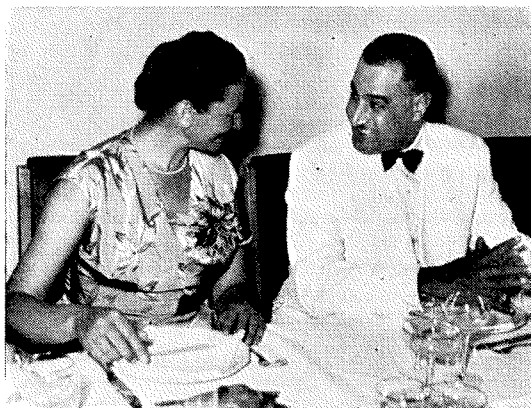
Verjetno imajo bolj prav tisti, ki so ob teh ukrepih menili, da je »sueška afera« povzročila tako resno krizo, ker se je pridružila napetosti v Alžiru, na Cipru, ker bi lahko postala precedens za Irak, Saudovo Arabijo, Perzijo — tam pa so bogati naftni vrelci, ki so še mnogo bolj dragoceni kot pa prekop skozi puščavo...

Trojni sestanek v Londonu

Kljub precejšnjemu treskanju se londonski sestanek treh zunanjih ministrov ni končal morda s kako »intervencijo«, temveč z napovedjo konference 24 držav, ki se je začela 16. avgusta v Londonu. Sklicanje tega sestanka je nedvomno posledica dejstva, da je prevladala »zmernejša smer«, da je treba urediti sporno vprašanje s pogajanjmi, vojaški manevri pa naj bi ohranili le omajani prestiž.

Ko to pišemo, še niso znani rezultati tega sestanka, vendar je mogoče že zdaj ugotoviti, da ne bo mogoče mimo dveh dejstev, in sicer: Egipt ima pravico do suverenega odločanja v lastni hiši in drugič — vse države imajo pravico na svobodo, nemoten prehod skozi prekop, če plačajo takso in spoštujejo obstoječe predpise plovbe. To pa je tudi izhodišče za sporazum.

J.

Predsednik egiptovske republike Naser v živahnem razgovoru z zveznim poslancem Vido Tomšičem med sprejemom v vili »Bled«

stvo osrednja gospodarska panoga Egipta. Napredek na tem področju pomeni zato povečanje blaginje za veliko večino prebivalstva.

Račun tistih, ki so zahrbtno prekalici že ponujeno pomoč, je bil preprost — ali se bodo v Kairu odkrili svojega velikega načrta, ali pa bodo morali politično na kolena. Zgodilo se ni niti prvo niti drugo. Z nacionalizacijo prekopa si je egiptovska vlada zagotovila potrebna sredstva za Asuan. Sto milijonov dolarjev, kolikor je znašal letno dobiček Sueške družbe, se ne bo odtekal več v žep delničarjev v Londonu, Parizu in drugod, marveč v egiptovsko državno blagajno.

Od 1895 do 1956

Francoz Ferdinand de Lesseps je prišel v Egipt, da bi začel diplomatsko kariero, zgradil pa je prekop, ki je bistveno zmanjšal oddaljenost med Evropo in Azijo. Prvo lopato so zasadili leta 1859, deset let kasneje, novembra 1869 pa je po prekopu plula že prva ladja. Lesseps je dobil od egiptovskega kediava, ki je predstavljal carigrasko portu (sultana, dvor), koncesijo za gradnjo in uporabo prekopa za dobo 99 let.

Londonu 353.504 izmed 800.000 delnic Sueške družbe, enako so zastopani Francozi, manjši del pa je v rokah delničarjev različnih narodnosti.

Dobiček prinašajo takse, ki jih morajo plačevati ladje za plovbo skozi prekop. Sedež stare družbe je bil v Parizu, načeloval pa ji je direktorji, v katerem je bilo 16 Francozov, 9 Britancev, 5 Egiptčanov, en Američan in en Holanec.

Plovbo skozi prekop je uredila tako imenovana carigrajska konvencija iz l. 1888, ki določa prost prehod ladij vseh dežel skozi prekop. Promet je zlasti v letih po drugi svetovni vojni strmo naraščal. V primerjavi z letom 1948 se je tonaža ladij, ki so plule skozi Suez lani skoraj podvojila, v primerjavi z letom 1945 pa celo štirikratno povečala. Vzporedno s tem so seveda naraščali tudi dohodki.

Nacionalizacija

Z aktom o nacionalizaciji z dne 26. julija 1956 je postala družba Sueškega prekopa z vso svojo imovino in obveznostmi last egiptovske države. Sedanja uprava bo likvidirana, delničarjem pa bodo izplačali odškodnino za akcije po

Začetek

Objavljamo prispevek tovariša Janeza Vipotnika, ki ga je napisal za »Zbornik o Ljubljani 1941–1945«.
Uredništvo

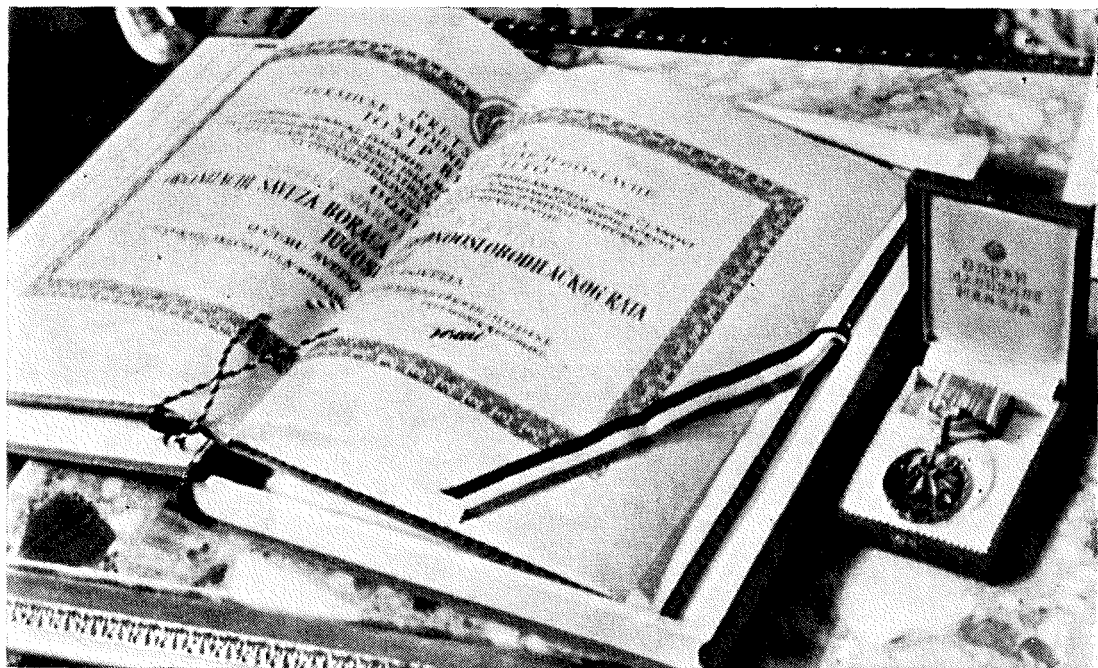
KO SEM tistega januarskega popoldne hitel na sestanek, ni poulično življenje prav nič pritegovalo moje pozornosti, čeprav je bilo dvainštiridesetega leta vedno kaj zanimivega po ljubljanskih cestah in križiščih. To pot je bila moja pozornost obrnjena navznoter; za razmišljanje sem imel snovi na pretek, saj sem šel na ustanovni sestanek VOS-ovske skupine, zato me skorajda niso zanimali kvesturini pred policijo, karabinjerji z napoleonskimi pokrivali pred vladno palačo, niti redki ljudje, ki so zaskrbljeni in zamišljeni hiteli po svojih opravkih.

Ceprav so bile nekam skopo odmerjene besede, s katerimi mi je tovariš, ki je imel zvezo med menoj in organizacijo, sporočil, kaj bom odslej delal, so vendarle jasno razkrile, kaj

je opravilo VOS-ovskih enot v Ljubljani. Toda za kaj takega res ni bila tedaj potrebna ne vem kakšna podrobna razlaga, o tem so najbolj zgovorno pričale nekatere akcije, izvršene že jeseni leta 1941. Namen in naloge so bile jasne.

Ne morem reči, da me stvar ni pritegovala, celo nekakšen mik sem čutil v tem, toda ne zaradi človeške plati dejanja, o tej tedaj, za čudo nisem razmišljal, to mi je nekako leglo na dušo šele kasneje, zlasti ko so bile za menoj prve težke akcije. Mikale so me predvsem junaške pojave mladih fantov, ki so že opravljali ta posel, mikala in pritegovala me je njihova drznost in hladnokrvnost, s katero so izvrševali svoje naloge vpričo italijanskih vojakov, policistov, špijonov in detektivov, katerih je mrgolelo po ulicah. V svoji mladostni prešernosti bi jim bil rad enak ali vsaj podoben, rad bi, da bi tisoči Ljubljancev pripovedovali do po-

drobnosti o mojem dejanju, ki bi ga izvršil, in da bi bili ponosni na neznanega junaka, želel sem si, da bi vzbujal med Italijani trepet in grozo, kakor so jo vzbujali drugi likvidatorji. In junaško sanjarjenje mi je meglilo oči, da nisem videl življenja okrog sebe, pa tudi akcije, katerim sem šel naproti, so se mi zaradi tega zdele lahke in preproste. Bogata domišljija mi ni dovoljevala, da bi se postavil sredi krute stvarnosti, ki je zahtevala, kakor sem kasneje videl, neizmerne požrtvovalnosti in hladnokrvnosti, pa tudi fanatizma, če si hotel akcijo izpeljati. Nič čudnega ni bilo tedaj, če se je vsa junaška domišljavost, ki se je napejala v meni, že ob prvem dejanju razpuhtela v nič, in prav nič važno ni bilo več, kaj si ljudje mislijo. Pred menoj so bila samo zelo odgovorna dejanja, ki jih je bilo treba izvesti z najbolj dosledno natančnostjo, in ob njih je bilo, kakor da bi človek dozoreval. Toda vse te misli in ugotovitve so prišle mnogo kasneje; tega januarskega popoldne je domišljija

Odlok in odlikovanje Reda narodnega heroja, s katerim je bila odlikovana organizacija Zveze borcev NOV Jugoslavije

Spomenik partizanu-borcu

Odbor za označevanje in urejevanje zgodovinskih mest iz narodnoosvobodilne vojne pri Centralnem odboru Zveze borcev Jugoslavije razpisuje splošno-jugoslovanski anonimni

N A T E Č A J

za izbor mesta (lokacije) in idejno rešitev spomenika »Partizanu borcu« v Beogradu. — Namen natečaja je, dobiti ustrezno likovno in prostorno rešitev za spomenik, ki naj predstavlja partizana-borca v narodnoosvobodilni borbi, borbi proti okupatorju za osvoboditev domovine in boljše življenje.

V ožjem delu Beograda so urbanistično predvidena tri mesta: Terazijska terasa, Kalemegdan, Savsko pobočje, park pred Zveznim izvršnim svetom in Izvršnim svetom Ljudske republike Srbije.

Pravico do sodelovanja imajo vsi državljani FLRJ.

Udeleženci natečaja morajo razen predloga za idejno in likovno rešitev spomenika dati tudi analizo obdelave in lokacije spomenika, bodisi z ozirom na eno izmed predloženih mest, bodisi za kako novo predloženo mesto.

Spomenik se lahko smatra za arhitektonsko in skulpturalno samostojen objekt ali kot urbanistična skupina v ožjem smislu.

Pri izbiri mesta so možne tudi znatne urbanistične spremembe, v kolikor je v skladu z izbiro mest to potrebno.

S pogoji natečaja bodo natanko določene zahteve, ki jih bodo morali upoštevati udeleženci tako glede idejne rešitve, kakor tudi glede grafično in s tekstom dokumentiranih prilog.

N A G R A D E :

Prva nagrada	1,500.000 din
Druga nagrada	1,000.000 din
Tri tretje nagrade po 500.000 din	1,500.000 din

Odkupljena bodo tudi dela, ki jih bo predložila ocenjevalna komisija, v znesku od 50 do 100.000 din.

Točnejše podatke o mestih, kjer je predvidena postavitev spomenika, lahko dobe udeleženci natečaja pri Odboru za označevanje in urejevanje zgodovinskih mest iz NOB v Beogradu, Dečanska ulica 35 (zgradba CK ZKJ), začeni s 1. avgustom 1956.

Ocenjevalno komisijo, ki bo pregledala predložena dela, sestavljajo: Moša Pijade, Rodoljub Čolaković, Koča Popović, Vladimir Bakarić, Miroslav Krleža, predstavnik urbanističnega zavoda Beograda (Petrinić), Vidoje Smilevski, Miloš Minić, Lidiya Šentjurs, Josip Vidmar, Blažo Jovanović in Otmar Kreačić. Rok za predložitev v natečaju razpisanih del je 15. maj 1957.

hitela visoko nad oblake in ne prestano ustvarjala velika papi-rnata junaštva.

Ura na križišču Tržaške ceste je odmerila že minuto čez tri. Radovedno sem ogledoval hišo na nasprotni strani, kjer je bil sklican sestanek. Kdo ve kolikokrat sem že šel mimo nje, ne da bi jo opazil, toda zdaj je pritegovala vso mojo pozornost. Umazanosiva in pa mrzla je bila, kakor vse hiše tedaj, kazala ni nobenega življenja in kletna okna, za ka-

terimi se bomo zbrali, so komaj segla iz zemlje na zamrzli tlak.

Obstal sem na križišču in se malomarno zaokrenil — ali mi kdo sledi? Prestopal sem se z noge na nogo, kakor da me zebe in poblisnil z očmi po sivih ulicah. Ničesar takega ni bilo na njih, da bi vzbudilo mojo pozornost. Obrnil sem se in polagoma odšel v hišo, čeprav me je radovednost naganjala, naj hitreje stopim. Čimprej bi rad spoznal ljudi na

sestanku. Ali bodo med njimi tudi tisti z ljubljanskih akcij, ali bodo tam samo takšni kakor jaz, novinci? Ali bom kdaj poznal, morda bo med njimi celo kakšen dober znanec? Kakšen bo tisti, ki bo vodil sestanek, ta je gotovo že marsikaj napravil, se mi je motalo po glavi, ko sem vstopal v hišo.

Iz hladne veže so vodile stopnice v temno klet in železna ograja se je pod roko narahlo majala. Na koncu stopnic je bilo dvojno vrat. Na enih je pisalo na pločevinasti tabliki: Hišnik.

Potrkal sem. Glasni in hitri koraki so se približali. Vrata je odprla mlada, debelušasta žena in njene temne oči so radovedno zavrtale vame.

»Ali imate pripravljen petrolej?« sem vprašal, kakor mi je bilo naročeno, da bi ženska vedela, kam spadam.

»Se ni pripravljen, nekoliko bo treba počakati, kar vstopite,« me je prijazno povabila in oči so ji zasijale od zadržanega zadovoljstva. Stopil sem mimo nje v temno vežo in občutil, da od ženske lije prijetna domačnost, ki naenkrat zabriše hladno napetost pri srečanju z neznanimi ljudmi. Nato mi je odprla neka vrata — skozi odprtino je vdrla svetloba — me spustila mimo sebe in spet zaprla za menoj.

Vstopil sem v spalnico. Zdaj sem videl, da nisem prvi. V prostorni sobi, ki je bila mrzla, da se je iskilo v kotu od sreža, so že sedeli trije. Zamomljal sem pozdrav, preletel trocijo ter živčno pohitel k prazenemu stolu ob steni. Sedel sem nanj ter se kar najbolj tesno zahototal v plašč. Prišel sem ogledovati sobo, ki je bila zaradi štirih visokih oken zelo svetla. Razen dveh postelj, majhne mizice in obilice različnih stolov — za sestanek so jih pripravili — ni bilo nika-kega drugega pohištva v prostoru. Bil je prazen in pregri-njala na posteljah so molče pokrivala tiho revščino. Gledal sem obledeli prt na mizi in se nato, kakor slučajno, z očmi ustavil na sosedih. Od teh še ni nobeden pravi, sem bil v svoji sodbi takoj gotov. Prvi je bil majhen, črn fant, ki se je nervozno premikal po stolu, neprestano vrtel z glavo in

streljal s temnimi očmi po nas. To je bil, kakor sem pozneje slišal, Luka, po poklicu čevljar, doma nekje od Tržiča. Več kot pol leta sva skupaj križarila po ljubljanskih ulicah s pištolami v žepu, preden sva odšla v partizane. Drugi je bil visok, suh fant. Bil je brez roke in prazen rokav je imel zatak-njen v žep. Mirno je sedel na stolu ter zasanjano gledal skozi okno na nasprotni strani. Kasneje, ko se je sestanek začel, je povedal, da je umetnik. Mogoče je bil res, mogoče si je le prilastil ta zvaneči naslov. Z nami ni bil dolgo, prve italijanske racije so ga pobrale in nismo ga več videli. Tretji je bil majhen, skuštran fant z okroglo glavo. Naslonjen na kolena se je nagnil naprej ter ogledoval tla. Za nas kakor da ne kaže nobenega zanimanja. To je bil Marko, delavec z Dobro-rove, eden izmed članov naše bodoče udarne skupine.

Molčali smo, vsak pogreznjen v svoje misli. In pekoči mraz je napravil mir kar nekam oster. Zdaj zdaj je zaškripal stol in minute so bile strašno dolge.

Toda kaj je to! Naenkrat se je stresla soba, da smo vsi živčno vzdignili glave. Močan hrup je zalil ves prostor. Bil je tramvaj, ki je votlo zabobnel vsakokrat, ko je peljal mimo prikletnega stanovanja. Ob njegovem oddaljujočem se ropotu smo se spet pomirili. Spet je bila tišina, a ne za dolgo. Začutili smo, kako je nekdo prišel v vežo, kako mu je korak za trenutek zastal, kako je zavil vzdolž stopnic, kako mu podrsava korak. Zadržano je obstal pred vrati, kakor da razmišlja, in nato je rahlo potrkal. Menda je bilo trkanje tako rahlo, da ga gospodinja v kuhinji ni slišala, toda mi, ki so nas bila v sobi sama ušesa, smo ga dobro čutili in vedeli, kaj hoče. Toda nihče se ni vzdignil, da bi opozoril gospodinjo v kuhinji na novega obiskovalca. Molče smo upirali oči v vrata. Zdaj je bilo slišati nekoliko odločnejše trkanje. To pot ga je slišala tudi gospodinja, kajti odprla so se vrata in čuli smo nerazločno govorjenje. Koraki so zadoneli v veži, vrata so se odprla. Radovedno smo uprli oči v pri-

šleca. Bil je Viktor. Visok, svetel, nekoliko naprej nagnjen fant, tudi ta je bil čevljar, nas je premeril z očmi, poiskal svoj stol, se usedel, prekrižal noge in čakal. Dve minuti kasneje je prišel Mirko. Črn, čokat, srednje velik in srednje star policaj iz Maribora je z odločnim korakom in prav takšnim obrazom vstopil v našo družino. Za njim je prišel Miha, študent, za tem še nekdo, ki mu ne vem več imena, kajti tudi ta je v prvih italijanskih racijah izginil v koncentracijskih taboriščih. Za tem nekaj časa ni bilo nikogar. Zdaj je bilo jasno. Zbrali smo se novinci, sami neznanci, vodečih ljudi še ni bilo. In molk je trajal dalje, kakor da bi nam že na prvem sestanku hoteli kar najgloblje vcepiti konspiracijo. Toda zato so bile oči toliko zgovornejše. Kar naprej so vpraševale, opazovale in pripovedovale. Tipale so po obrazih in iskale za njimi odkritosrčnost, iskrenost, junaštvo, tovarištvo, zaupanje, kajti vsega tega nam bo treba pri

bodočem delu veliko. Hrumot tramvaja nas ni več motil. Komaj smo še slišali jok otroka v kuhinji in tolažeče besede matere.

Končno so vzbudili našo pozornost hitri koraki dveh mož, ki smo ju slišali hiteti skozi vežo ter brez obotavljanja kreniti po stopnicah. Glasno sta potrkala na vrata in gospodinja ju ni, kakor nas neznance, vpraševala po geslu, marveč se ju je nekam glasno razveselila ter ju potisnila v sobo.

Zdaj smo vedeli, ta dva sta glavna. Oba sta bila velika, prava velikana. Eden starejši, vstopil je prvi, je poblisnil z očmi po nas, kakor da nas ceni, koliko smo vredni, nato pa dvignil pest h glavi, ter nas pozdravil: »Smrt fašizmu, tovariši!« Njegov močni glas, ki je naenkrat presekal morečo tišino v sobi, in njegov nena-vaadni pozdrav sta nas spravila nekam v zadrego. Vsi smo nekaj zamomljali nazaj. Tedaj smo namreč skorajda vsi prvi-krat slišali borbeni pozdrav. Poznali smo ga iz ilegalnih ča-

*Partizanska
tiskarna
pod
Šmohorjem,
zgrajena
leta 1943*

*Partizanski
bunker
pod
Šmohorjem,
zgrajen
leta 1943*

sopisov, pa tudi iz Radia Oslobojilne fronte, na sestanke pa dotlej nismo hodili, zato nam je bilo geslo »Smrt fašizmu -- svoboda narodu!« res bolj geslo kot pozdrav. Nanj smo se šele kasneje navadili in nadomestil nam je vse pozdrave in zdravice.

Drugi velikan je bil mlad fant. Toda prav tako radovedno je upiral oči v nas, kakor smo jih mi vanj. Ta je prav gotovo iz likvidatorskih skupin, me je spreletelo, prav gotovo je eden izmed tistih skritih, neznanih junakov, ki izvršujejo nezasišana junaštva po ulicah našega mesta. Oči so se mi širile, kakor da bi hotele kar največ zajeti v času, ki nam je bil na razpolago. Radovedno so srkale vsako podrobnost, tipale po obrazu, ogledovale obleko, postavo. Mimogrede so ugotovile, da so lasje pobarvani, kajti nekam nenaravno se je odbijala močno črna barva las in obrvi od svetlega obraza in svetlih oči.

Toda sestanek se je začel. Starejši je pričel govoriti. Govoril je hitro, kakor da se mu mudi, in njegove besede so včasih spodrivale druga drugo, tako da jih je moral ponavljati, da smo ga razumeli. Najprej nam je povedal, da nas je Komunistična partija izbrala za nadvse odgovorno nalogo, da tvorimo likvidatorsko skupnico Varnostne obveščevalne službe pri Izvršnem odboru OF. »Naloge, ki jih verjetno že vsi poznate,« nam je dejal, »so razoroževanje italijanskih vojakov in oficirjev, uničevanje fašistov, kaznovanje izdajalcev, ki jih je obsodilo sodišče Oslobojilne fronte, osvobojanje ujetnikov, zbiranje orožja, vojaške akcije na fašistične oborožene skupine in podobno.« Dejal je, da bo število naših skupinic neprestano raslo, da nas bo kakšnih tri sto, kajti to bo predstavljalo močno udarno pest Ljubljane. Ko se bo približal konec vojne, ko bodo partizanske enote pred Ljubljano, bodo vosovske skupine z Ulično zaščito, zasedle najvažnejša področja mesta, kot so postaja, radio, pošta, policija in podobno ter tako podprle osvobodilno borbo partizanov.«

Njegove besede so jasne pogled v bodočnost in povezovala vsakodnevno dejavnost osvobodilnega gibanja v končni cilj, v osvoboditev, o kateri dotlej nisem razmišljal. Bodočnost se mi je zdela vabljiva in lahko dosegljiva in kar požiral sem besede govornika.

»Organizacija skupinic naj bo vojaška. Vsaka skupina imej svojega komandirja in političnega komisarja. Zaradi čim večje okretnosti, skupine ne smejo biti večje od osmih ljudi in ne manjše od treh.« Posebej nam je polagal na srce, naj čuvamo svojo legalnost, kajti kompromitiranim je področje delovanja omejeno. Zato naj hodimo na akcije nekoliko spremenjeni, v oblačilih, ki jih nimamo vsak dan, s temnimi očali, s spremenjenimi frizurami, pobarvanimi lasmi in podobno. Če bo treba, bo organizacija poskrbela za ilegalna stanovanja in skrivališča.

Molče smo poslušali nenaavadna naročila in njihova izvedba se mi je zdela preprosta in brez zapletljajev. Majhna Ljubljana je skrivala, se mi je zdelo, tisoč možnosti, ki bi lahko podprle delovanje, o katerem je bilo govora.

»Posebej opozarjam na disciplino, na predanost gibanju, na odločnost in hrabrost,« je nadaljeval. »Kdor pride v skupino, samovoljno ne more več iz nje. O vsakomer od vas odloča organizacija. Odhod iz skupine je mogoč samo v partizane, toda šele tedaj, ko bo o tem odločila organizacija. Če pade kdo sovražniku v roke,« je znižal glas, da bi stopnjeval našo pozornost, »če kdo pade sovražniku v roke,« je ponovil, »ne ve ničesar, ne prizna ničesar, ne izda ničesar!« je spregovoril čisto počasi.

To je bil popolnoma nov svet, kakršnega dotlej nisem poznal. Neki neodločen trepet je za trenutek spreletel mojo notranjost. To je bila druga, senčna stran dela, ki je bilo pred nami. Toda že so nas govornikove besede vlekle dalje: »Končno je treba, da si čimprej nabavite orožje. Organizacija ga nima, pridobiti si ga morate sami.« Stirinajst dni nam je dal časa za to. Ko nam je dajal navodila, kako naj delamo, da si ga priskrbimo, nam

je svetoval, naj po trije in trije izvedemo akcijo: ugotovimo samotno ulico, v katero zahajajo italijanski oficirji, počakamo na katerega v mraku, stopimo za njim in zavpijemo: Alto le mani! ter mu potisnemo palec v hrbet, da bo mislil: cev samokresa mi tišče v život. Oficir bo vzdignil roke, medtem pa sežeš za pas, odpneš torbico s samokresom in vzameš orožje. Na kraju nam je povedal, da bo naš prvi komandir Štefan, in pokazal je na vitkega dolgina, svojega spremljevalca, češ da ima že nekaj izkušenj v delu, za komisarja skupine pa je imenoval mene. To je bilo silno presenečenje zame. Nisem vedel, kaj bi. Kakšne so moje naloge, nisem imel pojma. Prijelo me je malodušje, kako bom izvrševal naloge komisarja. Ali bodo s tem drugi zadovoljni, me je mučilo. Toda že je govornik hitel dalje. Vsa imena moramo spremeniti. Nihče naj sotovarišu ne pripoveduje svojega pravega imena in priimka, svojega stanovanja in podobno. »Nadenite si neprava imena,« nam je svetoval, »pod katerimi se boste spoznavali in klicali. Čim manj bo vsakdo vedel o svojem sotovarišu, tem manj bo možnosti pripovedovanja sovražniku, če bi mu padli v roke.«

Tako smo si po vrsti nadeli nova imena, pod katerimi smo se nato poznali dolge mesece težkega življenja v okupirani Ljubljani. Naša imena si je govornik zapisal na listek papirja in tudi Štefan je storil isto.

Organizator naše skupine je za trenutek počakal, nato je vprašal, če ima kdo kaj pripomniti. Nekaj časa je bilo vse tiho, vsakdo je po svoje doživljal stvari, ki jih je slišal. Nato se je oglasil Miha. Pričel je s tem, da so ga proti njegovi volji vtaknili v to skupino in da v njej ne bo ostal. Zakaj ne, je bil vprašan. Odgovoril je, da želi v partizane. Že pred nekaj meseci je odšlo na njegovo pobudo v partizane precej fantov iz njegovega rojstnega kraja na Dolenjskem. Ti mladi fantje so odšli zato, ker so verovali, da bo tudi on, Miha, odšel z njimi. Kaj si bodo mislili zdaj o njem, ko

bodo zvedeli, da je ostal v Ljubljani, se je razburjal. »Mislili bodo, da sem dezertiral, da sem demagog, da sem neiskren. Hočem v partizane! V Ljubljano sem kot kurir prinesel pošto. Ko sem odšel z Dolenjskega, so mi rekli, da se bom takoj vrnil in nato odšel v partizane. Zdaj že nekaj časa zaman čakam na zvezo, ki bi me spravila čez italijanski blok. Hočem v partizane!« je spet kakor odmev zahteval svoje.

Naš organizator mu je odgovarjal. Dejal mu je, da so naloge, ki jih bo opravljal v vosovski skupini važnejše kakod odhod v partizane. In pri tem je bil njegov glas samozavestno trd. Toda Miho ni omajal. Trmasto je vztrajal pri svojem. Končno je prišel na dan še z eno stvarjo: »Kaj naj napadam in streljam ljudi, ki mi niso ničesar napravili?« se je izgovarjal. Ta opomba je razjezila organizatorja. Vstal je s stola in pričel mahati z obema rokama pred Miho.

»Torej,« mu je dejal, »za tebe je nekdo, ki je izdal pet, deset, dvajset ljudi, človek, ki ti ni ničesar napravil? Ali ne gre tu za mnogo več, ali ne gre za gibanje! Zakaj si tedaj spravil svoje prijatelje v partizane, če ne zato, da prispevaš po svojih močeh k zmagi nad fašizmom!«

»To je,« mu je vpadel Miha v besedo, »nekaj drugega. Borba v partizanih je nekaj drugega. Toda tukaj v mestu streljati na ljudi, to ni za mene, tega ne morem razumeti in ne morem delati,« je trdil svoje. »Razumljivo bi mi bilo, če bi izdajalec mene izdal, ali nekega mojega sorodnika, ali znanca, da ga za to kaznujem, in še tedaj bi se težko odločil, toda kar na slepo iti in kaznovati človeka, ne, to mi ni po duši,« se je nerodno opravičeval.

Zdaj se je organizator v resnici razjezil. Ozračje v sobi, ki je bila naenkrat premajhna, se je nekam naelektrilo. Kar pozabili smo, se mi je zdelo, da smo na ilegalnem sestanku, kjer je treba biti na moč previden. Organizator je zvišal glas in povedal, da osvobodilna borba ni stvar sorodstva,

niti krvna osveta, marveč je stvar naroda. Če je v Mihi količkaj patriotizma, ga je rotill, mora razumeti, da je treba izdajalce kaznovati. »Vsakega izdajalca,« je rohnell in se pri tem tresel od srda, »bi bilo treba ne enkrat, marveč desetkrat kaznovati za njegov zločin!«

Zdaj je Miho nekoliko omajal. Popustil je, toda vztrajal pri tem, da ni za ta posel in da hoče v partizane. Končno se je vse pomirilo. Organizator je dejal, da se bo Mihov primer obravnaval na drugem mestu in da ga zaenkrat odpušča iz naše skupine.

Priznati moram, da so mi nekateri Mihovi ugovori legli na dušo. Čeprav je organizator na vse načine ovrgel Mihova stališča, me je nekje, in verjetno druge prav tako, zadela njegova razlaga, predvsem pa je odprla v meni strani, na katere do tedaj še pomislil nisem. Odprla je vprašanja, ki

so prišla kasneje vedno bolj do izraza — kaznovati človeka, izvršiti kazen nad človekom. Ali je kazen, ta je bila v naših primerih samo ena, ali je kazen, katere izvrševalci naj bi bili, edina in najbolj umestna za zločine izdajalcev. Ali ne bi bilo potrebno poiskati nekaj drugega, drugo pot, bolj človeško, bolj humano. Toda vsa Ljubljana, ves njen boj proti fašizmu, ves težki ilegalni boj osvobodilnega gibanja nam je neprestano zatrjeval, da drugega izhoda ni! Druge poti ni bilo in zato smo šli po tej, ki je bila v tistih razmerah edino mogoča in pravilna.

Na sestanku ni dejal nihče ničesar več. Vsakdo je verjetno razmišljal o istih stvareh. Vsakdo je imel s seboj dovolj opravka. Razšli smo se tako, kakor smo prišli, vsaki dve minuti je odšel iz tihega kletnega stanovanja po eden.

Takšen je bil naš začetek...

Janez Vipotnik

Zračni desant na Drvar

(Nadaljevanje in konec)

Tretja liška brigada je bila v sklopu Šeste proletarske divizije »Nikola Tesla«, ki se je zadrževala na položajih proti Srbu, Bos. Grahovu in Kninu. Ze 24. maja je sovražnik z večjimi silami napadal položaje Šeste divizije in se skušal prebiti iz te smeri v Drvar ali pa zaposliti brigade te divizije in jim onemogočiti, da bi priskočili na pomoč Drvarju. Ves naslednji dan 25. maja, je besnel krvavi boj okoli Cvetnjičev in Trubarov, v katerem so liške note pokazale vzdržljivost in hrabrost, ob katerih so se zlomili vsi sovražnikovi napadi. Ta kljub tankom in oklopnim vozilom ni mogel prodreti v Drvar.

Na dan napada na Drvar je štab Šeste divizije takoj, kakor hitro je bil obveščen, oddelil Tretjo liško brigado in jo poslal na pomoč Drvarju. Ličani so hiteli na pomoč svojemu Vrhovnemu štabu, ne da bi jim bilo mar sovražnega letalstva, ki je napadalo njihovo

kolono, ter so o pravem času prispeli v Drvar.

V silovitem napadu so borci Tretje liške brigade, ki jih je vodil komandant Šeste divizije Djoko Jovanić, potisnili sovražnika iz glavne ulice v Drvarju in ga nato postopoma zabijali proti Šobićevi Glavici, kjer je bilo poveljniško mesto desanta, v ruševine tovarne celuloze in na pokopališče. Naši so napravili okoli sovražnih postojank obroč in ga popoldan čedalje bolj stiskali. Vso noč od 25. na 26. maj je tekla krvava bitka v tem ozkem prostoru, v katerem smo imeli mi in sovražnik precejšnje izgube. Ob zori so se razpolovljene sovražnikove sile držale samo še na pokopališču, od koder so se obupano branile iz starih italijanskih rovov.

Boj desanta je izdatno podpiralo letalstvo, ki je z bombami zasipalo in z mitraljezi obstreljevalo naše položaje. Sovražnikove enote, ki so iz

raznih smeri krenile v napad, so bile odbite povsod razen v bihaški smeri. Tu se je sovražnik prebil skozi Ripaški Klanac in prispel v Bosanski Petrovac.

Popoldne smo prejeli obvestilo, naj gremo na Potoke, kjer je bilo že prej zgrajenih več barak, ker se je Vrhovni štab nameraval čez poletje preseliti tja. Sklenili smo, da bomo odrinili takoj, kakor hitro bo padel večer.

Okoli Drvarja je nenehno odmeval boj; sovražno letalstvo je bombardiralo okoliške vasi. Opazoval sem, kako gorijo staje na pobočju nad Mokronogami. Okoli šeste ure je skupina letal začela obmetavati Prekajo in mitraljirati cesto Prekaja—Drvar, nato pa vsa zaselja okoli Prekaje, ki so bila razsuta po krasu. Vrsta je prišla tudi na naš gozdček. Letala so letela nizko, tako da se mi je zdelo, da se dotikajo vrhov hrastovega gozda. Ležal sem v neki uvali in me je bolj vznemirjalo oglušujoče brnenje motorjev kakor pa neposredna nevarnost bomb.

Odrinili smo ob mraku. Nočni pohod skozi gozd, čez kamenje in kotanje, po blatni stezi. Srečali smo kolono Prve proletarske, ki je spremljala ranjence. Ko smo se bili približali Potokom, smo naleteli na skupino mladincev, te-

čajnikov. Sedeli so na vzpetinici ob gozdni železniški progi, se pogovarjali o svojih večerajšnjih doživetjih, se norčevali in se veselo smejali.

Pred zoro smo prispeli na mrtvo utrujeni in lačni na Potoke. Vojaki Spremnega bataljona Vrhovnega štaba so nam dali jesti. V tesni baraki smo legli in se nato čez eno uro dvignili in odšli globlje v gozd — da nas ne bi presenetila letala. Začel je škropiti droben dež. Izbral sem si debelo smreko, ki so njene nizke in dolge veje varovale pred dežjem, razprostrl plašč na mehko dišeče igličevje, si položil torbo pod glavo, brzostrelko pa kraj sebe in se pripravil, da bi spal. Prav ko se mi je začel spanec nabirati na očeh, je prišel Tošo in mi začel tiho pripovedovati. Dejal je: nič še ni znano, kje sta Tito in Kardelj. Kako, sem vprašal, saj so nam dejali, da je Tito na varnem kraju. Tako pač, je odvrnil Tošo in skomignil z rameni.

Pokril sem se čez glavo, a niti govora ni moglo biti več o spanju. Kaj je s Starim in Kardeljem? Tesnoba, ki se me je lotila včeraj, me je še močnejše stisnila. Obračal sem se na ležišču, ki mi je nenadoma postalo trdo in neugodno, ter kadil cigareto za cigareto, čeprav mi je grlo kar gorelo od tobaka. Nisem več vzdržal v negotovosti in sem stopil k ba-

raki, v kateri je bil tovariš Marko. Stopil sem v barako, zagledal utrujeni, bleedi, neprespani, a kot vselej mirni Markov obraz, in postalo mi je laže.

Čakal sem, da bo Marko odložil telefonsko slušalko, kamor so ga vsak hip klicali. Brž ko sem dobil priložnost, sem ga vprašal:

»Kaj je s Starim?«

»Vse je v redu«, je odvrnil.

»Pa Bevc in drugi?«

»Prav tako. Samo Stari je odšel malo dlje od tod, iz tega direndaja, utrujen je,« je dodal Marko.

Nenadoma mi je postalo lahko pri srcu. Ofenziva, premik, pohodi, stradanje, vsega smo vajeni. Poglavitno je, da je Švabom tudi tokrat izpodletelo, da jim presenečenje ni prineslo tistega, zaradi česar so ga bili tako skrbno pripravljali.

Vrnil sem se pod svojo smreko, se zleknil na plašč ter takoj zaspal. Prebudili so me tovariši, ki so delili kosilo. Vsak je dobil prgišče nekakšnih mastnih drobtin, iz katerih pravijo, se napravi dobra juha. Ognja nismo smeli zakuriti zaradi letal, pa smo jih jedli kar takšne, suhe. Zdele so se mi puste; zaradi tega sem jih zamotal v mlad bukov list in prepričeval tovariše, da so takšne kakor sarma. Niso mi verjeli.

OD STARE LIBURNE DO SODOBNEGA RUŠILCA

Pred več kot dvajsetimi stoletji so na obalah našega Jadrana živela ilirska plemena, Liburni in Ardejci. Bili so odlični pomorščaki. Pliuli so na lahkih in hitrih lesenih ladjah, imenovanih liburne. Liburne so bile izvrstne ladje in so se z njimi dolgo upirali rimskim osvajalcem.

S takšnimi ladjami so Hrvatje in Neretvanci pred več kot desetimi stoletji potokli Saracene in prisilili Benečane, da so jim plačevali davek. Za vladarjev Tomislava, Trpimira II. in Krešimira I. je hrvatska mornarica štela 80 velikih in 100 majhnih ladij z nad 5000 mornarji.

Na večer sem spet odšel k barakam in tu srečal tovariše iz Drvarja. Djordje Kun mi je pripovedoval, da se je bila neka tovarišica med bombardiranjem skrila v cisterno. Ko je bombardiranje prenehalo, je zlezla iz cisterne in zagledala na polju jadralno letalo. Pomislila je, da je zrúšeno sovražno letalo in je stekla k njemu. Padla je med Nemce, ki so jo začeli tolči s puškinimi kopiti po kitah pod koleno. K njej je stopil oficir in jo vprašal, kje je Tito (nekateri padalci so nosili celo Titovo fotografijo, jo kazali ujetnikom in spraševali: »Tito, kje?« Niti eden izmed ujetnikov ni povedal, kje je Tito, čeprav so tudi majhni otroci v Drvarju vedeli za Titovo votlino). Molčala je. Oficir ji je ponudil košček čokolade; odklonila je. Odgriznil je kos čokolade in ji spet ponudil. Ona je odmajala z glavo. Tedaj je ukazal vojakom, naj jo ženejo proti nekemu zaselju. Nekaj časa je hodila pred nje, nato pa se spustila v beg, odločena, da je bolje tako umreti. Vojaki so streljali za njo, ji preluknjali krilo, ji osmodili lase, vendar pa je utekla brez sleherne praske.

Na Potokih se je zbralo veliko tovarišev, ki so opravljali razne dolžnosti v Drvarju ali pa jih je napad tisti dan zahteval, ko so bili tam po kakš-

nem opravi. Vsi so se bili rešili na bolj ali manj drastičen način. Od njih sem zvedel mnogo podrobnosti o napadu, o junaštvu naših ljudi, o zverinstvih in strahopetnosti sovražnika.

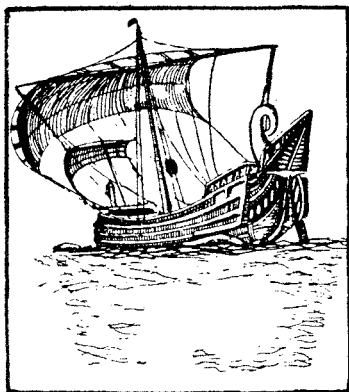
Tovariš Tito je bil v začetku napada v votlini. Z njim sta bila tovariša Kardelj in Milutinović. Ker je sovražnik nenehno z ognjem obsipal dostope k votlini, ni bilo mogoče niti pomisliti, da bi se dalo priti iz nje po tisti stezi, ki je iz votline vodila proti Uncu. Tedaj so tovariši prebili tla v eni od sob barake, v kateri je živel tovariš Tito, ter se po vrvi spustili v korito potoka. Napravili so po njem kakšnih trideset korakov, nato pa so se obrnili v slivnjak ter se od tam dokopali do prvega poboja nad dolino Unca. Pri tem je padel Kardeljev spremlevalec Vlado, mlad slovenski proletarec, hraber in vdan človek, ki je bil s tovarišem Kardeljem prekrizaril dober del našega osvobojenega ozemlja od Roga v Sloveniji do Jajca.

V prvih urah napada je junaške smrti padla skupina mladinskih voditeljev, članov okrožnega komiteja SKOJ za Drvar. V trenutku, ko se je prikazalo sovražno letalstvo, so imeli sestanek v nekem slivnjaku, ko pa so se bili spustili padalci, so stekli po orožje v hišo, kjer je bil nastanjen

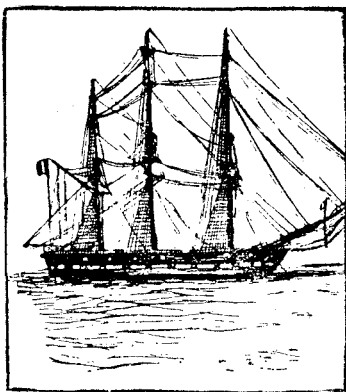
okrožni komite SKOJ. Toda sovražnik je bil že na glavni ulici in mladinci niso več mogli iz hiše. Zabarikadirali so se in sprejeli boj, ki so v njem vsi padli, ko so izločili iz bojnih vrst kakšnih dvajset Nemcev. Tu so padli Dušan Bursać, Razija Omanović, Savica Solomon, Dušan Bajić in Zora Zeljković. Mladincu Ljubotu Bosniću, ki je bil ranjen, se je posrečilo priti iz hiše, prekoračiti Unac in se umakniti v neko hišo. Tu so ga bili Nemci našli in ga živega sežgali.

Drvarska mladina je po svojem junaštvu in požrtvovalnosti sodila med najboljšo mladino na osvobojenem ozemlju. Ta dan so bili junaki ne samo voditelji, temveč tudi navadni mladinci. Naj v kratkem povem o dejanju šestnajstletne Mike Bosnić, kmečke deklice iz okolice Drvarja.

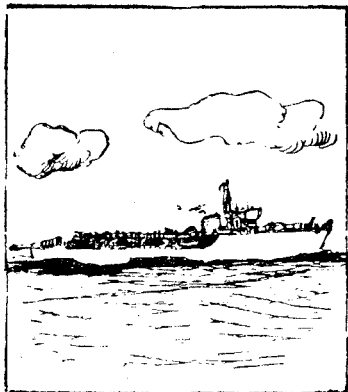
V Drvarju je bila za zaščito Vrhovnega štaba tankovska četa, sestojeca iz štirih lahkih tankov, ki je bila nastanjena na Trniniči Brijegu. Ko se je začelo bombardiranje Drvarja, je četa pravkar dobivala zajtrk. Komandir čete, ki je mislil, da gre za navaden napad letalstva, se je s četo umaknil v neko globel, pri tankih pa je ostal politični komisar D. Radisavljević-Soća z nekaj borci. Ko so se spustila prva jadralna letala in ko je

V XV. in XVI. stoletju so plule po Jadranu ladje, imenovane galije, ki so bile na vesla ali pa so jih poganjala jadra. Imeli so jih tudi Dubrovčani. Risba prikazuje galijo, ko je zapihal veter s planin in je napel njena jadra. Kakor je videti, so vesla medtem povlekli v trup.

V XVII. in v začetku XIX. stoletja so po svetovnih in naših morjih plule ladje, kakršne vidite na sliki. Bile so popolnejše od galij, ker so uporabljale izključno jadra. Kapitani teh ladij so bili sloviti mornarji iz Dubrovnika, Kotora, Pelješa in Bakra, ki so jih najemali tudi tuji lastniki.

Konec preteklega stol. so parne ladje skoraj popolnoma spodrinile ladje na jadra. Dandanašnji naletimo le še na ribiške ladje, ki plovejo na veter. Ladje sedanosti so parniki in motorne ladje. Naša slika prikazuje moderni eskortni rušilec »Durmitor« naše Jugoslovanske vojne mornarice.

Tovariš Tito pred pečino v Drvaru

bil videl prve Nemce, je takoj poskušal poklicati komandirja in ostale borce v četi, toda brez uspeha. Tedaj je poskušal z borci, ki so bili z njim vžgati motorja na dveh tankih, a se mu je posrečilo, da ga je vžgal samo na enem. Sedel je v tank z dvema borce — vozačem in strelcem — in odrinil v Drvar. Toda že pri porušeni tovarni celuloze se je spopadel z Nemci, ki so odprli ogenj na tank, nato napravili nanj naskok in vrgli odejo čez okence. Tank je šel še nekaj hipov dalje, nato pa se je zagozdil med ruševine tovarne. Tovariši so poskušali odstraniti odejo tako, da so dvignili okenski oklep, a se jim ni posrečilo, nato so odprli vrata na tanku, vrgli nekaj bomb na Nemce in v tej zmedji odstranili odejo z okenca, tako da je voznik lahko

videl, kje vozi. Vžgal je motor in odrinil proti Drvarju. Tedaj je k tanku priskočila Mika Bosnić in z njega popolnoma potegnila odejo. Zaradi tega so jo Nemci na mestu razmesarili z noži.

Tank je zdíval skozi Drvar in iz mitraljeza vžgal po Nemcih. Ko mu je bil prebit rezervoar z bencinom, je tovariš Soća ukazal vozniku, naj vozi proti vasi Bastasi. Tik pred vasjo se je tank ustavil — v rezervoarju ni bilo več niti kaplje bencina. Soća in oba borca so bili ranjeni.

Srečal sem tovariša Jefta Šašića. Včeraj je bil zasliševal dva ujeta padalca. Med vasjo Trubar in Kamenice je padlo jadralno letalo in se razbilo. Osem sovražnih vojakov je bilo ubitih, dva pa so ujeli naši odborniki in ju privedli v štab tretje liške brigade. Od njiju

smo dobili prve podatke, kdo je izvedel desant, kako je bil pripravljen in kakšen je bil njegov namen.

Eden od ujetnikov je bil narednik, drugi »gefreiter«. Prvi je bil ranjen in se je takoj zanimal, ali imamo zdravnika in ali mu bomo izvlekli kroglo. Drugi je histerično kričal, naj ga ne ubijemo. »Jaz nisem vojak, pač pa bolničar,« se je drl Švaba.

Skrbno pripravljeni zračni desant na Drvar, ki je vanj nemško vrhovno poveljstvo stavilo toliko upanja, je propadel zaradi hrabrosti in požrtvovalnosti naših borcev. Nemško letalstvo jih je lahko presenetilo v spanju, trenutno jih je lahko zmedlo spuščanje jadralnih letal in padalcev, toda nič ni moglo zlomiti njihove borbene volje: niti številčna premoč, niti premoč

v oborožitvi. S puškami, revolverji, brzostrelkami so takoj začeli točiti sovražnika, ki je imel tudi lahke metalce min in topove kalibra 75 mm ter streliva v izobilju. To je bilo odločilno v teh prvih kritičnih trenutkih sovražnega napada. Eden od padalcev je izjavil: »Tako, ko smo se spustili, se je na nas vsul ogenj z vseh strani. Čeprav sovražnika nismo bili še niti videli, smo imeli takoj po spustitvi okoli 60 mrtvih in ranjenih«.

Polkovnik von Fahrnbiller si je bil izmislil zveneča imena za svoje bandite, toda njegova skupina »panter«, ki bi morala nič več in nič manj kot ubiti ali ujeti Tita, se je kmalu znašla zabita v zidove tovarne celuloze, od koder ni mogla pomoliti niti nosu. Z istim uspehom so opravile svojo nalogo tudi druge skupine: rvač, grizavec, drobilnik itd. Vsi ti Hitlerjevi razbojniki so

se znašli zabiti v drvarsko pokopališče in so v bojih 25. in 26. maja izgubili nad polovico svojega moštva. Ostanek desantne enote je pred gotovim uničenjem rešila nemška tankovska kolona, ki se je od Bihača čez Bosanski Petrovac 26. maja popoldne prebila v Drvar in iz njega potisnila naše sile.

Kapetan Ripke, ki je bil iz Drvarja odnesel živo glavo, je lahko svojim fašističnim poglavarjem ponesel samo maršalsko uniformo tovariša Tita, ki so jo bili njegovi vojaki »ujeli« v krojaški delavnici. Uspeh, ni kaj reči! Pravijo, da so to uniformo kasneje razstavljali na nekakšni protikomunistični razstavi na Dunaju. Slaba tolažba za to, kar so bili od zračnega desanta na Drvar pričakovali Himmler, Rendulić in drugi njegovi organizatorji.

Rodoljub Čolaković

Bolniški bunker na Gračanovem hribu

GRAČANOV hrib v Zasavju se dviga nad vasico Spodnji Log, v bližini železniške postaje Sava pri Litiji. Ves ta predel je bil že od vseh začetkov uporniškega gibanja vključen v osvobodilno gibanje in prvi zasavski aktivisti in borci so imeli prav v tem okolišču že leta 1941 prve sestanke. Tu so zbirali orožje, strelivo in druge vojaške potreščine za borce Revirske čete.

Na tem področju je prvi zastavil uporniško gibanje Lojze Hohkraut, narodni heroj. V tem predelu, niže pod Litijo, kjer se stisne reka Sava v zasavsko sotesko, so imeli partizani najboljša oporišča. Nič čudnega torej, če imajo v tem delu ljudje, hiše in domačije svojo posebno, značilno zgodovino.

Danes naj spregovorim o bolniškem bunkerju pri Poldetu Hauptmanu, po domače Gračanu. Gračanova domačija leži visoko nad zasavsko sotesko. Ko se pelješ tam mimo z vla-

kom na progi Ljubljana—Litija—Zidani most, niti ne misliš, da je v teh pečinah nad reko kmečka domačija.

Gračanovina pa ima menda že svoj stoletni zgodovinski izvor. Ime »Gračan« je dobila zato, ker je bil tu v fevdalnih časih grad. Le-ta je bil dobro utrjen in tam so se skrivali roparski vitezi, ki so napadali iz tega skrivnega gnezda v zasavskih hribih popotnike, ki so plovili po Savi. Od tega skritega, utrjenega gradu je dobilo ime tudi kasnejše kmečko posestvo.

Današnji gospodar, Polde Hauptman, je znan po vsej dolini. Eden izmed najbolj naprednih kmetov je in predsednik krajevnega odbora ZB na Savi; po vojni pa je bil tudi predsednik KLO. Bil je partizan, vsi njegovi pa so sodelovali v uporniškem gibanju.

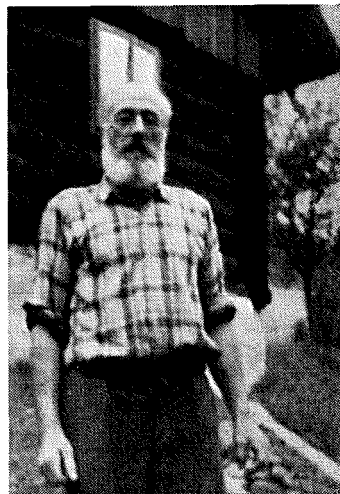
Dostop do samotne kmetije Poldeta Gračana je težaven. V skale vsekana pot se vije zelo strmo in eden izmed predelov od savskega cbrežja pa

skozi gozdno pokrajino se imenuje Smrtnica. To ime je dobila ta pot nad strmo in nevarno kotanjo zato, ker je bilo tamkaj že več smrtnih nesreč; ko so vlačili les v dolino, je prišlo kolo voza na rob ozke poti in voznik, konji, voz in tovor so zdrčali preko previsa in zaradi tega je ta pot, kjer je smrt že večkrat kosila, dobila tudi značilno ime »Smrtnica«.

Za prevoz po tej poti je treba močnih in spretnih konj pa prisebnega voznika. Ko pa sem bil oni dan na obisku, so mi v vasi povedali, da je dobil Polde Gračan nedavno prvi »avtomobilski« obisk. Kdor bi si ogledal to težavno hribovsko pot skozi Smrtnico, tega ne bi rad verjel. Pa je le res! Po strmini je pripeljal »Unimog«, last Kmetijske zadruge v Veliki Kostrevnici, šofer, nekdanji partizan Bine.

Hiša Poldeta Gračana leži za gozdom na vrhu hriba in je obdana od vegastih travnikov. Stavba je lepa, zidana, prostorna in se je spominjajo mnogi partizani, ki so dobili pri Gračanovih zmeraj varen krov, zajeten brtavs kruha in še kakega drugega pribliška. Kar je bilo tedaj pri rokah!

Gračanovina je bila partizanska javka in važna točka za ves tamkajšnji okolišč: Mamolj, Podmilj, Polšnik, Čebelnik, Gradišče, predvsem pa za Okroge, kjer je bila prva taka

Viktor Potokar-Bradač

važna domačija pri znanem zasavskem aktivistu Viktorju Potokarju-Bradaču, v zaselku Okroge nad savsko dolino.

Pod Gračanovo hišo se vlečejo njive; tudi te so v valovitem svetu. Na koncu njiv se začenja gozd. Na parceli, nazvani Bukova draga, so zgradili med NOB bolniški bunker. Le-ta, ki je rešil življenje več ranjenim in bolnim partizanom, je danes zaradi dolgih let že zelo izglošan. Zobu časa se pač ne da nič ustaviti, če okvar ne popravljaš. Škoda, ker nimajo v zbirki arhivov pri litijski ZB vsaj kake fotografije, če že ne morejo izdelati makete, ki bi bila veran dokaz zanamcem, v kakih težkih okoliščinah si je današnji rod izbojeval svobodo. Morda pa bi se kdaj našlo tudi nekaj beličev, da bi ohranili vsaj tiste zgodovinske spomenike, ki so ohranjeni še v poslednjih ostenkih? Še malo, pa ne bo o bolniških bunkerjih, tiskar-

Franc Peterka-Miško

nah in drugih skrivnih delov, višjih in zavetjih iz borb v Zasavju ne duha ne sluha.

Ta Gračanov bolniški bunker je bil na koncu dolge njive. Vhod v podzemeljsko jamo so izkopali na robu previsa; zastiralo ga je gosto gozdnato vejevje. Prav zato je bil bunker imenitno zamaskiran. Imel je tudi vrata. Strop so obložili z debelimi hlodi in plohi in nanj nasuli zemlje, da je šel

Od leve proti desni: Potisek-Frecin in Polde Hauptman-Gračan

mirno lahko preko bunkerja konj s plugom, pa se zemlja ni prav nič vdala.

Ob neki hajki je šla nemška patrolja le nekaj korakov od vhoda, zastrtega z grmovjem. Obstala je celo nad bunkerjem in se ozirala na vse strani. Le kako naj bi tedaj pomislili Nemci, da je le nekaj pedit pod njimi hudo ranjen partizan, ki ni mogel pobegniti pred okupatorsko patroljo? Ležal je mirno in tako ušel preteči nevarnosti, ki mu je grozila...

Ta dobro zavarovani bunker sta izkopala dva zasavska fant, Potiskov France in Ivan, po domače Frecinova, iz bližnje hribovske vasice Podmil, ki sta bila vneta partizana. Frecinov še danes rad pripoveduje, kako je izkopal bunker, ga dobro obokal s plohi in preko njega nasul zemlje in posejal žito, da ni mogel nihče zasumiti karkoli o tej ilegalni partizanski bolnišnici.

Med ranjenci, ki so našli zavetje v tem bunkerju, je bil tudi partizan France Peterka-Miško, po domače Mrvovec iz Spodnjega Loga pri Litiji. Partizan Miško je bil ob neki hajki hudo ranjen. Nemška dum-dum kroglja mu je raztrgala roko. Nesrečni ranjenec je imel razdrobljeno roko in je močno krvavel. Prvo pomoč mu je nudil partizanski zdravnik. Njegovega točnega imena ne vedo več, z ilegalnim imenom so ga klicali za doktorja Borisa; po rodu je bil iz Trsta. Pri

operaciji so pomagali doktorju Borisu kar v Gračanovi hiši. Ker niso imeli nobene narkoze, je moral popiti izdaten požirek žganja, da bi se omotil, nato pa so poklekli nanj bolničarji in ga tiščali na mizo zato, da bi se medtem ko je doktor rezal ostanek roke, Miško ne premaknil. Zaradi pomanjkanja obvez in razkuževalnih sredstev se je Peterki rana prisadila in grozilo je najhujše... Zato so poklicali na pomoč litijskega zdravnika dr. Franceta Lebingerja — sedanjega šefa litijskega Zdravstvenega doma, ki je prišel do bolnika z izgovorom, da gre zdraviti obolelo vaščanko. Ta je s potrebnimi pripomočki in zaščitnimi sredstvi odrezal ognojeno roko višje nad rano in tako rešil Mrvovcu življenje. France Peterka-Miško je danes partizanski invalid brez roke.

Mrvovec pove še danes prav rad, kako je bilo tisti čas na Gračanovem hribu, ko so pridrevi Nemci in so ga partizani hudo ranjenega in močno oslabiljenega zaradi izgube krvi, in zato za prenos nesposobnega, vtaknili v bunker v Bukovi dragi. Ko so Nemci hodili po njivi nad njim, je ležal tiho in počakal, da je bila hajka mimo. Bil je rešen.

Na ozemlju okrog Litije pa je bilo še več podobnih bolniških bunkerjev in začasnih bolnišnic.

Jože Zupančič

Ilustracija

ŠE NE VESTE?

DA SO TANK PRVI UPORABLJALI V MORNARICI? Tank kot bojno orožje je prva začela uporabljati angleška mornarica. In sicer leta 1916, ko je prvi lord britanske admiralitete, Winston Churchill, zahteval, da so začeli izdelovati tanke. On je moral premagati najsrditeljši odpor tamkajšnjih vojaških krogov, preden so le-ti privolili, da so prve tanke prepeljali na francosko bojišče. Tudi Nemci so bili sprva proti uporabi tankov, ker jim niso pripisovali posebnega pomena, čeprav so prav prvi tanki povzročili med nemškimi vojniki pravo paniko.

O NASTANKU BOMB? Prve bombe kot ognjeno orožje za borbo od blizu so se pojavile v štirinajstem stoletju, torej v dobi, ko so iznašli smodnik. Te bombe

19. stoletja pa so bombe dobile Bigfordovo zažigalno vrvico, a še kasneje cevke, ki so jih žigali s strelno kapico. V začetku tega stoletja pa so bombe dobile današnji zažigac. Bombe so množično uporabljali zlasti v prvi svetovni vojni, posebno za rovske borbe. Nemci so bili prvi, ki so ustanovili bombaske oddelke. V srbski vojski so na solunski fronti l. 1917 osnovali posebne bombaske enote, ki so jih imenovali jurišne trupe. Uporabljali so jih za posebne naloge in so se delile v čete in bataljone. V NOB so naši orožarji izdelovali bombe iz betona in vodo-vodnih cevi. Toda kot navadno, je bil glavni partizanski dobavitelj bomb sovražnik.

DA SO BOLGARI DOZIVELI HUD PORAZ leta 926 na Hrvatskem? Tedanja Bolgarija pod Simeonom je bila na vrhuncu svoje vojaške moči. Simeon je leta 926 pokoril srbsko državo kneza Zaharije in napadel hrvatskega kralja Tomislava z 48.000 vojaki. Tomislav, čigar vojska je bila manj številna, odločilne bitke ni sprejel, ampak je iz treh strani neprestano in iznenada napadel Bolgare, dokler jih ni popolnoma uničil. V neki pradedni kroniki, ki opisuje Simeonov pohod proti Hrvatom, je kratka beležka: »Hrvatje so vse pobili!«

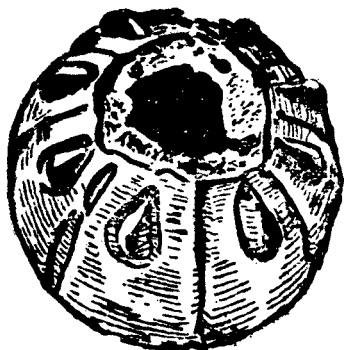
KDO JE NAJSTAREJŠI PISEK RAZPRAVE IZ VOJNE TEMATIKE? To je bil Kitajec Sun Cu Vu pet sto let pred našim štetjem, ki je napisal delo: »Veščina vojskovanja«. V tem delu je avtor razpravljal o osnovnih načelih vojaške veščine. Še danes, po tolikih stoletjih, je to delo dragoceni pripomoček pri raziskovanju in proučevanju vojaške veščine, z razliko,

vijo Trsta za prosto luko (1722). Obe pristanišči sta delovali kot prosti luki za potrebe Avstroogrške do leta 1893. V drugih državah Evrope so se proste luke pojavljale hkrati z naraslimi potrebami blagovne izmenjave. Z nastankom trgovskih in industrijskih središč se pojavilo tudi potrebo po neovirani trgovini z bližnjimi in daljnimi deželami. Zlasti številne so bile proste luke v Italiji, ki je trgovala z vsemi deželami Sredozemlja. Te luke so bile deležne mnogih carinskih in drugih olajšav, ki so se sčasoma menjale. Najstarejša je prosta luka v Livornu (od leta 1675 do 1867), nato v Messini (od leta 1690 do 1879) itd. V Nemčiji so z ugovori iz leta 1814 oziroma 1815 proglasili za svobodna pristanišča mesta Hamburg, Lübeck in Bremen, v Belgiji leta 1781 Ostende, na Danskem leta 1894 Kopenhagen in v Franciji Marseille, ki je bil svobodna luka že v srednjem veku. Zanimivo je, da Anglija, dežela merkantilizma, v vsej svoji zgodovini ni poznala luk s svobodnimi conami, čeprav so si tamonjni trgovci že leta 1522 prizadevali, da bi proglasili za svobodne luke in odprli za svobodni promet, oproščeni carinskih pristojbin, mesti Hull in Southampton. Svobodna luka v ožjem pomenu besede je tista, v kateri se ne plačuje carinskih pristojbin, niti ne pregleduje blaga. Ponavadi imajo take luke svobodne cone, kjer teko trgovske operacije oproščene vseh uvoznih in izvoznih taks. Po lanskem londonskem sporazumu, naj bi Trst postal prosta luka za potrebe Jugoslavije.

KDO JE OČE TORPEDA? Prvi torpedo — ki pa se ni obnesel — je napravil leta 1776 Anglež Bushnell. Oče torpednega čolna in pomorske mine pa je postal leta 1801 ameriški inženir Robert Fulton.

ŽELEZNI KRIŽ, znano nemško vojaško odlikovanje, so vpeljali leta 1813 v Prusiji, obdržala pa ga je tudi nemška cesarska vojska. Leta 1919 ga je ustava weimarske republike ukinila, nato pa ga je leta 1935 spet uvedel Hitler in je pomenil sinonim za zlo, ki so ga v Evropi počenjali Nemci med drugo svetovno vojno. Red Železnega križa je bil ponovno ukinjen s porazom Nemčije leta 1945.

DA SO V KRETSKI VOJNI SODELOVALI TUDI NAŠI PREDNIKI? Med kretske vojno (1646–1669) je bila večina Dalmacije pod oblastjo Beneške republike. Le-ti so imeli takrat v rokah tudi Jonsko in Egejsko otočje z otokom Kreto. Ko so Turki izkrcali na Kreti svojo pehoto, je Beneška republika napovedala leta 1646 Turčiji vojno. Ta vojna je trajala 23 let in je znana v zgodovini kot kretska ali kandiska vojna. Dalmatinska mesta pod oblastjo Benečanov so morala na svoje stroške opremiti po eno ali dve vojni ladji in poskrbeti tudi za njihove posadke. Te ladje so se nato vključile v beneško brodogradnjo. Dalmatinske galeje, katerih posadke so bile sestavljene iz Srbov in Hrvatov, so se hrabro borile na strani Benečanov. Hrvat-ski in srbski odredi pa so v Dalmaciji iztrgali Turkom celo nekatera dele dalmatinskega ozemlja.

Grška zažigalna bomba

so bile navadne bambusove trske, v katerih votli deli so natrpali smodnika. Poleg trsk so za bombe uporabljali tudi pečeno glino. Spočetka so bombo zažigali neposredno, kasneje pa z vrvice, ki so jo prepojili z vnetljivo snovjo. Voj-skovodje so kmalu spoznali praktično vrednost ročnih bomb. Zato so jih vključili v oborožitev pehotnih enot. Za bombaše so izbirali močne vojake, ki so mogli daleč in čim bolj zalučati bombe. Salzburški mojster-orožar Sebastian Gele je bombe, ki jih je izdeloval leta 1596, imenoval grenade (granate), potem pa so tudi vojaški bombaši dobili naziv »grenadirji«. Grenadirji so bili zmerom na čelu kolon. Že leta 1685 je v italijanski državi Piemontu vsak pehotni polk imel četo grenadirjev, ki so poleg pehotnega orožja nosili tudi torbe za bombe. Pomen grenadirjev je kasneje bil toliko večji. Ze v prvi polovici 18. stoletja in za časa Napoleona so v Franciji ustanovili celo grenadirske divizije in polke. Vse do druge polovice 19. stoletja so bile bombe nekakšne železne žoge, napolnjene s smodnikom. Te žoge so imele tudi vrat, podobno kot steklenice, skozi katerega so prek stenja zažigali smodnik z navadnim ognjem. Bombo s stjenjem, ki ga je pržgal, je grenadir odvrnil, potem ko je nekaj časa štel. Bomba je eksplodirala in z drobci ubijala sovražne vojake. Pogosto pa so bili žrtve bomb sami grenadirji. Konec

孫子曰兵者國之大事

da je treba posamezna načela prilagoditi sedanjim prilikam vojskovanja. Originalni tekst, objavljen na sliki, prikazuje tole misel: »Veščina vojskovanja je življenjskega pomena za državo.«

DA JE NAJSTAREJŠE SVOBODNO PRISTANIŠČE na našem ozemlju reško pristanišče. Reka kot svobodna luka je nastala leta 1719, torej tri leta pred proglasit-

Šole na Luži ne bo ...

LAHI SO izginili in ljudje tostran Gorjancev so dan za dnem v strahu pričakovali, da pridejo Nemci. Kdo ve, kolikšni so že poskrili in zakopali, kar so imeli vrednega, k cesti obrnjeni prisluškovali, zaskrbljeni pogledovali proti prelazu Vahti, kdaj bodo zaropotali nemški tanki in z vojsko natovorjeni kamioni.

V negotovosti so na Privršju poželi ajdo, oblomili debelačo, jo že v zgodnjih večerih kožuhali in se pogovarjali zadnje dni bolj o šoli ko o Nemcih, kajti šola se bo te dni enkrat vendarle začela, ker drugače mladež ne brati ne pisati ne bo znala. Na Luži je učiteljica, učitelj tudi! Eden novih, partizanskih, tiisti, ki se je naselil z družino pri Minčici na Božičevem vrhu.

Od šole je pogovor spet preskočil na Nemce. Bodo prišli? Ne bodo prišli? so ugibali Belokranjci. Nekateri so natančno vedeli, da Nemcev ne bo, ker jih doslej ni bilo, ko so vendar po vsem tem, kar so v Italiji doživeli, že čisto pri tleh, medtem ko so nekateri v zli slutnji napovedovali drugače. Nemec da ni Italijan, so zlo obetajoče kimali. Mlajši pa so se o novem sovražniku neustrašeno izražali, češ če smo Lahe, bomo še Nemce v kraj »d'jali«.

V takem razpoloženju je bila otvoritev šole na Luži ali pravzaprav na Selih pri Jugorju, tostran Vahte, prelaza na Gorjancih. Tisto jutro konec septembra so se zbirali otroci pred puhajočim Jankovim mlinom, ki ga je poganjal motor na oglje, in pričakovali učitelja iz Metlike. Njih nestrpnost se je večala ob vesti, da pride danes motorizirana Cankarjeva brigada mimo. To novico sta prinesla dva partizana:

prvi je bil tuj, v drugem pa so ljudje, ki so prinašali mlet, prepoznali Levca iz Metlike. Da ne bi spet premlevali bližajoči se dogodek, ko se bo namreč začela po dolgem času spet šola, in se dolgočasili — s: pridejo li Nemci ali ne pridejo? vleče li motor dobro ali ne? — so se oprijeli te najnovejše blagodejne vesti o cankarjevcih, med katerimi je bil ta ali oni poznani iz te ali bližnje vasi. Seveda, kaj bi se ne oborožili sodobno in čemu bi se ne vozili, ko je naša vojska vendar toliko orožja in opreme zaplenila, in — dosti so se nahodili v teh skoro dveh letih!

Pa se oglasi gospodinja iz veže: »Jej, koliko jih je! Pa na motorjih in avtomobilih!«

Res! Spodaj na cesti je stala kača kamionov z rdečimi zastavami prek motorjev; spredaj so bili motoristi. Opazili so navdušenega učitelja, ki se je s fantičkom bližal skozi slivnjak. Prešinil ga je pogled na urejeno vojsko.

Trrrr, trrrr, trrrr! Aha pozdravljajo naju! Aha, to bo gotovo Štrkov Darček s Primostka, če ne Pezdirdčev Franc iz Drašč, si je mislil.

Tedaj je dojel rahel odstrel topiča. Zaustavil je korak, ker ga je nekaj v glavi uščipnilo. Čer, je dejalo v strehi in zaropotalo, kot bi rehto orehov stresel. Zbujeni možgani so hitreje delovali. »Sine, nazaj! Pod kap! Mirno! Mirno! Počasi!«

Cef! Posula se je cementna opeka niz streho; dimnika je bilo manj. »Na pomoč!« je slišal gospodinjco. Otrok je zavekal. Za pozdrav je bilo tega preveč. Nemci...?

Kot kača se vije pričakovana, motorizirana, dozdevna Cankarjeva brigada navzdol proti Suhorju. Na ovinku se obračajo, čelno proti

bahti. Šele zdaj je razpoznal kljukaste križe in nemške čelade. Dolgo je hrumelo spodaj na cesti.

Da! Kaj je z Minčico! Debelo meso ji je posnelo in otroka je oškropilo po plečetu. Puška, propustnice, tisk! Zameglilo se mu je pred očmi; videl je milijon kolobarjev pred seboj, da je zlezal sam vase. Če pridejo Nemci v hišo? Oddahnil se je ob pogledu na puško; na tramu je še visela. Segal po žepih za propustnicami, meče oči po tisku, obrača žepe. Krožnik na mizi je čez pol, golaž se cedi v vedno tanjšem curku in vedno večji postaja madež na podu. Pod vrčem je luža. Voda je v njem in krogla tudi. Šipe zdrobljene, plašč dvakrat prestreljen. Je li varno zunaj? Literaturo previdno za skalo, puško čez ježo, pa čez Božičev vrh z njo v lozo... Plenki je siknilo. Ne ustavlja se! Nikamor ne poglej, si je veleval. Kot da nisi slišal strela. Torej so že na Škrbcu. Hitri so. Daljnogrede morajo imeti na puškah. Z njo je drsal previdno po tleh in pazil, da se puškin jermen ne bi snel.

Za Minčico so poskrbele ženske. Za otroka tudi. Kamor si stopil, je hreščalo pod nogami. Če ni bilo zdrobljeno steklo, je bil omet. In ženske so drhte pripovedovale, da so na križišču obesili neznanega človeka na slivo...

»Kaj sem morala doživeti,« se je oglasila Bara z olajšujočim vzdihom.

»Pa še ne bo konca, vam rečem,« je dodala Krštinka.

»Pa onadva siromaka pri Badovinčevi hiši?« je spomnila Škofica, »vsak enostran ceste leži... Ubita... Eden je Levec, drugega ne poznam. Tu ju je doletelo...«

»Pred dobrim tednom je Levec komaj iz internacije prišel,« je ena vedela...

»Was raten sie?«

Obstale so v presenečenem nerazumevanju. Vzpodbudno so se spogledovale, dokler ni najbolj prisebna zvinila: »Niks dajč,« ter z dlanjo gibala kot riba z repom.

»Niks, niks!« so povzele vneto za njo in prav tako sukale dlani. Bili so trije Nemci z velikimi samokresi v rokah — eden zanemarjeno resast in bradat s cvetjem za kapo in s težko gorjačo v roki, da si je učitelj ustvaril najslabšo sodbo o njem.

»Wo sind die Männer?«

Zasadil je pištolo vanj, da je čutil pritisk na rebro. Pritisk je odločno nakazoval cev, ne pa koničasto ali na koncu ravno prerezano palico. Luknja. In ta je nevarna. Zavedel se je. Hladen je, a hladen ne zaradi letnega časa, zaradi popoldneva, zaradi minevajočih sončnih žarkov... »Wo...?«

Moški! He, moški! Saj jih ni doma. V Italiji, v internaciji so, mlajši v Nemčiji v ujetništvu, pa... pa pri beli gardi.

»Was?«

Ovedel se je. Streznil se je iz nezvestne pijanosti, obližnil suha usta in mrzle ustnice.

Belo, plavo gardo, skrivače, ustaše, domobranke, četnike, tolovaje je našteval.

»Banditi!«

Dolgo je trajalo razlaganje. Otroka v naročju se vse skupaj ni nič tikalo. Tujih mož se je privadil in se opogumil. Kakor je tujca videl segati v žep po orehe in jih z zobmi tretji, je iznenada tudi on segel Nemcu v žep po oreh. Zaprepaščenost je obšla Nemca. Hipoma je minila. Lica so spremenila izraz.

»Podnevi ne iz vasi, ponoči ne iz hiše!« so zabičali Nemci.

»Šole ne bo!« je pojasnil eden spotoma.

Seveda, pričakovali so, da šole biti ne more, ali kakor otroci so si mislili, da pravzaprav šola bo, dokler Jankove hiše granata ne bo porušila, ali je Nemci ta hip ne gredo požgat, ali — pouka da ne bo? To so hoteli Nemci povedati. Seveda ne more biti pouka, ko so se vanjo oni nagnetli. Ljudje se niso premaknili. Niso mogli vedeti, da prav sedaj pestijo v šoli mlinarja, lastnika hiše, koder je šola, zaradi najdene granate. Usmilil se je šole, a zaradi nje mu zdajle trša prede kot komu drugemu. Za vraga, kdo mu je nastavil! Granata?

Čez dvorišče krevlja brkati Krštinc. Tudi s kalcem govori. Nemo govori. Govori pa brkati Krštinc, da je »Džermane« srečal na Vahti, ko je šel z voli po les. Kdor ga je slišal reči Džerman, se je na mah spomnil, da je Krštinc bil pred davnim v Argentini. Dol na slivo ni pogledal in proti Badovinčevi hiši tudi ne. Ko pa je šolnikovo dete opazil racati pred vrati, je prhnil skozi nos: »Šola? Zdaj pa imamo šolo. Pa ne take, da bi je bilo otrokom mar!«

Hinko Vilfan,
ilustriral Juril Papič

Z leti se odkrije vse...

JESENI leta 1941 sem se na poti v Glavni štab Slovenije ustavil v Podturnu pri Dolenjskih Toplicah. V vasi, ki se je od daleč zdela kot zapuščena gomila hiš, se bilo tedaj za naše pojme pravo mestno vrvenje. Ni čudno, saj so tu bile številne partizanske enote, politični forumi in razne delavnice. Neverjetno si bil preseñeñ nad vsem tem, če si prišel iz krajev, kjer smo se venomer bili in živeli v neprestani živčni napetosti.

Iz različnih razlogov, pa tudi zato, da bi dobil kaj poštenega za pod zob, sem se ustavil na sedežu Okrožnega komiteja VOS — tam sem imel še največ znancev. Najbolj me je vlekla vest, da je tu tudi moj stari krški znanec in prijatelj, Franci Bizjak. Brž sem ga našel. Štiri leta se nisva videla in to je že opravičljiv povod, da se pošteno porazgovoríš. Razumljivo je, da sva koj prešla na domače mesto in začela tam, ko je moral Franci enainštiridesetega leta pobegniti iz Krškega pred nemško policijo. Ker sem bil sam zapleten v vso stvar, sem ostrmel nad prijateljevim pripovedovanjem. Sele zdaj se mi je razvozljajal potek poboja prvih krških in tudi prvih slovenskih žrtev. In če se prav spominjam, je Franci takole začel:

»V Krškem smo že pred vojno imeli močno partijsko organizacijo. Pridobili smo veliko mladine in tudi ti si bil med njimi. Ob razpadu bivše jugoslovanske vojske je organizacija ena prvih začela zbirati orožje in vojaški material. Vse je šlo v najlepšem redu. Stvari smo skrili po skrivališčih ali pa jih zakopali v zemljo. Ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, smo pričeli tudi mi misliti na akcije, vendar do njih ni prišlo — Nemci so našo organizacijo prehitro odkrili. Toda še prej naj povem, kje so vzroki tega. Julija enainštiridesetega se nam je posrečilo dobiti zvezo s Celjem. Dogovorili smo se, da nam pošljejo nekaj literature in propagandni material. Na vse to smo čakali skoraj ves

mesec, to je do 29. julija. Ta dan pa je z dopoldanskim vlakom prišla iz Celja Grižanka, učiteljica Ivanka Uranjek. Že prej smo se s Celjani domeniili, da naj ves material pošiljajo bratom Kaplanom. Ivanka pa je bila pri iskanju bratov neprevidna, Milana je šla

iskat k njegovemu delodajalcu — krškemu frizerju. Ker ga tam ni dobila, je prosila pomočnika, ki je bil v službi, če lahko spravi aktovko pri njem. Pomočnik je privolil. Brž ko je Ivanka odšla, pa je ta odprl aktovko. Ko je videl, kaj je v njej, ni kdove kaj okleval, ampak je vse skupaj odnesel na žandarmerijo, ne da bi zamolčal, kako je prišel do stvari. Nemci niso odlašali; šli so

Razstava partizanskih ilustracij —

Bolj ko se odmika čas od velikih dni našega boja za narodni obstanek, dragocenejši so dokumenti, grafični listi, ilustracije in tiskani listi, ki so nas med vojno bodrili in združevali v veliko, nerazdružno enoto v odporu proti okupatorju. Zato je tembolj pohvalna zamisel Muzeja NO v Ljubljani, da nas je na Dan vstaje razveselil z razstavo partizanskih ilustracij. Ob otvoritvi in na praznik sam je množica ljudi tiho vstopala v hram partizanske umetnosti in tiskane besede in se z občudovanjem oddolževala številnim znanim in brezzimnim umetnikom, grafičarjem in ilustratorjem, ki so z najpreprostejšimi sredstvi znali v kritičnem času ustvariti dragotine, s katerimi so za vselej upodobili našega človeka in svojo domovino v trpljenju in boju.

Še zmerom so učinkovite risbe iz taborišč, denimo tiste z otroškimi obrazy, nagubanimi od strahu in izpitimi od stradanja, ki jih je znani avtor (J. Ž.) opremil z napisom »Tutti ribelli« (»Vsi uporniki«), še zmerom prepričljive in grozo vzbujajoče skice dachauskih prizorov: »Črna komanda«, »Semenj«, »Samomor« in »Ich bin da«. Številni grafični listi in skice partizanskih umetnikov, opreme in umetniške ilustracije Franceta Miheliča, Nika Pirnata, Janeza Vidica, Iveta Šubica, Doreta Klemenčiča, Ivana Seljaka, Vlada Jordana, Lojzeta Lavriča, Alenke Gerlovič, Vita Globočnika, Pavla Šimca, Dušana Petriča in Dušana Povha niso le ilustrativno spremstvo tisku, ampak dela velike umetniške vrednosti.

Razstavo začenjajo tiskani iz ilegalne Ljubljane, med katerimi srečamo dela vrste ilustratorjev, a najčešče Vlasta Kopača-Tinača. Tu vidimo njegove opreme »Dela«, organa CK KPS, ilustracije »Pesmi«, ki jih je leta 1943 izdala Okrožna tehnika KPS in vrsto propagandnih letakov. Na razstavi so bili nadalje prikazani številni satirični listi in opreme znanih partizanskih avtorjev.

Del razstave posveča pozornost ilustracijam vojaških tiskov. To so tiskani oziroma publikacije odredov, čet in drugih vojaških skupin, Kljusovega Jože »Gorenjski junaki« in »Bataljon«, potem »Baterijski list«, »Glas ranjenih«, »Dolomitski glas« itd. Omeniti je treba »Prešernovo zdravljico«, ki jo je v »Triglavskih odmevih« s svinčnikom ilustriral Dore Klemenčič-Maj, ter vrsto tiskov, ki so jih poleg številnih anonimnih avtorjev opremili znani slikarji Vladimir Lakovič, Niko Pirnat, Dore Klemenčič, Pavel Simec, Ive Šubic, Janez Vidic, Ive Seljak in Čoro Škodlar. Nadaljnji razdelek razstave partizanskih ilustracij so »Ilustracije v pokrajinskih in okrožnih tiskih«, med katerimi so vzbudile pozornost zlasti Gregorčičeve pesmi, Kosmačevi »Partizanski soneti«, Toneta Fajfarja del ilustriranega »Partizanskega dnevnika« itd.

takoj na delo, da bi aretirali Ivanko in brate Kaplane.

Milana so dobili na cesti. Kljub streljanju policije mu je uspelo, da se jim je izvil. Vsi ostali pa so bili pravočasno obveščeni in jim je uspelo pobegniti v gozd. »Mene,« pravi Franci Bizjak, »je obvestil v zadnjem trenutku najmlajši, Kaplanov Zdenko. Tako smo se našli vsi skupaj v gozdu, in naivni, kakor smo bili, tik nad

mestom samim. Meni že sama izbira prostora, še manj pa bližina mesta, nista bili po godu.

Predlagal sem, da gremo takoj naprej in po možnosti še ponoči prestopimo nemško-italijansko mejo. Vsi so bili proti mojemu predlogu. Večina je bila za to, da čez noč počakamo v gozdu in šele naslednjega dne gremo čez.

Tako smo postavili šotor, da pač prenočimo, kjer smo bili.

Najmlajšega, Zdenka, smo poslali v mesto, da bi poizvedel, kako stoje stvari. Kmalu je prišel nazaj in povedal, da Nemci zaslišujejo njihove starše in znanke, in da tudi nje same vztrajno iščejo.

V šotoru smo bili Preskarjeva Franci in Tone, potem Kaplanovi Rado, Milan in Zdenko, Graberjev Jože, Ivanka in Peter, Kasteličeva Rajko in France. Tudi sam sem bil kljub pomislekom še vedno z njimi. Predlagal sem, da postavimo straže. Nihče ni mogel predvideti, kaj se lahko pripeti. Tiho smo se pomenkovali o dogodkih in govorili o bodočnosti. Del tovarišev je bil za to, da gremo preko meje, drugi pa, da počakamo nekaj dni na mestu, da vidimo, kaj bodo Nemci počeli. Ti so lahkoverno domnevali, da z Nemci ne bo tako hudo in da je vse to hajkanje le njihova zastraševalna akcija. Se smo pretresali, kaj bi bilo bolje, vendar smo se končno zedinili, da počakamo do jutra.

Polegli smo v nemirnem pričakovanju, kaj nam bo prineslo jutro.

Spali smo malo, v glavnem pa smo se živčno premetavali po vlažnem listju.

Po polnoči se je jelo nebo oblačiti in kmalu so pričele padati prve deževne kaplje. Jaz sem zarana, takoj, ko se je pričelo daniti, še enkrat pozval vse tovariše, naj ne tvegajo čakanje v bližini mesta, saj jih Nemci lahko polove kot miši. Ker pa je kar naprej deževalo, so si bili edini v tem, da počakajo, dokler ne neha deževati, dotlej pa bodo preudarili, kaj storiti. Jaz sem jim še in še prigovarjal, vendar zaman. Odločil sem se za pot sam in še tisti dan sem prekoračil mejo.

Vendar je to le prvi del zgodbe, ki jo hočem razvozljati. Bizjakov Franci mi je povedal samo začetek — a kljub temu toliko, da sem lahko dopolnil in poiskal zvezo s tem, kar sem slišal od tovarišev, ko sem se kmalu za njimi znašel za nemškimi zapahi. In tam sem zvedel:

Ko je Franci odšel, so drugi ostali še pod šotorom; stražarje pa so menjavali vsaki dve uri.

domiselna počastitev Dneva vstaje

Lojze Lavrič: Talci (november 1943)

Pričujoča razstava je razveseljiv, edinstven dogodek, saj prikazuje najrazličnejšo dejavnost partizanskih umetnikov-likovnikov, hkrati pa je zbrala vrsto dragocene partizanske dokumentacije, katere zgodovinska vrednost je neizpodbitna. Muzeju NO, ki je s to razstavo pripravil domiselno presenečenje, gre vse priznanje.

Okrog devete ure je nastopil stražo Rajko. Potekel je že njegov čas, in zgodilo se ni nič posebnega. On sam pa je bil zavzet z obnavljanjem včerašnjih dogodkov. Vrstili so se s filmsko hitrostjo. Najprej drvenje avtomobilov, potem obvestilo, naj takoj zbeži in že se je našel skupaj s tovariši... Bili so v gozdiču nad mestom in njemu je zdaj križaril pogled po kraju, kjer se je rodil, in kjer je hodil v šolo. Tu si je tudi moral s trdim delom služiti kruh. Misli so mu uhajale v njegov borni dom, k staršem, bratu, sestri... Za vse te je bilo treba najti odgovora, kaj jim bo prinesla bodočnost.

In v tem nestražarskem premissljevanju ga zdrami oster: »Halt! Hände hoch!« Ostrmel je, nepripravljen in brez moči, kakor ukopan. Pred njim in šotorom in okrog in okrog so stali v kolonah strelci SS policije. Ni bilo časa pomisliti na kakršno koli obrambo, saj je bil oborožen samo z malim samokresom, tovariši pa tudi niso imeli drugega kot nekaj ročnih granat. A kamorkoli je pogledal, vsepovsod so stali policisti, oboroženi do zob.

Kaj pa se bo z njimi pravzaprav zgodilo, mu pove udarec puškega kopita po plečih... In že se je okrog šotora gnetla množica policistov, ki je hitela povezovati njega in tovariše.

Med pretepanjem in psovkami so jih odpeljali v mesto. Ko so jih privlekli na ulice, ni bilo takšnega sprejema, kakor so se nadejali fašisti. Ni bilo pljuvanja in metanja kamenja v »bandite«, kakor se je to kasneje dogajalo v več mestih Štajerske.

Zavlekli so jih na policijsko komando, ki je bila v bivši meščanski šoli in jih zaprl v šolske kleti. Takoj so jih začeli zasliševati in mučiti, da bi zvedeli še za ostale člane organizacije.

Ker z mučenjem niso ničesar dosegli — izdal ni nihče ničesar — so pričeli posamezne voditi na njihove domove. Tam so izvršili hišne preiskave v upanju, da bodo dobili kaj več materiala. Potreben jim je bil, da bi lahko uprizorili »proces« in pokazali »upor-

nim Slovincem«, da nemški rajh ne pozna milosti za upornike in jim s tem enkrat za vselej izbili iz glave misel na upor. Vendar preiskave niso rodile uspeha. Našli niso ničesar, razen bomb in samokresa in nekaj propagandnega materiala, kar pa so že tako in tako dobili v šotoru. Za njihove načrte je bilo to vse premalo. Krška policija sama ni bila kos nalogi, ki naj bi jo opravila. Poklicali so na pomoč celjski gestapo, ki je bil bolj izvežban v izvrševanju takega posla.

Ne oni, ne ponovna zasliševanja niso rodila zaželenega uspeha.

Tovariši so predvidevali marsikaj, kar se jim utegne zgoditi, vendar nihče še do takrat ni okusil nemške bestialnosti na svojih plečih. Zato niso računali s tem, kar jih je v resnici čakalo. Zadostnih dokazov ni bilo in ker je večina med njimi bila še mladoletna, so menili, da jih kot najhujša kazen lahko doleti le prisilno delo v Nemčiji.

Nekega večera so jih prepeljali v sodne zapore. Zasliševanja so prenehala. Vsi so z nestrpnostjo pričakovali, kaj bo. Dovolili jim niso nobenega stika s starši. Še paznik, ki je bil Slovenec, ni smel govoriti z njimi. Ko je Zdenko skušal govoriti z njim nekaj besed, so ga takoj zamenjali z SS-ovskim policistom.

Ure so tekale počasi, nekončno počasi. Minila je sedma, minila je osma ura zvečer, vendar še ničesar novega. Prinesli so jim večerjo. Potem pa zopet tišina. Zaspati ni mogel nihče. Sepetaje so se pogovarjali o naslednjem dnevu... Vse, kar so prestali, jim ni strlo duha in obetov za bodočnost.

Malo pred deseto uro je vstopil v njihovo celico celjski gestapovec v spremstvu dveh policijskih oficirjev in tolmača in jim kratko in ostro sporočil, da so obsojeni na smrt. Obsojilo jih je tako imenovano »posebno sodišče«. Pritožbe oziroma prošnje za pomilostitev ni, in zato bodo takoj ustreljeni.

Sprva jih je vest potrla. Toda kaj so pričakovali in kaj sploh morejo pričakovati od

Nemcev? Preostalo jim je samo eno: pokazati, da, pokazati jim morajo, kako znajo umirati Slovenci.

Ko so krvniki vstopili, da jih zvežejo, so oči obsojencev s pomilovalnim prezirom zrle v pijane policiste. Zvezali so jih kot klavno živino, jih naložili na dva kamiona, ki sta stala z zastrtimi lučmi pred sodiščem. Vse so delali v največji tišini, tako, da nobeden prebivalcev še slutil ni, kaj se dogaja v njihovi bližini.

Odpeljali so jih izven mesta. Ko so prebivalci mesta naslednje jutro strahoma prihajali na ceste, so jih zbadli v oči krvavordeči lepaki; bili so nalepljeni na sleherni hiši.

Onemeli so od groze. Lepak je naznanjal, da so bili zaradi protidržavnega, komunističnega delovanja in nošenja orožja ustreljeni njihovi najdražji.

Ta, drugi del sem povedal jaz Franciju in še to, da so mene kmalu nato spustili iz zapora — in tudi jaz sem kakor on še tisto noč zapustil mesto in šel k partizanom — grozote nemških ječ so me pripelale do tega...

Mesec dni po tem, ko sva se dobila s Francijem, pa me je pretreslo sporočilo: Franci je v borbi z belogardisti padel pri Kostanjevici. Tako je bila mrtva vsa skupina, ki je v julijskih dneh leta 1941 delovala v Krškem in tako žalostno končala pod streli Nemcev.

Ko pa sem se po osvoboditvi zanimal, kje so grobovi padlih tovarišev, sem zvedel še to:

Logar in lovski paznik, ki je stanoval blizu tam, kjer so tovariše pobili, je slišal proti jutru streljanje. Ker je mislil, da so divji lovci, je odhitel v smeri pokanja. Ko je prišel na mesto, v bližino, je v primerni razdalji obstal. V jutranjem sramuraku je osupel zagledal nemške policiste, kako polnijo z zemljo skupen grob. Zagrebli so ga bili zelo skrbno in zamaskirali s travo in mahom. Brž ko so Nemci odšli, pa je logar zasadil v obliki kvadrata štiri smreke, da bi grob kasneje lahko našli — in tako se je tudi tokrat izkazalo: nič ni tako skrito, da se ne bi z leti odkrilo... Podobnik M.

Nove knjige

Pred nedavnim je izšel foto-album Slavka Smoleja: »Gorenjska v miru — trpljenju — borbi in svobodi«, po izdaji v slovenščini in angleščini tudi v **esperantskem jeziku**, v nakladi 5000 izvodov. Ko listamo po znani knjigi, zdaj prevedeni v esperanto, in preberemo tekste, lahko z zadovoljstvom ugotovimo, da moč originala, bodisi podpisov pod slikami, verzov ali Cankarjeve proze v začetku, ni nikjer okrnjena. Obratno! Prevaljalca (Otmavce in Tone Logar) sta odlično in solidno opravila svoje delo. Vsekakor pa je najbolje prevedena Kajuhova pesem »Materi padlega partizana« in uvodno Cankarjevo besedilo iz »Kurenta«. Na ovitku zadaj je še posebnog besedilo o avtorju Slavku Smoleju. Nedvomno je Zveza borcev v Radovljici vložila precejšnja denarna sredstva za knjigo, vendar je uspeh, ki ga je dosegla s tem, vreden denarja. Zakaj vsebino te knjige je zdaj približala ne samo domačim bralcem, temveč tudi angleškim ljudem, predvsem pa tiščem ljudem po svetu, ki znajo esperantski jezik.

*

Glavni odbor Zveze ženskih društev Hrvatske je izdal II. del knjige »Hrvatske žene v NOB«. V tem delu je zbran niz novih dokumentov in podatkov, ki jih je redakcija knjige uredila v treh letih marljivega dela. Pri zbiranju gradiva je sodelovalo več tisoč nekdanjih aktivistk AFŽ. Uvodoma redakcija pripominja, da te knjige nikakor ne smatra za popoln pregled sodelovanja hrvatskih žensk v NOB, ampak da je izbor dokumentov namenjen le vzpodbujanju žensk k nadaljnjemu dokumentiranju udeležbe partizank in aktivistk v hrvatski narodnoosvobodilni borbi.

Tudi druga knjiga prikazuje ženske v vsestranski vlogi, kakršno so imele med vojno bodisi kot borke, bodisi kot bolničarke, aktivistke in voditeljice, oziroma kot organizirano silo, ki se je brigala za otroke brez staršev in za reše-

vanje teh otrok iz taborišč. V knjigi najdemo zelo ganljive izjave liških in kordunaških žena, ki so, kot n. pr. neka mati iz Liškega Novega, svoje sodelovanje v NOB utemeljile takole: »Šestero jih imam v vojski, a jaz, sedma, se borim v zaledju za isto zmago in iste cilje!« Zbornik nadalje vsebuje še drugo dragoceno gradivo kot s konferenc AFŽ v Glini leta 1944, v osvobojenem Splitu in gradivo o prvem kongresu AFŽ v Zagrebu maja 1945. Navedeno je, da je bilo do tega kongresa organiziranih 159 dečjih domov z 10.540 otroki, 121 zavetišč s 3466 otroki, 25 srednješolskih internatov z 5000 mladinci in več otroških zdravilišč. Knjigo odlikuje bo-

(MRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU)

ŽENA U BORBI

GLAVILO ANTIFAŠISTIČKE FRONTE ŽENA HRVATSKE

Faksimile naslovne strani glasila AFŽ »Žena u borbi«, ki je izhajalo leta 1943 na Hrvatskem

gastvo nadrobnosti in vzorov, spretno vpletenih v okvirne zgodovinske dogodke. Vsekakor je to veličastna slika, ki očrtava vsestransko dejavnost žensk v naši ljudski revoluciji.

*

Državna založba Slovenije je julija izdala v slovenščini roman italijanskega pisatelja Elia Vittorinija: »Ljudje in neljudje«. To je že drugo delo tega italijanskega pisca, prevedeno v slovenščino. »Ljudje in neljudje« je roman, v katerem avtor opisuje dogodka

pozimi leta 1944 v Milanu. Če bi hoteli na kratko označiti vsebino, bi zapisali: odpor in borba proletarskih antifašistov proti fašističnemu nasilju in proti nemški soldateski, ki je po kapitulaciji Italije zasedla Italijo. Vendar daje pisatelj v tem svojem delu tudi internacionalni protifašistični koncept. Tako nekje omenja, da so v borbi proti fašizmu in nasilju, torej za isto stvar, padli italijanski delavci na pločnikih mesta Milana, Grki v Grčiji, Slovenci v Sloveniji, Norvežani v svoji domovini itd. Zakaj, Vittorini je razen protifašistične borbe italijanskega proletariata zajel in omenil tudi borbo vseh naprednih ljudi na svetu proti fašističnemu nasilju.

*

Nedavno sta v Knjižnici posebnih izdaj s sedežem v Beogradu, Sarajevu in Zagrebu izšli dve žepni knjigi, in sicer Nedja Parežanina »Olujna jesen« in Vlada Šegrt »Krv na kamenu«. Prva je, kot pravi spremna beseda, prvi resnejši literarni poskus hercegovega pisca, ki je doslej sodeloval večidel v bosenskih listih. Njegova doskorašnja domena so pripovedke. Rojen leta 1923 v siromašni kmetijski družini v Zavodju, v trebinskem okraju, je Nedjo Parežanin že zgodaj okusil bedo in se kmalu priključil naprednemu mladinskemu gibanju. Ker je kmetškega porekla, ga odlikuje izredno tenak posluh za kmetško ironijo, šaljivo izvirnost in prekanjenost, ki je nekakšna samoobramba siromašnega hercegovega človeka. V knjigi »Viharna jesen« se je N. Parežanin lotil opisovanja prvih dni vstaje, polnih negotovosti, v katerih se niso mogli znajti zlasti starejši ljudje. Zato nihajo zdaj sem, zdaj tja, da bi ohranili in obranili življenje ter svoje borno imetje. Osebe v romanu so dobro zastavljene, vendar ne do kraja izpeljane. Mestoma avtorju odpovedo pisateljska sredstva in se izgublja v bolj ali manj reportažnih opisih, namesto da bi svojim osebam vdahnili življenje, ali pa svoje junake enostavno okarakterizira s političnimi gesli in jih podredi

nekemu postulat, ki ni niti nujen niti zaželen, vsaj v literaturi ne. Vsekakor pa je Parežaninova knjiga zelo prepričljiva v množičnih prizorih, n. pr. v prizoru, ko kmetje prelesčijo kraljevega poročnika, ki zbira četo in mu vsi uteko k partizanom.

Druga, Šegrtova knjiga, »Kri na kamnu«, pa je izbor spominov, dragocen v toliko, v kolikor prikazuje nečloveške napore hercegovskih in bosenskih brigad, ko se prebijajo iz sovražnih obročev, in avtorjeva srečanja z maršalom Titom na Tenjištu. Kot partizanski komandant Vlado Šegrt razpolaga z avtentičnimi podatki in dokumenti, ki dobrega pomagajo razjasniti položaj, v katerem so se borile partizanske enote v drugih naših republikah.

Pri obeh knjigah preseneča dokaj živa, čisto magacinska oprema v barvah, ki bi ji iz umetniškega stališča sicer lahko oporekali, saj nam predstavlja partizansčino po vzoru »Grofa Monte Crista«. Toda le na videz, kajti bojazen, da bi utegnili biti to neke vrste profanacija partizanstva, odstrani vsebina, ki je — vsaj glede Šegrtove knjige — čisto običajna memoarska, medtem ko se »Olujna jesen« že nekoliko nagiba k leposlovju. Gre torej za to, da li je pametno (iz komercialnih razlogov, seve) pri zvrsteh, ki niso na literarni višini, vztrajati pri resni, togi in često odbijajoči opremi (primer: nekatere knjige DZS s partizansko tematiko), ali je tako za naklado, kakor tudi razširjenost med ljudmi priporočljiveje, knjige z narodnoosvobodilno tematiko opremljati svobodneje in bolj razgibano. Zlasti velja to za popularne izdaje, kakršna je omenjena žepna knjiga.

*

Vasa Kazimirović, novinar, je napisal zbirko dogodkov iz borb in nenavadnih podvigov dvainštiridesetih znanih partizanov iz Vojvodine, »Pod zastavo svobode«. Knjigo je izdalo založniško podjetje »Bratstvo in enotnost« iz Novega Sada v okviru zbirke »Vojvodina v borbi«. Kakor nas pouči uvodna beseda v prvi knji-

gi te zbirke, je namen založbe, dati literarno podobo življenjepisa znanih borcev, s čimer hoče čim verneje prikazati razvoj ljudske revolucije v Sremu, Banatu in Bački. Kot pravi dalje pisec, je s to knjigo hotel dokumentarno opisati dogodke, ki so značilni za porajanje nove Jugoslavije. V tem je vsekakor uspel. Naslednje leto bo v isti založbi izšlo še pet knjig.

*

V zbirki »Mala vojna biblioteka«, ki jo izdaja zvezna založba »Vojno delo« v Beogradu, je še 1955 izšla drobna knjižica generalnega podpolkovnika Veljka Kovačevića *Neka iskustva iz borbi u Hrvatskom Primorju i Gorskom Kotaru od 1941—1943 godine*. Delo je pomemben prispevek k poznavanju našega narodnoosvobodilnega boja v splošnem, posebej pa še lepo osvetljuje način partizanskega vojskovanja na imenovanem ozemlju. To ozemlje je v dobi italijanske okupacije imelo značilen položaj. Bilo je namreč dalj časa ločeno od ostalih uporniških centrov v Hrvatski, zato je na njem potek narodnoosvobodilnega boja kazal marsikatero posebnosti, ki tudi za Slovence niso brez zanimivosti.

Vsebina avtorjevega pripovedovanja ni opisovanje partizanskih operacij, čeprav se bavi delno tudi z njimi, zlasti v osrednjih poglavjih, kjer se podrobneje dotika operacij leta 1942 in 1943. Bistvo njegovega prikazovanja so bolj zaključki o teh operacijah, zlasti pa o razvoju partizanskega načina bojevanja od začetka uporniške aktivnosti v letu 1941 do konca 1943, do velike nemške ofenzive v oktobru, to je do tako imenovane šeste sovražne ofenzive proti NOV Jugoslavije. Delo daje vtis, da je zbirka zaključkov neke knjige, ki je še ni, oziroma zaključkov, do katerih se je prikopal človek, ki je stal v centru partizanskega dogajanja v Hrvatskem Primorju in Gorskem Kotaru. Da je to tako, govori za to najbolj dejstvo, da je pisec za svoje trditve uporabil zelo malo sodobnih pisanih dokumentov: nekaj partizanskih in

ustaških ter še manj italijanskih. Med slednjimi največkrat navaja knjigo italijanskega oficirja Giuseppe Angelinija »Fuochi di bivacco in Croazia«. Največji del zaključkov je očitno rezultat lastnega avtorjevega presojanja. V tem oziru ima knjiga močan memoarski značaj, dasi ni pisana spominsko, temveč ima na zunaj predvsem podoben običajne vojaške strokovne literature.

Dokaj obširno govori pisec o bistvu partizanskega vojskovanja in pokaže pri tem oblike partizanske taktike: zasede, diverzije, napade na sovražne kolone, komunikacije itd. Zaradi takega načina boja so se Italijani začeli umikati iz manjših postojank in se koncentrirati v večjih, na partizanski strani pa je nastalo osvobojevano ozemlje in se je nadaljeval nato boj proti večjim naseljenim krajem, ki so jih zasedli ustaši ali Italijani. Vzporedno s temi stopnjami prikaže avtor rast partizanskih enot: četa, bataljon, odred, cona, brigada... Pri navajanju uspehov na partizanski strani se pravilno vprašuje, ali je pri uspehu bilo važno medsebojno razmerje sil, ki takorekoč nikoli ni bilo enako, ker je Italijanov bilo vedno mnogo več kakor partizanov, in pride do zaključka, da pri partizanih odnos sil ni igral tako odločilne vloge kakor pri klasičnem vojskovanju. Vaznejši je bil način vojskovanja, nenadni napad in sposobnost manevriranja. Kajti za partizane frontalni napad v splošnem ni bil nikoli primerna oblika napada, temveč bolj najrazličnejši načini hitrega manevriranja in iznenadenja, s katerimi so nadoknadili svojo številčno šibkost. V tako imenovani šesti sovražni ofenzivi so partizani utrpeli hude izgube prav zaradi taktičnih napak, ker proti močnejšemu sovražniku niso znali primerno manevrirati. Ko so to skrivnost odkrili, so zopet postali kos tehnično mnogo močnejšemu sovražniku.

Med splošnimi zaključki se je pisec ozrl na specifičnosti bojevanja v Gorskem Kotaru: na gozdnatih in planinskih značaj pokrajine, na izredno mno-

žino padavin, na važnost komunikacij, na nesposobnost Italijanov, da bi mogli organizirati fronto, ki bi ne imela nobenih lukenj ali nezavarovanih kril, dalje na italijanski strah pred vojskovanjem v gozdovih, na možnost prikrievanja partizanskih grupacij v gozdovih in naposled na sposobnost partizanskega manevriranja.

Za nas Slovence je Kovačevičeva knjiga nedvomno pomembna in vredna upoštevanja. Krajevni pogoji in način italijanskega vojskovanja ter nastopanja so v Sloveniji, zlasti v tako imenovani Ljubljanski pokrajini, bili zelo podobni. Avtorjevi zaključki imajo zato pomen tudi za nas in to toliko bolj, kolikor se pri nas še nihče ni lotil takih obdelav. Kovačevičeve ugotovitve imajo zato širši pomen in prese-gajo ozemlje, ki se ga je v knjigi dotaknil. F. B.

*

Ob otvoritvi rekonstrukcij partizanskih tiskarn v gozdu za muzejem je Muzej NO Slovenije izdal lično knjižico »Muzej narodne osvoboditve LR Slovenije« z opisom vloge in razvoja naše osrednje muzejske ustanove, v slovenskem in francoskem jeziku. Prav tako je obširneje v slovenskem

in krajše v francoskem jeziku opisan razvoj narodnoosvobodilne borbe slovenskega naroda, ki je na poseben način upodobljena tudi v našem osrednjem muzeju NO. Besedni del spremljajo ilustracije o ilegalnih tehnikah, partizanskih tiskarnah in iz življenja med partizani. Ovitke knjižice so natisnili na tiskarskem stroju tiskarne »Trilof« v Muzeju NO.

*

Lord Russel je bil le malo znana osebnost, kajti ni pisatelj in ne politik, temveč po poklicu pravnik, ki je vse življenje posvetil proučevanju prava in vojaški sodni stroki. Napisal je knjigo »The scourge of the swastika« (Pod bičem kljukastega križa), ki jo je narekovala njegova sodna dejavnost. Po zmagi zaveznikov v Severni Afriki leta 1943 je prevzel položaj namestnika vrhovnega vojnega svetovalca pri Glavnem štabu Zaveznikov sil, ki so vdrle preko Kanala v Francijo in na tem položaju ostal do septembra 1945. Junija 1946 je postal namestnik pravnega svetnika Britanske armade na Renu in le s kratko prekinitvijo je opravljal to nalogo do maja 1951. Sodeloval je kot svetnik pri sojenju vojnih zločincev.

Svoja opazovanja je opisal v knjigi, ki je s svojo vsebino, političnim pomenom in posebno s čudnimi dogodki ob izidu leta 1954 vzbudila veliko zanimanje, medtem ko je postal lord Russel znan po vsem svetu.

Knjiga je pravzaprav pregled nacističnih vojnih zločinov in grozotne organizacije, ki jih je zavestno pripravljala in z zverinsko doslednostjo izvrševala nemška nacistična oblast. Napisal jo je na osnovi uradnih dokumentov Nürnberškega procesa in drugih sojenj vojnih zločincev. Knjiga je pregledna in morda celo preveč jedrnata, toda čist in nepristranski dokument.

Čeprav ima knjiga v bistvu popolnoma zgodovinski in dokumentaren značaj, so nekateri ljudje bili mnenja, da ne bi bila objavljena ob pravem času, da ima izrazito politični

prizvok in da to ni v skladu s piščevim službenim položajem. Angleški lord Kancler je zahteval, da je lord Russel ne objavi. Russel se tej zahtevi ni podredil in se je raje odpovedal svoji dolgoletni bleščeči karieri. Dal je ostavko na položaj in je z dnevom izida knjige (8. avgusta 1954) prenehal biti pomočnik vrhovnega pravnega svetnika in postal »navaden« državljani.

Da, čudna so pota take politike in nehele spominjajo na leta münchenskega sporazuma. Obsodba nacizma ni stvar kristoljubne politike! Angleški lord Kancler je bil pač kratkoviden in svet bo gotovo o tem izrekel prej ali slej svoje mnenje. Lord Russel je ravnal pošteno in to daje knjigi še posebno ceno in prepričljivost.

V posameznih poglavjih opisuje najprej orožja Hitlerjeve tiranije (nacistično stranko, SS, varnostno službo — SD in gestapo). V naslednjih poglavjih je nanizal dokumente o mučenju in ubijanju vojnih ujetnikov, vojne zločine na odprtem morju, mučenje in ubijanje civilnega prebivalstva v zasadenih pokrajinah, suženjsko delo ter koncentracijska taborišča: Belsen, Buchenwald, Dachau, Neuengame in Ravensbrück. Zadnje poglavje opisuje »Končno rešitev« židovskega vprašanja (nacisti so pobili nad 5 milijonov evropskih Židov).

Knjiga je pretresljiva, toda nas Jugoslovane moti dejstvo, da Russel ni niti omenil nacističnih zločinov nad jugoslovanskimi narodi, saj ne moremo verjeti, da mu le-ti ne bi bili poznani. Tega ne bi smel zamolčati! Toda navzlic temu spodrsrljaju predstavlja ta knjiga za človeštvo nepreklicen opomin in svarilo vsemu svetu in še posebno rodovom nemškega naroda, iz katerega so ti zločinci vstali.

Knjigo je izdala založba RAD v Beogradu letos meseca marca. Založba je s tem delom, ki obsega 258 strani, dodala nov prispevek memoarski literaturi, ki odkriva vzvode in nosilce druge svetovne vojne.

M. F.

Naslovna stran knjige (naslovna slika: France Mihelič — Kronist)

(Z razstave partizanskih ilustracij v Muzeju Narodne osvoboditve v Ljubljani)

Partizanska zvestoba je neuničljiva

Kmalu po proslavi I. VDV brigade v Mirni smo prejeli pismo, v katerem Danilo Tomšič, invalid, opisuje svojo pot na mirensko proslavo in se zahvaljuje tovarišem, ki so mu omogočili udeležbo na proslavi I. VDV brigade. Naj pripomnimo, da se je Danila spomnila že naša revija, toda kot Miho v črtici »Ni prepozno za pomlad«, ki smo jo objavili v naši 5.—6. številki. Takole nam piše tovariš Danilo ...

V SOBOTO popoldne sem ždel poklapano v ležalnem stolu in premišljeval: »Ali bosta prišla? Bosta držala besedo?« Nad vasio ob jezeru je legal mrak. Tedaj pa — ali sem prav slišal? — se je na cesti oglasilo brnenje, ki se je čedalje bolj približevalo.

Onadva sta, me je prešinilo in ko bi mogel vstati, bi jima viharo hitel nasproti. Toda noge me niso ubogale; kakor zmerom me niso hotele ubogati.

Prišla sta, res sta prišla. Ivan in Pavle. Nista me pozabila. Držala sta partizansko besedo, ki sta mi jo dala ob prvem obisku. Prišla sta, da me odpeljeta na proslavo I. brigade VDV, katere borec sem bil tudi jaz.

Kmalu sem bil náred in Ivan in Pavle sta me pazljivo prenesla v avto. Vzpeli smo se na Bloško planoto in po dolgih letih sem spet videl vasi in gozdove, v katerih sem partizaniil. Že smo se spustili po Boncarju proti Sodražici in — kako je le mogel tako hitro miniti čas! — kmalu smo bili tudi v Ribnici, katere luči so nam radostno mežikale nasproti. Tu smo prenočili, nato pa nadaljevali vožnjo proti Mirni. Čim bolj smo se bližali Mirni, tem bolj mi je utripalo srce v prijetnem pričakovanju. Pred menoj so vstajale podobne nepozabnih tovarišev, borcev III. bataljona I. brigade VDV in drugih dobrih znancev iz partizanskih let.

Mirna nas je pričakala s slavoloki, zelenjem in zastavami. Na cesti, na motornih vozilih, na kolesih, povsod so bili ljudje, polni dobre volje. Povsod praznično razpolože-

nje. Na Roje so se pomikale dolge vrste ljudi.

Zelet sem se jim pridružit, a nisem mogel. Noge, ki me nočejo nositi že dolgih sedem let, tudi ta dan niso hotele ubogati moje tihe želje: »Nosite me, da bom čimprej med svojimi dragimi tovariši!«

Ivan in Pavle sta razumela mojo bolelost. Bodrila sta me, rekoč: »Nič se ne boj. Vse bova uredila tako, da boš še pravočasno na slavnostnem prostoru, četudi bi te morala do tam nositi na rokah.«

Kar sta obljubila, sta tudi izpolnila. Ob avtu se je ustavil džip, ki me je popeljal na prostor pred tribuno. Tam pa sta pristopila dva borca 4. bataljona in me odnesla med borce 3. bataljona. Lahko si mislite, kakšna radost me je obšla, ko sem po dolgih letih uzrl znane obraze: Ernesta, Riglerja, Janešiča, Gracerja, Županciča, Ljubiča, kuharja Jožeta in še mnogo drugih, s katerimi sem skupaj preživljal partizanska leta in delil z njimi zadnji ogorek in zadnji grižljaj kruha. Borci so me prenašali kot neboljjenega otroka. Obsipali so me z vprašanji, mi stiskali roko in me objemali. Ganiila me je vsa ta skrb in ljubezen in nisem mogel zadržati solz. Zdelo se mi je, da bi vsak izmed njih rad žrtvoval svojo kri.

Ko se zdaj spominjam srečanja s tovariši v Mirni, se mi zdi, da sem se tedaj prerodil. Veliko laže prenašam tegobe svoje bolezni, kajti zdaj vem, da niso pozabili name tovariši, ki sem nekdaj z njimi delil dobro in slabo.

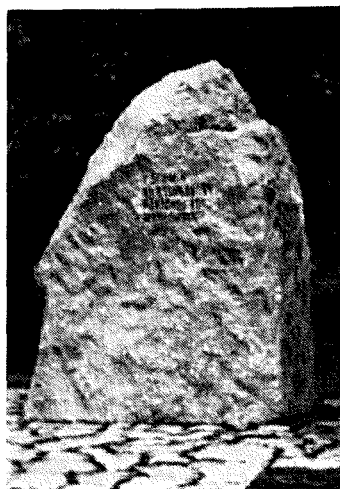
Srečanje z vedejevci v Mirni bo ostalo nepozabno v mojem spominu. Še in še si želim takih srečanj, ker so taka srečanja izraz naše partizanske zvestobe, ki je in ostane neuničljiva.

Ob koncu bi rad še izrazil svojo hvaležnost tovarišem iz patrole 4. bataljona I. brigade VDV, ki so me obiskali na domu in me obdarovali, in se zahvalil Ivanu Fajdigi, kakor tudi Jožetu Bartolu-Pavletu ter vsem drugim tovarišem za skrb, ki so mi jo izkazali na proslavi v Mirni in mi omogočili udeležbo na proslavi.

Danilo Tomšič

Patrolja 2. bataljona I. brigade VDV na trgu v Novem mestu, 30. junija 1956

Spomenik I. brigade VDV pred Topliškim gradom, odkrit dne 30. junija 1956

Njihove najlepše ure

Ze pred leti je izšel v srbohrvaščini prevod Churchillovih spominov na zadnjo svetovno vojno, ki jih je prevajalec Boris Krizman seveda skrajšal in priredil v poljudnejši obliki. Nedvomno so Churchillovi spomini, če izvajamo nekatere pomankljivosti, bogat vir informacij iz zadnje vojne, ki bodo zgodovinarjem lahko tehten pripomoček za proučevanje zadnje vojne, bralcem pa zanimivo dokumentarno gradivo. Za naše bralce objavljamo tokrat nekaj odlomkov iz poglavja v tej knjigi »Njihove najlepše ure«, v katerih avtor opisuje nemške namere 1940. leta, da bi se izkrcali v Anglijo in tesnobne Angleške priprave na obrambo pred invazijo.

FRANCIJA je kapitulirala, prepuščena na milost in nemilost Nemcem in Hitler je zagospodaril nad vso obalo Kanala. Po velikem in nepričakovanem uspehu na Zahodu je začel razmišljati o invaziji na britanske otoke. Velika Britanija je bila osamljena, slabo pripravljena in obožena, njena vojska je bila maloštevilna in neizveščana in mnogi so bili prepričani, da je vprašanje Hitlerjevega zmaganja nad njo le še stvar nekaaj tednov. Vendar Nemci v tem času niso podcenjevali moči angleškega položaja! Grof Ciano, Mussolinijev zunanji minister, pripoveduje, da se je ob obisku v Berlinu 7. julija 1940 dlje časa razgovarjal s feldmaršalom Keitelom, ki mu je podobno kot Hitler, govoril o nameravanem napadu na Anglijo. Ponovil je, da do tedaj še ni bilo odločitve, ker da je izkrcavanje (kot operacija!) sicer možno, vendar izredno zamotano in da se jo bo treba lotiti z največjo opreznostjo, ker ni mogoče predvidevati borbene moči angleških enot in obrambne tehnike na obalah. Spočetka je bilo najvažnejše, iz zraka za uvod napadati letališča, tovarne in glavne prometne voze v Angliji. Nemci so pričakovali, da bo ta naloga lahka in izvedljiva. Toda Keitel je že tedaj opozarjal, da je angleško letalstvo zelo učinkovito in je menil, da imajo Angleži okrog 1500 letal pripravljenih za obrambo in protinapad. Priznal je tudi, da se je v zadnjem času ofenzivnost angleškega letalstva zelo povečala. Vztrajal je, da morajo Nemci, oziroma sile Osi, udariti na Gibraltar in tako povzročiti zlom vsega angleškega imperialnega sestava. Niti Keitel niti Hitler nista dajala nikarkšnih prerokb o trajanju vojne. Edino Himler se je nesprenito izrazil, da se bo vojna končala v začetku oktobra.

»Po vroči želji« dučerja je Ciano ponudil Hitlerju deset di-

vizij in trideset eskadril, ki naj bi sodelovale v invaziji na Anglijo. Nemci so to ponudbo odbili in sprejeli le nekaj eskadril, ki so priletele nad Kanal, a se niso kdo ve kako obnesle.

Dne 19. julija je imel Hitler v Berlinu svoj »zmagoslavni« govor. Potem, ko je napovedal, da si bo Churchill kmalu moral poiskati zatočišče v Kanadi, je prišel

na dan s svojim »mirovnim predlogom«. Hitler bi bil nedvomno zelo srečen, če bi potem, ko je pokoril Evropo, našel neki »modus vivendi« z Veliko Britanijo. Nemški poslanik V Washingtonu je, n. pr., poskušal upostaviti stik z angleškim poslanikom. Churchill je zaradi tega 20. julija naslovil ta-le telegram ambasadi v Washingtonu: »Ni mi znano, če je lord Halifax danes v mestu, toda treba je obvestiti lorda Lothiana, da nikakor ne sme odgovoriti na sporočilo nemškega poslanika.«

izza kulis je nemška diplomacija še nadalje poskušala upostaviti stike z Londonom. Ko se je 3. avgusta švedski kralj hotel približati Londonu kot posrednik

za Nemce, je Churchill izdal nalog, s katerim je prepovedal navezati kakršenkoli stik s sovražnikom.

Največ upov so Angleži tedaj polagali na svojo mornarico. Toda prvi mesec vojne so nedvoumno pokazali, da letalstvo postaja čedalje nevarnejše in da so ladje malodane nezaščitene pred zračnimi napadi.

»Toda tedaj,« piše Churchill, »je bilo treba tudi upoštevati letalstvo. Kakšen vpliv utegne imeti ta novotarija na invazijo? Če sovražnik uspe po zaslugi premoči v zraku in obvlada angleške vode severno in zahodno od Dovra, bodo izgube, ki bi jih pretrpele naše flotilje, zelo hude in na koncu morda usodne. Niti na misel ne pride nikomur, da bi, razen v skrajnem primeru, pustili težke vojne ladje in velike križarke v vodah, ki nad njimi gospodarijo nemški bombniki. Resnično, niti ene linijske ladje ni moč najti južno od Fortha in vzhodno od Plymoutha. Tam plovejo le enote majhne tonaže, ki neumorno opravljajo patrolno službo pred bazami Harvich, The Nore, Dover, Portsmouth in Portland. Septembra (1940) je bilo takšnih ladij več kot 800 in spričo velikega števila jih je moglo le po malem uničiti zelo močno letalstvo.«

Glede letalstva so bile Churchillove ocene v tej dobi preveč optimistične, saj navaja, da je bilo tedaj angleško letalstvo nad domačim področjem, se pravi nad otoki in domačimi vodami, v premoči nad Nemci.

V načrtih proti Angliji so morali torej Nemci doseči premoč na morju in v zraku, kakor tudi v brodovju in posebnih ladjah za izkrcavanje. Tega zadnjega pa Nemci, kakor bo razvidno kasneje, sploh niso imeli.

Tiste dni položaj v Londonu kljub nekaterim angleškim prednostim le ni bil rožnat! Nemci so poostriili napade na angleška mesta, predvsem na London in povsod so krožile govorice o veliki nevarnosti invazije. Negotovost se je polotila ne le prebivalcev, ampak tudi visokih vladnih krogov. Vzlic poročilom izvidnikov in posnetkov iz zraka, ki so dokazovali, da Nemci za zdaj še ne pripravljajo invazije, so v Londonu storili vse, da bi nadoknadili zamujeno in čim učinkoviteje oborožili državo za more-

bitno obrambo. Angleška obveščevalna služba pa je potrdila vest, da je Hitler izrecno ukazal pripraviti operacijo »Seelöwe« (načrt izkrcanja v Angliji) in da priprave že teko...

Poslej se je položaj odvijal zelo hitro. Nemci so preko noči po Kanalu prepeljali veliko število motornih čolnov in jih zbirali v francoskih lukah od Calaisa do Bresta. Angleške dnevne fotografije so sledile to gibanje z vso natančnostjo. Zamujen je bil čas, ko bi bili Angleži tako položili minska polja blizu francoske obale, zato so usmerili svoje majhne ladje v napad na čolne, ki so jih Nemci vlačili v francoske luke. Isto nalogo so dobila tudi bombna letala. V London so začela prihajati tudi obvestila, da se na francoski obali zbira več invazijskih armad. Obveščevalci so hkrati poročali o velikih železniških transportih in močnih koncentracijah čet v Pas de Calais in Normandiji. Zatem so agenti v Franciji javili prihod dveh planinskih divizij z mulami, ki sta se nastanili blizu Boulogne. Istočasno se je vzdolž francoske obale na Kanalu pojavilo veliko število daljnometnih topniških baterij.

V odgovor na to novo nevarnost so Angleži (v nasprotju z dotodanjim mnenjem, da napad ne bo usmerjen samo na vzhodno obalo) svojo razporeditev obrnili na desno in izboljšali transportna sredstva. Konec prvega tedna v avgustu je general Brooke, vrhovni poveljnik na otoku, javil, da se sovražne invazijske sile razvijajo tako, da preti nevarnost invazije na južni in vzhodni obali.

Hitler ni smel dolgo odlašati. Približevalo se se namreč burje ekvinokcija, ki nastopijo v teh vodah običajno meseca oktobra. Prejkone je bil september tisti mesec, ki ga je Hitler izbral za napad, ker sta bila plima in mesec tedaj ugodna... Dne 21. julija so komandanti vseh treh vrst orožja (kopenskih sil, mornarice in letalstva) prišli na Hitlerjev poziv na konferenco. Führer jih je obvestil, da je vojna že dosegla svojo odločilno fazo, da pa se Anglija s tem ni sprijaznila, v veri, da se bo sreča obrnila. Uresničenje operacije »Seelöwe« naj bi bilo najučinkovitejše sredstvo, da se konča vojna. V dolgih pogovorih z admiralom Raederjem je Hitler končno razumel, kaj po-

meni prehod čez Kanal, to ožino s plimami in osekami, tokovi in vsem morskim tajnam. Opisal je to operacijo kot podvig, katerega pogoj za uspeh je popolna premoč v zraku, taktična uporaba močnega topništva v Pas de Calais in zaščita s pomočjo minskih polj. Osnovno operacijo je treba dokončati 15. septembra, upoštevajoč, da je po tem času (zaradi slabega vremena in megle) sodelovanje med letalstvom in težkim topništvom zelo otežkočeno...

Po posvetovanju so se ostro spopadli šefi štabov glede širine fronte, napada in števila mest za izkrcavanje. Kopnske sile so zahtevale vrsto invazijskih točk vzdolž južne obale od Dovra do Lyme Regis zahodno od Portlanda. Pešaki so prav tako želeli, da se izvrši izkrcavanje v divrantске namene v Ramsgateu, severno od Dovra. Štab kopenskih sil je predlagal načrt, v katerem je predvidel izkrcavanje vojske 100.000 moč, ki bi ji sledil nov val s 160.000 močmi na različnih mestih vzdolž obale od Dovra do Lyme Bay. Halder je izjavil, da bi bilo treba izkrcati najmanj 4 divizije v sektorju Brighton. Zahteval je tudi izkrcavanje v sektorju Deal-Ramsgate, za katero je bilo treba uporabiti najmanj 13 divizij, po možnosti istočasno na različnih mestih vzdolž fronte. Razen tega je letalstvo zahtevalo ladje, s katerimi bi prepeljali nad

52 baterij protiletalske obrambe že v prvem valu. Temu se je zoperstavil admiral Raeder, ki je dokazoval, da premik v takšni širini in s takšno hitrostjo ni mogoč. S svojimi ladjami ne bi mogel prevzeti odgovornosti, da bi spremljal invazijske brodogve na vsej širini predvidenega sektorja. Predlagal je, naj kopenske sile v mejah, ki so bile navedene, izbere najprimernejše mesto. Nemška mornarica je bila slaba, preslaba celo s pogojem, da si nemško letalstvo pribori premoč v zraku, s katero bi lahko zaščitilo več prehodov čez Kanal. Transport v operaciji s 150.000 možmi drugega invazijskega vala je namreč potreboval brodogve z dvema milijonom ton. Tudi če bi hoteli zadovoljiti to fantastično zahtevo, Nemci toliko ladij ne bi mogli zbrati v invazijskem območju.

Nadaljnja nesoglasja in navodila med štabi glede invazije so se zavlekla tako, da so Nemci izgubili precej dragocenega časa. Dne 7. avgusta sta se sestala general Helder in šef mornariškega štaba. Med razgovorom je Helder izjavil, da odločno nasprotuje predlogom mornarice in da jih ima, z gledišča kopenskih sil, za samomorilne... Končno je Hitler izdal odločitev, ki ni zadovoljila ne vojsko ne mornarico. Opustili so misel na izkrcavanje v sektorju Deal-Ramsgate, toda razširili fronto od Folkestonea do Bognora. Tako so čakali skoraj do konca avgusta na sporazum o načelih. Konec koncev pa je bil ta odlog tudi potreben zato, da bi bilo moč videti, kdo bo zmagal v zračni bitki, ki je divjala že več kot šest tednov.

Vojno poveljstvo je Hitler poveril Rundstedtu. V invazijo naj bi šlo 14 divizij z dvanajstim divizijami v rezervi. 16. nemška armada, prišedši iz luk med Rotterdamom in Boulognom, bi se izkrcala blizu Hythea, Ryea, Hastingsa in Eastbournea; 9. armada, ki bi jo vkrcali na ladje v lukah med Boulognom in Le Havrom je imela za nalogo, napasti med Brightonom in Worthingom; Dover je bilo ukazano zavzeti s kopnega. Dve armadi bi potem napredovali do zaščitne črte Canterbury-Ashford-Arundel. V prvem valu izkrcavanja je smelo biti vsega 11 divizij. Ne brez pretirane optimizma je nemško vrhovno poveljstvo računalo, da bo

teden dni po invaziji prodrlo že do Gravesonda, Reigatea, Petersfielda in Portsmoutha. Šesta armada je bila pripravljena za rezervno, da s svojimi divizijami nudi zahtevano pomoč in da razširi, v kolikor bi bilo to mogoče, fronto do Weymoutha.

Štabu mornarice je pripadla v začetku najtežja naloga. Nemčija je imela tedaj približno 1.200.000 ton ladij oceanske plovbe, prevoz invazijskih sil pa bi zahteval več kot polovico te tonaže. Invazijsko armado je bilo treba vrh tega oskrbeti s posadkami, Angleži pa so od začetka julija že večkrat napadli ladje, zasidrane v holand-

skih in nemških lukah. Tudi letala so napadala ladje in motorne čolne v francoskih lukah in belgijskih kanalih. Ko se je 1. septembra brodovje, zbrano za invazijo, začelo premikati proti jugu, ga je angleško letalstvo stalno spremljalo in vznemirjalo. Kljub temu izgube niso bile velike in nemška mornarica je opravila prvi del svoje naloge. Toda zavedajoč se težkoč in odgovornosti, sta mornarica in poveljstvo kopenskih sil prenesli istočasno odgovornost na nemško letalstvo. Načrt o »preboju hodnika« za prvo izkrčevanje je terjal zaščito kopenskih sil iz zraka, ves ta sistem pa je

slonel na predpostavki, da bo angleško letalstvo podleglo ne samo nad Kanalom in na jugozahodu Anglije, temveč v vsej invazijski coni in celo nad posameznimi izkrčevalnimi točkami na obali. Šefi starih rodov vojske so prepustili besedo maršalu Göringu.

Le-ta se ni branil prevzeti na svoja ramena to odgovornost, ker je pričakoval, da bo nekaj tednov težkih bitk zadostovalo za zlom angleške obrambe v zraku in da bo nemško letalstvo uničilo letališči v Kentu in Sussexu in izbojevalo premoč nad Kanalom. Vrh tega je bil prepričan, da bo bombardiranje Anglije, zlasti glav-

Bitka za Veliko Britanijo leta 1940 — angleški piloti hite k letalom, da bi odbili nemški napad

nega mesta Londona, prisililo Angleže h kapitulaciji, tembolj, ker bodo videli, da se približuje nevarnost invazije. Štab nemške mornarice pa o tem nikakor ni bil prepričan in je svetoval, naj operacijo Seelöwe odgodi do pomladi leta 1941.

Bolj ko so se dnevi odmikali, bolj se je večala negotovost in so se stvari zavlčevale. V zapovedi 16. julija je Hitler odredil, da je treba vse priprave dovršiti do srede avgusta. Vsi trije rodovi orožja so bili soglasni, da je stvar neizvedljiva. Konec julija je Hitler privolil, da se izbere 15. september za prvi možni dan invazije, pri tem pa si je pridržal pravico, da dá signal za akcijo, kakor hitro bodo znani rezultati zračne bitke. Dne 30. avgusta je glavni štab mornarice sporočil, da zaradi protiofenzive Angležev, namenjene invazijskemu brodomu, ne bo mogoče dokončati priprav do 15. septembra. Na zahtevo mornarice so Nemci dan invazije preložili na 21. september in se dogovorili, da bo vrhovno poveljstvo dalo znak deset dni prej, 11. septembra. En dan prej, 10. septembra, je glavni stan mornarice opo-

zoril vrhovno poveljstvo na težave, ki je nanje naletel in naglasil, da ni izpolnjen taktični pogoj, ki je izrecno predvideval popolno premoč v zraku nad Kanalom. Zaradi tega je Hitler 11. septembra za tri dni odgodil dan, ko bi bilo treba dati predznak, nato pa je 14. istega meseca pristal na nov odlog. Dne 17. septembra pa so Nemci odgodili operacijo. Räder je navajal naslednje vzroke: sovražnik je večidel zvedel za priprave in vsak dan podvzema potrebne protiukrepe; velike ladje so v stalni pripravljenosti, da se zoperstavijo izkrčevanju, četudi je večina angleških vojnih ladij zasedrana v oporiščih na zahodni obali; nemška izvidniška letala so opazila veliko številu angleških rušilcev (več kot 30) v lukah ob južni in jugovzhodni obali; vsa nemška obvestila, ki jih je bilo moč zbrati, govorijo, da so vse sovražne pomorske sile namenjene za to vojno področje.

»Videl smo,« navaja Churchill, »kako sta se naš strah in negotovost čedalje bolj spreminjala v zaupanje, s katerim smo že od začetka presojali invazijski načrt. Pri Nemcih pa je bilo narobe:

bolj ko sta se Hitler in nemško poveljstvo ukvarjala s tem podvigom, manj volje sta imela, da ga izvedeta. Jasno je, da ne eni ne drugi niso mogli vedeti za vzdušje in načrte sovražnika, vendar je gotovo, da so od srede julija do sredi avgusta nemška in angleška mornarica, nemško vrhovno poveljstvo in angleški šefi štabov na drugi strani ter, končno Hitler in avtor te knjige imeli o invaziji isto mišljenje, katerega vzporednost se je potrjevala iz tedna v teden, zmerom z večjo točnostjo. »Ko bi se mogli tako sporazumeti,« ironično pristavlja pisec, »tudi v drugih vprašanjih, sploh ne bi bilo potrebe, vojskovati se!« (Soglašali smo n. pr., da je vse očitno odvisno od izida borb v zraku. Vprašanje je bilo torej, kdo bo zmagovalec. Razen tega so se Nemci vprašali, če bo morala angleškega naroda kos bombardiranja, katerega učinek so na veliko precenjevali, ali se bo zlomila in prisilila vlado Vel. Britanije, da kapitulira. Ta druga možnost je maršalu Göringu vplivala mnogo nad, mi pa ji nismo pripisovali kdo ve kakšnega pomena...)

SILVA VALPETIČ:

Angela

Spet je bilo vso noč slišati samo streljanje. Rakete so švigale grozeče po brezvezdnem nebu. Najpogumnejši starci in žene so šli gledat raketni ples. Bilo jih je strah in so se hitro umaknili v kleti in bunkerje. Toda spet so pomislili, če bi vendarle ne bilo bolje, ko bi šli na plano. V zakloniščih ni mogoče več obstati. Otroci jokajo in kričijo. Kako ne bi, saj že tri dni niso ničesar ali pa malo jedli. Starke molijo vedno glasneje, da bi prevpile otroški jok. Možje pa kolnejo. Zzzz... bum! bum... bum! Spet so začeli. Sredi popoldneva. V kleti se je vse treslo. Moker omet je padal na prazne sode. Votlo je zadonelo.

V kotu, čisto v zadnjem kotu kleti je sedela Angela in držala v naročju Anico, dveletno dekletce, a človek bi mu ne prisodil niti leto. Anica je neutolažljivo jokala. »Pap,

mama, pap... kuh, mekeca,« je vmes zahlipala. Že dva dni ji mati ni mogla dati nič jesti, saj sama že tri dni ni nič jedla. Tudi njej se je kar meglilo pred očmi. Kaj naj napravi? Šla bo domov po mleko, po kruh. Mora! Anica mora jesti. Tudi Tonček in Branko in Slavica bi radi jedli. Saj so že nekoliko starejši: prvi pet, drugi sedem in tretja deset let, vendar — vsi so še otroci, nebolgljeni otroci.

Le tu in tam je še padla bomba. Zakaj bi ne šla? Anico je položila Slavici na krilo: »Malo počakajte, deca!« Odprla je težka hrastova vrata. Ljudje so se mrmrajoče spogledali, a Angeli ni rekel nihče nič. Komaj je odšla, zopet bomba. Klet se je kar stresla. Stari Trešča je klical za Angelo, naj se vrne. Ona se ni niti ozrla. Mislila je samo na to, da mora prinesiti otrokom hrane.

Spet bomba. Hitro je legla. Nič ni bilo. Izstrelki so se zadevali ob veje in lomili manjše, njej pa ni bilo nič. To je dobro. Še malo, še sto korakov in doma bo. Še enkrat bomba. Naslonila se je k debeli tepki. Železni drobcji so jo oplazili po desni strani in ji raztrgali obleko. Malo jo je skelelo. A nič zato, hrano mora prinesiti. Jesenska megla je bila hladna in dušljiva, a Angelo je obli-val znoj. »Samo, da ne bi vame priletelo, samo da me ne bi ubilo...« Plazila se je dalje. Krogle so rezale meglo tako ostro, da se je Angeli zdelo, da sika proti njej vse polno kač, neznansko mrzlih in železnih.

Tišina. Nič več ne streljajo. Angela je tekla. Tišina je bila tako mučna, še bolj kakor zrak prepojen s smodnikom. Samo še čez dvorišče in... bomba! Hitro je legla na trebuh. Mislila je, da bo oglušela, a je še vendar slišala. Slišala je, kako sikajo krogle kakor kače. Slednjič se je le priplazila do vrat. Vstopila je in zdelo se ji je, da je bolj na varnem. Čudno! Skoraj podrta hišica, z nizkimi okni, krita s slamo... Samo malo bi se bilo treba zaleteti vanjo in bi bile iz nje same ruševine. Angela pa se je počutila

bolj varno. Vzela je nekaj jajc, že suh koruzen kruh in slanino. Na podstrežje si ni upala. Tam je bilo sicer meso, a življenje je vendar življenje. Le kako se bo zdaj vrnila do kleti?

V kleti so moški prenehali kleti in ženske moliti. Še otroci so za hip utihnili. Čakali so. »Se li vrne Angela?« je vsem zapovrstjo sijalo iz oči, z obraza... Njeni štirje otroci. Kaj bo z njimi? Kdo ve, če se Mirko, Angelin mož, vrne, če ga še ni preluknjala krogla ali razmesarila granata? Otroci čakajo lačni, lačni in sami sredi teh mož, žena in njihovih otrok. Da, otroci brez matere in očeta so sami. Nihče ni rekel tega, le vsakomur je tako neprijetno zvenelo v prsih kot odmev misli nečesa drugega. Zdelo se jim je, da bi bilo treba pretrgati mučen molk. Vsak je čakal, če bo kdo kaj rekel. Nihče... Vsi so samo mislili, le otroci so hlipali: »Ma-ma, lačen, pap, pap!«

Prva je pretrgala molk stara škrbasta Neža, ki je spet začela: »Oče naš, da bi Angela srečna prišla in prinesla deci jesti. Oče naš, kateri si...« Nekaterne ženske so povzele. Moški pa le niso več preklinjali. Le zakaj ne? So še mislili na Angelo? Jim je bilo huje ko ženskam? Kdo ve!

Angela se je spet priplazila v sadovnjak. Sedaj se je teže plazila, ker je nosila v rokah cekar, star umazan cekar. Tega mora prinesiti v klet. Začelo ji je tako žvižgati okrog ušes in grmeti, da ni mogla več dalje. Morala je leči kraj že skoraj podirajoče se,

NADA CAREVSKA:

Borki

*Ti, ki tujina ti sežgala
je mater, brata in sestro,
ki naši borbi žrtvovala
si svoje dete — nado vso...*

*Ko danes preko mestnih ulic
vsa zagrenjena v dalj hitiš,
in nepomembna, neopazna
med množico se izgubiš,*

*naj te nikar ne prizadene,
če zdaj prezre te kdo nalašč,
če hitro se drugam okrene,
ker nosiš preoguljen plašč...*

*Ponosno dvigni svojo glavo
in ne povešaj k tlom oči.
Nikar ne bodi jim v zabavo...
Filistre prva ti prezri!*

trhle jablane. Ni pomislila, da ne manjka mnogo, da se ta jablana podere in pade nanjo. Ne, mislila je na svojo deco in stisnila ročaje cekarja: »Samo, da to prinesem otrokom. Moja deca ne sme umreti, naj se zgodi karkoli. Ubogi črvički... Kje je le Mirko? Menda so se na Kogu tudi spoprijeli. Mirko je tam. Morda že kje leži — nepokopan...« Spreletel jo je srh. Na to res ne bi smela misliti. Še malo je ležala, nato pa tekla, tako tekla, da ni niti vedela, da njihova mala, drobcena hišica gori. Bila je izmučena in morala je sesti. Šele tedaj je opazila, da gori njihov dom. »Pomagajte!« bi rada zavpila, a od nekod, globoko iz njenih prsi se je zvil le top, zahropel »oh«. Vse misli so se ji zmedle. Komaj čez nekaj časa je pomislila, kam bodo sedaj šli. Toda, saj ni samo ona brez doma. Kam bodo šli tisoči in tisoči, kam, kam? Spet je bežala. Zdelo se ji je, da vse krogel, ki zlovešče sikajo skozi zrak, pojo: »Kam, kam, kam?« Zdelo se ji je, da se drevje zvija in poka od izstrelkov: »Kam, kam, kam...?«

Precej h kleti se je že priplazila. Naslonila je lice k deblu jablane. Obraz ji je gorel. Kite je imela vse razpletene in ruto je izgubila. Tisto obledelo rdečo ruto, ki jo je vedno nosila na polje. Ni mogla dalje. Mislila je, da se pri priči zgrudi, zato se je z eno roko oklenila drevesa z močjo, ki jo je še imela, v drugi pa je stiskala ročaje cekarja, tistega starega, umazanega cekarja... Bum! »Joj!« Zgrudila se je. Noga! Nogo ji je razmrcvarilo. Ne, to ni mogoče! Njeno zdravo nogo, ki je vsako poletje tako ogorela, ko je hodila bosa po njivah. Samo pri žetvi je imela stare čevlje, da bi je ne pikalo. Ne, njena noga! Hotela si jo je otipati, a jo je neznansko zbolelo. Rada bi udarila z glavo od drevo, a bila je predaleč. Naj se še glava razbije! Da bo brez noge? Da bo šepala? Ne, ne in stokrat ne! Kaj bo le rekel Mirko? Vedno je bil ponosen nanjo. Bila je lepa. Kljub temu da je rodila že četvero otrok in bi bila pri drugem porodu skoraj umrla, je bila še vedno lepa in moške po vasi so radi gledali za njo. Res je bila poročena, a ji je vendar ugajalo, če je kdo pogledal za njo. Pa nič drugega. Saj je imela svojega Mirka tako rada, da bi ga zdajle ugriznila na tilnik, ko bi bil tu in mu zagrebala žuljave roke v goste in mastne lase. Bolečina! Hotela se je zganiiti. »Noga, moja

noga!« so ji zadrhtele skoraj brezbarvne ustnice. Nato se ji je zameglilo pred očmi; ničesar ni več videla, samo na ušesa ji je pelo, kakor da bi nekdo z majhnim, srebrnim kladivcem enakomerno udarjal po velikem nakovalu. Nato tudi tega ni slišala več, v rokah pa je še vedno stiskala ročaje cekarja, tistega starega, umazanega cekarja...

*

Ko je odprla oči, je zagledala okrog sebe polno ljudi in v kleti je bila in vsa mokra. Čemu? Rada bi vstala, a se še ganiti ni mogla. Noga ji je močno krvavela. Vsa plava je že bila. Zunaj trušč bomb in sikanje krogel. Zdravnika ni bilo. Kje neki! V vojni! Vsi pričakujejo, da bo zdaj zdaj izdihnila. Saj ni mogoče, da bi imela še več krvi.

Otroci so se topli za kruh, grabili po slanini, jajc pa ni bilo. Slavica je dala Anici kruh in kos slanine. Otroci so jedli in nobeden, razen Slavice, ni čutil, da jedo tisto, za kar sedaj nekdo umira.

Neža je prižgala košček sveče, ki so jo po naključju našli, in začela: »Oče naš, za Angelino dušo, kateri si...« Moške so mrko zrl. Nekaterim so se napele žile na vratu. Stari Trušča je močno zasmrkal. Ženske so jokale in molile. Slavica je jokala, pa tudi Anica je jokala. A ne zato, ker ji je umrla mama, ampak zato, ker ji je sosedov Jakec vzel kruh... Ob votlem sodu je ležal cekar, že prazen; tisti stari, umazani cekar...

SS in koncentracijska taborišča

Že ob ustanovitvi je imela SS organizacija dva osnovna vodilna namena: vzgojiti vodilno kasto in odstraniti vse idejne nasprotnike. Osnovno načelo vladanja najstrašotnejšega rimskega vladarja: »Tako dolgo me lahko sovražijo, dokler se me boje!« je bilo tudi Hitlerjevo. Uvedel je »sistem strahu pred terorjem«. Koncentracijska taborišča pa so bila najmočnejši odraz delovanja SS organizacije in najboljše ter najpopolnejše ustrahovalno sredstvo. Le-ta niso Himmlerjeva »iznajdba! Taborišča je organiziral Heydrich. SS organizacija pa je iz njih napravila to, kar je čez nekaj let postalo najstrašotnejši »kapital« nacistične Nemčije.

GLAVNI namen koncentracijskih taborišč je bil popolno iztrebljenje resničnih političnih nasprotnikov nacionalnosocialističnega gospodarstva. Osamiti, zlomiti in tudi pokončati, to so bile oblike strahovlade, ki je nastopila. Čim drastičnejše, tem bolje, čim bolj temeljito iztrebljenje, tem trajnejši bodo uspehi. Pri tem ni bilo nobenega merila »pravičnosti«: bolje deset nedolžnih vtakniti za žico kot po naključju prizanesti enemu samemu resničnemu, idejnemu nasprotniku. To pa je imelo tudi svoj drugoten pomen, namreč ustrahovanje ostalih devetdesetih odstotkov. Tako so v kalli zatrli vsak morebiten pojav opozicije. Če pa je vzlic njihovi budnosti le uspela zrasti kakšna organizacija, so jo hipoma onemogočili.

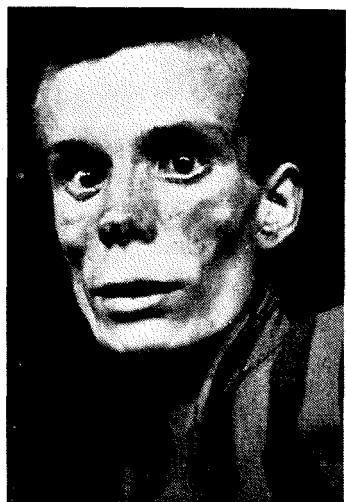
Vodeči glavi SD, Heydrich in dr. Best, sta organizacijo koncentracijskih taborišč izpeljala s tipično nemško vestnostjo. »Herrenmenschen« so bili vtelesene temne sile človeštva. Od prastare germanske moči so si krojili pravico, da nasproti drugim lahko store, kar se jim dozdeva dobro in pravilno. Nasprotnike je bilo treba uničiti, torej so jih iztrebljali, uničevali z nečloveškimi delovnimi metodami in jih na stotine načinov mučili do smrti: obešali, streljali, zastrupljali, gladovali, upepeljevali. Način smrti je ustrezal sadizmu posameznikov, ki so služili glavnemu cilju: popolnemu uničenju.

Ureditev koncentracijskih taborišč je imela več stranskih smotrov. V njih naj bi »SS-Totenkopfverbände« pridobili trdoto in se ojeklenili: postali so praktična šola nove vodilne kaste. V ta namen so v svojih ljudeh gojili nagibe sovražstva, moči in jim vcepili pravico do brezobzirnega gospodarstva nad manjvrednimi. Neizprosni, nobenemu človeškemu občutju pristopni praktiki brutalnosti, ki so kot derviši korakali za svojim profetom, medtem ko so se levo in desno gomilile žrtve fašiz-

ma — to je bilo tisto, kar je potreboval Himmler, če je hotel zagospodovati ne samo nad Nemčijo, temveč nam vsemi kontinenti in manjvrednimi rasami.

Psihologija Totenkopf-treninga je bila naslednja: sprva so mlade ljudi vzgajali po starih pruskih metodah z najhujšim drilom, potem pa so jih spustili nad jetnike, da so na njih izdivjali dvojno jezo; jezo zaradi pravega prestanega mučenja v kasarni in zaradi vcepljenega jim sovražstva nasproti sovražnikom nacionalnega socializma. Kdor se je v tej praksi posebno izkazal, je naglo in kmalu napredoval. Mehkejši, ki so bili preveč nagnjeni k čustvovanju, so degradirali in jih vrgli med »lageraše«. Takih primerov je bilo mnogo zlasti prva leta. Večina voditeljev osnovnih esesovskih enot pa se je za svoje napredovanje lahko zahvalila edinole svoji sadistični nravi. Še preden pa so se povzpeli do višjih funkcij, so morali skozi težek kurs, ki ga je Heydrich v ta namen osnoval v Dachauu. Za najgroznejša zločinska dejanja, ki jih je Heydrich imenoval »Härte-Training« (ojeklenitev), so dobivali esesovci odlikovanja in visoke funkcije. Vsi poznejši komandanti koncentracijskih taborišč so morali obvezno opraviti ta tečaj.

Drugi smoter koncentracijskih taborišč pa je bil materialistične narave. Interniranici-sužnji so morali s težkim delom vzdrževati svojo gospodo, esesovce. Ta organizacija je imela zategadelj proste roke, saj so imeli esesovci v bora 12 letih več kot 9 milijonov sužnjev. V svojem roparskem stremeljenju, da bi uživali delo zaslužnjega človeka, so prekosili celo antično gospodo sužnjev. Cato, rimski državnik, je n. pr. dejal, da je treba vole in sužnje dobro hraniti, »nadčloveški« sloj Nemčije pa se tega ni držal, kajti kakor hitro se je število sužnjev skrcilo, so si podjarmili druge. Za takšna

Smrt mu gleda iz oči — običajna slika interniranca iz nemškega koncentracijskega taborišča

dejanja so imeli Nemci etično opravičilo pred svojo z german-skim mitom že narkotizirano vestjo. Saj so se čutili upravičene, uporabljati za sluge vzgoje potrebne »delomrzneže« in politične nasprotnike.

SD in Himmler sta potrebo po koncentracijskih taboriščih utemeljevala tudi z znanstvenimi stališči. Taborišča so bila po njihovem najboljša šola za znanstveni napredek človeštva. Zakaj ne bi bitja, ki so tako ali tako namenjena uničenju, pred smrtjo izrabili za znanstvene namene? Obenem pa so bila koncentracijska taborišča najbolj idealno polje, hermetično zaprto pred vsako »humanistično norčijo«, obvarovano pred kontrolo »ljubosumnih znanstvenikov« in problemov prostovoljnosti. Česa si je potemtakem mogel še želeti medicinski »nadčlovek« bodočih stoletij, zdravnik SS?

Prav v tem najdemo potrdilo za vse postranske vzroke in smotre: ustrahovanje ljudstva, uporaba suženjskega dela in ohranitev koncentracijskih taborišč za vzgojo novih kadrov SS in napredek esesovske medicine in znanosti. In šele v teh postranskih nagibih Himmlerjeve in Heydrichove organizacije ter celotnega vodstva Tretjega rajha, odkrijemo eno najhujših praktičnih dogem nacionalnosocialističnega gospodarstva: »Umor in uboj sta sredstvi k bodočnosti!«

Partizani velikemu pisatelju

Ce se pelješ z vlakom na Dolenjsko, se tam od Višnje gore naprej nenadoma odpre ozka dolina v lepo ravnino in pri Ivančni gorici se lahko razgledaš po stiškem in muljavskem polju. Uro hoda od tod, pa prideš v malo, prijazno vasico Muljavo. Tu se je 4. marca 1844 rodil pisatelj romana »Deseti brat« in drugih naših slovstvenih biserov, Josip Jurčič. In zaradi tega je Muljava znana.

MULJAVA je bila znana tudi za časa narodno-osvobodilne borbe. Muljavčani so res pravi potomci Jurčiča, ki je bil vseskozi naprednega mišljenja. Zato tu ni bilo izdajalcev, ampak so bili Muljavčani trdno na strani narodno-osvobodilne borbe. Večina se je borila v vrstah partizanov, med njimi vsi Jurčičevi potomci. Ostali ljudje pa so tako ali drugače pomagali naši vojski. Prav zaradi te zavednosti Muljavčanov so Italijani že julija 1942 požgali njihovo šolo, na katero so bili ljudje tako ponosni. Prebrskali in pretaknili so tudi vse kote v Jurčičevi rojstni hiši in uničili dragoceno spominsko knjigo, v kateri so bili podpisi sto in sto Slovencev, ko so prišli v ta zgodovinski kraj obiskat Jurčičevo hišo.

Muljavski otroci poslej niso imeli svoje šole, vendar so se doma vneto učili. Zavedne mamice so jim bile učiteljice; pomagale so jim spoznavati črke, da so lahko brali slovenske knjige.

In tako so delali, se učili in čakali, kdaj bodo spet lahko hodili v šolo. Partizani, ki so vedno prihajali v vas, so govorili, da bo Italija kmalu propadla, potem pa bo tudi Muljava dobila partizansko šolo.

Italija je kapitulirala, Muljava je bila svobodna.

To vas si je okrožni odbor OF Stična izbral za svoj sedež. V gostilni »Obersčak« so ustanovili partizansko šolo. V nekdanji gostilniški sobi so namestili mize in preproste klopi, vrata so bila za tablo, namesto krede so uporabljali apno, namesto zvezkov pa so imeli navaden papir, tudi vrečice od moke so prišle prav. Prišel je tudi učitelj Cvetko Butkovič in otroci so veselo hodili v šolo. Bilo je skromno, a lepo, bile so težave in vendar so se spet učili, učili so

se o veličini naše borbe, peli so partizanske pesmi, da se je razlegalo tja do Krke in še daleč v okolico.

Jurčičeva Muljava je oživila, zavel je nov, Jurčičev svobodni duh. Narodnoosvobodilni odbor, ki je do tedaj deloval tajno, je javno zasedal in ukrepal kot resnična prava slovenska ljudska oblast. Skrbel je tudi za partizansko šolo in za druge zadeve.

Takoj so tudi ustanovili pionirsko organizacijo in pionirski pevski zbor, ki je razveseljeval domačine in partizanske enote, ko so hodile tod skozi.

In v to svobodno življenje je na koncu zime 1943/44 padla važna obletnica naše literarne zgodovine: stoletnica rojstva pisatelja Desetega brata — Josipa Jurčiča.

Partizani so znali ceniti velika in nesmrtna dela naših slavnih mož. Saj niso bili redki primeri, da so se naši borci borili s puško in s knjigo v

roki. S puško so se borili proti sovražniku — fašizmu, s knjigo pa proti drugemu sovražniku — zaostalosti. Mnogih pesmi so se naučili, znali so na pamet mnoge odstavke iz povesti in romanov ter tako uživali ob lepoti slovenske besede. Prav zato so z veseljem sprejeli vest, da pripravlja stiški okrožni odbor OF proslavo stote obletnice rojstva tega našega velikega pisatelja. Okrožni odbor OF je o tem razpravljal in sklepal na eni izmed svojih sej. Na rojstni hiši Josipa Jurčiča so vzdali lepo, belo marmornato spominsko ploščo, delo kamnoseka Novaka iz Stične s posvetilom znanega mladinskega pisatelja, Venčeslava Winklerja:

ZA STO LET, ZA ČAS,
KI GRE MIMO,
TEBI, KI KMET SI IZ
NAS IN NAŠ SIN,
MED BOJEM IN DELOM
GRADIMO
V POMLADI TIK PRED
SVOBODO V SPOMIN
OF SLOVENSKEGA NA-
RODA.

Četrtega marca 1944 je bila nedelja. Ponoči je zapadel visok sneg. Na Muljavi je bilo že navsezgodaj živahno. Partizani in domačini so odstra-

Pred Jurčičevim domom po odkritju spominske plošče, 4. marca 1944. Pred vrati: žena in otroci sina Jurčičevega brata. Levo od vrat — partizanska spominska plošča, zraven okno Jurčičeve sobe

BURMA

njevali sneg izpred hiše, ki je bila slavnostno okrašena z zelenjem, na levi strani vrat pa je bila s slovensko zastavo pokrita vzdignjena spominska plošča. Kljub visokemu snegu so prišli ljudje od blizu in daleč. Prišli so kmetje in kmetice, prišli partizani in voditelji narodnoosvobodilnega boja, prišla je mladina in prišli so naši najmlajši — pionirji.

Venčeslav Winkler, član okrožnega odbora OF, je govoril o življenju in delu Josipa Jurčiča, nato pa je Kolar Vilko-Domen v imenu okrožnega odbora OF odkril spominsko ploščo. Pionirski pevski zbor je zapel nekaj pesmi, mladina in partizani pa so deklamirali.

To je bil prazničen dan. Ljudje so se razhajali z občutkom, da so naši zgodovini, ki se je takrat pisala s krvjo naših najboljših sinov, prideljali posebno stran, na kateri je zapisan velik dogodek, ki se je odigral na Muljavi dne 4. marca 1944.

To dejanje zavednega dela našega naroda pa ni bilo po volji izdajalcem slovenskega naroda, ki so prav na ta dan tudi imeli svojo proslavo v Ljubljani v senci bajonetov nemškega hitlerizma. Govornik, izdajalec Narte Velikonja, je takrat rohnel in govoril o barbarstvu, ki ga počenjajo partizani, češ da so zažgali Jurčičev rojstni dom in vso Muljavo, da so pobili Jurčičeve potomce in jih poglani po svetu. Obljubljal je maščevanje. In kakšno je bilo to maščevanje?

Julija istega leta so prihrule njihove horde in njihovi »kulturonosilci« so na Muljavi s krampom razbili ploščo na Jurčičevi rojstni hiši in uničili partizansko šolo, ki je bila Muljavčanom tako pri srcu. To je bilo njihovo maščevanje, to je bilo njihovo barbarstvo, ki so se ga naučili pri gospodarjih, katerim so tako zvesto služili.

Danes je vzdignjena nova plošča na levi strani vrat, pri vходу v Jurčičev rojstni dom, prav taka plošča, kakršna je bila odkrita ob stoletnici.

Vilko Kolar

Na nedavnem zasedanju šeste generalne skupščine Svetovne federacije bivših borcev je bila poleg nekaterih japonskih, južnovietnamskih in južnokorejskih bojevnih organizacij sprejeta za člana tudi Legija bivših borcev iz Burme. Ta organizacija je bila osnovana letošnjega februarja v Rangunju in združuje okrog 10.000 članov. Pričakujejo pa, da se bo število članstva v kratkem povečalo na 100.000. Pa statutu so člani Legije lahko vsi tisti državljani, ki so bili v kaki organizirani vojni enoti ali pa so sodelovali v odporiškem gibanju v času druge svetovne vojne. Statut med drugim tudi zagotavlja, da Legija ne bo razločevala med svojimi člani, četudi so bivši pripadniki enot pod angleškim poveljstvom. Poglavitni cilji organizacije so: dajanje materialne in moralne pomoči bivšim borcem, vojaškim vojnim invalidom, družinam padlih borcev in njihovim otrokom; čuvanje pravičnih stališč, svobode in enakosti, kar vse je zapisano v ustavi Burmanske unije, in sodelovanje s posameznimi in drugimi organizacijami Unije, ki so si zapisale v prapor blagostanje in srečo državljanov. Organizaciji načeljuje Nacionalni svet z 19 člani, ki jih volijo po večinskem principu vsake dve leti. V Svetu je šest delovnih komisij, in sicer: finančna, mednarodna, rehabilitacijski, kmetijska, komisijska za zaposlitve in za pravna vprašanja.

Glede na to, da je burmanska država razdeljena na 33 administrativnih oblasti, so tudi oblastne sekcije Lige prilagojene tej shemi. Finančna sredstva dobiva organizacija od članarine in javnih ter zasebnih subvencij, ki jih je odobril zakon. Liga bivših borcev Burme pomaga svojim članom tudi glede pre-kvalifikacije in v zvezi s tem sodeluje s Centrom za rehabilitacijo, ki je bil ustanovljen lani septembra. Poleg naštetih oblik pomoči pripravlja Liga tudi več programov kmetijske pre-kvalifikacije, katerih cilj je ublažiti brezposelnost v vrstah bivših borcev.

AVSTRIJA

Kmalu po končani minuli vojni so v Avstriji ustanovili osem oblastnih Združenj žrtev vojne. Decembra 1945 so ta združenja osnovala sedanjjo organizacijo, imenovano »Centralna organizacija združenja vojnih žrtev Avstrije«. Pomniti je treba, da ta nova organizacija nima ničesar skupnega s hitlerjansko organizacijo istega imena, ki je obstajala za časa tega režima, niti glede ciljev niti po sestavi upravnih organov. Organizacija velja kot naslednik demokratskih združenj vojnih žrtev, ki so delovala v Avstriji do leta 1934. Po statutu so cilji organizacije v mnogočem istovetni s cilji FMAC, boriti se za socialne, ekonomske, kulturne in osebne interese svojih članov. Ta načela organizacija uresničuje prek svojih predstavnikov v Invalidski komisiji pri Ministrstvu za socialna vprašanja. Le-ta proučuje vse predloge zakonov, ki se nanašajo na invalide ali vojne žrtve. Zatem se ta načela uresničujejo v pokrajinskih komisijah za arbitražo, katerih naloga je proučevanje pritožb invalidov in vojnih žrtev na odločbe vladnih organov in končno, v Svetu pri Ministrstvu za socialna vprašanja, ki mora skrbeti za zaposlitev invalidov. Združenja, ki so včlanjena v centralni organizaciji, imajo tudi svoje rehabilitacijske centre, centre za pridobitev strokovne izobrazbe in sekcije za ekonomska vprašanja ter dajanje pravnih nasvetov.

V dosedanjem delu je avstrijska centralna organizacija Združenj vojnih žrtev dosegla nekaj lepih uspehov.

Centralna organizacija združenj vojnih žrtev Avstrije, ki šteje 272.500 članov, je pristopila k Svetovni federaciji bivših borcev leta 1953.

Na trdnih tleh

ŽE TRETJI mesec je bil France v partizanih, pa še vedno ni bil pravi partizan. Kako postane človek partizan, o tem ni mnogo razmišljal. Natančno je vedel, da bo odšel v gozdove, kakor so odšli že skoraj vsi, s katerimi je bil povezan v vasi pri delu za partizane. Takrat se mu je zdelo to zelo preprosto. Odšel bo in spet bo vojak. Saj še ni tako dolgo, odkar se je njegovo vojaštvo končalo s sramotnim razpadom stare vojske. Razen tega je mislil, da bo s tem, ko bo odšel od doma, dal na ramo puško in si prišil na kapo rdečo zvezdo; ko bo torej tako pred vsem svetom javno izpovedal svojo voljo in čustva, bo postal tudi že nov človek.

Vedel je, da mora postati v resnici nov človek, toda tedni so tekli drug za drugim in vedno močnejše je čutil in spoznaval, da se to še ni zgodilo. V svoji notranjosti je čutil razklanost. Ne, da se ne bi strinjal s cilji osvobodilnega boja. Mrzil je okupatorja. Toda tu je bilo vse polno drobnih stvari, ki so ga vezale in mu zastirale pogled. Zalotil se je celo v mislih, da si je zaželel domače postelje, da bi objel svoje dekle, ali da bi v miru sedel za mizo. Njegovi odnosi do tovarišev in dogajanj so postajali iz dneva v dan bolj majavi in zapleteni.

Trdil se je, da bi postal tak, kakor so bili tovariši, ki jih je našel v odredu. Vsaj na zunaj je kazalo, da jim je bilo to življenje tako enostavno, kakor da bi se v njem rodili, ali pa v njem živeli že leta in leta. Mirno in brez razburjenja so govorili o akcijah. Prav tako so sprejeli vest, da prodira na osvobojeno ozemlje sovražnik. Vedeli so, da ga bodo odbili. Zato so mirno odhajali na odrejena mesta. S smehom in vzkliki so se poslovljali, medtem ko se je France mrzlično tresel v pričakovanju spopada, v katerem bo nazadnje vendarle pokazal svojo pripravljenost, da se bije, bije do onemoglosti. Pri tem pa je ves čas razmišljal: bodo tovariši vzdržali?

Ko so odhajali na akcijo, se je France pomešal mednje in jih spraševal o podrobnostih. Prijazno so mu odgovarjali. Vedeli so, da morajo gledati na novince prizanesljivo, zato so mu radi pojasnjevali in ponovno razlagali načrt, ki so ga prej do podrobnosti obdelali na skupnem sestanku.

»In če ne bo, kakor smo se dogovorili? Kaj bomo storili, če bo sovražnik prodiral z druge strani, ali pa bo skušal izvesti isti udarec, kakor smo si ga zamislili mi?«

»Na to mora računati vsak izmed nas. Pripravljen moraš biti na vsako presenečenje in tudi po svoji uvidevnosti ukrepati. Komandant ne more biti povsod, zato se moraš znajti sam.«

»Na to sem mislil. Toda kako boš brez povelja?«

»V partizanih je že tako. Včasih moraš biti vse sam: borec in poveljnik.«

Odgovarjali so mu resno in videl je, da trdno verujejo v svojo moč, medtem ko je on še vedno omahoval in si ni mogel do kraja razložiti, kako bo boj potekel, če bo sovražnik v resnici napadel na drugem

mestu, kakor je bilo v njihovem načrtu.

Tako se je France boril s svojo notranjostjo. Tisoč nevidnih niti, ki jih ni opazil v prejšnjem življenju, ga je sedaj oviralo in ga skušalo s silo prikleniti ali potegniti v nekdanje življenje. Boril se je sam v sebi, ker je hotel postati nov človek. Zagrizeno se je otresal starih predsodkov in gledanj in po treh mesecih moral ugotoviti, da stoji z eno nogo v novem, z drugo pa še — še vedno opira z vsemi močmi na staro.

Komisar Peter ga je opazoval s svojimi pronicavimi očmi. Spoznanje, da Peter pozna vsako njegovo misel, mu je bilo v olajšanje. Zato je stopil k njemu in ga zaprosil: »Tovariš Peter! Pošlji me v boj! Saj vidiš, da trpim in se mučim, pa ne morem obračunati s sabo!«

Peter se mu je nasmehnil in ga prijateljsko potrepljal po rami. Narahlo ga je potegnil na klop in sedel k njemu. »Pri meni bodi. Potrebujem te, da mi boš pomagal. Ti je dolgčas pri nas?«

Premagalo ga je. »Razumi me vendar, Peter, če mi hočeš v resnici pomagati. Saj vidiš, da ne morem več tako. Ko sem

šel od doma, sem si življenje v partizanih predstavljal tako preprosto. Greš, postaneš vojak, se boriš in tudi padeš, če je potrebno. Sedaj pa trpim in iščem izhoda. Nisem več hlapec in čutim, da sem postal svoboden človek. Toda vaš še kljub temu nisem postal. Nisem pravi partizan in ti veš to prav dobro. Moraš mi pomagati, da bom prišel preko tega. Prosim te, pošlji me v boj.»

Peter mu je rahlo položil na ramo svojo ozko in od sonca razpokano roko. Rahlo se je nagnil naprej in pri tem je France opazil, da je od takrat, ko sta skupaj zbežala iz nemškega ujetništva in se skrivala po gozdovih in kozolcih, na sencih močno posivel. Tudi shujšal je.

»Samega sebe mora človek premagati najprej, France. Ko boš dosegel to, si boš priboril prvo zmago. Brez tega ne boš nikoli postal dober partizan. Iz dobrega testa si, ker se nisi vdal slepo kakor mnogi drugi. Človek raste samo v boju in zato, glej, sem prepričan, da boš tudi ti postal človek!«

Govoril je mirno in tako tiho, da ga je France komaj razumel.

»Misliš, da je bilo nam s tem prizanešeno, France? Tudi mi smo se trgali in borili, preden smo se pretolkli in si odprli pot v novi svet. Pa bo tudi pri tebi nekoč prišlo kar samo od sebe.«

*

Dva tedna pozneje je moral France s tovarišem v sosednji odred. Tone je bil doma blizu Bleda in je spotoma veselo pripovedoval Francetu o svojem odhodu v partizane. Kako je preliščil nemške stražarje, ki so bili obveščeni o njegovem begu in so ga pričakovali v zasedi. Ker je natanko vedel, kje je zaseda, se je v pozni noči splazil v njihovo bližino. Skoraj pol ure je ležal na mehkem mahovju in prisluškoval njihovemu šepetanju. V pest se je smejal posvkam, ki so letele na njegov račun, ker si vojaki niso smeli prižgati cigarete, razen tega pa jih je bilo strah, da bi jim partizani v zasedi podkurili tla. Ko se jih je dodobra nagledal, je nekaj metrov od njih pre-

rezal žico, da bi jim tako pokazal svoje zaničevanje do vseh njihovih strojníc in granat ter se odplazil v svobodo.

Francetu se je zdelo, da se Tonetov glas zliiva s prasketanjem suhih vejic, ki so pokale pod nogami. Ko sta ležala med skalami in grmovjem, je pot narahlo padala in brez skrbi je stopal za Tonetom, ki je pot moral poznati, ker je že bil pri tovariših v sosednjem odred. Tako sta hodila, dokler ni Tone dvignil roke. Obstal je in začel natanko ogledovati svet okoli sebe. V zadregi se je nasmehnil. »Zdi se mi, da sva zašla.« Stala sta in nekaj časa pazljivo prisluškovala v rahlo šelestenje. Ker sta bila komaj dobro uro od svojih zadnjih straž, sta bila skoraj brez skrbi, četudi položaj ni bil najbolj prijeten. France je pogledal tovariša, ki je v zadregi mežikal v svetleče pasove med drevmi.

»Kaj bova storila?«

Tone je v glasu začutil rahel očitek. »Ne jezi se, France. Tudi meni je neprijetno, da sem se izgubil. Se bova pač vrnila in poiskala pravo pot. Saj nisva mogla veliko zgrešiti.«

Nekaj časa sta hodila tiho. Oba sta bila zatopljena vsak v svoje misli. Potem se je France vznemiril; zadržal je tovariša, ki je hodil pred njim. »Po tej poti prej nisva hodila. Morala bi navzgor, tukaj pa je pot ravna, deloma pa celo pada.«

Tone se je vznemiril in siknil pridušeno kletev. »Mudi se nama, pa se izgubim kakor otrok in še tebe potegnem v sramoto.«

V gozdu je bilo na pol mračno. Nazadnje se je Tone odločil in pokazal Francetu na desno. »Zdi se mi, da sem med drevmem opazil višino. Popniiva se tja. Če nič drugega, se bova vsaj razgledala.«

Po nekaj korakih se je pred njima odprlo in prišla sta na gozdno pot, ki se je vila navkreber in se izgubljala med drevmem in grmičevjem. Pospešila sta korake. Tone se je obrnil in polglasno zaklical: »Saj sem vedel, da jo bova izvozila.«

Glas se še ni docela izgubil med listjem, ko je nekje čisto blizu tako iznenada zaregajalo, da sta za četrtniko sekunde strahoma odrevenela. France je videl, kako je Tone zakrtil z rokami in omahnil čez pot. Prva misel mu je bila, da se mora rešiti in bežati. Planil je in se vrgel v grmičevje. Se v padcu je strgal s sebe puško, ki se mu je zapletla med vejave.

Komaj pet korakov od njega je planilo na pot nekaj postav v zelenkastih uniformah. Bila je zaseda, morda pet ali deset ljudi, ki so mislili, da je že vse končano. Planili so k padlemu, ki je ležal tako, da jim je s svojim telesom zagradil pot. Spet ga je obšla silna želja, da bi se splazil še globlje v goščavo in skušal zdrkniti v globino, kjer bi si z naglim begom lahko rešil življenje. Bilo jih je toliko, da ni imel nikakih izgledov na rešitev, če bi ga opazili, kaj šele, če bi poskušal rešiti tovariša, ki je ležal brez glasu in je bil najbrž mrtev. Nihče mu ne bi mogel očitati ničesar. Prevzela ga je tako močna želja po življenju, da se ni mogel vzdržati in je začel rahlo drseti v goščavo.

Takrat se je postava nad Tonetom sklonila in mu potegnila iz toka pištolo, druga pa ga je brcnila v glavo. V trepetanje listja se je pomešalo Tonetovo ječanje. V tistem trenutku je France premagal svojo slabost. Planil je tako nenadno, da se pozneje ni mogel spomniti, kaj in kako se je zgodilo.

Dvignil je puško in jo zviška tresčil na sklonjeno glavo. Niti pomislil ni, da bi lahko skrit v goščavi mirno streljal po so-

vražnikih. Divje je kričnil. Puškino kopito je znova zarisalo lok in se pogreznilo v nekaj mehkega; pozneje pa ni imel več koga udariti, ker so se izdajalci, ki jih je spoznal po oblekah in znamenjih na kapah, razbežali na vse strani.

Padlemu sovražniku je izza pasu iztrgal dve bombi. Globoko se je sklonil, ko je drugo za drugo zagnal za bežečimi. Zaporedoma je tresnilo, da so se zamajale veje in v goščavi se je iztrgal bolesten krik. Sklonil se je k tovarišu, ki je ležal čez pot. V naglici je prisluhnil utripanju njegovega srca. »Živ je,« se je razveselil in si obrisal z rokavom čelo, po katerem so polzele kapljice potu.

Naložil si je ranjenca na hrbet in planil v goščavo. Za seboj je zaslísal ropotanje strojnice; jeklena toča je obsula listje in vejice, jih trgala in cefrala. Z ranjenim tovarišem se je poganjal med skalami in iskal primernih mest, kjer bi bila najbolj zaščitena pred krogli. Zaslísal je preklinjanje in umazane psovke. Prvi preplah je minil in ko so sovražniki spoznali, da je France sam, so ga hoteli ujeti. Ko se mu je zdelo, da ga bodo vsak čas dohiteli, je položil tovariša na tla in pripravil bombe. Splazil se je nekaj korakov nazaj in počakal, dokler

niso prišli čisto blizu. Zdaj je bil ves miren. Preračunal je razdaljo in zagnal obe bombi hkrati v gručo. Potem je planil nazaj v goščo in se sklonil k zemlji. Tresku je sledilo vpitje in klicanje na pomoč. Spet je tekkel s tovarišem na ramli. Töne se je vtem, ko je France čakal na sovražnika, ovedel. »Pusti me, France! Še tebe bodo pogubili, meni pa ne moreš pomagati. Daj mi bombe, da me ne bodo ujeli živega, ti pa beži in sporoči, kako se je zgodilo.«

»Nikoli!« Kakor z jezo je siknil iz sebe, se pognal naprej in stiskal zobe. Čutil je, da ne bo mogel dolgo zdržati. Za vsako skalo in deblom je iskal zavetja, kakor v omotici je streljal na zasledovalce, dokler ga niso prestregli tovariši, ki so mu pritekli na pomoč.

Ko se je zbudil iz omotice, se je nad njim sklanjala bolničarka, ki jo je poznal iz štaba. Obvezovala mu je prave in lahko rano na roki. Nasmešnil se ji je. Potem se je spomnil Toneta. Z očmi je iskal po sobi.

»Kje je Tone?«

»Nič hudega mu ni. Zdravnik mu je izvlekel kroglo in čez teden ali dva bosta lahko spet šla skupaj k sosedom.«

Široko se ji je zasmel in planil z ležišča. Z razkoračnimi nogami je potežkal svojo trdnost in občutek moči in sile ga je presunil po vsem telesu. Pobožal je začudeno bolničarko po mehkem licu in planil skozi vrata.

V štabu je poročal komisarju Petru, kako se je zgodilo. Ko je povedal vse, je umolknil in se skušal premagati, pa ga je zmoglo. Čeprav je bilo Petrovo lice še vedno nagubano, je bruhnil iz sebe: »Tako srečen sem, Peter. Ali me lahko razumeš?«

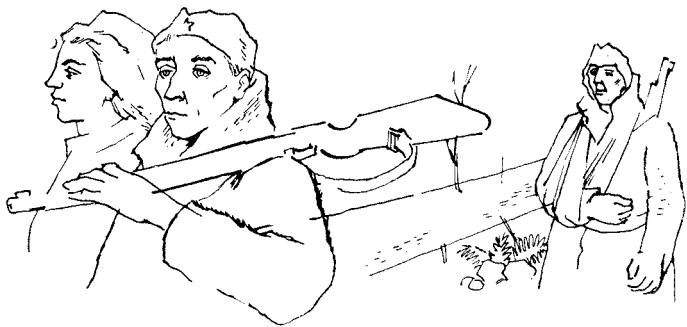
Peter se je iztrgal iz svojih misli. »Dobro si se izkazal in zaslužil si pohvalo.« Potem se je zagledal v njegov sijoči obraz.

»Ne zato, tovariš Peter. Kaj me res ne razumeš?«

Peter se je nekoliko odmaknil, da mu je lahko položil roke na ramo in mu pogledal v oči. Hotel mu je nekaj reči, pa ga je France prehitel: »Odtrgal sem se. Trdna tla sem začutil pod nogami!«

Petrovo lice je postalo še bolj očetovsko, kakor je bilo po navadi. Potegnil je Franceta k sebi in ga poljubil na obe lici. »Ej, France, ti naš France!«

Vladko Cvetko
Ilustriral Ive Šubic

Partizanka Alenka

NJENO partizansko ime je bilo Savinja, klicali pa smo jo kar s pravim imenom — Alenka. Vedeli smo o njej le to, da je doma s Štajerskega, nekje ob Savinji. Bila je aktivistka in je z vso vnemo delala za osvobodilno gibanje. Nemci so zaslitili njeno delovanje, pa se je morala umakniti k partizanom. Tako je jeseni 1944 prišla manjša skupina štajerskih partizanov — med njimi tudi Alenka — v Martinj vrh, da se priključijo Škofjeloškemu odredu. Alenko so tedaj poslali na Pokrajinski odbor OF za Gorenjsko.

Mlada je bila Alenka, komaj 19 let je imela, tiha, zasnunjana in vase zaprta. Čutil si, da je doraščala brez pravega doma in materinske ljubezni. Včasih so se njena vedno rdeča lica še bolj razvnela in oči so ji zažarele, kadar je polna upanja v čase, ko bo spet mirno živela ob Savinji s hmeljevimi nasadi, pripomnila, kako bo vse lepo, ko bo spet doma. Koliko pogovorov se je sukalo okrog upanja: »Ah, ko bo svoboda!«

*

Zadnja zima se je bližala h koncu. Osvobojena so bila že mnoga evropska mesta, a tudi naš Beograd. Koliko radosti smo občutili, saj kar nismo mogli verjeti, da je res tako blizu dan, ko bomo lahko zapustili nevarne, tajinstvene, a vendar tako lepe gozdove. Komaj smo doživeli eno zmago, že smo zvedeli za novo, še večjo. Partizanske brigade so osvobajale vedno nova področja. Vse, kar je bilo fašističnega, se je rušilo in iz vsega je vstajalo novo življenje.

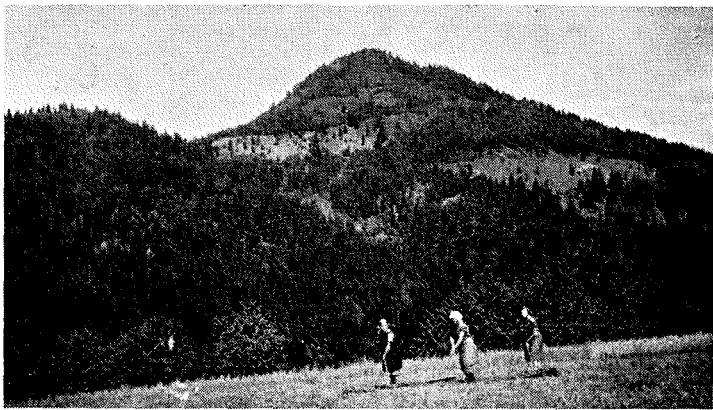
Tudi tistega večera meseca marca 1945 smo kot vedno v našem partizanskem bivališču »Sibiriji« poslali poročila raznih radijskih postaj — saj je Žiga razumel jezike več kot polovice narodov Evrope — se veselili in zbijali šale. Seveda — prepričani, da se nam ne more nič zgoditi. Alenka je sedela pri sosednji mizi in nas opazovala. Nikoli se nam ni pridružila, le občudovala nas

je, ko smo se tako veselili snidenja s svojci.

Član Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko, Silvo, ki je zjutraj odšel za nekaj dni v Kamniško okrožje, se je tedaj nepričakovano vrnil. Osupli smo ga obstopili. Povedal je, da se pripravljata velika nemška ofenziva za zadnjo uničevalno akcijo preko Davče na Primorsko in Trst, ter da so glavni prehodi že zaprti. Takoj smo se pripravili za umik na Jelovico, a so bile na vseh preho-

znanjajo, da fašistična golazen še vedno besni.

Do onemoglosti utrujene, lačne in premočene so tisto popoldne prišle partizanke Breda, Sava, Duša in Alenka na Megušarjevo kmetijo. Lepo so jih sprejeli in jim dali jesti. Potem so se napotile v Medvedove laze, da se posušijo in ogrejejo na soncu, ki se je upiralo v breg, imenovan Medvedovi lazi, iz katere se je prav tedaj kadilo. Le tu pa tam je ležala še krpa snega; vse naokrog je šumel gozd z vitkimi jelkami in temnimi smrekami. Alenka je z očmi objemala Davče, kjer je imela

Vancovec pri Železnikih, zatočišče partizanov Gorenjskega odreda, kurirjev TG 3, tehnike »Benko« in drugih

dih že nemške zasede. V Martinj vrhu so se že spopadle naše brigade. Grmenje topov, regljanje strojníc in eksplozije bomb so grozotno odmevale v noč. Od časa do časa so rakete osvetljevale vse nebo. Privili smo se k tlom in potem v temi spet nadaljevali pot. »Še nikdar v življenju si nisem tako želela teme kot nocoj!« je šepnila Alenka. Pa nismo prišli daleč. Povsod, kamor smo se namenili, so se nam nasproti pokazala ognjena žrela strojníc. Res, bali smo se dneva. Tako smo se nekaj dni potikali sem in tja po Davči, Martinj vrhu, tja do Kala in Poljanske doline. Kamor si pogledal, povsod je bilo zeleno Nemcev. Domačije po Davči in Farjem potoku so gorele kot mogočni kresovi, ki na-

toliko mesecev varno zavetje; preprosti Davčarji se nikdar niso pritoževali nad partizani, čeprav so trpeli preganjanja — Nemci so jim požigali domove, ubijali gospodarje — saj so se zavedali, da je za svobodo vse to potrebno. Kako skopa je njihova zemlja v primeri s Štajersko, pa so vendar dajali partizanom! Varno so jih vodili po skritih poteh in partizani so se počutili med njimi varne, ker ni bilo izdajalca. Prav na take ljudi je naletela ta skupnica tudi v Megušnici. Nič se jih niso bali nasititi, pa čeprav so vedeli, da je povsod vse polno okupatorjevih vojakov. Svarili so jih, naj bodo previdni in naj se ne izpostavljajo na čistini. Je res tako nevarno? Kot odgovor je nad njimi zaregljala strojnica. Vse

štiri partizanke so se spustile navzdol. »Samo doseči gozd,« je pomislila Alenka. Še nekaj korakov. Saj se ji vendar ne bo na pragu svobode kaj zgodilo? Tedaj pa so se iz gozda, kjer naj bi našle varno zavetje, vsule krogle. »Zaseda!« je še pomislila, potem pa jo je zaskledalo v glavi. Noge je niso več držale in zgrudila se je. Obšlo jo je, da je vsega konec. Spomnila se je na tovariše v »Sibiriji« in končno je videla pred seboj hmelnjske nasade v Savinjski dolini...

Nad gorenjskimi hribi se je zgrinjal mrak, ko je mlada partizanka Alenka začula, da je od nekod dahnilo: »Za kar sem umrl, bi hotel še enkrat umreti!« »Ah, saj sem še tako mlada,« je z grozo pomislila Alenka, »pa bom morala umreti...«

*

Njen tihi dom je med mladimi smrekami in jelkami v Martinj vrhu pod Megušarjevo elektrarno. Tam že enajst let počiva partizanka Alenka.

*

Kaj se je zgodilo takrat z Bredo, Savo in Dušo? Prvi dve so ujeli in odpeljali v mučilnico Begunje in sta tam dočakali svobodo. Duša je bila ranjena v roko in nogo. Zavlekla se je v bližnjo grapo, kjer bi izkravala, da je ni pravočasno našla Logarjeva Urška in ji rešila življenje.

*

Poleti leta 1945 je prišla k Logarjevim Alenka mačeha. Urška ji je pisala in povedala, kje je truplo mlade Alenke. Prepričana je bila, da bo želela odkopati truplo in ga prepeljati v Alenkin rojstni kraj. Pa se je mačeha le pozanimala, če imajo še Alenquine uhane in njeno ročno uro, da ne bi to ostalo z njo v grobu. Urška ni mogla tega razumeti. Kako težko ji je bilo, ko je pomagala polagati mrtvo Alenko v mnogo prerani grob. Se na misel ji niso prišle kakšne dragocenosti, ki so sedaj tako zanimale njeno »mater«, da je samo zato prišla iz Štajerske. »Ubogo dekle!« je pomislila Urška in nova bolečina jo je presunila, ko je pomislila na partizanko Alenko...

Pavla Gortnar

Nesrečen dan za dolenjske aktiviste

V spomin na 26. februar leta 1934, ko so pri Dolnji Straži padli naši dobri tovariši: Jože Slak (Silvo), Maks Strmecki (Rok) in Jože Povše.

ŠE NEKAM prizanesljiva zima leta 1942/43 se je bližala kraju. Ves zimski čas smo politični delavci na Dolenjskem razvijali živahno politično delo po vaseh od Gorjancev do Trebanjskih hribov, od nemške meje za Škocijanom pa do Žužemberka in Dolenjskih Toplic. Utrjevali in širili smo organizacijo OF in Partije, bodrili ljudi in pripravljali za partizane mlade kmečke fante, iz katerih se je razvilo toliko hrabrih borcev. Tiskali in prenašali smo radijske vesti ter našo literaturo. Po nekaterih uspeših vojaških akcijah naših partizanskih edinic, zlasti po uspehi akciji pri Dobu, se je še večala naša samozavest.

V tem času tudi sovražnik ni miroval. Posebno belogardisti so postajali vse bolj drzni in nevarni. Mnogo naših dobrih ljudi je padlo kot žrtev zahrbtnih pohodov domačih izdajalcev, ki so vodili okupatorja vse više in više v naše terene. Treba je bilo povečati našo aktivnost, da bi mogli sproti uničevati sovražnikovo škodljivo delo.

Lepo in suho vreme v drugi polovici februarja je bilo kot nalašč za daljše pohode. Iz Jagodnika in Runčeca za Hmeljnikom, kjer smo imeli nekaj najzvestejših hiš, smo jo mahnilli štirje aktivisti novomeškega okrožja: tovarišici Meta (Koširjeva) in Mica (Ambrožičeva), tov. Rok in jaz (Vid) preko železnice za Mirno pečjo, Brezove rebri in Straškega hriba ter ponoči čez Krko v Poljansko dolino. Zavezna dolina pod Kočevskim Rogom, kjer se je odigralval tako pomemben del naše narodnoosvobodilne borbe, je bila tistikrat že vsa v pomladnem razpoloženju. Zima se je umaknila v globoke hladne vrtače roških gozdov. Le tu pa tam si še v osonjih legah videl bele snežne lise. Na košenicah, ki so bile odprte soncu, so že

prikukale iz zemlje prve pomladne cvetke. Te pomladne slike so vedno močno vplivale na razpoloženje partizanov. Vse to prerajanje v prirodi so nosili v sebi tudi ljudje. Postajali smo živi in pogumni ter polni novih snovanj, smelih načrtov in trdne vere v končno zmago.

V takem razpoloženju smo tudi mi opravili svoje delo. Nad Poljanami v bregu smo posedli kar zunaj na hlode in imeli sestanek z aktivisti podokrožja Toplice. Prisotni so bili tovariš Jože Ravbar (Gregor), Matevž, Martin in še drugi. Seznani smo se s politično situacijo in napravili načrte novih političnih in gospodarskih akcij v duhu smernic našega političnega vodstva, Izvršnega odbora OF.

Popoldne je krenila naša četvorica skupaj s tov. Gregorjem čez hribe v smeri Novega mesta. Šli smo čez Rigl, kjer smo obiskali staro znanko, tov. Sitarjevo. Ponudila nam je orehov in vina. Prelepo sončno vreme, dobro opravljeno delo in prijetna tovarišija, vse to nas je spravilo v židano voljo. Posebno razpoložena in dovipna sta bila tov. Rok in tovarišica Mica. Bistre misli so se kresale med dovtipi in smehom. Lahkega koraka smo jo mahali čez Bušinje, Dolnje Sušice, Selišče na Drganja sela. Tu smo stopili v znano partizansko hišo pri Krenovih in se malo odpočili. Krenova hčerka nam je prinesla suhega sadja in pijače. Ko se je nagibal dan k večeru, smo prišli nad vas Praproče, kjer smo se ustavili na koncu vasi pri Forščekovih. Tu je ostala Meta, ki je nameravala odtod organizirati stike z ljudmi iz Novega mesta. Že v mraku smo se spuščali previdno proti cesti nad vas Potok, ki leži ob Krki. Pod vasjo nas je prepeľjal v temi s čolnom preko vode mlad brodnik. Če se ne motim, je bil to Drgančev fant.

Tako smo prišli v Sela, kjer smo imeli pri Frankovih dogovorjen sestanek z aktivisti z

leve strani reke Krke. V hiši nas je že čakalo v veži pri veliki mizi nekaj domačih aktivistov, tov. Franko, dva iz Goršetove hiše in še nekaj drugih. Kmalu so vstopili v hišo še tovariši, ki so prispeli od mirnopoške plati: Silvo, Slavka (Beceletova) in Jože (Povše). Pričeli smo z delom. Sestanek je imel predvsem namen pregledati vrste najspodobnejših, najborbenейših in najnaprednejših ljudi tega okoliša. Prisotnost dveh starih in izkušenih borcev naše Partije, kot sta bila tovariša Rok in Silvo, je dala našemu delu še posebno ideološko globino in težo. Pozno v noči smo zaključili sestanek in imeli vsi občutek, da smo dobro izvršili svoje delo. Spominjam se še, kako sem se zapletel v daljši razgovor z Jožetom Slakom. Poznal sem ga kot človeka, ki je zrasel iz sredine dolenjskega kmeta in ki se je prav posebno poglobljal v vprašanja naše vasi in v kmečko vprašanje sploh. Razvijal je svoje zelo trezne in življenjske misli in poglede na reševanje naših agrarnih problemov v osvobodjeni domovini. Videlo se mu je, da resnično pozna življenje dolenjskega kmeta in da ga ima rad kot delovnega človeka, ki mu je treba pomagati, da bi se dvignil iz zaostalosti. V osnovnih vprašanjih bodoče agrarne politike sva se prav zaradi njegovih življenjskih pogledov na stvar zelo dobro

Maks Stermecki

skladala in se dogovorila za izmenjavanje misli. Končala sva ta razgovor v najpristranejšem vzdušju.

Sredi trdne noči smo se razhajali. Gregor in Slavka sta se odpravljala še to noč preko Krke. Slavka se je kar nekam težko poslovila od nas, zlasti še od mladega študenta Jožeta Povšeta, lepega fanta z velikimi, otožnimi očmi. Skupina, ki je ostala tostran Krke, se je podala proti Faleskinjevi opekarni. Mladi Jože, ki je od nas vseh tod najbolj poznal ljudi in pota, nas je privedel v mrzli noči do opekarnice. Oglasili smo se pri domačem hlapcu, ki je bil zaupen človek in ki je preskrbel za naše aktiviste par kilogramov soli. Povabil nas je v svojo skromno izbo, da se malo pogrejemo. Zagotavljal nas je, da lahko mirne duše malo zadremljemo in nato rano zjutraj krenemo proti Dolnji Straži ter naprej v gozd. Dodal je, da Italijanov iz Straže ni videl že dva meseca. Res smo legli po klopih, mizi in stolih in naprosili hlapca, da nas pokliče ob petih zjutraj. Bili smo močno utrujeni in takoj smo zaspali. Morda smo spali kake štiri ure, ko nas je že prišel hlapec buditi. Tiho smo vstali in zapustili gostoljubno sobo. Zunanji smo se takoj razvrstili v kolono po eden, na čelo katere je stopil spet Jože, ki nas je hotel voditi do Dolnje Straže k svojim dobrim znancem na zajtrk. Za njim je stopal Silvo, v sredi Mica, za njo pa midva z Maksom.

Nebo je bilo jasno, polno zvezd. Jutranji zrak je bil oster in miren. Pred seboj smo videli lučke, ki so mežikale iz kmečkih hiš v Dolnji Straži. Korakali smo čisto tiho v smeri ceste Novo mesto—Straža. Naenkrat je Mica zadržala svoja dva soseda Roka in Silva ter prisluhnila šumom od vasi: »Fantje, jaz slišim tiho govorjenje Italijanov v bližini! Počakajmo malo, da vidimo, kaj to pomeni!« Vsi smo prisluhnili. »Ne bodi paničar! Tu jih ni bilo že dva meseca!« je zavrnil Mico Jože in krenil naprej. Vsi smo korakali za njim in prispeli že skoraj na cesto Straža—Novo

Jože Slak-Silvo, pri Dolnji Straži padli dolenjski prvoborec

mesto. Naenkrat počí čisto iz bližine strel iz puške. »Tovariši, naprej po cesti in za vasjo v hrib!« zakriči Jože. »Nazaj tovariši, proti opekarni,« zapijem jaz. Stekli smo vsi skupaj za njim še nekaj deset korakov po cesti proti Novemu mestu, kar se vsuje na nas strahovit ogenj. Iz pušk, mitraljezov in minometov. Prileteli smo naravnost v sredo močne italijanske zasede.

Prvi je bil zadet Silvo. Bil je ranjen in ni mogel več naprej. Nekaj za njim se je zrušil tov. Jože Povše, smrtno zadet naravnost v glavo. Italijanski vojaki so planili iz zasede proti nam. Mico so zgrabili blizu Jožeta Slaka, ki se je vrgel sam na bombo, poprej pa še zaklical: »Pozdravite mojo mamo!« Ni hotel živ pasti v sovražnikove roke. Ko so prišli do njega italijanski oficirji, so se odkrili in dali priznanje njegovemu herojstvu.

Midva z Maksom sva tekla s ceste nazaj naravnost proti gozdičku za opekarno. Bila sva venomer pod strašnim ognjem. Ves prostor je bil osvetljen s svetlobnimi raketami. Padala in metala sva se na tla. Nad nama so sikali dolgi rafali. Ker so italijanski vojaki pri-

tiskali za nama, sem dvakrat ustrelil nazaj iz svoje male pištole. Pri padcu sem v temi izgubil še to edino orožje. Naenkrat sem začul Maksov glas: »Jože, ranjen sem.« Ozrl sem se nazaj na levo in že videl dva italijanska vojaka pri njem. Streljanje je za hip prenehalo. Z zadnjimi močmi sem tekel proti gozdu. Ponovno se je začelo divje streljanje. Še danes ne vem, kje sem vzel moč, da sem to vzdržal in, kako se je moglo zgoditi to, da nisem bil zadet na čistini nekaj sto metrov, na kateri je stalno bruhal ogenj okoli mene in nad menoj. Na pol mrtev sem se zavlekel v gozdiček »Brezje«, kjer kopljejo glino za opekarno.

... Kakeh petdeset metrov sem še prodril v notranjost gozda in se ustavil tik za globeljo, kjer je stari odkop glin. Zleknil sem se sredi robidovja pod malo smreko, ki je širila veje skoraj do tal. Zvil sem se okoli te smreke in pritisnil čim bolj k zamrzli zemlji. Italijani so divje streljali v gozd. Ročne bombe so padale čisto blizu. Med streljanjem sem slišal tuljenje pobesnelih italijanskih vojakov. Čutil sem jih v neposredni bližini. Popolnoma sem bil prepričan, da bodo v gostih strelcih preiskali mali gozdiček in me našli. Bil sem v neustreznem prostoru med Krko in cesto Straža—Novo mesto, odkoder bi bil vsak umik podnevi stoodstotno tveganje. Terena nisem poznal. Bili so strašni trenutki čakanja, kdaj me bo doletela usoda mojih tovarišev. Zbegane misli so se mi bliskovito utrinjale. Kot na filmskem traku so se mi v zavesti odvijale slike iz mojega življenja: drobna doživetja iz rane mladosti, ljudje, ki sem jih srečaval, brat in sestra, s katerima sem trgal petelinčke za Gorico v rojstnem kraju; videl sem zajčke, ki sem jih krmil v šolskem vrtu, videl ženo in dve hčerkici, ki sem jih pustil same v Ljubljani, očeta in mamo ter njihovo zaskrbljenost ob našem slovesu in še tisoč drugih dogodkov. Čutila so bila napeta do skrajnosti.

Po okoliških cerkvah je zvonila sedma ura. Vstalo je kras-

no sončno jutro 26. februarja 1943. Nisem si upal pogledati sončnih pramenov, ki so prodirali skozi grmovje. Nisem si drznil pomisliti, da bi preživel ta nesrečni dan. In vendar bi tako rad še živel? Gledal sem žuželko, ki se je prebujala v travi in siničko, ki je luščila semenko iz smrekovega storža. Zavidal sem tem živim bitjem, da niso ljudje in da nimajo razuma, ki ga je človek tako strašno zlorabil.

Krik in vik italijanskih vojakov se je vse bolj oddaljeval. Ko je bila ura osem, sem jih že čutil na cesti in v vasi. Ves dan se nisem ganil. Zavedal sem se, da me lahko reši edino noč. Vsak trenutek bi se lahko pojavila nova nevarnost, ki bi zatreščila mojo usodo. Polagoma se je okoli mene vse umirilo. Minute so tekle počasi, ure so bile dolge kakor večnost. Imel sem časa dovolj, da do kraja premislim o tovariših, ki so živi in mrtvi padli v sovražnikove roke.

Videl sem pred seboj podobo Jožeta, mladega, mnogo obetajočega študenta tehnike iz znane partizanske Povšetove hiše v Podborštu. Zrasel je v napredni hiši in se že zgodaj pridružil aktivnim borcem OF in Partije v Mirnopoški dolini. Bil je sredi dela za narodnoosvobodilno stvar in za blaginjo delovnih ljudi. Morda je prvič v življenju vzljubil dekle, pa je moral pasti.

Videl sem Jožeta Slaka, enega najpriljubljenejših partizanov na Dolenjskem, skromnega, borbenega, požrtvovalnega in zrelega človeka. Njegova osebnost je bila za vzor nam vsem, ki smo ga pozblje spoznali. V prvih vrstah najodgovornejših tovarišev naše Partije je Jože Slak pripravljel prej nerazgibane, politično zaostale množice dolenjskih kmetov, da so dali iz svoje srede vrsto prekrasnih borcev za svobodo. Jože je bil najsvetlejši vzor človeka, ki je zrasel iz ljudstva; bil je vedno ljudski človek in je delal za ljudstvo do svojega poslednjega diha. Njegova posebna moč je bila v tem, da je kot kmečki sin dobro poznal korenine političnega klerikalizma in se odločno boril proti njemu.

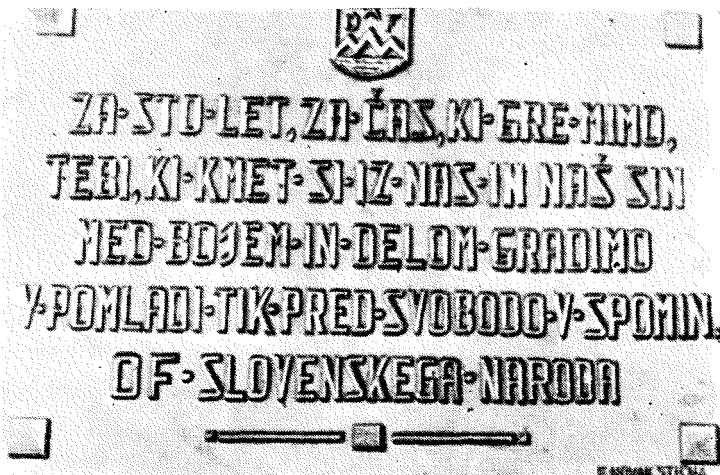
Kot bivši krščanski socialist je s smelim nastopom v naši napredni javnosti zadal težak udarec klerikalni reakciji.

Slišal sem glas ranjenega tovariša Roka, ki je padel v roke podivjanim Italijanom. Bila sva sošolca iz gimnazije in stara prijatelja. Spomnil sem se, kako sva skupaj kot prvošolca v Krškem prvič preplavala Savo. Slišal sem ga čisto razločno, kako je v peti šoli držal pri slovenščini predavanje, ki nas je vse vznemirilo. Poznal sem njegovo aktivno politično delo v Partiji že v srednji šoli, sedem let prestajanja robije v Sremski Mitrovici, njegovo organizacijsko delo v Ljubljani in v Zasavju v letih do zloma stare Jugoslavije. Bil je eden najbolj aktivnih tovarišev v kmečko-delavskem gibanju in v »Zvezi delovnega ljudstva«; široko razgledan mož, ki je s svojim bogatim ideološkim znanjem izobraževal mlade komuniste in jim v številnih predavanjih in člankih utrjeval in poglobljal revolucionarno borbenost. Kako prijeten mi je bil spomin na najina skupna pota iz Runčeca v Šmarjeto, čez Vinico v Škocjan in naprej v Zagrad, kjer sva obiskovala v zimskih tednih mlade organizacije komunistov. Naravnost veselila sva se teh obiskov, pa tudi ljudje so naju bili vedno veseli. V Šmarjeti, kjer sva se ob teh priložnostih ustavljala pri Korlovškovih, se je vedno zbrala v kuhinji mala družba, ki naju je rada poslušala. Tovariš Rok je večkrat z občutkom recitiral Prešernove pesmi, ki jih je stalno nosil s seboj. Vsi ljudje so ga spoštovali kot starega borca naše Partije, ki je bil oropan za sedem najlepših let svoje mladosti in kot zelo izobraženega človeka. Kot kadrovik je izvršil v novomeškem okrožju veliko delo.

Ko je odbila ura devet, sem zaslišal od Vavte vasi salvo strelav iz vojaških pušk. Zbal sem se za usodo Mice in Roka. Ob misli na Mico, sem videl njeno slovo od njene punčke, ki jo je pustila v Novem mestu pri starših in o kateri nam je tolikokrat pripovedovala. Minulo jesen se je junaška Mica komaj rešila iz rok ita-

lijanskih vojakov nad Ram-poho v Rogu. Zdaj pa je spet padla v njihove kremplje. Kot blagajnik okrožnega odbora OF je imela s seboj večjo vsoto denarja, kar me je močno skrbelo. Bal sem se za Mico, požrtvovalno in ponosno aktivistko, ki smo jo vsi spoštovali in jo imeli radi.

V takih razmišljanjih mi je potoval čas. Še ves dopoldan sem bil prepričan, da se bodo Italijani vrnili in prečistili gozdiček, iz katerega je bilo nemogoče kamorkoli pobegniti. Mešala se je v meni potrtost zaradi tako težkega udarca, ki ga je uspel okupator prizadejati vodilnemu političnemu aktivu novomeškega okrožja in pa bojazen, da vsak čas odkrijejo in pobijejo še mene. Do opoldne ni bilo nikogar. Plaho sem začel upati, da bom morda le preživel ta nesrečni dan. Z vsako uro je to upanje raslo in moji načrti za rešitev so postajali realnejši. Ko se je sonce že sklonilo za hribe in ko sem že skoraj nameraval zapustiti to vražje mesto, sem naenkrat zagledal v bližini dva moža. Še bolj sem se prižekel zemlji in zvil okoli smreke. Bil sem prepričan, da sta civilno oblečena belogardista, ki so ju poslali Italijani vohuniti za menoj. Naenkrat se mi je zazdelo, da sta opazila s svetlimi žebli okovan podplat na čevlju moje desne noge. Bila sta izredno previdna. Spet sta se nekoliko oddaljila, pa spet približevala. Bilo mi je tesno, orožja nisem imel. Naenkrat sem začul pritajen glas z druge strani globeli: »Tovariši! Ne boj se, tovariši! Ali si ranjen?« Nisem si mogel biti na jasnem, ali sta dobra človeka, ki mi hočeta pomagati, ali sta provokatorja, ki me želita dobiti živega v roke. Ponovno sta me klicala: »Ne boj se tovariši, midva ti želiva pomagati!« Tedaj sem se izkopal iz robidovja, skočil čez jarek k njima in jima dejal: »Če sta prava tovariša, potem je prav.« Povedala sta mi, da sta delavca iz opekarne in organizirana v terenskem odboru OF. Vedela sta povedati, da so tovariša Roka Italijani že dopoldne ustrelili. Hlapec jima je povedal, da nas je bilo petero in da se je eden zatekel

Fotografski posnetek originalne plošče, ki so jo partizani 4. marca 1944 vzdali na steno Jurčičeve rojstne hiše

ranjen v gozd. Čez dan si niso upali iti pogledati, ker so bili prepričani, da jih kdo opazuje. Povabila sta me k sebi na stanovanje, ki je bilo v bližini. Bilo je že mračno. Žene so mi prinesle hrane in bile dobre za menoj. Čutile so, da sem nekaj strašnega doživel. Čedalje več ljudi se je nabiralo v sobi, da bi videli človeka, ki je preživel veliko nesrečo. Bil sem ginjen nad dobroto teh ljudi. Govoril sem jim o padlih tovariših, ki so dali svoja življenja za osvoboditev naroda in za boljše življenje delovnih ljudi. Rekel sem jim med drugim tudi tole: »Res je zadel danes organizacijo naše Partije in OF na Dolenjskem težek udarec, toda ne smemo kloniti. Dokler ima naša organizacija take ljudi, kot ste vi, toliko časa se nam ni bati!«. Iskreno sem se ljudem zahvalil in odšel z enim izmed delavcev, ki me je spremil na rob gozda in čez polje do ceste niže Dolnje Straže, kjer sem prečkal cesto in odšel v gozd. Še isti večer sem bil med svojimi tovariši v bunkerju TV-stanice, kjer sva pozno v noč govorila s tov. Nikom (Silhoin) o naši nesreči.

Po končani vojni mi je tovariša Mica pripovedovala o nadaljnji usodi Maksa Strmeckega-Roka in o svoji usodi tistega nesrečnega februarškega dne.

Zasedo v Dolnji Straži je držalo to noč 125 italijanskih vojakov iz Straže. Maks je bil ranjen v spodnji del obraza tako, da je težko govoril. Njega so zgrabili in odpeljali vojaki, Mico pa oficirji. Pobrali so naše nahrbtnike. Vojaki so iz vasi privlekli člane ene izmed partizanskih družin, morda ravno tiste, h kateri nas je hotel peljati Jože na zajtrk. Vse skupaj so odvedli v Stražo v glavno pisarno kolonela pred mostom. Ljudje so se s ceste umikali v hiše. Le ena ženska iz Straže se je znašala nad partizanko Mico in ji pljuvala v obraz. V pisarni so jima odvzeli vse osebne predmete. Vsakega posebej so zaprli in ju takoj začeli zasliševati. Mico so zasliševali o Roku, njega spet o njej. Dvakrat sta se še videla, ko so ju soočili. Z Rokom so nečloveško ravnali. Že pri prvem zaslišanju so ga strahovito mučili, tako da je bil ves razbit, z visečo spodnjo ustnico. Bili so besni, ker niso mogli spraviti iz njega nobene izjave. Pri prvem soočenju je Rok ponosno izjavil, da je komunist in partizan in da je to vse, kar ima povedati. Komandant je poklical grobarja in mu v navzočnosti obeh naročil, naj takoj izkoplje dva groba na pokopališču. Roka so nato odpeljali v posebno sobo na zasliševanje. Mico so odpe-

Umiranje v pozabljenju

Vse tiho okrog je...
Lahno in drobno dežek rosi,
po topolih šušti...
Noč je!

Težko so zasopla telesa
v sobi četrti,
težak je njihov sen.

Le nekdo še ne spi.
Vročično se premetava,
bole ga roke, prsi glava —
vse, vse...
Nekdo še ne spi,
ko luna po dežju priplava.

Na dom se spominja,
na domovino preljubu,
na mater,
ki je v izgnanstvu umrla,
na sestro,
ki se je tujcu uprla,
na očeta,
ki je padel nedavno.

V njem vse je še živo.
Segel bi z roko —
pa bi bel domček dosegel
pa bi med domača polja legel
in tiho zaspal.

— Domov, ah domov,
jaz moram domov,
ne, nočem spati tu,
sredi grobov,
nočem s prahom oblakov
bežati.

Mati, moja mati,
ne v krematorij, ne, ne...

Še bije srce...
Je živo, da bi se splazil
daleč, daleč domov...
Mati, pomagaj mi, mati...

Bil je le krik...

Vročični bolnik
se vzpne na kolena
in čuje se krik:

— Mati! —

Nič več ni glasu.
Slabotno telo
pa pade kot snop
na pograd mrtvo.

ljali v sobo, kjer so bili na tleh razstavljeni predmeti iz naših nahrbtnikov, razen denarja. Med papirji so bili tudi podatki o partijskih kadrih novomeškega okrožja, ki jih je nosil s seboj Rok, in ki jih na srečo niso znali čitati. Ti Rokovi kadrovski papirji so Mico najbolj skrbeli. V tem težkem položaju se je Mica znašla in začela iskati svojih 17.000 lir, ki jih ni bilo med razstavljenimi predmeti. Ugotavljala je odločno pred komandantom, da ji je ukradena večja vsota denarja in, da je to sramota za italijansko vojsko in še posebej za oficirje, ki so edini imeli z njo posla. Komandanta, ki je ves čas govoril z njo preko tolmača (nekega bivšega jugoslovanskega orožnika, takrat karabinjerja), je ta afera zelo razburila in je hotel zadevo na vsak način razčistiti. Dal je poklicati vse oficirje, ki so bili v jutranji akciji. Medtem je Mica še enkrat videla Roka vsega razbitega. Takrat ni mogel več govoriti. Mica mu je obrisala z robcem obraz, nakar jo je italijanski vojak s pestjo udaril po glavi. Medtem je prišel grobar javit, da je ena jama izkopana, druge pa da ne more sam izkopati, ker je zemlja zamrzla. Komandant ga je napotil kopat še drugo jamo. Roka so takoj odpeljali in ob

devetih ustrelili pred pokopališčem v Vavti vasi. Mico so vlekli nazaj v sobo z razstavljenimi predmeti in jo med zasliševanjem pretepali. Izgovarjala se je, da je to jutro prišla preko Krke, da ne bi kompromitirala Frankovih. Z denarjem da je hotela v mestu kupiti nekatere stvari. Medtem so pripeljali 17 oficirjev v vrsto, ki naj bi pokazal tatu. Mica jih je ponosno zaničevala, češ, kakšni so to oficirji, ki nimajo poguma, zagovarjati svoje dejanje. Komandant je divjal, oficirji so bili blede od strahu. Mica je šla od človeka do človeka. Ko je prišla do zadnjega, je zahtevala še tistega, ki ji je vzel nahrbtnik in ki jo je prvi začel pretepati. Pripeljali so ga in ugotovili, da je krivec. V desetih minutah je bil denar vrnjen. Takšna je bila torej čast oficirjev italijanske kraljeve vojske! Oficirji so odšli. Komandant je v prisotnosti Mice telefoniral v Novo mesto generalu Ceruttiju o uspeli akciji pri Dolnji Straži. V dvajsetih minutah je bil Cerutti v Straži. Ze po prvih informacijah se je razburil nad komandantom, kako je mogel odrediti streljanje ranjenega človeka in ga opozoril na najnovejša navodila vojski, da se ne sme streljati žena-mater. Komandant se je moral Mici opravičiti zaradi surovega postopka. General Cerutti je Mico odpeljal pod roko v posebno pisarno, kjer ji je ponudil hrano. Dejal ji je, da se ni treba bati. Dal ji je nasvete glede obrambe in jo podučil, da ni treba ničesar priznati. Zaradi denarja pa da bo morala biti kaznovana. Povedal ji je tudi, da bo v nekaj mesecih zlom fašistične Italije. Odšla sta v sobo, kjer so bili razstavljeni vsi predmeti in papirji iz nahrbtnikov. Odbirala sta vse obremenilne papirje, ki jih je italijanski general sproti metel v peč.

Tako je tovarišica Mica ušla gotovi smrti. Rešil jo je globok prepad med italijanskimi fašisti in pristaši generala Badoglija.

Inž. Jože Levstik

Dogodek v cerkvi

NOVO MESTO so partizani držali od italijanske kapitulacije do nenadnega vdora Nemcev, dne 21. oktobra 1943, čeprav so Nemci medtem mesto dvakrat močno bombardirali.

Dne 21. oktobra 1943 je nič hudega sluteče Novomeščane vznemirilo močno streljanje iz smeri Ločne in Cikave. Partizanska posadka je iz mesta poslala izvidnike, ki pa so se naglo vrnili z novico, da se pomikajo nemške motorizirane kolone po obeh cestah iz Zameškega in od Kostanjevice proti mestu. Kasneje smo izvedeli, da so Nemci pri Zameškem in Kostanjevici prebili obrambni obroč in vdrli proti Novemu mestu.

Na obrambo ali oborožen odpor zaradi maloštevilne vojske ni bilo misliti, zato so partizani odšli iz mesta v bližnje gozdove. Ostalo pa je v mestu še nekaj posameznih partizanov, ki iz kakršnihkoli razlogov niso mogli oditi s svojimi enotami. Nekatere so Nemci celo ustrelili. Med zaostalimi je bil tudi pomočnik kuharja mestne zaščite, Tone. Ta je imel vso prejšnjo noč službo, ki se mu je iztekla šele zgodaj jutraj, naslednji dan pa bi

moral biti prost. Zato se je takoj po končani službi odpravil v svoje stanovanje pod kapiteljem, se kar oblečen vrgel na posteljo in zaspal kot ubit. Naenkrat ga predramijo močni sunki in vpitje. Na pol predramljen skoči pokonci in debelo gleda svojo taščo, ki je stala ob postelji, ga suvala in vpila, naj vendar beži, ker so Nemci vdrli v mesto. Ko je Tone doumel, za kaj gre, je bil v hipu na nogah; zgrabil je puško, poveznil titovko na glavo in jo na vrat na nos ucvrl iz hiše. Že na pragu ga je ustavilo močno streljanje okrog cerkve in po mestu. Vedel je, da mu je izhod iz mesta zaprt. Kaj sedaj? Nad njim je kipel visoki zvonik kapiteljske cerkve. Kot maček je puhnil po stopničkih proti cerkvi in pogledal izza škarpe. V kripti je prav ta hip zavil visok Nemec z brzostrelko, pod glavnim cerkvenim stopniščem pa je regljala nemška strojnica. Z dolгими koraki in prihuljen k tlom se je pognal v cerkev, stekel po ladji in presbiteriju, preskočil ograjo pred velikim oltarjem in hitro utionil v polmraku za oltarjem. Tam se je vzpel prav v vrh dobrih 10 m visokega oltarja, kjer se je oddahnil. Tako skrit za veliko Miklavževo sliko, delom slavnega italijanskega slikarja Tintoretta, je napeto prisluhnil zamolklim glasovom, ki so prihajali iz kripe, in strelom okrog cerkve. Kasneje je zvedel, da so bili v kripti skriti kaznjenci, ki so v bližini cerkve pospravljali ruševine, pa so jih Nemci v prvem navalu smatrali za partizane. Nenadoma zasliši trd korak v cerkvi. Med okrasnim stebričjem oltarja pogleda skozi rezo v cerkev in — srce mu zastane. Po cerkvi prihaja ohol Nemec z brzostrelko proti oltarju. Že je z nogo sunil v kovinska vratca predoltarne ograje in hotel naprej, ko ga je ustavil ženski glas. Tone je še videl, da se je Nemec obrnil in z nekom govoril v svojem jeziku. Nemško Tone ni razumel, slišal pa je besedo »banditi« in to mu

Ženska je ... govorila z Nemcem ...

je vliilo še več strahu. Čeprav ostrašen, je bil vendarle radoveden, s kom Nemec govori. Poiskal si je torej drugo razpoko in pogledal skozi njo. Prizor, ki ga je zagledal, ga je še bolj ostrašil. Pred korškimi klopmi je klečala starejša žena z molitvenikom v roki in mirno govorila z Nemcem, oba pa sta se večkrat ozrla proti oltarju. Tone se ni spomnil, da bi bil pri svojem begu videl to žensko v cerkvi. In če je bila, ga bo zdaj mar izdala...? Prsti so se mu nagonsko oklenili puškine cevi. Spreletela ga je hipna misel: »Dvigni, pomeri in sproži...«, druga misel pa mu je svetovala počakati. In počakal je. Videl je, da je Nemec potegnil ženi molitvenik iz rok, pogledal vanj in ga malo prelistal, nato pa vrgel na tla, objel z očmi še enkrat ves oltar, se počasi obrnil in odšel iz cerkve.

Zdaj šele si je Tone pošteno oddahnil in ko je kmalu zatem prenehalo streljanje okoli cerkve in so potihnili tudi glasovi v kripti, je oprezno splezal na tla in se previdno odpravil ven. Ženska, ki je govorila z Nemcem, je bila še v cerkvi in je mirno molila. Ko je šel mimo nje, ga je prijazno pogledala in mu pokimala, Tone se ji je zahvalil z globokim pogledom.

*Polde Cigler,
ilustriral Karlo Hrovatin*

... Izginil je za oltarjem ...

Obrazi v luninem svitu

Sneg, vsepovsod sneg, visok in gost in mehak kakor odeja, s puhom naphana. Zasuta je gora in zasute so poti in ljudje na teh poteh in smreke drhtijo pod težkim bremenom kakor v predsmrtnem drgetu. In na sneg še vedno sneži iz neba, ki ni več nebo, ampak temnosiva skladovnica belega zla.

Noč.

Strastna pošast z belimi, orokavičenimi rokami, stezajočimi in grabečimi za vsem, kar je živo.

Upanje in poguba.

In na poti, ki ni več pot, ampak koprenasto pregibanje tal, stopa kolona vase sklonjenih, zgrbljenih od teže snega in nahrbtnikov in streliva na sebi. Z očmi na tleh, s srcem v belih višinah.

Kolona zmrznjenih teles in kakor ogenj sežigajočih duš.

In stopa in se premika, počasi, trudno, molče, a vendar zanesljivo. Korak je pijan in zaletav kakor te snežinke, ki se vrtinčijo in plešejo divji ples narave. Narave v ekstazi.

V zraku pa pesem ledenega vetra, ki ubira mrzlo melodijo smrti. In težko obloženi vrhovi smrek se ne odzovejo pesmi. Molčijo. Zato hiti pesem nekam mimo njih, v neizmerne daljave.

Ljudje, ljudje pa živijo.

Stopajo v noč. Naprej...

Potem, čez nekaj časa, se je odstrlo nebo. Od nekod se je kakor prikazen prikazala luna in osvetlila zemljo in dala belemu snegu rumenkasto-srebrno barvo. Snežinke v zraku so se izgubile v neznano in veter jim je sledil.

Takrat pa nenadoma, šepetaje: »Kolona, stoj!«

Valovanje zraka, rahlo in komaj zaznavno, noseč te besede, je priplavalo od spredaj, se dotaknilo vsakega posebej in se zatem izgubilo v noči.

Četita je obstala, odrevenela pričakovanje.

In znova je prišlo: »Stopaj previdno. Tovariši so med nami.«

In stopil je prvi, in drugi, in vsi. Previdno, rahlo, da jih ne bi bolelo.

Ležali so v vrsti, drug ob drugem, molče in negibno. Eden, dva, trije in pet, osem, še deseti. Morda jih je bilo tudi enajst. In kolona je stopala preko njih in nihče ni stopil na nikogar od teh, ki so bili objeti med seboj in združeni z vesoljem in z njimi, ki so se težko pomikali preko njih. Od spodaj pa so sijali obrazi v rumenkasto-srebrnem luninem svitu in govorili:

»Jaz sem Marko.«

»In jaz sem Breda, saj veste, tista iz bolnišnice!«

»Jaz pa sem Drago, tisti, ki mu je bomba v zadnjem spopadu odnesla nogo.«

»In Črta poznate? Kaj me ne bi, saj sem vam večkrat raztegnil harmoniko.«

»Hudo vroče je bilo takrat, ko so me Švabi ranili v glavo. Pa sem jim odnesel,« je rekel Branko.

In tako so govorili. In vsak je povedal svoje ime in še kaj zraven dodal, kako je bilo takrat in takrat, in da je bilo hudo in lepo. In stopil je zadnji v koloni čez zadnjega in še ta je spregovoril: »Ni bilo mogoče drugače. Zavohali so bolnišnico in morali smo iz nje. Vsi sami hudi bolniki smo bili. Še jaz, komandir, nisem bil zdrav. Najprej smo jim ušli. Potem pa je prišla druga kolona od spredaj in vžgala po nas. Borili smo se, vsi, še tisti, ki so bili ranjeni. Poglejte, tu zraven leži mitraljezec. Z njim sva padla poslednja. Ni šlo drugače. Bili so premočni. In sami zdravi. Pri nas pa sta bila samo dva, ki nista bila huje ranjena. In padli smo vsi, do zadnjega. O, pa tudi njim ni šlo lahko. Videl sem, kako so se kotalili po snegu in je bil sneg okoli njih tudi rdeč. Ampak bilo jih je preveč. In zdravi so bili, mi pa smo bili ranjeni. Bolnišnica. Tako je bilo, da boste vedeli.«

To so povedali obrazi, v snegu ležeči, in z bledikasto lunino svetlobo ožarjeni.

Kolona pa je stopala naprej. Trudno, počasi, z zaletavajočimi se koraki, a zanesljivo. Skozi zimo v pomlad. Skozi noč v dan.

Da se bo nekoč vrnila ponje, ki so ostali za njimi, z večno govorečimi obrazi v luninem svitu.

Franc Šrmpf

Lov na »Guardio civico«

PO ITALIJANSKI kapitulaciji bi kmalu Nemci ostali brez njim »zvestih« laških bojovnikov — le-tem se je namreč mudilo domov, posebno iz Slovenskega Primorja, odkoder so odhajali razoroženi, ker so jim partizani pobrali orožje — če jih ne bi Nemci kot zajce lovili po Furlaniji. Nekaj so jih prisilili, da so si znova opasali orožje, ostale pa so odvekle v internacijo. Ker je Nemcem na frontah primanjkovalo vojakov, so zlasti v zaledju uporabljali brezposelne fakine, ki so rajši jedli nemški komis, kot bi v kakem taborišču čakali smrti. Tako so Nemci le-te poslali čuvat industrijske objekte, ko pa je Nemcem trda predla, so jih celo poslali stražit progo od Trsta proti Tržiču. Posebnih koristi ni bilo od njih; proga je kljub temu letela v zrak. Izkazali pa so se kot lovci na kokoši in druge reči, ker so se glede tega zvesto držali tradicije Mussolinijevih vojščakov.

V vsaki postojanki »guardie civiche« ob progi je bilo od 10 do 15 ljudi. Oboroženi so bili s puškami pokojne italijanske vojske, oblečeni pa v obnošene nemške uniforme. Komanda mesta Sežana je vedela za te nove sovražnike in njen obveščevalec Žarko je poskušal zbrati o njih čim več podatkov. Pri tem so mu pomagale obveščevalke iz Gorjanskega in drugih vasi. Žarko je bil domačin z Opčin in je še posebno mrzil gvardiste, ker so se naselili tudi v njegovi vasi in delali zaradi njega težave staršem. Ko je Žarko zbral podatke, je komanda mesta odločila, da se postojanka blizu vasi Mavhnje uniči. Z njo naj bi opravil udarni vod, ki mu je poveljeval Zorko, doma iz vipavske vasi Sela. Pred prihodom na komando mesta je bil v operativni enoti. Tam je bil ranjen in so ga poslali k nam, ker ni mogel zdržati napornih pohodov. Poverili so mu po-

veljstvo udarnega voda. V temvodu je bil še vodnik Očka, Kraševac, ki ni bil nikoli pri miru in je moral zmerom kaj brskati okrog sovražnih postojank. Pozabiti ne smem tudi na mitraljeza Curka iz Gorenje Branice, ki je bil skupaj s sovaščanom Čehovin steber enote. Dalje naj omenim Albina Rončlja-Binčeta iz Dutovelj in njegovo polavtomatsko puško.

Po dobljenih podatkih o sovražni postojanki je komanda mesta, katere komandant je bil Ivan Fabjan-Niko, odobrila napad na Zorko je neke jasne noči v juliju 1944 krenil na delo. Iz požganih Mihaljev nad Škrbino so se napotili skozi Sveto in Ivanji grad mimo Gorjanskega proti Mavhinjam. Pri kapelici Slivno, odkoder sta Zorko in Očka še enkrat pregledala zemljišče in preudarila, kako bi napadli barako, v kateri je bilo 12 čuvajev »Tretjega rajha«. Sklenila sta počakati do enajste ure, ko bi v baraki zaspali. Ko je napočil čas, so se partizani kak kilometer od barake spustili na progo, kot da so nemška patrulja, ki nadzira budnost stražarjev. Tako so

se nemoteno približali postojanki. Zorko je bil na čelu, ker je trdil, da zna nemško. V resnici ni znal več kot nekaj besed, ki se jih je iz nujne naučil vsak partizan. Toda tudi to Zorkovo skromno znanje nemščine je zadostovalo, da je lahkoverni stražar pred barako verjel, da gre res nemška patrulja, še zlasti, ko je videl, da ima Zorko nemško kapo. Fantje so ostali zadaj, ker je Zorko moral naprej zaradi »parole«. S stražarjem je Zorko nato tako uredil, da le-ta ni nikdar več od koga zahteval parolo. Pot v barako je bila prosta. Notri so spali nič hudega sluteči vojščaki. Gromki glas Očka: »Roke kvišku!« in rafal iz brzostrelke so zadostovali, da so prestrašeni gvardisti poskakali s postelj z dvignjenimi rokami. Vsi so jecljaje tožili, da niso ničesar krivi, da so pravzaprav komunisti in je le naključje, da služijo Nemcem. Partizani so jih razorožili in jih uporabili za nosače zaplenjene robe. Za slovo so zažgali barako, Curk pa je rekel: »Bomo šli vsaj pri svetlobi domov«. Zaplenili so 9 pušk, mitraljez, brzostrelko, eno pištolo in okrog 3000 nabojev.

Franc Bratovž-Aco

Udarni vod komande mesta Sežana na pohodu, junija 1944 blizu Škrbine. Na čelu kolone (od leve proti desni) Albin Rončelj-Binče, Očka, Zorko Bavčar in Čehovin

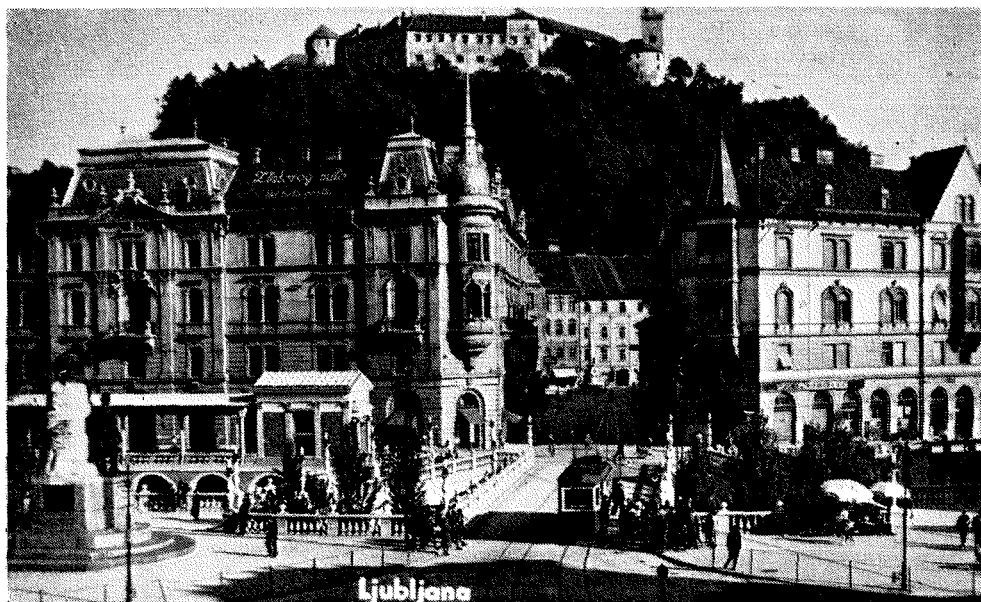
Okupirana Ljubljana na razglednicah leta 1956

ŽE PRED nekaj tedni (točneje: 13. julija letos sem jo kupil v ljubljanski papirnici blizu Drame!) so v nekaterih ljubljanskih papirnicah in kioskih »Jugoreklama« prodajali razglednice Ljubljane. Se pravi, razglednice s tremi motivi, ki so si bili bolj ali manj podobni: pogled s stopnišča frančiškanske cerkve na Prešernov spomenik, Tromostovje, Stritarjevo ulico in na Ljubljanski grad v ozadju. Na videz popolnoma dostojna in lepa razglednica, pokrajinska fotografija Ljubljane. Pomislite: še cena dvajset dinarjev za razglednico ni bila pretirana. Toda, da je bila fotografija dostojna, je bilo samo na — videz, na prvi pogled! Zakaj, če je človek pogledal to razglednico nekoliko bliže, ga je pogled na levi del razglednice, na Kresijo, na strehi katere je napis »Zlatorog milo da lepo perilo« in napis na strehi hiše na desni strani takoj prepričal, da je ta razglednica —

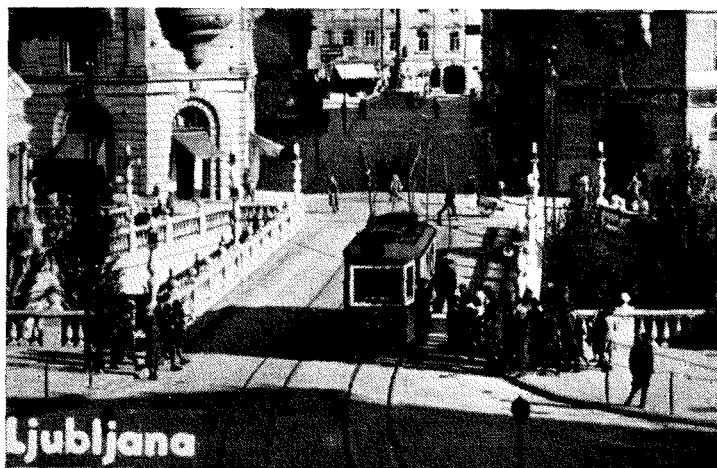
posnetek Ljubljane — starejšega datuma. Res, teh napisov dandanes ni več na strehah. Seveda, saj prikazuje razglednica tudi tramvaj, ki je obstal tik na prehodu preko Tromostovja. Pa vendar, saj tramvajskega postajališča tu na Tromostovju že nekaj let ni več. In če se nato človek, nekoliko vznemirjen, nekoliko radoveden, kaj vse mu ta razglednica še lahko »nudi«, še bolj »zapiči« v fotografijo, pa... Je to sploh mogoče? Je to sploh res ali so samo sanje...? Oči vendar ne varajo? Kaj pa če? Naj še povečevalna leča pomaga. Res, res! Glejte, ob robu ceste na Tromostovju stoji — italijanski kvesturin. Blizu njega v gneči še en italijanski okupatorski oficir in na stopnicah stoječega tramvaja še nekaj »črnih okupatorjev« s puškami. Kaj pa na levi strani? Da, kar pogledajte — pet italijanskih alpincev v klobukih... Saj ni moč verjeti. In vendar je res. Zakaj napis na levi strani,

čez Tromostovje, nad trgovino, kjer piše »Cartoleria — Papirница«, nas popolnoma uveri, da je bila tako popisana Ljubljana v tistih letih, ko so jo okupirali italijanski fašisti. S pomočjo povečevalne leče pa lahko razberemo še napis »Fermata« in »Banco«. Skratka — dejstva so pred nami na fotografiji, ki jo je bilo moč kupiti leta 1956 v Ljubljani, da razglednica prikazuje okupirano Ljubljano... Še več je stvari na tej razglednici, ki današnjega poznavalca Ljubljane motijo, in iz česar je zanesljivo ugotoviti, da je bil ta posnetek fotografiran v preteklosti.

In vendar — razglednice, kakršne kupujejo obiskovalci Ljubljane, naj ne prikazujejo Ljubljane v preteklosti, temveč sedanjo Ljubljano, prikaz sedanjega življenja v Ljubljani. Iz te razglednice pa vsega tega ni razvideti — saj ni na njej niti tistega živahnega

Razglednica Ljubljane, ki so jo prodajali v naših kioskih

Ljubljana — povečani del razglednice

prometa, kakršen je dandanes v tem mestu.

Torej — leta 1956 prodajajo oziroma so prodajali v Ljubljani razglednice, ki prikazujejo okupirano Ljubljano. Ne vemo sicer, kdaj so jih dali prvič v prodajo (verjetno so jih prodajali prvič takrat, ko so se šopirili po Ljubljani okupatorji?) oziroma v promet. Zakaj na hrbtni strani fotografije ni niti napisano, kdo je fotografiral niti kdo je založil te razglednice. Preprosto: prodajali so jih, misleč, da nihče izmed Ljubljančanov ne bo zapazil (v neki papirnici so mi dejali, da je avtor te fotografije neki fotograf iz Rožne doline) na fotografiji kake po-

sebnosti. Važno pri vsem tem konec koncev tudi ni to, da so jih kasneje vzeli iz »prometa«. Toda nesramno, škandalozno, brez vsakega čuta odgovornosti, brez najmanjše patriotske zavesti pa je, da so jih sploh razmnoževali in prodajali. Še več! Da se je kaj takega sploh moglo dogoditi, in to leta 1956, enajst let po okupaciji. Čeprav je vsak nadaljnji komentar nepotreben, je treba za konec pibiti, da je edino prav in na mestu, če ti stega, ki je te fotografije-razglednice meni nič, tebi nič dal v prodajo, pokličejo odgovorni faktorji na odgovor! Za tako dejanje ni nobenega opravičila!

D. K.

Izrečeno in zapisano...

Turjaški grad v velikolaški občini je spomenik srednjega veka in spomenik narodno-osvobodilne borbe. Nič čudnega torej, če ga vsako leto obišče mnogo izletnikov. Vsakogar pa predvsem zanima, kako so septembra 1943 uspele priti v utrjen turjaški grad partizanske enote in kako so ga zavzeli partizani. Na vsa ta vprašanja izletnikom in obiskovalcem prav radi odgovarjajo domačini s Turjaka in

ljudje, ki so sodelovali v takratnih borbah za grad. Reči pa moram — in to je mnenje borcev, izletnikov in domačinov — da je škoda, ker ta zgodovinski spomenik razpada in se za njegovo obnovo, ali pa vsaj za to, da bi se ohranilo takšnega, kakršen je, nihče ne zmeni. Nedvomno je dandanes težko vložiti denarna sredstva za obnovo gradu, toda nekaj denarja, da bi z njim ohranili Turjaški grad

vsaj v sedanjem stanju, pa bi že morali nekje najti. Ljudje v turjaški okolici in iz Velikih Lašč bi bili pripravljeni s prostovoljnim delom in z gradivom pomagati, če bi videli, da se za turjaški grad nekaj daje. Mar ni to vredno premisliti, dokler je še čas? Podobno pa mislimo tudi borci, ki smo leta 1943 zavzeli grad.

D. V.

*

Pred časom so v Kočevski Reki v kočevskem okraju izključili iz članstva ZB okoli 30 ljudi. Vendar — brez utemeljitve. Ne trdim, da ne bi bilo prav, če bi izključili iz članstva tiste, ki nimajo pogojev, vendar da so to napravili tako množično, pa je vendarle čudno. Predvsem zato, ker dvomim, da 30 ljudi ni imelo pogojev, da bi ostali člani ZB. Res pa je tudi to, da je še precej ljudi, ki imajo pogoje, pa so še izven organizacije. Za vse tiste, za katere nastajajo dvomi, če bi bili lahko člani ZB, pa je potrebno napraviti pravilne preverbe in navesti konkretne dokaze. Zavedati se vendar moramo, da ne smemo pri sprejemanju in odstranjevanju delati nikomur krivico!

V.

Ive Šubic: Ilustracija

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Muzej NO v Trbovljah

DA JE ustanovitev muzeja NO potrebna in nadvse zaželeno, so v revirjih že dolgo čutili. Vendar je, kakor je to običaj povsod, takoj nastopilo vprašanje prostora. Zbrani predmeti, ki so bili že razstavljeni v nekdanjem Rudarskem domu in so jih tam tudi hranili, so se kvarili zaradi vlage. Razen tega pa je bilo treba Rudarski dom podreti, ker je tako zahtevala gradnja nove, veličastne stavbe — Delavskega doma.

Po dolgem prizadevanju je končno uspelo s posredovanjem Rudniškega komiteja izprazniti I. nadstropje za muzej določene zgradbe nasproti novega Delavskega doma, na mestu, kjer je bil leta 1924 zlom »Orjune«. Sklep o ustanovitvi Revirskega muzeja je bil dokončno osvojen na svecani seji Občinskega ljudskega odbora Trbovlje, 3. junija letos, kajti trboveljska občina je imela v okrajnem merilu skrb za tehnično izvedbo.

Manj vztrajni ljudje kot so revirci — to zlasti velja za Pavlo Zadobovškovo, ki je poleg odgovorne službe v šoli na Vodah, kjer je poučevala vzorni razred, imela vso odgovornost — bi omagali pred kopico težav. Ta »trmasta« vztrajnost je bila bogato poplačana. Okrajni odbor Zveze borcev, na čelu s predsednikom Bojanom Šornom, lokalne organizacije Zveze borcev v Hrastniku, Zagorju, Trbovljah in Radečah so nudili moralno pomoč, podjetja in ustanove pa so vsak po svojih močeh pomagali materialno. Načrt za adaptacijo in za notranjo ureditev muzejskih prostorov (vitrine, panoji) je z okusom in iznajdljivostjo izdelal Zdenko Zupan. Letos so uredili prvo nadstropje za muzej NO, drugo leto pa bodo uredili še pritličje za industrijski muzej. Takrat bodo poskrbeli tudi za fasado. Otvoritev muzeja NO v Trbovljah je bila 3. julija, ko so revirci posrečeno zdru-

žili praznovanje Dneva borca in Dneva rudarjev.

Muzej NO ima zdaj 7 prostorov; dva prostora sta za pisarno in depo, ostalih pet pa je razstavnih.

V prvi sobi je na desni steni upodobljena gladovna stavka iz leta 1934: rudarji, sivji in mrki, prihajajo iz rova — to je izmena stavkajočih. Žene in

otroci jih s težkim srcem pričakujejo. Na prednji steni je simbol borbe in zmage: puška in peterokraka zvezda ter lovorova vejica (delo Lojzeta Potokarja). V kotu je miniaturna študija spomenika revolucije v Trbovljah, delo akademskega kiparja Stojana Batiča.

Drugi prostor zajema dobo med obema vojnama: delo naprednih organizacij, tisk, stavke, udeležba Revirjev v špan-

Skrb za otroke padlih v Sežani

Ob koncu šolskega leta je občinski odbor ZB v Sežani v sporazumu z ljudskim odborom in ZVVI sklical konferenco otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja iz te občine. Namen konference? Razgovor o težavah, ki jih imajo otroci s šolanjem in učenjem, o njihovem zdravstvenem in socialnem položaju. Zanimivost te konference je to, da so otrokom povedali vse podatke, ki se tičejo njihovega vzdrževanja, učenja itd., otrokom pa so govorili tudi o tem, za katere poklice bi se lahko po končanem šolanju odločili. 76 otrok, kolikor je bilo navzočih (9 jih je bilo opravičeno odsotnih), pa je priredilo tudi športno

tekmovanje. Ob koncu se je prireditelj konferenca in tekmovanja v imenu otrok zahvalila Mara Godnič, ki je med drugim omenila, da je prav, če bi se še večkrat tako sestali. Podobna tekmovanja pa da bodo poskušali napovedati otrokom iz drugih občin koprškega okraja. Naj še omenimo, da je vsak izmed otrok prejel darilo v vrednosti 1300 dinarjev, najboljših 45 tekmovalcev — vsak izmed njih — je prejel darilo, vredno 11000 dinarjev, vsak od 15 odličnjakov in prav dobro ocenjenih v šoli pa je prejel še darilo v vrednosti 1000 dinarjev. Vsekakor je ta pobuda organizacije ZB in ostalih tamkajšnjih organizacij ter podjetij, ki so denarno ali materialno pomagala, vredna vsega priznanja. Na sliki: člani organizacije ZB z otroki padlih borcev.

ski revoluciji, preganjanja članov Komunistične partije. Desni kot je posvečen spomenu velikega borca za delavske pravice, narodnemu heroju Lojzetu Hohkrautu, levi kot pa tistim zavednim hišam, ki so že pred vojno nudile zavetje preganjanim komunistom. Tu so tudi kazenski listi Tončke Čečeve, Lidije Šentjurčeve, Mihe Marinka in drugih.

Tretja soba kaže prihod okupatorjev — nemških fašistov, pomemčevanje, izseljevanje, teror, na drugi strani pa delo Partije in Osvobodilne fronte: listkovne in sabotažne akcije ter tudi že organizirane oborožene partizanske akcije (napad na žandarmerijo v Zagorju).

Četrta soba prikazuje porast in zaostritev partizanskega upora v Revirjih: ustanovitev Revirske čete, ki je osrednji dogodek, partizanske akcije in orožje, partizanske tehnike in tisk, saniteto. Na levi steni so originalni nemški letaki o streljanju talcev (v obliki nekakšne knjige, ki se lista) — saj so Revirji zlasti v letu 1941 in 1942 dali na stotine talcev.

Zadnja soba je posvečena akcijam v letih 1943, 1944, zaključnim akcijam pred osvoboditvijo ter herojem — ro-

jakom iz Revirjev, ki so se borili širom po Sloveniji in mnogi od njih dali za to svoja življenja. Na levi strani so v vitrini spominski albumi in na steni diagram, ki kaže udeležbo Revirjev v NOB: padle, umrle v internaciji in ustreljene. Na ta krvni davek iz čistega, trpečega srca, ki je bila zanj plačilo svoboda, naj bi Revirci nikdar ne pozabili!

Vsi, ki smo si ta muzej ogledali, smo soglašali v sodbi, da je to eden izmed najlepše urejenih lokalnih muzejev NO, za kar Revirjem iskreno čestitamo. Vendar je to šele začetek. Mnogi borci bodo šele zdaj spoznali važnost te ustanove in bodo prinesli svoje spomine oziroma predmete iz borbe, ki bodo koristili muzeju za izpopolnitev, tako tematsko, kot predmetov.

Še ena misel se nehote vsili obiskovalcem! Toliko borcev so dali Revirji, toliko je otrok padlih borcev — ali se bo kdo odločil in posvetil študiju zgodovine NOB na tem področju? Muzej bo imel kmalu dovolj gradiva in tudi prostor za študij. Ali bo ta tiha hiša postala središče pozornosti in obiskov vsem tistim, ki iskreno ljubijo in znajo ceniti s krvjo priborjeno svobodo? M. K.

Iz preteklosti za sedanjost in prihodnost

V desetih letih po osvoboditvi smo dosegli na področju spomeniškega varstva NOB v Sloveniji, zlasti pri zaščiti premičnih in nepremičnih spomenikov, mnogo uspehov. Dokumentarno in zgodovinsko gradivo, ki priča o poteku osvobodilne borbe, se je začelo zbirati že med vojno, še intenzivneje pa se je zbiralo po vojni, tako da lahko danes ugotovimo, da imamo Centralnem muzeju NO v Ljubljani in v 17 muzejih odnosno muzejskih oddelkih NOB na deželi ohranjenih zelo veliko pomembnih in dragocenih dokumentov. Zlasti naj poudarim razveseljiv razvoj našega osrednjega muzeja NO, pri katerem je v

arhivu nad pol milijona dokumentov. Njegova knjižnica šteje okoli 20.000 knjig in pomeni med drugim najpopolnejšo zbirko nacistične literature na Balkanu. Naj omenimo še, da ima fototeka nad 50.000 posnetkov, muzejski odderek pa okoli 6600 predmetov in da je vsa zbirka urejena po najmodernejših načelih. Zelo veliko spomeniškega gradiva imajo tudi oddelki NOB pri Šolskem muzeju v Ljubljani, kjer je prikazano šolstvo na osvobojenem ozemlju, nadalje muzeji NOB v Mariboru, Slovenjem Gradcu, Ptuj, Ljutomeru, Celju, Brežicah, Trbovljah, Novem mestu, Metliki, Kočevju, Postojni, Tolminu, Kopru, No-

vi Gorici, Škofji Loki in Kranju. Pri teh muzejih je težava le v tem, da jim marsikje primanjkuje prostora in da sem pa tja nimajo primerenega strokovnega osebja. Pričakujemo pa, da se bodo tudi te pomanjkljivosti odpravile.

Kako je bilo s spomeniki NOB v prvih povojnih letih? Največjo škodo so utrpeli zlasti nepremični spomeniki. Zavod za spomeniško varstvo LR Slovenije je leta 1949 ugotovil, da so razen Baze 20, bolnišnice Franje in tiskarne Slovenije vsi nepremični spomeniški objekti razpadli. Takrat se je Zavod za spomeniško varstvo LRS, povezan z organizacijo Zveze borcev NOV, v prvi vrsti lotil reševanja večjih in obsežnejših spomenikov, posebno takih, ki so pomembni in značilni za največje dogodke osvobodilne vojne. Tako je obnovil na Rogu bolnišnici Zgornji Hrastnik in Jelendol, zemeljska bunkerja 42 in 44 ter Bazo 20. Na Primorskem je restavriral bolnišnico Franjo, hišni bunker POOF za Slovensko Primorje na Rupi, tiskarno Slovenijo na Vojskem in tehniko Krn blizu Tolmina. V Ljubljani je bila obnovljena tiskarna »Toneta Tomšiča«, v Dolomitih pa bunker IOOF pod gospodarskim poslopjem na Osredku in hiša v Žirovnikovem grabnu s tremi bunkerji CK KPS. Na Štajerskem sta bili obnovljeni bolnišnici Palček I. in Jesen, blizu Ptuja pa popravljena Lackova domačija, nad Gornjim gradom pa tiskarna »Pohorska 4«. Nadalje je bila obnovljena bolnišnica Mežaklja nad Jesenicami, tehnika pod žago pri Škofji Loki, ena prvih bolnišnic Krvavice v Iškem Vintgarju. Urh pri Ljubljani, ki je dokumentarnega in spomeniškega značaja, Čebinovo, kjer je bila l. 1937 ustanovljena konferenca KP Slovenije ter končno bivša sokolska domova, in sicer prvi v Kočevju, v katerem je zasedal septembra 1943 zbor odposlancev, drugi pa v Črnomlju, v katerem je bilo februarja 1944 prvo zasedanje SNOS; prav sedaj pa popravljajo bunker IOOF na Babni gori. V načrtu je obnova Jelenbreg na Rogu in še nekaj spomenikov, ki so

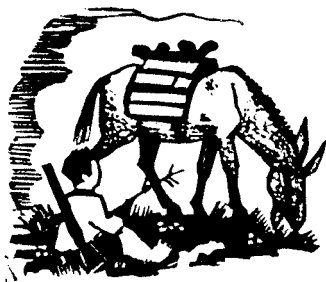
lokalno pomembni; zato bi bilo primerno, da pri obnovitvenem delu pomagajo tudi okraj in občine. Ta pomoč je potrebna tudi zaradi tega, ker so obnove posebnost nekaterih spomenikov drage, nastala pa bi nepopravljiva škoda, če bi spomin nanje zamrl.

V ostalem opravlja Zavod za spomeniško varstvo LR Slovenije manjša ohranjalna in dopolnjevalna dela na že obnovljenih objektih, zlasti na njihovih strehah in temeljih. Spomeniki NOB so namreč povprečno postavljeni v gozdovih in grapah in tako izpostavljeni elementarnim poškodbam zlasti zaradi padavin in zaradi vlažnosti zraka. Posebno težavno je vprašanje ohranitve bolnišnice »Franje« zaradi kamenja, plazov in dolivov vode s pobočij. Zlasti je nevarno kamenje, ki se zaradi sončnega segrevanja v popoldanskih urah razkroja in pada na barake v strugi. Boj proti temu je mogoč samo s pletenicami in z zasaditvijo vseh pobočij z akacijami in podobnim rastlinstvom, ki raste na strmih kamnitih tleh.

Tako lahko ugotovimo razveseljivo dejstvo, da ni bil zaman ves trud, ki ga imamo z

obnavljanjem in ohranjanjem spomenikov NOB. Naši spomeniki privabljajo čedalje večje število turistov, zlasti naših borcev. Temu se ni čuditi, če pomislimo, da je poleg prirodnih lepot najustrežnejša baza vsakega turizma človekova dejavnost, ki ga predstavlja v njegovi kulturni, gospodarski in politični podobi. Vzemimo za primer bolnišnico »Franjo«. Ta spomenik nadvse učinkovito povezuje v svojstveni prirodi težave NOB in v zvezi s tem izredno skrbstvo za ranjence, tako da je to dokument lepote naše prirodne pokrajine in vrh tega veličastno ponazorilo naše NOB in iznajdljivosti, visoke kulture in organizacijske sposobnosti naših borcev. Zaradi tega je prav bolnišnica »Franja« ne samo spomenik NOB, temveč tudi klasičen turistični objekt, ki v izredni popolnosti spaja v svojem izrazu prirodo z našim človekom v eni njegovih najtežjih, a istočasno tudi največjih dob.

Spomeniki NOB sami pa ne morejo varovati trajnega spomina na to našo veliko dobo, v kateri je sodeloval ves naš narod in v kateri so žrtvovali življenje tisoči. Da se varuje

izročilo in spomin na to veliko dobo ter njene žrtve, je potrebno pa negovanje in izpopolnjevanje izročila negovati izročilo NOB tudi s spomeniki, ki jih postavljamo v posameznih krajih in na posameznih mestih, ki so zvezana z važnejšimi dogodki iz NOB, na primer grobišča, bojišča, strelišča talcev itd. Da se tudi te naloge zavedajo naše organizacije, naj navedem nekaj števil. V Sloveniji je bilo doslej postavljenih 394 spomenikov, od tega 53 figuralnih in 241 arhitektonskih, spominskih plošč pa je bilo vzidanih 632. To število je jasen dokaz, da naše ljudstvo globoko spoštuje spomin in žrtve NOB. Ugotoviti moramo, da je nekaj postavljenih spomenikov dostojna manifestacija velike dobe, kakor n. pr. v Novem mestu, na Urhu, v Litiji, na Rabu, v Idriji, Žalah, Dragi, Begunjah, Podljubelju itd. Žal pa je tudi razmeroma veliko spomenikov, ki ne izražajo velike dobe niti v svoji plastiki niti v njeni vsebini.

V tej zvezi bi omenil, da doslej nismo pokazali zadostne skrbi za urejanje grobišč. Zato naj bi bila v bodoče naša spomeniška dejavnost usmerjena zlasti v to smer. V Sloveniji imamo 277 večjih in 1189 manjših grobišč; številna so že urejena, čez nekatere pa se je razrasla zemlja. Dolžnost pietete in odgovornost do žrtve velike borbe terjata od nas, da čimprej uredimo vsa neurejena grobišča.

Varstvo spomenikov NOB in postavljanje novih spomenikov pomeni torej delo, na katerega smo lahko ponosni. S tem je ustvarjeno tudi izročilo, ki veže veliko preteklost s sedanjostjo in prihodnostjo.

E. T.

V letu 1953 obnovljena hiša (pri Gavgarju) v Žirovniškem grabnu, v katerem so bili v zimi 1941/42 trije bunkerji CK KPS. Italijani so hišo v ofenzivi leta 1943 zažgali

KRATKE NOVICE

● **SKOPLJE** — Pred poslopjem rektorata skopske univerze so konec junija odkrili spomenik Borisu Kidriču, našemu velikemu revolucionarju in ekonomistu, ki ga je dala postaviti sekcija Društva ekonomistov Makedonije. Spomenik, pravzaprav doprsni kip Borisa Kidriča, stoji na marmornem podstavku, izdelal ga je skopski kipar Grabulovski.

● **CETINGRAD** — V počastitev Dneva borca so v Cetinogradu na Kordunu uredili eno največjih množičnih grobišč, tako imenovano Mehino Stenje, kjer so ustaši pobili in zakopali v tankovske rove okrog 6000 ljudi, med njimi tudi ženske in otroke. V občini Cetinograd so večidel kmetje prispevali nad 5000 delovnih dni za ureditev partizanskih grobišč, sodelovali pa so tudi pri prevažanju gradiva z nad 35 zapregami.

● **KOMENDA** — Zadnji dan praznovanja občinskega praznika v Kamniku je narodni heroj Janko Rudolf odkril v Komendi spomenik 66 padlim borcem iz bivše upravne občine Komenda.

● **BRUSELJ** — Na šesti Generalni skupščini v Bruslju so sedeli skupaj delegati Izraela in Egipta. Eni kot drugi so tudi glasovali za resolucijo, v kateri bivši borci pozivajo organizacije, članice FMAC, naj pomagajo ublažiti krizo na Bližnjem vzhodu.

● **BRUSELJ** — Na nedavni skupščini FMAC, ki je bila v Bruslju, so delegati bivših borcev predložili Izvršnemu biroju Svetovne federacije zahtevo, naj prometne ustanove po svetu uredi, da bosta slepec in njegov spremljevalec na vseh prometnih sredstvih plačala eno samo karto. Prav tako so apelirali, da je treba oskrbeti slepe z aparati in

stroji za njihovo delo oziroma zabavo, čeprav teh pripomočkov zaradi malostevilne uporabe ni mogoče proizvajati serijsko.

● **PARIZ** — Silvia Susa de Baros, rezervni podporočnik brazilске vojske, je prva ženska, ki se je kot članica udeležila nedavnega zasedanja Generalnega sveta Svetovne federacije bivših borcev. V zadnji svetovni vojni je bila Susa de Baros bolničarka brazilskega ekspedicijskega korpusa na italijanski fronti.

● **PARTEZANSKI DOM** — »Na našem pohodu, ki ga je priredil OOBZ NOV Celje s pomočjo Vaših denarnih sredstev, se Vas otroci padlih borcev s hvaležnostjo spominjamo. Doslej smo prehodili Pohorje od Maribora do Slovenjega Gradca. Med potjo smo se ustavljali na najpomembnejših zgodovinskih krajih in obujali spomine na hude, a slavne dni, ki so jih doživljali naši očetje v borbi za svobodo. Sele sedaj lahko razumemo, koliko naporov, požrtvovalnosti, samopremagovanja in junaštva je bilo potrebno, da so ti naši najboljši si-

novi in hčere naše domovine dosegli svoj cilj — da so priborili svobodo. Otroci padlih borcev Vam obljubljam, da bomo zvesto sledili našim svetlim vzorom iz herojske NOB in da se bomo pokazali vredni Vaše skrbi in pozornosti, ki nam jo izkazuje. ... Tako je pisalo GOZZ Slovenije 28 otrok padlih borcev iz Celja.

● **LJUBLJANA** — Sluša telji Višje šole za telesno vzgojo v Ljubljani, ki morajo med šolanjem opraviti tudi predpisan pohod, dolg okoli 300 km peš po Sloveniji, so združili letos ta pohod z obiskom spomenikov NOB. Zato je ena skupina prehodila pot po sledovih IX. korpusa, druga pa po poteh VII. korpusa. Zlasti so bili študentje zavzeti na poti nad grobovi talcev v Dragi, v bolnišnici »Franj«, na Jelovici in v Cerknem.

● **LJUBLJANA** — Ob otvoritvi rekonstrukcij partizanskih tiskarn pri Muzeju NO v Ljubljani, pred praznikom Dneva vstaje slovenskega naroda, je izšla spominska izdaja »Ljudske pravice«, posvečena grafičnim teh-

nikam in partizanskim tiskarnam. Avtorji člankov so: Milan Škerlavaj-Petrač, Ivan Strekelj-Florjan, Rudi Ganiziti-Grad, Mihec, Viktor Ilvar, Rado Zakonjšek-Cankar, Franc Boštjančič-Boš in drugi

● **BEOGRAD** — Kakor smo že poročali v 7. št. naše revije, so za Dan borca, 4. julija, dobile priznanje najboljšie organizacije ZB v državi. Tokrat objavljam najboljšie okrajne organizacije: Beograd, Leskovac, Priština, Zrenjanin, Split, Rijeka, Zagreb, Slavonski Brod, Varaždin, Kočevje, Kranj, Celje, Trbovlje, Mostar, Sarajevo, Banja Luka, Tetovo, Nikšić in Skopje. Skupno je bilo v vsej Jugoslaviji najgrajenih 62 osnovnih, 31 mestnih in občinskih ter 19 okrajnih organizacij Zveze borcev.

● **BRODE** — V Brodeh pri Zg. Tuhinju pod Menino planino so odprli obnovljeno partizansko bolnišnico. Originalnost, ki je bila zvezana z otvoritvijo bolnišnice in s svečano proslavo, je bila vsekakor ta, da so prikazali ljudem, kako so nekdaj nosili ranjene partizane, istočasno pa tudi, da so tako zamaškirali bolnišnico, kakor je bila v času NOB. Da, ljudje so hodili nad bol-

● **LJUBLJANA** — ob petnajsti obletnici vstaje jugoslovanskih narodov je TVD »Partizan« Ljubljana-Spodnja Šiška ob letošnjem telovadnem nastopu odkril tri spominske plošče 34 v NOB padlim telovadcem, borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Plošče so vzidane v »Serčerjevemu domu«. Spominska govora sta imela Jože Gabrovšek, predsednik društva, in Franc Stadler-Pepe, predsednik Okrajnega odbora ZB Ljubljana. TVD »Partizan« Ljubljana-Šiška je eno izmed tistih društev, ki razen s telovadnimi vajami, ki fizično krepe telovadce, vnaša v svojo dejavnost tudi nekatere druge elemente izvenarmadne vzgoje.

nišnico, jo iskali, vendar je niso mogli najti. Otvoritvi so prisostvovali tudi skoraj vsi preživeli bolničarji in strežno osebje bolnišnice ter kurirji, ki so prinašali v to bolnišnico pošto in zdravila.

● **GORICA** — Goriško vodstvo Vsedržavne zveze italijanskih partizanov je nedavno sklenilo, da bo zaradi potrebe po enotnosti partizanskega in protifašističnega gibanja v Italiji, priključilo Vsedržavni zvezi, A. N. P. I., tudi odsek za bивše partizane na Goriškem.

● **TITOVO UŽICE** — Na Dovrju blizu Titovega Užica bodo postavili tako imenovani živi hram, zasajen z iglavci. To bo neke vrste spominski gozd s spominsko ploščo, na kateri bodo imena padlih borcev, pokopanih na tem mestu. Spominski gozd je izvirna zamisel arhitekta Ružice Ilić iz Beograda.

● **SELCE** — Na poziv CO ZB NOV Jugoslavije je prišlo 25 angleških otrok iz mesta Enfield v Angliji na letovanje k morju. Tu bodo ostali do srede meseca septembra.

● **KRANJ** — V Prešernovi hiši v Kranju je bila letos razstava partizanske grafike hrvatskega slikarja Vanje Radauša. Njegova grafika — prikazuje nemško nasilje in teror nemških pomagačev v času okupacije na ozemlju Korduna, Banije in Like — je prepričljiv dokument in nema obtožba proti zločincem. Radauševi linorezi so delo iz konca 1943. leta v Liki.

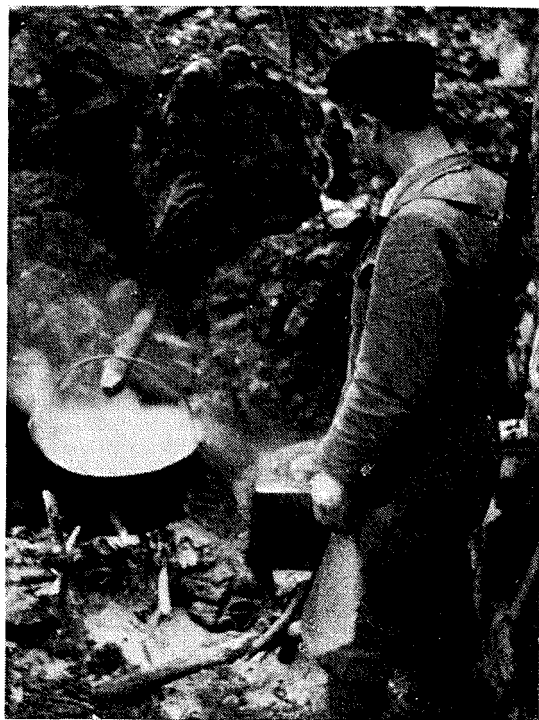
● **METLIKA** — V počastitev Dneva borca so v Metliki odkrili dve spominski plošči, in sicer v Slančevi, bivši »poštni« zidnici nad Vinomerom in na hiši današnjega državnega posestva v Vinomeru. V Slančevi in ostalih zidnicah nad Vinomerom so bile namreč že

od leta 1941 dalje razne konference in sestanki organizatorjev OF za vzhodno Belo krajino, medtem ko je v glavnem poslopju bivšega banovinskega posestva na Vinomeru partizanska ciklostilna tehnika tiskala »Slovenskega poročevalca« in »Radijske vesti«. Slovesnosti ob odkritju plošč se je udeležilo okrog 150 ljudi.

● **LJUBLJANA** — Glavni odbor ZB NOV Slovenije je pred kratkim prejel pismo, v katerem tovariš Slavomir Mihajlović piše med drugim: »...zahvaljujem se GO ZB NOV Slovenije za štipendijo, s pomočjo katere sem v 2 letih učenja položil izpit za kvalificiranega delavca, preciznega mehanika. — Cutim za dolžnost, da bom kot kvalificirani delavec svoje znanje, ki sem si ga pridobil v teh dveh letih, s pridom uporabljal pri graditvi socialistične Jugoslavije in boljše bodočnosti naših delovnih ljudi. S tem pa se bom skušal oddolžiti tudi organizaciji Zveze borcev, ki mi je pomagala s štipendijo...«

● **VINHARJE** — V počastitev Dneva borca so na Vinharjah na obnovljeni Muhovi hiši, v katere obkoljenem gorečem hlevu je 21. januarja 1942 padlo šest junaških partizanov, a osem jih je prebilo sovražni obroč, odkrili spominsko ploščo padlim borcem Pavletu Koširju, Donatu Demšarju, Cirilu Petriču, Alojziju Dolinarju, Jožetu Novaku in Rudiju Robniku. Spominske svečanosti se je udeležilo več sto ljudi iz Poljanske doline, ploščo pa je odkril nar. heroj Maks Krmelj-Matiša.

● **BEOGRAD** — V okviru proslave 4. julija so v Beogradu odprli razstavo, na kateri je bilo prikazano življenje in delo jugoslovanskih vojnih ujetnikov v nemških ujetniških ta-

boriščih, in to od 1941. do 1945. leta. Tov. Aleksander Ranković, ki si je kasneje ogledal to razstavo, je zapisal v knjigo vtisov: »Razstava prikazuje veliko aktivnost naših ljudi v taboriščih kljub strašnemu nasilju, trpljenju in stradanju. Njihovo življenje in borba sta bila prav tako težka kakor tistih, ki so v zaslužni domovini vodili borbo proti okupatorju in domačim izdajalcem. Razstava prikazuje ogromen prispevek jugoslovanskih rodoljubov v osvobodilni borbi narodov Jugoslavije.«

● **LJUBLJANA** — Odbor ZB terena »Milan Majcen« iz Šiške, ki je dobil priznanje Centralnega odbora ZB NOV, je meseca julija priredil izlet otrok padlih borcev po slikoviti dolini zgornje Krke v Zuzemberk. Tam so otroci položili venec na grob padlih borcev, si ogledali prizorišče bojev okrog porušene cerkve na Zafari, nato pa so se odpeljali

na »Bazo 20«, kamor jih je vodil logar Alojz Murn iz Poljan, bivši partizan. Ogled bolnišnice v Jelen-dolu jim je, žal, preprečil hud naliiv.

● **DOBREPOLJE** — Na urejenem grobišču 31 padlih partizanov so odkrili še spomenik. Vsa dela — razen strokovnega — so prostovoljno opravili člani Zveze borcev tamkajšnje organizacije.

● **KRIŽE** — Na Dan vstaje so odkrili spomenik 84 padlim borcem in talcem iz Križ in okolice. Prvoborec Peter Uzar je odkril spomenik, Purgarjeva mama, ki je v NOB izgubila razen moža še pet sinov, pa je prižgala plamenico.

● **VIDEM OB ŠČAVNICI** — V vasi pred šolo so odkrili spomenik 33 padlim borcem in žrtvam fašizma, na šolski stavbi pa spominsko ploščo trem padlim borcem, ki so pred vojno poučevali na tej šoli.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Intendant Ahac

AHAC je bil venomer na poti kakor vsi partizanski intendanti. Komaj se je prikazal v odredu, že je nekam odhajal.

»Iti moram,« je odgovoril na vprašanja, kam že spet hiti. »Poskrbeti moram kaj zoba za vas, golobčki, da mi ne umrjete od lakote. Kdo naj skrbi za vas, če ne jaz? Pa boste lepega dne rekli: 'Ahac?! Pf! Saj vidite, da nimamo nobene koristi od njega, samo menažo nam odžira. K vragu z njimi!' In mi boste odvzeli šaržo. No, jaz se pravzaprav nič ne peham za njo. Če je komu do nje, mu jo rade volje odstopim. Potem bo vsaj vedel, kaj se pravi biti intendant.« Samozavestno si je pogladil dolge mroževim podobne brke in odšel po svojih poslih.

Kot intendant je imel na terenu opravka z vsakovrstnimi ljudmi. Ta mu je bil naklonjen, oni nasproten, tretji radodaren, četrti pa stiskač. In Ahac se je vedno in povsod znašel.

Nekega jutra se je že navsezgodaj oglasil pri neki premožni kmetici. Ko je od nje iztisnil nekaj kil masti, je rekel:

»Mati, zadnjič ste mi obljubili, da mi boste dali nekaj tistega...« Pomencalec je kazalec ob palec.

»Ja, to pa je že odveč: še denar! Od kod naj ga vzamem? Saj sem ti onkrat dala pet sto lir.«

»Že, že, ampak ni jih več, mati. Izginile so — fff — kakor bi pihnil. Za tobak.«

Kmetica je momljaje odšla in se vrnila s tremi stotaki. Za tobak.

Cez čas je prišel do znane kmetije, kjer sta živelata sama oče in sin. Postregla sta mu s kruhom in žganjem. Pogovor je nanesel na gospodinjo, ki so jo pred nedavnim ustrelili Nemci. Ahac je hvalil rajnko, ki je marsikaj storila za partizane, in med drugim dejal:

»In nazadnje je dala še življenje za našo stvar. Vidva pa sta prašiča, kostruna, junca

(oče in sin sta se debelo spogledala), in kaj vem še kaj, dala za naše fante.«

»No, ja,« se je olajšano odhrkal gospodar, »dala sva, kar sva mogla.«

Malo zatem je Ahac prišel k nekemu kmetu, ki je imel na prodaj tele in kravo. Za prvo je zahteval tisoč lir, za drugo pa dva tisoč. Ahac je imel denarja samo za tele. Ko je uvidel, da ne more pregovoriti kmeta, da bi za isti denar prodal kravo, je kupil tele. Ko ga je prignal iz vasi, je nenadoma krenil nazaj.

»Čakaj, vrag skopuški, ti že pokažem, kaj se pravi odirati partizane,« si je rekel nazaj grede.

»Oča, premislil sem se, bom vzel raje kravo,« ko je privlekel tele nazaj h kmetu. Le-ta

je prignal iz hleva kravo in ko jo je Ahac hotel odgnati, je zahteval še tisočak kot doplačilo.

»Saj sem vam ga že dal,« je odvrnil Ahac. »Dal sem vam tisočak za tele in vrnil sem vam tele, ki je vredno tisočak, to znaša dva tisočaka. No, kaj še hočete?« In odgnal je kravo.

Nedolgo nato je zagledal za seboj domobransko patruljo. Ker je bil v civilu, je sklenil, da pojde mirno dalje. Kmalu so ga dohiteli beli, ki so se vračali v bližnjo postojanko, in ga vprašali, kam žene živinče.

»K vašemu mesarju,« je odgovoril Ahac, ne da bi utegnil pomisliti, kaj naj pravzaprav reče.

Tedaj so trije prijeli za vrv in mu pomagali vleči trudno živinče, ostali pa so ga pehali s puškinimi kopiti, da bi mu pomagali priganjati govedo do

mesarja. Ahac se je komaj videl iz godlje, v katero je zabredel. Sam ni vedel, kako naj se izvleče iz nje. Jezil se je sam nase, da se ni mogel domisliti kakega drugega izgovora. Zdaj pa ima zlodja! Če mu ti hudiči privlečejo kravo v postojanko — kaj potem?

»Fantje, saj ni treba, da bi se toliko mučili z nama,« je nazadnje rekel. »Kar pustite, bom že sam privlekel zlomka rogatega do vasi. Hvala za prijaznost, pa srečno!«

Beli so res odhiteli dalje. Komaj so izgnili za prvim ovinkom, že je bližnja hosta požrla Ahaca in kravo.

Uro nato je Ahac izročil kravo mesarju odreda, ki je taboril v bližini nekega naselja. V eni izmed hiš je Ahac imel svojo zalogo živeža. Ko si je nekoliko odpočil, je pogledal na uro. Bilo je točno devet dopoldne. Zdajci je pogledal skozi okno in videl, da prihaja proti hiši postaven partizan z velikimi brki in nemško brzoletko.

»A—a, on!« si je Ahac pomel roke in stopil od okna.

Ta »on« naj bi bil novi intendant Tomšičeve brigade, s katero je Ahačev odred nekaj dni prej likvidiral neko domobransko postojanko. Ob tej priložnosti sta enoti zaplenili med drugim tudi večjo količino usnje. To usnje bi morala Ahac in oni drugi intendant izročiti štabu divizije, ki bi ga nato po svoji uvidevnosti razdelil med svoje enote. Toda Ahac ne bi bil Ahac, če mu ne bi kanila v glavo misel, da bi bilo pametneje, če bi si odred in brigada razdelila usnje in bi to usnjeno zadevo prikrila pred intendantom divizije. Tako nato je pisal intendantu Tomšičeve, ki ga osebno še ni poznal, in prosil, da bi se čimprej sestala in pogovorila o neki sila važni zadevi. Na to mu je oni odgovoril, da se bo zglasil pri njem v sredo ob devetih dopoldne. In sedaj...

»Naprej!« je odgovoril Ahac na trkanje.

»Zdravo!« je pozdravil prišlec.

»O, zdravo, tovariš, zdravo! Sedi, prosim!« je hitel zgovorni Ahac. »Zelo me veseli, da si točen. Točnost ljubim bolj kot samega sebe. No torej, da tako preidem k stvari... V pismu ti namreč nisem povedal, zakaj sem pravzaprav želel, da se sestaneva...«

»Ampak...«

»Dovoli, dovoli, tovariš, da povem, kako in kaj mislim,« je rekel Ahac, ki je naglo stopal po sobi in pokal s prsti. »Torej jaz predlagam, da usnje, ki smo ga zaplenili, ne pošljemo v štab divizije, temveč da ga midva razdeliva med odred in brigado. Toda vse morava urediti tako, da ne bodo tam ničesar izvedeli. Razumeš, tovariš: ničesar! Konspiracija! Na noben način ne sme tega izvedeti intendant Skalar, če nočeva, da bi naju živa požrl. Jaz ga sicer osebno ne poznam, pravijo da, da je ves od vraga. Zato morava paziti, da mu ne pride na ušesa... Prosto!«

»Je tukaj tovariš Ahac?« je vprašal prišlec.

»To sem jaz.«

»Jaz sem intendant Tomšičeve, Krt...«

Ahac je osupnil, ko da bi padla nerazpočena bomba predenj. Potem je z izbuljenimi očmi pogledal onega. Le-ta je počasi vstal in prav tako počasi dejal:

»Dovolita: Skalar, divizijski intendant...«

Ahac se je zamajal in se zrušil na klop. Krt je zavzeto pogledoval zdaj enega, zdaj drugega, ne da bi kaj razumel.

Alojz Ravbar
(Iz knjige, ki je v pripravi)

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Švicarska armada

Četudi sta dve minuli vojni Švici prizanesli, se ta država nenehno pripravljala na svojo obrambo. Toda o armadi v pravem smislu besede ni moč govoriti. Kljub temu na Zahodu trdijo, da ima Švica sorazmerno solidne obrambne sile in dobro izvežbano vojsko. Vsi švicarski državljani so vojni obvezniki. Po končanem novačenju vsak obveznik dobi vojno knjižico in se javi ne svoji vojni enoti, ker te sploh ni, ampak najbližjemu regrutnemu šolskemu centru. Vojaška vzgoja je zelo kratka in odvisna od roda orožja. Traja od 118 do 132 dni. Po končani vojaški vzgoji odide obveznik domov z uniformo, puško in opremo. Poslej ve za svojo enoto, v primeru splošne ali delne mobilizacije pa se je dolžan javiti na zbornem mestu z orožjem in uniformo.

Toda vojaška vzgoja z obiskovanjem centra ni končana. Vsak Švicar je namreč po letih starosti razvrščen v enega izmed treh pozivov. Prvi obsega obveznike do 36. leta starosti, ki morajo poleg obveznega šolanja v centru iti osemkrat na orožne vaje po 21 dni. To pomeni, da vsak Švicar v mirnem času preživi pod orožjem za četnih 118 dni v centru in vsako drugo leto 21 dni v rezervi. Drugi poziv obsega obveznike do 48. leta starosti, ki morajo vsakih dvanajst let obiskovati štiridesetdnevne tečaje za osvežitev vojaškega znanja. Državljeni od 48 do 60 let spadajo v tretji poziv in v kolikor pripadajo kakim specialnim enotam ali službam, jim ni treba obiskovati tečajev.

V vojaških centrih Švicarji dobe osnovno znanje. Tam jih uče posamezno, v desetinah in vodih, tam spoznavajo oborožitev enote, ponavljajo doseženo znanje in se udeležujejo bataljonskih in polkovnih vaj ter manevrov. V ministrstvu za vojsko je skupina višjih oficirjev, ki planira učne programe, le-te pa preskusijo instruktorji. Orožne vaje oziroma tečaje vodijo miličniški oficirji. Vsaka vrsta orožja ima svoj center in svoj instruktorski kader.

Kdor hoče postati oficir, mora dokončati dve regrutski šoli za posamezno vrsto orožja, udeleževati se mora vseh tečajev in dokončati

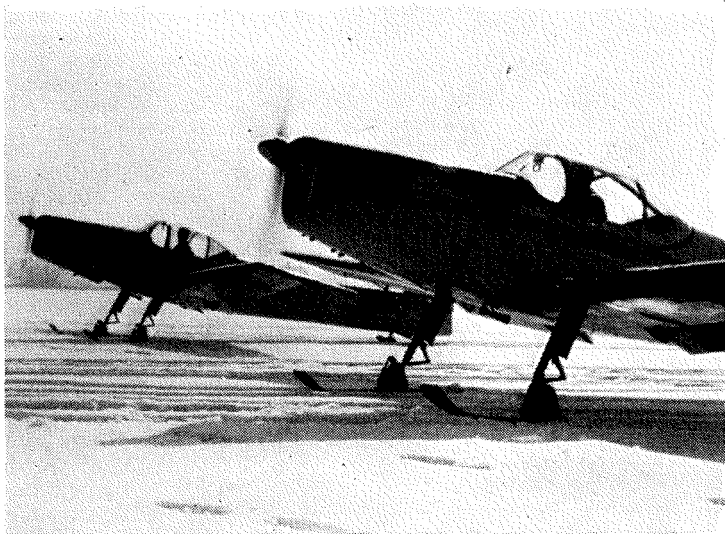
še eno šolo iz druge vojaške stroke. Oficir pehotnih enot mora n. pr. obiskovati tudi artilerijsko šolo. Vrh tega mora kandidat za oficirja poveljevati dvema razredoma novakov, nakar ga šele ministrstvo za vojsko imenuje za oficirja. Do kapetanske stopnje ima pravico imenovanja komanda armadnega korpusa, višje čine pa podeljuje ministrstvo za vojsko.

Švicarska armada se deli na operativni in teritorialni del. Operativna vojska ima formacije, ki se končajo z armadnim korpusom (polke, planinske in lahke brigade, divizije itd.). Teritorialna vojska, katere naloga je braniti državo pred morebitnimi vpadi diverzantov, komandosov in padalskih skupin, je razvrščena v bataljone in polke. En teritorialni polk obsega dva do tri bataljone, četo za zvezo in pomožno četo. V primeru vojne teritorialne enote preidejo pod poveljstvo štabov armadnih korpusov, uporabljajo pa jih za zaščito in obrambo zaledja.

Švica ima štiri armadne korpuse (devet pehotnih in eno letalsko divizijo, tri planinske in tri lahke brigade). V mirnem času drže le štabe, in sicer višje od polka. Tako glede organizacije, kakor tudi gle-

de lahke oborožitve in opreme se Švicarji zgledujejo po najmočnejših armadah evropskega Zahoda. Pred prvo svetovno vojno je imela velik vpliv na švicarsko armado Nemčija, po končani vojni Francija, a danes ta dan Združene države Amerike. Že peto leto znaša državni proračun za narodno obrambo 470 do 520 milijonov frankov, se pravi okrog 35 milijard dinarjev letno. Vrh tega je vlada leta 1951 odobrila »petletni plan oborožitve«, ki ga je izdelalo vojno ministrstvo. Ta plan predvideva vsoto poldruga milijarde frankov kot dotacijo k vojnemu proračunu in mora biti uporabljena v petih letih. Največji del te vsote, okrog 340 milijonov, je predviden za izgradnjo utrdb, nadaljnjih 300 milijonov frankov pa je namenjenih za nabavo reaktivnih letal.

Švicarska industrija izdeluje vso lahko oborožitev za potrebe svoje armade. Tanke in letala kupujejo Švicarji v Franciji in Angliji. Nabave težke oborožitve in usmeritev dela nacionalne vojne industrije k proizvodnji težke oborožitve so v zadnjem času sprožile obilo razprav v komisiji za narodno obrambo in v vrstah parlamentarnih strank. Del vodstva socialnodemokratske stranke s predsednikom Briengolfom meni, da mora biti švicarska armada moderno oboro-

Športno-turistični letali KB-6 »Matajur« na smučeh

žena, da mora imeti tudi reaktivna letala in tanke. Drugi del stranke, ki ima zveze z nekaterimi mladimi generalštabnimi oficirji, pa se zavzema za stališče, po katerem naj bi Švica večino sredstev vložila v suhozemne enote. V kolikor bi Švica, tako pravijo, kupovala tanke in letala, bi imela toliko slabšo pehoto in letalstvo, ker za vse ni dovolj denarja. Kljub temu so Švicarji v zadnjih letih kupili okrog 200 francoskih lahkih tankov AMX-13, zatem licenco za izdelavo letal »Venon« in »Vampire«. Konec leta 1954 so se začela pogajanja z Angleži za nabavo tankov »Centurion« in s Francozi za letala »Mistère IV«.

Skupina poslancev, ki se zavzemajo za nabavo modernih tankov in letal, zastopa svoje lastne koristi, ker je povezana z industrijskimi krogi, katerih cilj je osnovati lastno industrijo za težko oborožitev. Posledica uspešne akcije te skupine poslancev pa bi nedvomno bila, da bi švicarska armada morala menjati sistem svoje organizacije in opustiti sistem miličniške vojske. Uvedba močnega letalstva in tankovskih enot bi nujno povzročila preosnovo v kadorsko armado. To pa je glavni adut v rokah nasprotnikov, ki zagovarjajo tradicionalno nevtralnost. Trdijo pa, da so sile, ki hočejo ohraniti nevtralnost, v Švici v večini. Le-te spodbijajo skoraj vsa nasprotna gledišča. Tudi vojno-politično vodstvo namreč brani stališče, naj Švica tudi v morebitni tretji svetovni vojni očuva svojo nevtralnost. Njena armada bo torej še nadalje zadržala svoj defenzivni karakter, katerega cilj je, ocvitati neodvisnost države. Zato Švica nadaljuje utrdbena dela, tako imenovani sistem skupinskih utrdb, ki jih je začela za druge svetovne vojne. Utrdbeni program obsega področje Montre—Tun—Luzern—St.Gothard, visoke planinske grebene na švicarsko-italijanski meji. Za izgradnjo tega obrambnega pasu so doslej potrošili okrog dve milijardi švicarskih frankov.

Ladja na atomski pogon

Načrt novega plana za tekočo petletko v SZ predvideva široko porabo atomske energije za mirnodobne namene. Tako nameravajo Sovjeti graditi tudi atomohode nekakšne ladje na atomski pogon, o katerih trdijo, da bodo ne samo

bolj ekonomične kot sodobne motorne ladje, temveč tudi bolj kot ladje, ki jih poganjajo plinske turbine. Ladje na atomski pogon bodo trošile zelo majhne količine atomskega »goriva«. Tako bo atomski motor s 15.000 KM potreboval le 55 gr atomskega goriva v 24 urah, medtem ko motorna ladja iste moči v 24 urah potroši 85 ton tekočega goriva. Vrh tega bo atomski motor povprečno za 20 % lažji od turbinskega motorja. Prevozna kapaciteta atomskih ladij pa se bo v pri-

merjavi s klasičnimi ladjami povečala povprečno za 15 %. Atomske ladje so zlasti pripravne za lomljenje ledu. Atomski ledolomilci bodo mnogo odpornejši, ker imajo precej krepkejši brodski trup, to pa je v borbi z ledom zelo važno. Atomski reaktor ledolomilcev bo proizvajal ogromne količine energije. Del te energije bodo lahko trošili hidromonitorji na ladjah. S tem, da bodo bruhali močne curke vode, bo moč razbiti ledena polja okrog ladje.

BOREC IZ VSEBINE 8.-9. ŠTEVILKE

Čedalje bolj široka in obsežna je dejavnost organizacij

Zveze borcev NOV	305
Mrtva pomlad (Miha Klinar)	308
Dragocene izkušnje za sedanjost (Mitja Ribičič-Ciri)	309

NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:

Partizanske tiskarne v Ljubljani	311
V znamenju kongresa	313

Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	314
Zakonita pravica	316
Začetek (Janez Vipotnik)	317
Spomenik partizanu-borcu (natečaj)	318
Zračni desant na Drvar — nadalj. in konec (R. Čolaković)	321
Od stare liburne do sodobnega rušilca	322
Bolniški bunker na Gračanovem hribu (Jože Zupančič)	325
Šole na Luži ne bo (Hinko Vilfan)	328
Z leti se odkrije vse (M. Podobnik)	330
Partizanska zvestoba je neuničljiva (D. Tomšič)	336
Njihove najlepše ure (iz Churchillovih spominov)	337
Angela (Silva Valpetič)	340
Borki (Nada Carevska)	341
SS in koncentracijska taborišča	343
Partizani velikemu pisatelju (Vilko Kolar)	344
Na trdnih tleh (Vladko Cvetko)	346
Partizanka Alenka (Pavla Gortnar)	349
Nesrečen dan za dolenske aktiviste (Inž. J. Levstik)	350
Umiranje v pozabljenju (Franci Černe)	354
Dogodek v cerkvi (Polde Cigler)	355
Obrazi v luninem svitu (Franc Strimpf)	356
Lov na Guardio civico (F. Bratovž-Aco)	357

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA:

Okupirana Ljubljana na razglednicah leta 1956	358
Izrečeno in zapisano	359

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Muzej NO v Trbovljah	360
Iz preteklosti za sedanjost in prihodnost	361

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA: Intendant Ahac

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA:

Švicarska armada	367
Ladja na atomski pogon	363